

**MIKAEL AGRICOLAN
UUDEN TESTAMENTIN
REUNAHUOMAUTUKSET**

Simo Heininen

**MIKAEL AGRICOLAN
UUDEN TESTAMENTIN
REUNAHUOMAUTUKSET**

MIKAEL AGRICOLAN UUDEN TESTAMENTIN REUNAHUOMAUTUKSET

Simo Heininen

SUOMI 206

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2023 Simo Heininen ja SKS

Sarja-asu: Timo Numminen
Kannen toteutus: Eija Hukka
Taitto: Jaana Tarsa
EPUB: Tero Salmén

ISBN 978-951-858-861-3 (nid.)
ISBN 978-951-858-862-0 (EPUB)
ISBN 978-951-858-863-7 (PDF)

ISSN 0355-0257 (nid.)
ISSN 2953-9323 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/su.206>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä, ellei toisin mainita. (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa
<https://doi.org/10.21435/su.206>
tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2023

In memoriam
Marja Itkonen-Kaila
1935–2021

Evankelista Matteus.
Agricolan Uuden testamentin kuvitusta.

SISÄLLYS

1. Alkusana	8
2. Johdanto	10
3. Reunahuomautukset ja niiden lähteet	16
4. Agricola reunahuomautusten laatijana	293
5. Agricolan reunahuomautukset vuoden 1642 Raamatussa	305
6. Tutkimustulokset	310
Liite 1	312
Liite 2	327
Lähteet ja kirjallisuus	337
Kirjoittaja	342
Zusammenfassung	343

I. ALKUSANA

Reformaation tuloksena syntyneet kansankieliset Raamatut eivät noudattaneet sitä Lutherin periaatetta, jonka mukaan Raamatun piti olla uskon ja elämän ainoa ohje. Lutherillekaan ei riittänyt yksin Jumalan sana, vaan hänen Raamattunsa sisältää pyhän tekstin lisäksi sen selitystä ja tulkintaa. Näissä kommentteissa hänen ajatuksensa pääsevät esille, ja juuri ne herättivät katolilaisten vastustuksen, ei niinkään itse raamatunkäännös.

Mikael Agricola varusti samoin suomennoksensa selityksillä. Hän ilmoittaa Uuden testamentin esipuheessa, että kirja sisältää pyhän sanan lisäksi muutakin: ”Ja ouat mös pienet toimituxet toisinans reunille ja toisinans Cap. ielkin pannut, ette ne, quin pyhen Ramatun ymmerdhyxes wähe ouat harioijtetud, madhaisit Textin site paramin ymmertä.” Suomentaja vakuuttaa, että nämä selitykset eivät ole Jumalan sanaa, vaan ”selkiemen ymmerdhyxen tedhen lisetud”.¹

”Pieniä toimituksia” on 450 kappaletta. Agricolan Uuden testamentin tutkimuksen aloittanut Arthur Hjelt totesi, että ne ovat peräisin raamatunkäännöstyön pohjateksteistä: Lutherin Raamatusta ja kotimaisesta vuoden 1541 Kustaa Vaasan Raamatusta. Huomautuksista on esitetty muutamia esimerkkejä, mutta kattava tutkimus puuttuu. Henric Nordberg valmisteli sellaista, mutta ei ehtinyt saada sitä valmiiksi.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on julkaista kriittinen editio Uuden testamentin selityksistä sekä selvittää niiden lähdepohja. Tutkimus kuuluu Kaisa Häkkisen johtamaan Agricolan teosten kriittistä editiota laativaan hankkeeseen.

Teos liittyy Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautuksista vuosina 1994 ja 2008 julkaisemiini tutkimuksiin ja noudattaa niissä käytettyä esitystapaa. Perustan muodostaa tekstijulkaisu, jossa Agricolan kommentit ja niiden lähteet julkaistaan rinnakkain. Seuraan myös Agricolan komment-

---

¹ MAT II, 16–17.

tien siirtymistä vuoden 1642 Raamattuun. Joissain vertailuissa tulee esiin myös vuoden 1618 ruotsalaisen Raamatun vaikutus ensimmäisen suomalaisen Raamatun huomautuksiin.

Erityisesti kiitän Agricolan kielen ja vanhan kirjasuomen parasta tuntijaa Kaisa Häkkistä, joka on lukenut käsikirjoituksen ja tehnyt siihen lukuisia huomautuksia ja korjausehdotuksia. Vanhan kirjasuomen ongelmassa olen lisäksi saanut apua ja neuvoja Elina Heikkilältä. Kiitän myös kustantajan valitsemia arvioitsijoita rakentavasta ja kannustavasta palautteesta.

Kiitokseni ei enää tavoita Agricolan Uuden testamentin merkittävintä tutkijaa, Raamatun ja klassisen kirjallisuuden suomentajaa, jonka muistolle omistan teoksen.

Porvoossa 9. elokuuta 2023.

Simo Heininen

2. JOHDANTO

Mikael Agricolan teokset muodostavat suomenkielisen kirjallisuuden perustan. Niiden tutkimusta ovat helpottaneet vuosina 1931 ja 1987 julkaistut näköispainokset. Ainoastaan *Abckiriasta* on kriittinen editio.² Käsikirjoituksina säilyneistä Agricolan teksteistä on julkaistu hänen tuomiokapitulin kirjurina laatimansa luettelo Turun tuomiokirkon ja papiston tuloista 1541–1542.³ Nämä esipuhein ja kommentein varustetut editiot sekä Anna Perälän tutkimus Agricolan teosten painoasusta ja kuvituksesta ovat Agricolan juhluvuoden 2007 merkittävin tieteellinen anti.⁴

Agricolan käsikirjoituksina säilyneistä teksteistä tunnetaan mainitun luettelon lisäksi katkelma latinankielisestä esipuheesta, jonka hän on laatinut sittemmin hävinneeseen tutkielmaan.⁵ Agricolan yhdeksän kirjettä on julkaistu sekä alkuperäisinä että suomennettuina.⁶ Laajin käsikirjoitus on ruotsinnos vanhasta Visbyn merilaista, jonka Agricola teki hallituksen toimeksiannosta. Joulukuussa 1549 valmistunut käsikirjoitus on kadonnut, mutta siitä tunnetaan kuusi 1500-luvun loppupuolella tehtyä kopiota, joiden pohjalta on mahdollista laatia editio.⁷

Agricolan lahjoittamiinsa käsikirjoituksiin ja teoksiin tekemiä omistuskirjoituksia on säilynyt vuosilta 1545, 1549, 1551 ja 1553.⁸ Laajemman lähde-ryhmän muodostavat kirjoihin tehdyt merkinnät. Agricolan kirjastosta on

---

2 Häkkinen 2007.

3 Knuutila & Mäkelä-Alitalo 2007.

4 Juhlavuodesta Tuusvuori 2008.

5 Katkelma käsittelee sananlaskuja, mutta siitä on mahdotonta päätellä itse kadonneen teoksen aihetta ja sisältöä. Tekstin on viimeksi julkaissut Sarajas 1956, 8–9, 321.

6 Viimeksi Tarkiainen & Tarkiainen 1985, 293–310. Suomennoksen pohjana on Hildén, Ojansuu & Ekström 1908. Kiistanalaisesta Laurentius Agricolan kirjeestä Lahtinen 2007 ja Heininen 2021a. Kirjeistä olisi syytä laatia kriittinen editio.

7 Kansalliskirjastossa säilyneen kopion on julkaissut Hurmevirta 1956. Muut kopiot ovat Ruotsin kuninkaallisessa kirjastossa ja Uppsalan yliopiston kirjastossa. Heininen 2007, 115–117.

8 Parvio 1968 ja 1984; Heininen 2007, 112, 114, 345, 369–370.

tähän mennessä identifioitu 17 teosta.⁹ Osa hänen Bugenhagenin Psalteriin tekemistään kommentaiteista on julkaistu,¹⁰ ja hänen huomautuksensa Lutherin postillaan on analysoitu.¹¹

Agricolan painettu tuotanto on ollut kokonaisuudessaan tutkimuksen käytössä vuodesta 1966, jolloin aapiskirjan loppuosa löytyi Västeråsin hiippakuntakirjastosta. Ensimmäinen näköispainos julkaistiin monien vaiheiden jälkeen vuonna 1931. Siihen on tarkasti merkitty, mistä säilyneistä kappaleista teksti on kuvattu. Esko Koivusalon toimittama toinen painos ilmestyi vuonna 1987. Se on korjailtu laitos, mutta siitä ei käy selville, mitä ensimmäisen painoksen kohtia on muutettu.¹² Aapisen loppuosa on tietysti mukana, ja Uuteen testamenttiin on lisätty ainakin ne kaksi riviä, jotka ovat pudonneet Pietarin kalansaaliista kertovasta kohdasta (Luuk. 5:2).¹³

Uudessa näköispainoksessa on myös neljäs osa, nimeltään Tekstien selvennys. Sen esipuhe kertoo, että osa sisältää Agricolan tekstit nykykirjaimin ladottuna sekä lukuoppaan. Lahja-Irene Hellemaan laatima lukuopas selvittää pari tuhatta Agricolan vaikeasti tulkittavaa sanaa ja korjaa joukon painovirheitä. Osan ansioihin kuuluu myös se, että Reijo Pitkäranta on suomentanut Rukouskirjan kalenteriosaston latinankieliset tekstit. Kriitikkiä herätti se, että Agricolan teksti oli kauttaaltaan ladottu versaalilla. Se sopii kyllä hautakiviin ja lukujen otsikkoihin, mutta HARVA VIIT-SII LUKEA SILLÄ PAINETTUA PIDEMPÄÄ TEKSTIÄ, SAATI SITTEN AGRICOLAN KOKO TUOTANTOA. Valittu ”nykykirjain” johtui siitä, että Kotimaisten kielten keskuksessa lävistettiin 1970-luvulla Agricolan tekstit reikäkorteille, eikä isoja ja pieniä kirjaimia erotettu toisistaan. Tästä tiedostosta laadittiin vuonna 1980 Agricolan käyttämien suomen sanojen esiintymäluettelo *Index Agricolaensis*. Siinä ei erityisesti haittaa se epäilemättä ajan tietotekniikan tasosta johtuva seikka, että koko luettelo on versaalitekstiä. On kuitenkin eri asia selata luetteloa kuin lukea kokonaan versaaileilla ladottua tekstiä. Kun teksti joka tapauksessa oli

---

9 Heininen 2021b.

10 Heininen 1992.

11 Heininen 1976.

12 Esipuheen mukaan muutosten luettelo ”on säilytteillä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksessa”. Sen piti myös ilmestyä alan aikakauskirjassa. Koivusalo 1986 ja 1988.

13 Rapola 1962, 7–29.

tietokonenauhalla, kävi sen latominen ”tekstien selvennykseksi” nopeasti ja tuli halvaksi.¹⁴

Neljäs osa ei näin ollen erota isoja ja pieniä kirjaimia toisistaan. Siitä puuttuvat myös Agricolan käyttämät latinankieliset sanat, joita ei Indexiin tarvittu. Kolmas puute koskee Agricolan Raamattuun tekemiä reunahuomautuksia. Sekä selitettävä sana että huomautus on varustettu pienellä kirjaimella tai typografisella merkillä, niin että käy selville, mihin kohtaan kommentti kuuluu. Nämä viittaukset puuttuvat neljännestä osasta, joka tyytyy painamaan huomautukset sille sivulle, jolla ne esiintyvät.

Koivusalo puolusti versaalia sillä, että Kotus ei voinut ”harrastaa valtion varoin kuukausia tai mieluiten vuosia isojen ja pienten kirjainten erottelua, painovirheiden luettelointia ja vaikeasti tulkittavien kohtien kommentointia. Näin emme voineet tehdä, emmekä pidä kaikkia näitä aiheita kovin keskeisinäkään.”¹⁵

Kun Kotus julkaisi Agricolan korpuksen verkossa, se oli jo käyttänyt vuosia valtion varoja pienten ja isojen kirjainten erotteluun. Verkkoversioon on myös lisätty jaejako, tosin lukemista haittaavassa muodossa, joka on johtanut myös tutkimuksen käyttämään kömpelöä merkintätapaa: [A-II-024-[Mt-2-5]]. Vuoden 1987 selvityksen perintö näkyy siinä, että nytkään ei käy ilmi, mihin kohtaan reunahuomautukset liittyvät, sillä niistä on laadittu erillinen tiedosto. Malliksi olisi Koivusalon selvityksen sijasta käynyt esimerkiksi Lutherin Raamatun tieteellinen laitos, jossa jaenumerot on lisätty itse Raamatun tekstiin ja huomautukset alaviitteisiin. Harvardin professori Francis Peabody Magoun, Jr. julkaisi vuonna 1967 malliksi kelpaavan edition Agricolan Markuksen evankeliumista.¹⁶ Koivusalon ”Tekstien selvennyksen” vaikutus näkyy lopulta myös siinä, että myös verkkoversiosta puuttuvat vieraskieliset sanat. Kyseessä ei näin ollen ole Agricolan korpus, vaan hänen suomenkielisten sanojensa korpus, joka on vielä kaukana tieteellisestä editiosta.¹⁷

Sellainen on laadittu *Abckiriasta*. Lisäksi Agricolan tekstiä on editoitu enemmän tai vähemmän tarkasti hänen teostensa lähdepohjaa käsittelevissä

---

¹⁴ Heininen 1988a.

¹⁵ Koivusalo 1988.

¹⁶ Magoun 1967.

¹⁷ Korpus ei huomioi myöskään vuoden 1642 Raamatun paikoin laajoja latinankielisiä huomautuksia.

tutkimuksissa. Jo Porthan aloitti Agricolan tieteellisen tutkimuksen,¹⁸ mutta vasta Jaakko Gummerus kirjoitti ensimmäisen laajan selvityksen. *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet* oli viimeistelyvaiheessa Gummeruksen kuollessa vuonna 1933. Gummerus ei ehtinyt kirjoittaa kommenttejaan rukouskirjan loppupuoliskoon – ne puuttuvat näköispainoksen sivulta 403 alkaen – mutta on etsinyt myös loppupuolen lähteet. Agricolan tutkimuksen *magnum opus* ilmestyi monien viivytysten jälkeen kolmena osana vuosina 1941, 1947 ja 1955.

Gummerus onnistui löytämään useimmat Agricolan käyttämät lähteet. Joitakin aukkoja jäi, ja joissakin rukouksissa lähde on selvästikin toinen kuin Gummeruksen ilmoittama. Ilman moderneja kopiointimenetelmiä Saksan ja Pohjoismaiden kirjastoissa suoritettu työ on suomalaisen humanistisen tutkimuksen suuria saavutuksia.¹⁹ Rinnakkain painetut tekstit tarjoavat myös siltä osin, jolta Gummeruksen selitykset puuttuvat, erinomaisen mahdollisuuden tutkia, miten Agricola seuraa, muuttaa ja muokkaa lähteitään. Myöhempi tutkimus on täydentänyt ja tarkistanut Gummeruksen työtä hänen päälähteidensä Erasmus Rotterdamilaisen rukouskirjan ja schwenckfeldiläisten ruouskirjan osalta.²⁰ Myös yksittäisten rukousten lähdepohjaa on pystytty tarkentamaan.²¹

Gummerus ei käsitellyt Rukouskirjan kalenteriosastoa. Siitä on yleisesitys molemmissa Agricolan elämäkerroissa²² ja muutama erillistutkimus.²³ Henric Nordberg ja Jyrki Knuutila ovat tutkineet Käsikirjan ja Messun lähdepohjaa.²⁴ Piinan päälähteeksi on selvinnyt paitsi vastaava ruotsinkielinen teos myös Johannes Bugenhagenin saksankielinen kärsimyshistoria.²⁵

Agricola oli ennen kaikkea raamatunsuomentaja, jonka päätyö oli vuonna 1548 ilmestynyt Uusi testamentti. Sen tutkimisen aloittanut Arthur Hjelt selvitti vuonna 1909, että Uudella testamentilla oli yksi kreikankielinen, kaksi ruotsinkielistä, kaksi latinankielistä ja yksi saksankielinen lähtöteksti.²⁶

---

¹⁸ Häkkinen 2015b; Heininen 1987.

¹⁹ Gummeruksesta Agricolan tutkijana Ijäs 1991, 232–252.

²⁰ Heininen 2006 ja Holma 2008.

²¹ Nordberg 1963, Heininen 1978, Parvio 1979, Heininen 1981 ja Binder 1996.

²² Tarkkiainen & Tarkkiainen 1985, 159–170; Heininen 2007a, 212.

²³ Häkkinen & Lempiäinen 2007 ja 2011; Nuorteva 2023.

²⁴ Nordberg 1963, Knuutila 1987 ja 1988; Heininen 1974.

²⁵ Heininen 1979.

²⁶ Hjelt 1909.

Tämä havainto ei ollut omiaan rohkaisemaan käynnöksen tutkimusta. Marja Itkonen-Kailan 1997 ilmestynyt *Mikael Agricolan uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit* on suppeudestaan huolimatta Agricolan tutkimuksen perusteoksia. Marie-Elisabeth Schmeidler on käsitellyt muutamia Agricolan Uuden testamentin jakeita, ja itse olen analysoinut niitä uusitestamentillisiä tekstejä, jotka ovat *Abckiriassa*, Rukouskirjassa, Piinassa ja Uudessa testamentissa.²⁷

Vanhan testamentin suomennoksessa Agricolalla oli Lutherin Raamatun, Kustaa Vaasan Raamatun ja Vulgatan lisäksi pohjatekstinään Sebastian Münsterin vuonna 1534 ilmestynyt heprealais-latinalainen runsaasti kommentoitu raamattulaitos.²⁸ Olen julkaissut ja analysoinut ne Agricolan vanhatestamentilliset tekstit, jotka hän on kääntänyt sekä Rukouskirjaan että vuoden 1551 suomennoksiin.²⁹ Olen samoin julkaissut ja analysoinut Agricolan psalmit, joista hän on kääntänyt neljäkymmentä jo Rukouskirjaansa. Hänellä oli psalmeja kääntäessään tusinan verran lähtötekstejä.³⁰

Lutherin Raamatussa oli pyhän tekstin lisäksi Raamatun osien ja kirjojen esipuheita, lukujen esipuheita eli summaarioita sekä reunahuomautuksia.³¹ Martti Parvio ja Ilkka Hirvonen ovat tutkineet Agricolan Uuden testamentin ns. toisen alkupuheen lähteitä,³² ja olen itse tehnyt joitakin hajahuomioita esipuheiden lähdepohjasta.³³ Kokonaisselvitys esipuheista on tekeillä.³⁴

Agricola kirjoitti summaariot sekä Rukouskirjan psalmeihin että koko Psalmtariin. Olen julkaissut ne ja verrannut niitä pohjateksteihin sekä Johannes Bugenhagenin psalmikommentaarin käsikirjoitettuihin summaarioihin. Agricolan lähtöteksteinä ovat Lutherin summaarioiden lisäksi tämän työtovereiden Justus Jonaksen, Otto Brunfelsin, Georg Majorin

---

²⁷ Schmeidler 1965, 1969, 1999; Heininen 1999.

²⁸ Heininen 1975a ja 2000.

²⁹ Heininen 1999.

³⁰ Heininen 2020.

³¹ Myös kuvituksella oli sanoma. Lutherin Uudessa testamentissa Ilmestyskirjan peto (11:7) ja Babylonian portto (17:1) kantavat paavin kolminkertaista kruunua. Agricolan teosten typografiasta ja kuvituksesta Perälä 2007.

³² Parvio 1968, Hirvonen 1976.

³³ Heininen 1975a, Heininen 1975b, Heininen 2007, 257–266, 315–319.

³⁴ Inger Fredrikssonin tutkimus (1985) on tasoltaan vaatimaton.

ja Veit Dietrichin summaariot.³⁵ Muihin Vanhan testamentin kirjoihin Agricola on laatinut summaariot Veit Dietrichin ja Johannes Bugenhagenin tekstien pohjalta.³⁶

Agricolan Psaltrarissa on 238 reunahuomautusta. Ne pohjautuvat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Lutherin Raamatun ja Kustaa Vaasan Raamatun huomautuksiin. Olen julkaissut tekstit rinnakkain. Joissakin kohdissa on mahdollista päätellä, kummalle lähteelle suomentaja antaa etusijan, mutta en ole pitänyt yksityiskohtaista analyysiä mielekkäänä. Agricolalla on joka tapauksessa ollut molemmat lähteet edessään, eikä ole selvitettävissä, miksi hän taipuu milloin toisen, milloin toisen lähteen puoleen.³⁷

Kahdessa viimeisessä Vanhan testamentin suomennoksessa on 355 reunakomenttia. Päälähteinä ovat jälleen molemmat Raamatut, mutta niiden selitykset eivät ole riittäneet yhtä hyvin kuin Psaltrarissa. Niinpä Agricolalla on 26 kommenttia Jesajan ensimmäiseen lukuun, kun saksalainen Raamattu selviää kuudella ja ruotsalainen neljällä selityksellä. Myös Jesajan viidennessä luvussa Agricola on kirjoittanut marginaalit täyteen huomautuksia. Sakarjan kirjan viimeisten lukujen ”sangen syvät, salaperäiset ja pimeät näyt” ovat saaneet Agricolan kirjoittamaan 54 kommenttia, kun Lutherille riitti seitsemän ja kotimaiselle Raamatulle kuusi.

Agricola on Jesajan kohdalla turvautunut Lutherin latinankieliseen kommentaariin vuodelta 1532 ja selittänyt Sakarjan kirjan näkyjä Lutherin Sakarjan kommentaarin (1527) avulla. Lisäksi hän on käyttänyt 70 kohdassa Münsterin raamattulaitoksen selitysosastoa. Muutama selitys on kotoisin Hieronymuksen kommentaareista sekä Bugenhagenin ja Veit Dietrichin summaarioista. Olen julkaissut tekstit rinnakkain, yleensä ilman tarkkoja selvityksiä siitä, miten kukin kohta on tarjolla olevista lähteistä pantu kokoon.³⁸

---

³⁵ Heininen 1992.

³⁶ Heininen 1993.

³⁷ Heininen 1994.

³⁸ Heininen 2008b.

3. REUNAHUOMAUTUKSET JA NIIDEN LÄHTEET

Tämä tutkimuksen pääluku on kriittinen editio Agricolan Uuteen testamenttiin tekemistä kommenteista³⁹, niiden lähteistä sekä vuoden 1642 Raamatun vastaavista huomautuksista⁴⁰. Esitän Agricolan huomautukset Uuden testamentin näköispainoksen (MAT II) mukaan. Lutherin tekstit julkaisen tieteellisen edition (WA DB 6–7) mukaan. Siinä käyvät ilmi eri painosten erot. Agricola on käyttänyt viimeisiä, vuoden 1541 jälkeisiä painoksia.⁴¹ Kotimainen eli Kustaa Vaasan Raamattu ilmestyi vuonna 1541. Sen pohjatekstinä on Lutherin Raamatun vuoden 1539 painos.⁴² Esitän Kustaa Vaasan Raamatun tekstit tieteellisen laitoksen (NTGVB) mukaan. Ensimmäisestä suomenkielisestä eli vuoden 1642 Raamatusta (kuningatar Kristiinan Raamattu) ja ruotsalaisesta vuoden 1618 Raamatusta (Kustaa Aadolfin Raamattu, GAB) käytän alkuteoksia.

Julkaisen huomautukset raamatunkohtien mukaisessa järjestyksessä siten, että vasemmalla palstalla on Agricolan teksti ja oikealla ensin Lutherin ja sitten ruotsalaisen Raamatun teksti. Kursivoin Agricolan lisäykset sekä kohdat, joiden vertailu vaatii erityistä huomiota.

---

³⁹ En ole ottanut mukaan sanan tai kahden mittaisia reunaotsikoita enkä myöskään esipuheiden kommentteja. Ne eivät kohdistu tiettyyn jakeeseen, ja tulen käsittelemään niitä tekeillä olevassa esipuheita koskevassa tutkimuksessa. Olen myös Vanhan testamentin kommentteja analysoidessani jättänyt pois kaksi Malakian esipuheeseen liittynyttä huomautusta (MAT III, 757).

⁴⁰ Tähän tutkimukseen eivät kuulu ne vuoden 1642 Raamatun Uuden testamentin huomautukset, joita Agricolalla ei ole. Aki Paavola on tutkinut perusteellisesti ensimmäisen Raamatun evankeliumien selitysten lähteet. Myös muut kommentit ansaitsisivat tutkimuksensa.

⁴¹ Lutherin Uusi testamentti ilmestyi ensi kerran 1522 ja koko Raamattu 1534. Reformaattori ja hänen johtamansa työryhmä muokkasivat tekstiä useaan otteeseen. Viimeinen revisio valmistui 1540. Korjattu versio ilmestyi seuraavana vuonna. Tämän jälkeen Lutherin Raamattuun tehtiin vain niukkoja muutoksia. Reinitzer 1983, 114–116.

⁴² Heininen 1999, 16.

Matt. 1:2 (23)

Agricola seuraa sekä saksalaista että ruotsalaista Raamattua.

Dauid synnytti) Abrahamin ia
Dauidin poica Christus tesse
ensin nimiteten, ette hen
oli heille molemille erin-
omaisesta luuattu.

Abraham vnd David werden
fürnehmlich an gezogen,
Darumb, Das den selbigen
Christus sonderlich verheis-
sen ist.

(Dauidz son) Christus kallas
här först och främst Abra-
hams och Dauidz son, För ty
them bådhom haffuer han wa-
rit besynnerligha loffuat.

Matt. 1:6 (23)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

P. Mattheus iette mutomat
poluet pois, ia wie Christusen
sugut Salomonist lain ielken,
Mutta P. Lucas wiepi henen
loonna ielken Natanist Salo-
monin weliest. Sille laki
lukepi ne mös lapsixi. iotca
welieste, ia ielkinienyist
emenniste syndynyt ouat
Deut. 25.

S. Mattheus lesst etliche
gelied aussen, vnd füret
Christus Geschlecht von Sa-
lomon nach dem gesetz. Aber
S. Lucas füret es nach der
Natur von Nathan Salomons
Bruder. Denn das Gesetz nen-
net auch die kinder so von
brüdern aus nachgelassenem
weib geborn sind. Deut. 25.

S. Mattheus läter somligha
ledher vthe, och förer Chris-
ti slecht jfrå Salomon
effter Laghen, Men S. Lucas
förer henne effter naturen
jfrå Nathan Salomonis bro-
dher, Ty Laghen kallar them

ock barn, som aff brodrenom,
och igenleeffda hustru födde
äro, Deute. 25.

1642

Salomon) P. Mattheus jättä muutamat polwet pois, ja alca Christuxen sugut Salomonist, Lain jälkeen, mutta P.Lucas luke luonnon jälkeen, Nathanist Salomonin weljest: sillä Laki luke ne myös lapsixi, iotca weljestä ja jääneistä emännistä syndynet owat, Deut. 25:5.

Matt. 1:19 (23)

Agricola liittyy Lutheriin. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole tässä kohden selitystä.

Häweiste) Se on, eipe hen
tactonut hende häpijän
saatta canssan eten quin
henelle olis kyllä wara ol-
lut, Lain ielken. Ja että Jo-
seph tellens henen oikiudhes-
tans wolti rackaudhen poolest
ia sentähden P. Mattheus henen
hurscaudhens ylistepi.

(Rügen) Das ist, Er wolt
sie nicht zu schanden machen
für den Leuten, als er wol
macht hatte nach dem Ge-
setze. Vnd rhümet also S.
Matthäus Josephs frömkeit,
Das er sich auch seines
rechten, vmb Liebe willen,
verzihen hat.

1642

Huuton saatta) se on, ei hän tahtonut händä häpiän saatta Canssan edes, nijncuin hänellä olis kyllä ollut walda Lain jälkeen. Ja että Joseph näin hänen oikeudens rackaudest myötä andoi, sentähden P. Mattheus hänen hurscauttans ylistä.

Matt. 1:25 (24)

Agricola lyhentää Lutherin selitystä.

Sihenasti) Ei se ole nin ymmer-
täpe, Että Joseph sijtte Marijan
rychtyi. Waan se on yxi Ramatun

(Bis) Sol nicht verstanden
werden, Das Joseph Mariam
hernach erkennenet hab, son-

puhen tapa, Quin Gen. 8. Ei
Corpi palainut, sihenasti quin
Maa quiueni.

dern es ist eine weise zu
reden in der Schrift, als
Gen. 8: Der Rab sey nicht
wider kommen, bis die erde
trocknet, Will die Schrift
nicht das der Rab ernach
kommen sey. Also auch hie,
folget nicht, das Joseph
Mariam her nach erkennet
habe.

(til tess hon) Icke så för-
ståndandes, at han kende
henne sedhan hon födt hadhe,
Vthan är meningem, at hon
födde reen Jungfrw, okend
och oförkrenckt aff Joseph.

1642

Sijhenasti) Ei tämä ole nijn ymmärrettäpä, että Joseph sijtte ryhtyi Mariaan, waan se on Ramatun puhen tapa, nijncuin Gen. 8. Ei Carneh palainnut, sijhenasti cuin maa cuiweni. Ei Ramattu sitä luule, että Carneh sijtten palais, nijn ei myös sijtä seura Josephin sijtten tundenen Marian.

Matt. 2:1 (26)⁴³

Agricola seuraa lähteitään, mutta lisää paikannimen. Vuoden 1642 Raamattu liittyy ruotsalaiseen tekstiin.

Wijsaat) Jotca Mattheus Magos
cutzupi, ne ouat Loonnon tun-
dijat ia wijsat Papit *Persias*
olluat.

(Weisen) Die S. Matthes
Magos nennet, sind natur-
kündige vnd Priester gewe-
sen.

---

⁴³ Jakeesta ja kommentista Rapola 1968, 118–119 ja Heininen 1999, 190–191.

(Wijse män) Thet woro kloke mestare j naturligha konst, sådana som man nu kallar Philosophos och Prester.

1642

Tietäjät) Olit wijsat miehet luonnollisis asiois, sencaltaiset cuin nyt Philosophuxixi cudzutan, ja Papeixi.

Matt. 2:6 (26)

Agricola tiivistää Lutherin selitystä. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole kommenttia vastaavalla kohdalla.

Swingan) Echke Bethlehem itzestens halpa oli, quitengin että Christus hänesse synduj, sendädhen hen yleorgotti hende.

(Mit nichte) Bethlehem war klein an zu sehen, Darumb auch Micheas sie klein nennet. Aber der Euangelist hat (mit nichte) hinzu gethan, darumb, das sie itzund erhöhet war, da Christus geboren ward.

1642

Ei suingan) Ehkä Bethlehem vähäinen oli, cuitengin ette Christus hänesä syndyi, cudzu sentähden Evangelista hänen suurexi.

Matt. 2:18 (26)

Agricola tiivistää Lutherin selitystä. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Ettei he ole) Siteuarten Mattheus täte sano, Että cosca waiua Christikunnan pälekieupi, Nin näky quin he io olisit hucatudh ia pe-

(Aus mit jnen) Diesen spruch hat S. Mattheus sonderlich angezogen, Das er durch jn anzeige, wie es sich alle Zeit vmb die

räti cadhotetud mailman
edhes. Quitengi vastoin cai-
ke Heluetin walta he Jumalan
cautta Variellan. Ja neisse
Lapsisa näky yxi oikia Chris-
tilisen kersimisen meno.

Christenheit helt, Denn es
lest sich alle Weg fur der
welt ansehen, als sey es aus
mit der Christenheit. Doch
werden sie wider alle macht
der Helle, wunderlich durch
Gott erhalten. Vnd man si-
het hie in diesen Kindern,
wie ein recht christlich
wesen in leiden stehe.

1642

Ettei he ole) Sentähden Mattheus tätä sano: että cosca Christicunnalla on waiwa, nijn näky, cuin he jo olisit hucatur ja peräti cadotetud mailman edes, cuitengin he wastian caicke helwetin woima Jumalalda warjellan. Ja näisä lapsisa näky oikia Christilisen kärsimisen meno.

Matt. 3:3 (27)

Agricola tiivistää Lutherin selitystä. Huomautus puuttuu Kustaa Vaasan Raamatusta, mutta Kustaa Aadolfin Raamattu lisää sen.

Hutauaisen) Teme piti oleman
Juttaille yxi vahua merki, Et-
tä Christus se Messias oli tul-
lut, cosca sencaltainen Sarna
ei Templis eike Synagogas,
waan metzen corues iulkisesta
sarnattin, Jonga Johannes teki.

Dis solt den Jüden ein
gewis zeichen sein, das
Messias keme, wenn sie einen
predigen höreten, nicht zu
Jerusalem im tempel noch
schulen, sondern in der
Wüsten, der also predigte,
Der HERR kompt, Wie denn
Johannes gethan hat.

GAB

(j öknenne) Thetta skulle
wara Judomen itt wist tekn
til Messie tilkommelse, när
the en predicare hörde,

icke j Jerusalem vthi Tem-
plet, eller j Scholan, vthan
j öknenne, then så predicar:
HErren kommer, såsom Johan-
es haffuer gjordt.

1642

Corwes) Tämä piti oleman Judalaisille wahwaxi merkixi, että Christus on tullut, ni-
mittäin, cosca he cuulit sencaltaijnen saarnan, ei Jerusalemin Templis eikä Synagogas,
waan medzän corwes, ioca näin saarna: HERra tule, nijncuin Johannes teki.

Matt. 3:7 (27)

Agricola kääntää ruotsista. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Kykärme)⁴⁴ Näme kärmeet cutzutan
Latinaxi Vipere, ia he tuskal-
la nimelte tietän Somexi, Qui-
tengi että ne ouat nijn viha
täyne, ia pahinda laija, Ni-
miteten he tessa *Kykärmexi*,
eli Vaskikärmexi, Ja heille
ombi sencaldajnen londo,
että he emensä tappauat syn-
dyesens, ionga tähden mös
Phariseuset cutzutan tessä,
sencaltaisten Kärmetten
sikiexi, Sille ette heidhen
Isens tapoit Prophetat iotca
nijnnen opettaiat olit.

(Huggormars) Thenne Ormar
nempnas j Latiniske texten
Vipere, och äro nepligha
nampnkunnighe på Swensko,
Doch effter the äro mykit
eterfulle, och aff wersta
slechtet, wordo the här
benemde *Huggormar*, och
haffua the then natur, at j
födzlone dräpa the modhre-
na, för hwilka saak Phari-
seerena ock här kallas såda-
na Ormars afffödha, För ty
theras fädher plägade dräpa
Propheterna, som theras
lärefädher woro.

---

⁴⁴ Psalmisuomenoksessaan (Ps. 140:4) Agricola puhuu Rukouskirjassa vaskikäärmeestä, mutta Psaltrarissa kyykäärmeestä. Lähtöteksteissä on vain yksi käärmelaji. Heininen 2020, 338–339; Häkkinen 2007, 17.

1642

Kärmen) Tämä kärme cudzutan latinaxi, Vipera, ja tietän tuscalla suomexi, ioca on pahinda laija, jolla on sencaltainen luondo, että hän tappa emäns syndyisäns, jongatähden Phariseuxetkin täsä cutzutan sencaltaisten kärmetten sikiöixi: sillä heidän Isäns tapoit Prophetat, jotca heidän opettajans olit.

Matt. 3:15 (28)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisen Raamatun kommentti on aivan erilainen.

Wanhurscautta) Caiki vanhurscaus teyteten, Coska me caikista meiden⁴⁵ wanhurscaudesta ia cunniasta wälteme, Ette ainoa Jumala wanhurskana pidetäisijn, ia että hen ne wskoliset wanhurskauttapi. Sen Johannes teki quin hän pyysi, ninquin yxi Syndinen castetta Christuselda, ia hänelde wanhurskautta. Sen mös Christus teki, ettei hen Cunniaas ia wanhurscauttans omistanut, waan annoi itzens castetta ia coletetta, ninquin iocu mw Syndinen.

(Alle Gerechtigkeit). Alle Gerechtigkeit wird erfüllet, wenn wir vns aller vnser Gerechtigkeit vnd ehre verzeihen, Das Gott allein fur den gehalten werde, der gerecht sey, vnd gerecht mache die gleubigen. Dis thut Johannes, so er sich seiner Gerechtigkeit äussert, vnd wil von Christo, als ein Sünder, getaufft vnd gerecht fertiget werden. Dis thut auch Christus, so er sich seiner Gerechtigkeit vnd ehre nicht annimpt, sondern lesset sich teuffen und töten, als ein ander Sünder.

(retferdigheet) Jagh vpfyler all rettferdigheet jthy at iagh wil döpas aff tigh, och tu, at tu begärer döpas aff migh.

---

⁴⁵ Painovirhe *meden*.

1642

Wanhurscautta) Caicki wanhurscaus täytetän, cosca me caiki meidän wanhurscaudem ja cunniam hyljämme, ja ainoa Jumala wanhurscana pidetän, joca uscolliset wanhurscaxi teke. Tämän teke Johannes, että hän hyljä hänen oman wanhurscaudens, ja tahto castetta Christuxelda, nijncuin syndinen, ja pyysi hänen cauttans wanhurscaxi tulla. Sen myös teki Christus, ettei hän cunniastans ja wanhurscaudestans kerscannut, waan andoi idzens castetta ja cuoletetta, nijncuin muukin syndinen.

Matt. 4:4 (30)

Agricola seuraa ruotsalaista Raamattua. Lutherilla ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Inhiminen elä) Ei wan teste rumillisest rogast inhiminen taida elä, mutta sijtä että hen lootta itzense Jumalan päle, ioca ombi luuannut caickein niden edhen catzo, quin hänen pälens vscoat, iosta edeskatzomisesta mös se rumillinen elatos tapachtu.

(Menniskian leffuer) Ey allenast vthaff then le-kamliga maten skall menniskian leffua, vtan ther aff, at hon förseer sigh til Gud, som loffuat haffuer alla them besöria, som troo på honom, aff hwilka besörgning then le-kamlighe maten ock effter-fölier.

Matt. 4:7 (30)

Agricola seuraa Kustaa Vaasan Raamattua. Lutherilta puuttuu vastaava kommentti.

Kiwsaman) Se olis tapachtunut, ios hän olis itzens ilman pacota alaspudhottanut, ia loottanut itzensä senpäle että Jumalan piti hende auttaman,

(icke fresta) Thet hadhe skeedt, om han hade giffuit sigh vthföre otrengd, och sett ther vppå at Gudh skulle hielpa honom, tå han hade

coska hänelle olit traput
edhesens, ioita mödhen hen
taisi mwtoin alasmene.

trapponar, ther han ellies
på nedher gå kunde.

Matt. 4:10 (30)

Agricola liittyy nytkin ruotsalaiseen tekstiin. Lutherilta puuttuu vastaava kommentti.

Aijnoa) Kussa kirjoituxet
leuten, että meidhen pite
iotakuta lontocappaletta
palueleman, ei se täte vas-
toin ole, sillä ette sittengi
wiele me ainoata Jumalata
paluelemma, ioca sen käskeny
on, että meiden pitä nijn
tekemen.

(allena) Ther som Scriffter
finnas, at wij något creatur
tiena skolom, är thet intet
här emoot, För ty wij tiene
än tå Gudhi allena, then som
thet budhit haffuer, at wij
så göra skole.

Matt. 4:17 (30)

Tämäkin huomatus on ruotsalaisen Raamatun mukainen. Lutherilla ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Lähestypi) Se on, Taiuan
valdakunda ei ole caucan,
se on io käsise ia owen
edhes, Sille että Christus
oli tullut ioca taiuan wal-
dakunnan ylestoimitti, ia
Perkelen waldakunnan alas-
painoi.

(hardt när) Thet är, Himmel-
riket är icke fierran, thet
är nu för handen eller för
dörenne, j ty at Christus
war kommen, som himmelriket
vprette, och dieffuulsens
rike nedhersloog.

Matt. 5:1 (34)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Coska)⁴⁶ Tesse lugusa ei Christus puhu mailmaisest Esiwal-
last. Waan hen opetta Christi-
kunnalens oikeat elemät Jumalan
edes Hengese pitemen.

In diesem Capitel redet
Christus nicht von dem Ampt
oder Regiment weltlicher
Oberkeit, sondern leret
seine Christen ein recht Le-
ben für Gott im geist.

J thetta Capi. talar Chris-
tus icke om then werldz-
ligha offuerhetennes embete
eller Regemente, vthan lärer
sina Christna itt rett
leffuerne för Gudh i Anda-
nom.

1642

Opetti heitä) Ei Christus täsä puhu mailmalisen esiwallan wirast ja hallituxest, mutta hän opetta Christicunnallens oikian elämän hengesä Jumalan edes.

Matt. 5:5 (34)

Agricola seuraa Lutheria. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Perimen) Mailma lulepi maan
omistauans, ia nautitzeuans
tauarans, koska hen wäkiualda
tekepi. Waan Christus opetta,
että maa periteen ia nautitan
Siueydhesä.

(Besitzen) Die welt vermeinet
die Erden zu besitzen, vnd
das jre zu schutzen, wenn
sie gewalt übet. Aber Chris-
tus leret, Das man die
erden mit Senfftmütigkeit
besitze.

---

⁴⁶ Painovirhe *Costa*.

1642

Periä) Mailma luule omistawans maan, ja saawans pitä tawarans, cosca hän wäkiwalda teke: Waan Christus opetta, että maa peritän ja asutan siweydes.

Matt. 5:9 (34)

Agricola liittyy Lutheriin.

Rauhantekiet) Ne ouat enämbj quin Rauhaliset, nimittäin, jotca rauhan tekeuet, saatta- uat, piteuät ia muita souitta- uat. Ninquin Christus ombi meille rauhan tehnyt Jumalan cansa.

Die Friedfertigen sind mehr denn friedsamem, nemlich, die den frieden machen, för- dern und erhalten vnter an- dern. Wie Christus vns bey Gott hat friede gemacht.

(fridhsamme) Thet är, the som frid elska, och gerna göra fridh emellan andra, såsom Christus haffuer giordt emellan Gudh och oss.

1642

Rauhan tekiät) Owat enä cuin rauhalliset, nimittäin, jotca rauhan tekewät, saattawat, pi- täwät ja muitakin sowittawat: nijncuin Christus on meille Jumalan cansa rauhan tehnyt.

Matt. 5:13 (34)

Agricola laajentaa kommenttinsa molempien lähteiden avulla. Vuoden 1642 Raamattu muokkaa kommenttia Kustaa Aadolfin Raamatun avulla.

Soola) Cosca opettaiat Jumalan sanat wnohtauat, nin he magut- tomaksi tuleuat inhimisten opin cautta Ja soola *pure, caruas- tele ia leicka*, Nin mös Sar- naiat pitä Syнди rangaseman

Wenn die Lerer auffhören Gottes Wort zu lernen, müs- sen sie von menschen Ge- setzen vberfallen vnd zu tretten werden.

sanalla Ellei he *cadhotuxen*,
tungion ia sondan tabdho
polietta.

(jordennes salt) Saltet
haffuer bitterheet medh
sigh, så skola ock Lärarenar
haffua syndennes straff medh
sigh, Hwar the thet icke
haffua, äro the wärde bort-
kastas.

GAB

(hwar medh) När lärarena
wenda åter medh Gudh ordz
predicande, moste the aff
menniskio stadhgar öffuer-
falne och förtrampadhe
warda.

1642

Suola) Cosca Opettajat unhottawat Jumalan sanat, nijn he ihmisten opin cautta mauttomaxi ja poljetuxi tulewat.

Matt. 5:19 (31)

Agricola ei seuraa Lutherin paavinkirkon kritiikkiä, vaan liittyy Kustaa Vaasan Raamattuun.⁴⁷ Kustaa Aadolfin ja kuningatar Kristiinan Raamatut palaavat Lutheriin.

Pästepi. Se on ioca sen
vehimen rickopi.

(Auflöset)Also thut der Pa-
pisten Hauff, sagen diese
Gebot Christi seien nicht
Gebot, sondern Rete.

(vplossar) Thet är, hwilken
som bryter thet minsta.

---

⁴⁷ Hjelt 1909, 37.

GAB

(vplossar) Så gör then Päu-
ueske hopen, the säya, at
these Christi bodh äro icke
bodh, vthan råd.

r642

Päästä) Nijn Pawin joucko teke cosca he sanowat: ei nämät Christusen käskyt ole käskyt, waan neuwot.

Matt. 5:19 (34)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

Wehimexi) Se on Ei heneste
pidhe⁴⁸ palio pidhettemen, waan
poisheittemen.

(Kleinst heissen) Das ist,
nichts sein und verworffen
werden.

(then minste) Thet är, han
skal icke mykit achtas,
vthan heller bortkastas.

r642

Wähimmäxi) se on, ei hänestä pidä paljo pidettämän, waan pois heitettämän.

Matt. 5:19 (34)

Myös tässä kohdassa Agricola seuraa Kustaa Vaasan Raamattua.

Swrexixi) Se on, Heneste pite
palio pidhettemen.

(Gros heissen) Das ist,
gros und ausserlesen sein.
(Stoor) thet är, han skal
warda mykit achtat.

---

48 Rakenteesta Elsayed 2018.

1642

Suurexi) se on, hänestä pitä paljo pidettämän.

Matt. 5:20 (34)

Agricola täydentää lähteitään.

Phariseusten) Joinenga Wan-
hurscaus seisoi waiuoin wl-
conaisis töise, ia wlcon-
cullasudhes. Mutta Christus
anopi *waiuoin* sydhemien wan-
hurscautta *wskon cautta*
henen pälens.

(Der Pharisäer) Der Phari-
seer fromkeit, stehet
allein in eusserlichen wer-
ken vnd schein. Christus
aber foddert des herzen
fromkeit.

(Phariseers) Phariseers
rettferdighet stoodh allena
vthi vthwertes gerningar och
skijn, Men Christus lærer
oss, at wij skole wara rett-
ferdighe och frome af hier-
tat.

1642

Phariseusten) Joinenga wanhurscaus oli ainoastans ulconaisis töis, mutta Christus ano
sydämen wanhurscautta vscon cautta hänen päällens.

Matt. 5:22 (32)

Agricola liittyy ruotsalaiseen tekstiin, joka on ottanut Lutherin huomau-
tuksesta vain alkuosan. Suurvaltakauden Raamatut kääntävät sen kokonaan.

Racha) Se merkitze caikinai-
set wihaliset merkit

(Racha) begreiff alle zor-
nige zeichen. Etliche mei-
nen es komme her vom Ebre-
ischen, Rik, id est, vanum
et nihil, das nirgend zu

taug. Aber Narr ist herter,
der auch schedlich nicht
allein vntüchtig ist.

(Racha) Medh thet ordet be-
tydhes all wreedz tekn.

GAB

(Racha) Författar alla
wredes tecken. En part mena,
at thet kommer aff thet
Hebraiska Rik, id est, vanum
et nihil, thet som til intet
dogher.

1642

Racha) Tällä ymmärretän caicki wihan merkit. Muutamat luulewat sen tulewan Hebrean sanasta Rick, id est, vanum et nihil, joca ei mihingän kelpa. Mutta (Tyhmä) on cowembi, joca ei ainoastans ole kelwotoin, waan on myös wahingolinen.

Matt. 5:29 (34)

Agricola seuraa selvemmin Lutheria.

Puchghais se wlgos) Hengelinen
wlgospuchghastus ombi tesse
käsketty, se on, coska Silmein
himot *esteten* ia cooletetaan
sydhemese.

(Reis) Geystlich ausreissen
ist hie geboten, das ist,
wenn der Augen lust getötet
wird im hertzen, vnd
abgethan.

(rijff thet vth) Andeligh
vthdrijffuande är här budet.
thet skeer när öghonens
luste warder dödhat j hier-
tat.

1642

Puhkaise) Täsä on käsketty hengellinen puhcaiseminen, se on, cosca silmäin himot estetän ja sydämes cuoletetan.

Matt. 5:34 (34)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Wannoco) Caiki wannomiset ia walat ouat tesse kieltyt, iotca Inhiminen itzestens tekepi. Mutta cosca Rackaus, häte, Lehimeisen tarue eli Jumalan Cunnia site anopi, nin *se on hyuesti techty*. Ninquin mös Wiha on kieltu, ia on quitengin luualinen, cosca se Rackaudhesta ia Jumalan Cunnian waraxi tapachtupi.

(Schweren) Alles Schweren und Eiden ist hie verboten, das der Mensch von jm selber thut. Wenns aber die Liebe, Gebot, Not, Nutzt des Nehesten oder Gottes Ehre foddert, *ist es wolgethan*. Gleich wie auch der Zorn verboten ist, vnd doch löblich, wenn er aus Liebe vnd zu Gottes ehre erfoddert wird.

(swäria tigh) Alt swäriande och eedher är här förbudhit, thet menniskian gör aff sigh sielff, Men ther kärleken, nöödh, wår nästes nytta, eller Gudz hedher thet kräffuer, ståår thet wel til görandes, lijkawist som ock wredhe är förbudhen, och är doch loffligh, tå the vtaff kärleek, och til Gudz hedher skeer.

1642

Wannoco) Caicki wannomiset ja walat owat täsä kieldyt, jotca ihminen idzestäns wanno: mutta cosca rackaus, hätä, lähimäisen tarue eli Jumalan cunnia sitä ano, nijn se

sallitan: ninquin myös wiha on kielty, ja on cuitengin luwallinen, cosca se rackaudest ja Jumalan cunnian tähden tapachtu.

Matt. 5:39 (34)

Kommentin lähteenä on Lutherin Raamattu.

Elket paha wastanseiso) Se on
Ei kenengen pidhe *itze wärytte*
costaman. Mutta esiuallan,
iolla miecka on, pite sen te-
kemen. Romanos 13⁴⁹.

(Nicht widerstreben) Das
ist, niemand soll sich
selbst rechnen. Aber die
Oberkeit des schwerts sol
solchs thun. Rom. 13.

(onda emoot) Thet är, ingen
skal hempnas sigh sielff,
eller sökia hemd för retten,
och ingen hemd begära. Men
Offuerheten, som swerdet j
werio haffuer, skal sådant
göra vthaff sigh sielff,
eller kraffd ther til aff
hans nästa vtaff kärleek.

1642

Paha wastian) se on, ei kenengän pidä idze wääryttä costaman, mutta esiuallan, jolla miecka on, Rom. 13:4.

Matt. 5:46 (34)

Agricola liittyy molempiin lähteisiin.

Publicanit) Latinaxi. Ne
cutzutan Somexi Weronottaiat,
ia olit ne, iotca Romariten

(Zölner) Heissen lateinisch
Publicani, vnd sind gewesen,
die der Römer rente vnd zoll

---

49 Painovirhe 18.

Weron ia räntyn *edesseisoit*
ia ylescannoit. Ja ne olit
enimest Jumalattomat Pacanat,
siteuarten Romarilde sihen
pannut.

bestanden hatten, vnd waren
gemeiniglich gottlose Hei-
den, dahin von den Römern
gesetzt.

(Publicaner) Woro Tollanä-
rer, som the Romares Toll
och annor rento *förestodho*,
och woro som mest ogudach-
tighe Hedhningar tijt satte
aff the Romare.

1642

Publicanit) Olit jotca Ruomalaisten wero otit, jotca enimmäst olit jumalattomat pa-
canat, sentähden Ruomalaisilda pannut.

Matt. 6:22 (37)

Lähteenä on Kustaa Vaasan Raamattu. Lutherilla ei ole vastaavaa kom-
menttia.

Silme) Se on Ninquin muilla
iäsenille ei ole itzestens
walkiutta, wan loottauat sil-
men päle, koska se on hyuesti
näkeue, Nin caicki mw dh iäse-
net *menestyuet ia woiuat* sij-
tä *hyuesti*. Samalmoto on mös
caickein meidhen tödhen can-
sa, ios meidhen Sydhen on hy-
ue ia yleswalghistettu Juma-
lan wanhurscaudhen cansa, tu-
leuat mös caiki meiden Töön
hyuexi, iotca sijte wlgoskeu-
uet, Mutta ios Silme on Pimi-
je, se on, Ellei se ole Juma-

(är öghat) Thet är, säsom
the andra ledhamoten haffua
aff sigh sielff inthet liws,
vthan lita på öghat, när
thet är wel vplyst och seer
wel, *må* all ledhamoten ther
wel aff, Så är ock medh al-
la wära gerningar, är wårt
hierta gott och vplyst med
Gudz rettferdigheet, blif-
fua alla wära gerningar
goda, som ther vtaff gå,
är thet ock mörkt, om
thet är icke vplyst
medh Gudz rettferdigheet,

lan wanhurscaudhen cansa yles-
walghistettu, nin caiki töödh
tuleuat pahaxi, iotca sijte
wlgoskeyuet.

bliffua alla gerninganar
onda, som ther aff gå.

Matt. 6:24 (37)

Agricola seuraa ruotsalaista Raamattua. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Mammon) Sirian kielille
Rickaudhet cutzuttan, nin-
quin Jeronimus sanopi.

(Mammon) Mammon kallas
rijkedomar på Syriske må-
lit, som Hieronymus säger.

1642

Mammon) Syrian kielellä cudzutan tawarat Mammonaxi, nijncuin Hieronymus sano.

Matt. 6:34 (37)

Agricola seuraa tarkemmin ruotsalaista tekstiä.

Päiue surullensa) Se on, *He-
nen* iocapäiuellinen tööns.
Quin hen sanois. Sijne on
kylle, ette me iocapeiue tö-
te teemme, ia ei enembä
murhedhi.

Eigen plage) Das ist, teg-
liche erbeit. Vnd wil, es
sey gnug, das wir teglich
erbeiten, sollen nicht wei-
ter sorgen.

(eghen plāgho) Thet är, *sitt*
daghligha arbete. Och *wil*
säya, Thet är noogh, at wij
daghligha arbete, och ingen
meer omsorgh haffue.

1642

Surullens) se on, hänen jocapäiwäinen työns. Nijncuin hän sanois. sijnä on kyllä, että me jocapäiwä työtä teemme, ja em enämbi murehdi.

Matt. 7:1 (40)

Agricola seuraa Lutheria.

Elket domitko) Jumalalle tule Domio. Senteden se quin Domitzepi ilman Jumalan Kesky, se Jumalan Cunnian omista. Ja se *wica*, ombi se suri Malca.

Richten gehört Gott zu, Darumb wer richtet on Gottes Befelh, der nimpt Gott seine Ehre, Vnd dis ist der Balcke.

Domen hörer Gudhi til, Therefore then som dömer vthan Gudz befalning, han tagher Gudhi hans äro jfrå.

1642

Älkät duomitco) Jumalan on domio. Sentähden se joca duomidze ilman Jumalan käskytä, hän omista Jumalan cunnian.

Matt. 7:6 (40)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

Coirat) Ouat ne, iotca *wihauat* ia *wainouat* Jumalan Sana.

Hunde sind, die das wort *verfolgen*.

Hundanar äro the som *förfölia* Gudz ord.

1642

Coirat owat jotca wainowat Jumalan sana.

Matt. 7:6 (40)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

Quin Pyhe on) Teme Pyheys ombi Jumalan Sana, ionga cautta caiki cappalet Pyhexi tuleuat.

(Heiligthum) Das Heiligthum ist Gottes wort, da durch alle ding geheiliget werden.

(thet heligt är) Thetta
helgha är Gudz ord, genom
huilket all ting helghat
warda.

1642

Pyhä) Tämä pyhyys on Jumalan sana, jonga cautta caicki pyhitetän.

Matt. 7:6 (40)

Agricola seuraa ruotsinkielistä tekstiä; Lutherilla ei ole modaalista apu-
verbiä.⁵⁰

Sighat) Ouat ne, iotca Lihallisis
Himoisa wpotetut ouat nin, ettei
he *taidha* ychten waari otta sa-
nasta.

Sew sind, die ersoffen in
fleyslicher lust, das wort
nicht achten.

Swinen, äro the, som för-
drunckna j theras kötzligha
lusta, så at the icke kunna
achta ordet.

1642

Siat owat jotca idzens lialisijn himoihin upottawat, ettei he taida sanasta waaria
otta.

Matt. 7:24 (40)

Agricola hyödyntää molempia lähteitään.

Tekepi sen ielkin) Tesse Chris-
tus mös anopi Wscoa, Sille cus-
sa ei wscö ole, sine ei kesky
pidhete, Ro. 3. Ja caiki hyuet

(Thun) Hie foddert Christus
auch den glauben, Denn wo
nicht glaube ist, thut man
die Gebot nicht, Rom. 3.

---

⁵⁰ Kiitän Kaisa Häkkistä tästä huomiosta.

Tööd, ilman wscota tehdhyt,
echke quinga hyuet ne näkyuet,
ouat syndi. Wastoinpein, cussa
Wscot on, sijnä pite iwri oikiat
hyuet Töödh noudhattaman. Sen
Christus (tekemisexi) cutzu,
että sydhemest tehdheisin. Mut-
ta Wscot puhdistapi sydhemen
Act. 15. Ja teme wanhurskaus
caikinai si twlia wahwana wstan-
seiso, se on, wstan caiki hel-
uetin woima. Sille se wanhurs-
kaus ombi raketu wahwan Perus-
toxen päle, Christusen sen ws-
cot cautta. Mutta hyuet töödh
ilman wscota, ne ouat ninen
tyhmein Neitzytten Lampudh, il-
man öliuta.

Vnd alle gute werck, nach dem
schein on glauben geschehen
sind sünde. Dagegen auch wo
glaube ist, müssen rechte
gute werck folgen. Das heis-
set Christus (thun) von rei-
nem hertzen thun. Der glaub
aber reiniget das hertz Ac.
15. Vnd solche frömkeit
stehet fest wider alle win-
de, das ist, alle macht der
Hellen. Denn sie ist auff
den fels Christum durch den
glauben gebawet. Gutewerck
on glauben, sind der tö-
richten jungfrawen Lampen
on öle.

(gör ther effter) Här kräff-
uer Christus trona, Ty ther
troon icke är, gör man intet
bodhen, Roma. 3. Och alla
gerningar vtan trona giorda,
ehuru godha the synas, äro
synd. Twert emoot, Ther
troon är, ther moste retta
godha gerningar fölia, Thet
kallar Christus (göra) aff
reno hierta göra, Men troon
gör hiertat reent, Acto 15.
Och thenna fromheten ståår
fasta emoot allahanda
wädher, thet är, emoot all
heluetes macht, Ty hon är
bygd på en fast grund Chris-

tum, genom trona. Godha ger-
ningar vthan trona, äro the
fåwitska iungfrwrs lampor.

1642

Teke) Täsä Christus waati usco, sillä cusa ei usco ole, sijnä ei käskyjä pidetä, Rom. 3:30. ja caicki hywät työt ilman uscota tehdyt, ehkä cuinga hywäxi ne näkywät, owat syndi. Taas, cusa usco on, nijn hywät työt seurawat. Sen Christus cudzu tekemisexi, että ne puhtast sydämeäst tehtäisin, mutta usco puhdista sydämen, Act. 15:9. Ja tämä wanhurscaus on wahwa caikinaisia tuulia wastan, se on, caike helwetin woima. Sillä wanhurscaus on rakettu wahwan perustuxen, Christusen, päälle, uscon cautta. Mutta hywät työt owat ilman uscota, tyhmäin neidzytten lamput.

Matt. 8:2 (43)

Agricola tekee pienen lisäyksen Lutherin huomautukseen. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Jos sine tahdot) Eipe vsko mi-
ten tiedhä, waan turuapi *sulan*
Jumalan Armon päle.

(So du wilt) Der glaube
weis nicht, vertrawet aber
auff Gottes gnade.

1642

Jos sinä tahdot) Ei usco mitän muuta tiedä, waan turwa sulaan Jumalan armohon.

Matt. 8:4 (43)

Agricola kääntää ruotsalaisesta Raamatusta. Lutherilla ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Heille todhistuxexi) Moses
cutzupi Lagin yhdexi tunnus-
tuxexi Canssan päle. Deu. 31.
Sille että Laki meidhen pälen⁵¹

(offuer them) Moses kallar
Laghen itt witnessbyrd offuer
folcket, Deut. 31. Ty Laghen
beklagar oss, och är itt

---

⁵¹ Salmi 2010 tarkastelee Agricolan epäsuomalaista adpositiorakennetta.

canda ia on yxi tunnustus
meidhen syndien ylitze Samalla
moto mös tesse. Jos Papit
todhistauat että Christus on
temen puchtaxi tehnyt, ia ei
senuoxi wsko, nin he tunnusta-
uat itze heitens wstan.

witnesbyrd offuer wåra syn-
der, Sammalunda ock hår, Om
Presterna witna, at Christus
haffuer thenna reenan
giordt, och troo doch icke,
witna the emoot sigh
sielffua.

Matt. 8:9 (43)

Agricola liittyy lähinnä Lutherin.

Ja sanon telle) Se on, Jos mi-
nun sanani ouat nijn wåkeuet,
Quinga palio wåkeuemet sinun
Sanas ouat.

(Wenn ich sage) Das ist,
sind meine wort so mechtig,
Wie viel mechtiger sind
denn deine wort?

(iagh säger) Thet är, äro
mijn ord så mechtigh, så
mykit meer äro tijn ord
mechtigh.

1642

Ja sanon tälle) Se on, Jos minun sanani owat nijn wåkewät, cuinga paljo wåkewämmät
sinun sanas owat?

Matt. 8:10 (43)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu. Lutherilla ei ole huomautusta tähän
kohtaan.

Israelis) Se on, eipe hen
leynnyt sencaltaista wsko
Jwttain tyken quin telle Pa-
canalla oli.

(j Israel) Thet är, han fan
icke sådana troo när Juda-
nar, som när thenna Hednin-
gen.

Matt. 8:11 (43)

Agricola seuraa kumpaakin lähdettään.

Idhest ia Lennest) Se on, Pacanat pite coriattaman, Sentähden että he wskouat, Mutta Jwttat ia tekoinpyhet, tuleuat poisheitetyxi. Ro. 9.⁵²

(Vom morgen) Das ist, Die Heiden Werden angenommen, Darumb das sie gleuben werden, Die Jüden vnd werckheiligen verworffen, Rom. 9.

(östan och westan) Thet är, Hedhninganar warda anammadhe, Therföre at the skola troo, Men Judanar och the Werckhelghon förkastadhe.

1642

Idäst ja Lännest) Se on, pacanat pitä corjattaman uscons tähden, mutta Judalaiset ja tecoin pyhät pitä heitettämän pois.

Matt. 8:19 (43)

Agricola liittyy lähinnä saksankieliseen tekstiin.

Cuhunga ikenens) Mutamat ei tahdo Christusta seurata, ellei he wissit ole, cunapein. Sentähden Christus tämen poishylkepi, quin wskomattoman, ioca ennen tahdoi wissi olla.

(Wo du hin) Etliche wollen Christo nicht folgen, sie seien denn gewis, wo hin. Darumb verwirffet Christus diesen als der nicht trawen, sondern zuuor der sach gewis sein will.

(ehwart) Somlighe wilia icke fölia Christum, vthan the äro wisse hwart, Ther-

---

52 Painovirhe 8.

före förkastar Christus
thenna Scrifftlärda, såsom
then ther icke troodde,
vthan wille tilförenna wara
wiss på sakenne.

1642

Cuhungas ikänäns) Ei muutamat tahdo seurata Christusta, ellei he wahwasti tiedä, cuhunga päin. Sentähden Christus tämän Kirjanoppenen hylkä, ninuin epäuscoisen, joca ennen wahwast tahtoi asian tietä.

Matt. 8:22 (43)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Haudhata) Mwtomat estexi wetäuet
Hyuet Töödh ettei he tahdo seu-
rata, eike wskoa. Mutta ne Chris-
tus todistapi coollwet ia turhat
töödh oleuan.

(Begraben) Etliche wenden
gute werck fur, das sie
nicht folgen oder gleuben
wöllen. Aber die deutet
Christus todte vnd verlorne
gute Werck.

(begraffua) Somlighe bära
goda gerningar före, at the
icke fölia eller troo wilia,
Men Christus tydher sådana
för dödha och förtapadha
godha gerningar.

1642

Haudata) Muutamat wetäwät hywät työt estexi, ettei ne tahdo seurata, eikä tahdo usco, mutta Christus sano ne cuollexi ja kelwottomixi töixi.

Matt. 9:13 (46)

Lähteenä on ruotsalainen kommentti, jonka alkua Agricola lyhentää. Lutherilla ei ole huomautusta vastaavassa kohdassa.

En wffri) Se on Jumalan otol-
lisembi ette me keskenem hyue
tegemme, quin me wffraisimma.

(til offer) Här giffuer
Christus tilkenna, at
Gudhi är täckare, at wij
göre hwar annan gott, än at
wij offre.

Matt. 9:13 (46)

Agricola seuraa ruotsalaista Raamattua. Suurvaltakauden Raamatut palaavat Lutheriin.

Wanhurskaita) Christus pois-
heittepi caiken Inhimillisen
wanhurskaudhen, ia tachtopi
että me ainoast henen wanhurs-
kaudhens päle rakennaisim. Sen-
täden hen mös tessä sanopi, et-
tä hen waiuoin nijte Syndisite
cutzupi. Ninquin P. Pauali⁵³ sa-
nopi 1. Timot. 1. Christus tuli
Mailmaan Syndisite wanhurskaaxi
tekemen.⁵⁴

(Nicht die Fromen) Das ist,
Alle Menschen, Denn niemand
ist From, Rom. 3. Phariseer
halten sich fur from, sinds
aber nicht. Vnd 1. Tim. 1.
spricht Paulus, Christus sey
in die welt komen die Sün-
der selig zu machen.

(rettferdigha) Christus
bortkastar alla mennisk-
ligha rettferdigheet, och
wil, at wij allena byggia
skole på hans rettferdigheet,
för hwilka saak han och här
sägher, at han kallar allena
syndarena, Teslikes 1 Tim.
1. sägher Paulus, at Chris-

---

⁵³ Painovirhe *Paueli*.

⁵⁴ Agricolan kääntää kohdan 1. Tim. 1:15: ”Ette Christus Jesus on tullut mailmahan, nijte Syndisite wapactaman.”

tus war kommen j werldena,
til at göra syndare saliga.

GAB

(Syndare) Thet är alla men-
niskior, ty ingen är from.

Rom. 3:23. Phariseerna hålla
sigh för froma, thet the
icke äro. 1. Tim. 1:15. sä-
gher Paulus: Christus är
kommen j werldena, til at
frelsa syndare.

1642

Synnisitä) se on, caikia ihmisiä: sillä ei kengän ole hurscas Rom. 3:23. Phariseuxet pidit
idzens hurscana, jotca ei cuitengan olletcan 1. Tim. 1:15. sano Paulus: Christus on tullut
mailmaan wapahtaman syndisiä.

Matt. 9:16 (47)

Agricola seuraa saksankielistä tekstiä.

Eikengen paicka) Se on, Ei kengen
taidha tete wtta *Euangeliumin*
oppia wanhalla lihallsella sydhe-
mele käsitte. Ja coska se Lihalli-
sille Inhimisille saarnatan, nin
ne tuleuat waiuoin pahemaxi. Nin-
quin nyt *tapachtupi*, että coska se
hengellinen wapadhus sarnatan, nin
Liha sen kientepi oman pahan
sisuns ielkijn.

(Niemand flicket) Das ist,
Man könne diese newe lere
nicht mit alten fleisch-
lichen Hertzen begreifen,
Vnd wo man sie fleischlichen
Leuten predige werde es nur
erger. Wie man jtz *sibet*,
das so man geistliche Frei-
heit leret, masset sich das
fleisch der Freiheit an, zu
seinem mutwillen.

(Ingen lappar) Medh thenna
orden wijsar han them jfrå
sigh, såsom the ther intet

förstodho hans läro om såda-
na frijheet, Och sägher, at
man kan icke lappa gammul
klädher, medh nyia klutar,
ty the hålla icke sömen,
thet är, man kan icke begri-
pa thenna nyia lärona medh
gammul och kötzligh hierta,
Och om man predicar henne
kötzlighom menniskiom, war-
der thet jw arghare medh
them, såsom man *seer*, tå
man lærer Andeligha frij-
heet, tagher kötet sigh then
frijhetena til, såsom een
frijheet til sitt sielffs
wold.

1642

Eikengän paicka) se on, ei kengän taida tätä vtta Evangeliumin oppia wanhalla lihallsella sydämellä käsittä. Ja cosca se lihallsille ihmisille saarnatan, nijn tulewat ainoastans pahemmaxi. Nijn cuin nyt tapahtu, että cosca hengelisest wapaudest saarnatan, nijn liha tahto elä oman pahan sisuns jälken.

Matt. 9:23 (47)

Agricola seuraa Lutheria. Ensimmäinen suomalainen Raamattu liittyy ruotsalaiseen tekstin.

Huilunsoittaiat) Jotca *Wainaiten*
ia Rwmisten tykene leikitzi
Ninquin nyt meidhen seas kel-
loilla soitetaan, ia peijaita
weisataan. Sen se merkitze,
että colema waikuttapi ia tutan
Lain opin cautta.

(Pfeiffer) Die man zu der
Leichen brauchete, Wie man
bei vns beleutet und be-
singet die Todten, Bedeut,
das der Tod durch das Ge-
setze bezeuget vnd gefület
wird.

(piparenar) Thenne pipare
plāghade man bruka ther
lijk var.

1642

Huiluin soittajat) huiluja soitettin cusa ruumit olit.

Matt. 10:9 (50)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Raha pitemen) Teme pitemys on
ninquin Mammonin Ahneus, ioca
sydhemelle Rickaudhest rippupi,
ia site murechtipi, Joca sarnan
wirgan estepi. Mutta tarpexi ia
oikeaxi elatosexi, piti möös
Christus Rahan, Cuckaron ia
Leipekorin.

(Haben) Das heisst hie ha-
ben, wie die Geizigen den
Mammon haben, welche mit
dem hertzen daran hangen,
vnd sorgen, welchs hindert
das Predigampt. Aber zur Not
vnd Brauch hatte Christus
selbs Gelt, Beutel und Brot-
körbe.

(Haffuen icke) Thet haffuan-
det menar han, såsom the gi-
righe haffua sin Mammon,
hwilke medh hiertana hienga
ther in til, och söria, Så-
dant förhindrar predicoembe-
tet Men til nödhörff och
rett brukning, hadhe Chris-
tus sielff penningar, pung
och brödh.

1642

Pitämän) Tämä pitäminen on nijncuin ahnet pitäwät heidän Mammonans, jotca sijnä sydämellä rippuwat, ja sitä murehtiwat, joca saarnawiran estä. Mutta tarpexi ja oikiaxi elatuxexi piti myös Christus rahan, cuckaron ja leiwän.

Matt. 10:14 (50)

Agricola liittyy molempiin lähteisiin.⁵⁵

Pudhistacat) Nin ei miteken
teidhen pide heilde ottaman,
että te mös *ialgoistan* ia
kengisten tomun poispuhdistat,
Että he mahdaisit ymmertä,
ettei te etzi teidhen woiton
ielkin, waan heidhen Au-
tudhensa ielkijn.

(Schüttelt) Also gar nichts
solt jr von jnen nemen,
das jr auch jren staub
von *schuhen* schüttelt, Das
sie erkennen, das jr nicht
ewren nutz, sondern jre se-
ligkeit gesucht habt.

(skudder stofftet) Så alz-
tinges intet skolen j tagha
vthaff them, at j ock theras
stofft skudden vthaff idhra
fötter, at the mågha besinna
thet j icke söken idhor nyt-
to, vthan effter theras sa-
ligheet.

1642

Pudistacat) Nijn ei teidän pidä mitän heildä ottaman, että te jalgoistannekin ja kengis-
tän tomun pudistatte, että he ymmärräisit, ettet te edzi teidän parastan, waan heidän
autuuttans.

Matt. 10:34 (50)

Lähteenä on ruotsalainen teksti. Lutherilla ei ole kommentia tähän kohtaan.
Vuoden 1642 Raamattu seuraa myös Kustaa Aadolfin Raamattua.

Rauhan lehettemen) Teme packo
sijte tulepi, että mwtamat was-
tanottauat Ewangeliumi ia sij-

(fridh på jordena) Thenne
ofridhen kommer ther aff, at
somlighe anamma Euangelium,

---

⁵⁵ Kaisa Häkkinen pitää tätä hyvänä esimerkkinä yhdistelystä: *kengät* Lutherilta ja *jalat* Kustaa Vaasan Raamatusta.

hen heidhens wahwasti kijnitte-
uet Olis echke Ise taicka Eitei,
Sisar eli Welij wastahan. Ja
iotca taas ei Euangeliumi was-
taanota, ne sijte nin cauhistu-
uat, että he sentähden wihawat
ia tappauat seke jsens että ei-
tens, sisarens ia weliens

och hålla sigh ther hårdt
widh, ehwad thet år fadher
eller modher, syster eller
brodher emoot, etc. Och the
som icke anamma Euangelium,
styggias ther så widh, at
the för then skul förhata
och dråpa fadher modher,
syster, brodher etc.

GAB

(fridh på iordena) Somlighe
anamma Evangelium, icke an-
seendes om thet wore fadher
eller modher emoot. Somlighe
förskiuta thet och förfölia
the retta Christna, och sko-
na huarken fadher eller
modher. Ther aff kommer
thenna ofridhen.

1642

Rauha lähettämän) Muutamat watan ottawat Ewangeliumin ja siihen heidäns wah-
wast kijnnittäwät, olis Isä taicka äiti, sisar eli weli watan. Muutamat wainowat oikeita
Christityitä, eikä säästä Isä eli äitiä, tästä tule tämä rijta ja eripuraisus.

Matt. 10:38 (50)

Agricola seuraa Kustaa Vaasan Raamattua. Lutherilla ei ole vastaavaa kom-
menttia.

Ristins ottaman) Se on Walms
oleman kersimen wastoinkieu-
miste Jumalan sanan tähden.

(sitt kors) Tagha korset på
sigh, år wara redhoboghen
tíl at lijdhä motegång för
Gudz ord skul.

1642

Ristiäns) Se on walmis wastoinkäymistä kärsimän Jumalan sanan tähden.

Matt. 11:6 (53)

Lähteenä on edelleen ruotsalainen Raamattu. Lutherilla ei ole huomautusta tähän kohtaan.

Pahane) Autuas on se, ioca minun töisten ia sanoistan, itzens ei pahenna, waan parennais.

(förraghat) Saligh är then, som aff mijn ord och gerningar icke förwerras, vtan förbättras.

Matt. 11:12 (53)

Agricola täydentää lähteitään selittämällä, mitä omatunto tarkoittaa.

Wäkiwalta) Coska Omatundo *eli murhelinen sydhen synnin tehden* Euangeliumin saa *maista ia ymmertä*, nin hen väkiuallalla sihen carckapi, ettei yxiken hende sijte taidha poistemmata.

(Leidet das Himelreich) Die Gewissen, wenn sie das Euangelium *vernemen*, dringen sie hinzu, das jnen niemand weren kan.

(wold) Samwetet tå thet *förrimmer* Euangelium, söker thet ther så hårdt til, at ingen kan thy thet förtagha.

1642

Wäkiwalda) Cosca murhellinen sydän Euangeliumin ymmärtä, nijn hän sitä nijn himoidze, ettei yxikän händä sijtä taida estä.

Matt. 11:19 (53)

Agricola kääntää ruotsista. Lutherilla ei ole tähän kohtaan huomautusta.

Wijsaudhella) se on, se Euangeliumin Totuus, ionga Christus ia Johannes sarnasit, wstanotettijn, ia henelle oikius annetijn henen

(wijsdomenom) Thet är, then Euangeliska sanning, som Christus och Johannes predicade wardt anammat, och hen-

Lapsildans, se on, nijlde wskolililde, Jotca Jumalan Wijsaudhen Lapset ouat. Mutta ne mwdh, iotca Walhen Lapset ouat, ne ylencatzo- uat Jumalan Totudhen, Sencaltaiset olit ne Phariseuset ia Lainoppe- nuet

ne rett giffuit vtaff sijn barn, thet är, aff them som troo, huilke Gudz wijsdoms barn äro, The andre som äro lögnennes barn förachta Gudz sanning, sådana woro thenne Phariseer och Laghkloke.

Matt. 11:30 (53)

Agricola laajentaa selityksen molempien lähteiden pohjalta. Vuoden 1618 Raamattu palaa Lutheriin. Kuningatar Kristiinan Raamattu liittyy tähän ja Agricolan kommentin loppuosaan.

Ikeen) Laki ia Käskysanat ouat couat ia cangiat *nin ettei yxi- ken ninen edesse kestä*, Mutta Christus, ioca pyhen Hengen an- dapi, tekepi ne kieuixi wskon cautta. Nin mös Risti ombi iwri yxi keuie Corma nijlle, iotca Euangelium maistauat ia *oikein* tundeuat.

(Mein Joch) Das Creutz ist gar eine leichte Last, de- nen, die das Euangelium schmecken vnd fülen.

(mitt ook) Laghen och bodh- orden äro swär och odräghe- lighen, Men Christus som giffuer then helgha Anda, gör them lett genom trona.

GAB

(mitt ook) Korsset är een lett börda, them som smaka och kenna Euangelium.

1642

Minun iken) Risti on juuri kewiä cuorma nijlle, jotca Euangeliumi maista saawat ja oikein tundewat.

Matt. 12:8 (57)

Agricola täydentää molempia lähteitään.

Sabbatthin ylitze) Se on, ioca
Christusen päälle wskopi, hen
on ylitze caiken Lagin, ia ei
taidha Laista nuhdelta, *echke*
hen rickois, coska Rackaus ia
Häte site *waati ia ano*.

(Vber den Sabbath) Wer an
Christum gleubet, ist vber
alle Gesetze, vnd nicht be-
schuldigdt vom Gesetz.

(offuer Sabbathen) Så platt
ståår all bodhordz förstånd
vthi kärlekenom, at ock Gudz
bodh offta intet binder,
ther kärleken och nödhen
kräffuer.

1642

Sabbatthin HERra) Se on, joca Christuxen päälle usco, hän on woittanut Lain, ja ei
Laki taida händä nuhdella, ehkä hän rickois, cosca rackaus ja hätä sitä waati ja ano.

Matt. 12:31 (57)

Lähteenä on ruotsinkielinen teksti. Lutherilla ei ole huomautusta tähän
kohtaan. Vuoden 1642 Raamattu seuraa lisäksi Kustaa Aadolfin Raamattua.

Henge wastian) Syndi pyhe Henge
wastian, se on Euangeliumin
ylencatzotus. Nincauuan quin
se seisopi, ei ensingen Syndi
andexianneta. Sille se sotipi
iwri wsko wastian, iota paitzi
ei ole ychteken Synnin andexi-
andamist, Waan coska se pois-
pannan nin wsko *sijtte* sisel-
tule, ia caiki synnit poispy-
hiteen.

(emoot Andan) Synd emoot
then helgha Anda, är Euan-
gelij förachtelse, Så lenge
then på ferde är, är ingom
syndom råd, Ty hon strij-
dher rett emoot troonne,
vthan huilko ingen förlätel-
se skeer, Men när then bort-
legs, kan troon inkomma,
och alla synder affplånas.

GAB

(Emoot Andan) Synd emoot
then heligha Anda är, När
man förskiuter Euangelium,
och all salighetennes
medhel, genom huilka then
helighe Ande werkar omwen-
delsen til Gudh, troon och
syndernas förlätelse. Hoo
som thessa medhel ey till-
äter j thenna werldenne,
honom kan synden icke warda
förläten, vthan han bliffuer
ewinnerligha förtapat.

1642

Henge wastian) Syndi Pyhä Henge wastian on, cosca Euangelium hyljätän, ja caicki
autuuden tilat, joilla Pyhä Hengi waicutta käändymisen Jumalan tygö, uscon ja synnin
andexi saamisen, joca ei ota näitä wastian täsä mailmas, ei hänelle anneta syndiä andexi,
waan hän tule ijancaikisest hucutetuxi.

Matt. 13:12 (61)

Agricola seuraa molempia lähteitään, mutta muuttaa kahden viimeisen
lauseen järjestystä.

Jolla ombi) Cussa Jumalan sana
ymmertään, sielle se itzens
enendepi, ia Inhimiset paranda.
Mutta cussa se ei ymmertä,
sijne Inhimiset pahetaan, ia
se wähenepi.

(Wer da hat) Wo das Wort
Gottes verstanden wird, da
mehret es sich, vnd bessert
den Menschen. Wo es aber
nicht verstanden wird, da
nimpt es ab, vnd ergert den
Menschen.

(som haffuer) Ther Gudz ord
förståndit haffuer, ther

förkoffwrar thet sigh, och
förbättrar menniskiona, Men
ther thet icke förståndit
haffuer, ther förarghas men-
niskian.

1642

Jolla on) Cusa Jumalan sana ymmärretän, siellä se idzens enändä, ja ihmiset paranda:
mutta cusa ei sitä ymmärretä, siellä ihmiset pahetan.

Matt. 13:31 (61)

Kommentin alkuosa noudattelee ruotsalaista tekstiä, mutta viimeinen virke on Lutherilta.

Sinapin iywe) Ei yxiken sana
näghy nin ylencatzotuxi eike
hoonommaxi, quin Euangelium, Ja
ei quitengan ole ychten wäke-
uembe quin se. Sille ette se
wanhurscautta caiki ne, iotca
sen päälle wskouat. Mutta Laki
ia töödh eiuet site tege.

(Senfkorn) Kein verachter
wort ist, denn das Euange-
lium, vnd doch kein kreffti-
gers, denn es machet ge-
recht, die, so dran glauben.
Gesetz und werck thun es
nicht.

(Sinaps korn) Jntet ord sy-
nes wara meer förachtelighit
eller ringare än Euangelium,
doch intet krafftighare än
thet, ty thet gör them rett-
ferdigha som troo ther vppå.

1642

Sinapin siemen) Ei yhtän sana näy nijn ylöncadzotuxi cuin Evangelium, ja ei cuitengan
ole yhtän sana wäkwämbä cuin se. Sillä se teke caicki ne wanhurscaxi, jotca sen päälle
wscowat. Mutta Laki ja työt ei sitä tee.

Matt. 13:33 (61)

Agricola seuraa ruotsinkielistä lähdettä.

Hapannos) Se ombi mös se sa-
na, ioca Inhimiset mwttlepi
ia wdhistapi.

(Sawrteig) Ist auch das wort
das den Menschen vernewet.

(surdeegh) Thet är ock ordet
som menniskiona förwandlar
och förnyiar.

Matt. 13:44 (61)

Agricola tekee lisäyksen Lutherin tekstiin. Vuoden 1642 Raamattu liittyy Kustaa Aadolfin Raamattuun ja sivuuttaa Agricolan lisäyksen.

Ardhohauta) Teme peitettu ia
salattu Ardhohauta ombi Euan-
gelium, *quin on meiden Ymmer-
dyxestä*⁵⁶ salattu, ia tesse Tai-
uan *waldakunnaxi cutzutaan*, io-
ca meille Armon⁵⁷ ia wanhurscaudhen
andapi ilman ansiota. Sentäden
coska se leuten, nin se ilahut-
ta, se on, iloisen sydhemen se
saattapi, iota ei yxiken töö
taidha matkan saatta. Teme
Euangelium ombi mös se callis
Perlö.

(Schatz) Der verborgen
Schatz ist das Euangelium,
*das vns gnade vnd gerechtig-
keit gibt on vnser verdi-
enst*, Darumb wenn mans fin-
det macht es freude, das
ist, ein gut fröhlich Ge-
wissen, welchs man mit kei-
nen wercken zu wegen bringen
kann. Dis Euangelium ist
auch die Perlen.

(Skatt) Medh thenna lijk-
nelse om skatten, perlon och
noten, förståås Euangelium,
thet här kallas Himmelriket.

---

⁵⁶ Painovirhe *ymmerdyxesta*.

⁵⁷ Painovirhe *Ardon*.

GAB

(Skatt) Euangelium är then förborghade skatten, som giffuer oss nådhe och rettferdigheet, vthan vår förtienist: Therföre när man thet finner ger thet glädhi, thet är, gott samwet, huilket man icke kan bekomma igenom gerningarna. Thetta är ock then perlan.

1642

Tawaran) Tämä salattu tawara on Euangelium, joca meille armon ja wanhurscauden anda ilman meidän ansiotam. Sentähden cosca se löytän, niijn se ilahutta, se on, saatta iloisen sydämen, jota ei yxikän työ taida toimitta. Tämä on myös se callis Pärly.

Matt. 13:52 (61)

Agricola muotoilee kommentin ruotsalaisen tekstin mukaan.

Wtta ia wanha) Se Wanha ombi laki. Se wsi ombi Euangelium

(Newes) Das Euangelium.
(Altes) Das Gesetz.

(nytt och gammalt) Thet Gamla, är Laghen, thet nyia, är Euangelium.

1642

Utta ja wanha) on Euangelium ja Laki.

Matt. 14:1 (64)

Agricola tiivistää lähteitään.

Neliesruchtinas) Judean mäkunda oli iaghettu Nelien Wallan ala, Senteden cutzuttin io-

(Vierfürsten) Judea *mit jrer zugehör* war in vier Herrschafften geteilet. Daher

cainen Waldamies Tetrarchaxi,
se on Neliesruchtinas.

man die Herrn Tetrarchas,
das ist, Vierfürsten nennet.

(Tetrarcha) Judea *medh sijn*
tilhöring war delat j fyra
Herskap, Ther aff kalladhes
hwar Herren Tetrarcha, thet
är, Quarteersförste.

1642

Tetrarcha) Judea oli maacundinens jaettu neljän wallan ala, sentähden cudzuttin jo-
cainen waldamies Tetrarchaxi, se on, neljännescunnan ruhtinas.

Matt. 14:25 (64)

Agricola seuraa lähteitään.

Wartius el walueus) Muinen Öö
iaghettijn neliehen Wartiahan,
ia cullakin oli colmet hetki.

Die nacht teilet man vor-
zeiten in vier Wache, der
jgliche drey stunden hatte.

(wechtenne) Nattena skiffte
man j förtijdhen j fyra
wechter, och hwar thera
hadhe tre tijmar.

1642

Neljännes wartios) Muinan jaettin yö neljän wartian, ja cullakin oli colme hetke.

Matt. 15:5 (67)

Lähteenä on alkusanoja lukuun ottamatta ruotsalainen Raamattu. Suur-
valtakauden Raamattu seuraa vuoden 1618 Raamatun Lutheriin perustuvaa
tekstiä.

Jumalan annetu) *Se on*, eipe
mine taidha sinulle site anda,
se on kircolle luuattu, Mine

(Nützer) *Das ist*, Gott wird
dir viel anders dafur be-
scheren.

tahdon sen anda Jumalan
palueluxexi.

(Gudhi giffuit) Jagh kan
icke giffua tigh thet, Thet
är achtat kyrkionne, Jagh
moste giffuat til Gudz-
tienst.

GAB

(til nytto) Thet är, Gudh
giffuer tigh wel något annat
j then stadhen.

1642

Sinua auttaman) se on, kyllä Jumala anda sinulle sen siaan.

Matt. 15:13 (67)

Agricola täydentää lähteitään.

Jocainen istutos) Se on caiki
oppi ia Waicutos, quin ei Ju-
mala waicuta Inhimises, se
ombi Syndi. Ja teste nähden
quin Omaecho ombi iwri woi-
matoin *Jumalasis asioisa.*

(Alle Pflantzen) Alle lere
und werck die Gott nicht
wircket im Menschen, sind
sünde. Vnd hie sihet man,
wie gar nichts der Frey
wille vermag.

All lära och werck som Gudh
icke werkar j menniskionne,
är synd, och här seer man,
huru platt intet wår frij-
wille förmå.

1642

Istatus) Se on, caicki oppi ja waicutus, kuin ei Jumala waicutta ihmises, se on syndi. Ja tästä nähden, että oma ehto on juuri woimatoin Jumalasis asiois.

Matt. 16:3 (69)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin. Ensimmäinen suomenkielinen Raamattu seuraa vuoden 1618 Raamatun kommenttia, joka perustuu Lutheriin.

Aigan mercki) Christus heite nuch-
tele, ettei he tainued ymmerdä
hende tullehexi, nijste merckis-
te ia wäkeuiste teghoista, quin
hen teki, iotca merckit Prophe-
tat olit ennustanuet henen aia-
lans tapachtumaan, Esaie. 35.

(Zeichen) Die Zeichen meinet
Christus seine Wunderthaten,
die verkündiget waren, das
sie geschehen solten zu
Christus zeiten, Jesa. 35.

(tijdzens tekn) Christus
straffar them, at the icke
kunde besinna, at han war
kommen, vthaff the tekn och
krafftigha gerningar, som
han giorde, hwilken tekn
Propheterna sagdt hadhe at
skee skulle j hans tilkom-
melse. Isaie 35.

GAB

(tijdhens tekn) Medh these
tekn menar Christus, sijn
vnderwerk, som woro förkun-
nadhe, at the skee skulle
j Christi tijdh. Esa. 35:5.

1642

Ajan merckiä) Näillä merkeillä ymmärtä Christus hänen ihmens, jotca olit ennustetut tapahtuwan Christuxen aicana, Esa. 35:5.

Matt. 16:18 (69)

Agricola liittyy lähinnä saksalaiseen tekstiin, mutta yhdistää ruotsalaisen lähteen tapaan kaksi Lutherin erillistä huomautusta.

Sine olet Petari) Cepha Syriaxi,
Petros Grekixi, cutzutan Somexi
Callio. Ja caiki Christitudh
ouat Petarit, sen tunnustoxen
cautta, ionga Petari tesse te-
kepi, ioca tunnustos on se Cal-
lio, ionga päle itze Petari ia
caiki *Christitudh* ylesraketudh
ouat, Nin ettei caiki heluetin
portit, se on, Syndi, coolema,
heluetti, Mailmainen wijsaus,
walta etc. woi⁵⁸ site ylitze-
woitta.

(Petrus) Cepha Syrisch,
Petrus Griechisch, heisset
auff Deudsch ein Fels. Vnd
alle Christen sind Petri,
vmb der bekentnis willen,
die hie Petrus thut, Welche
ist der Fels, darauff Petrus
vnd alle Petri gebawet sind.
Gemein ist die bekentnis,
also auch der name.

(Helle Pforten) Die Helle
Pforten sind aller Gewalt
wider die Christen, als da
sind, tod, helle, weltliche
weisheit und gewalt.

(tu äst Petrus) Cepha på Sy-
risko, Petros på Grekisko,
betydher itt hellebergh, och
alla the som samma bekennel-
sen haffua, som Petrus här
hadhe, the mågha ock wel
heta Petri, och äro medh
then samma bekennelsen byg-
de på en fast grund, så at
heluetes portar, thet är,
synden, dödhen, heluete,
werldzligh wijsdom, wold

---

⁵⁸ Agricolalla painovirhe *wo*.

etc. kunna them icke för-
mechtighe warda.

1642

Sinä olet Petari) Cepha Syriaxi, Petros Grekixi, suomexi Callio. Ja caicki Christityt owat Petarit, sen tunnustuxen cautta, jonga Petari täsä teke, joca tunnustus on se callio, jonga päälle idze Petari ja caicki Christityt raketut owat, nijn ettei caicki helwetin portit, se on Syнди, cuolema, helwetti, mailmalinen wijsaus, walda, etc. taida sitä woitta.

Matt. 16:28 (69)

Agricola liittyy molempiin pohjateksteihin.

Cuolemata) Se on, ioca wskopi minun päleni, ei henen pidhe cuolemata näkemen. Joh. 8. II. 12.

(Den tod) Das ist, Wer an Mich gleubet, wird den tod nicht sehen. Joh. 8. II. 12.

(dödhen) Thet är, Then som troor vppå migh, han skal icke see dödhen, Johan. 8. II. 12.

1642

Cuolemata) Se on, joca usco minun päälleni, ei hänen pidä cuolemata näkemän, Ioh. 8:51. & II:25. et 12:47.

Matt. 17:26 (72)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Lapset ouat wapahat) Waicka Christus wapa oli, quitengin hen Weron andoi, Lehimeisens miennoutexi, Nin mös ombi yxi Christitu *mones asias* wapa

(Frey) Wiewol Christus Frey war, gab er doch den zins seinem Nehesten zu willen. Also ist ein Christen seiner halben *alles dings* frey, vnd

itzepolestans. Mutta quitengin
hen andapi itzemielellens Le-
himeisens *awuxi ia palueluxexi*.

gibt sich doch seinem Ne-
hesten willig *zu dienst*.

(barnen frij) Ändoch Chris-
tus war frij, gaff han lik-
wel skatt, sinom nästa til
wilia. Så är ock en Christen
om mong ting frij på sina
wegna, Men han giffuer sigh
doch welwiliogh sinom nästa
til tienist.

1642

Lapset owat wapat) Waicka Christus oli wapa, cuitengin hän andoi weron, lähimmäi-
sens mielennoutexi: nijn myös on Christitty mones asias wapa idze puolestans. Mutta
cuitengin hän mielelläns lähimmäistäns autta ja palwele.

Matt. 18:20 (74)

Agricola liittyy lähteisiinsä predikaattiverbiä laajentaen.

Minun Nimeheni) Se on, Minun
keskyni ielkin, ia minun Cun-
niaxeni, nin se caiki hyuesti
menesty ia kieupi.

(Meinem Namen) Aus meinem
Befelh, vnd mir zu Ehren, so
gebets auch alles wol *aus*.

(j mitt nampn) Effter mijn
befalning, och migh til äro
så *gåår* thet ock wel alt
j godha mätto.

1642

Minun nimeeni) se on, minun käskyni jälken, ja minun cunniaxeni, nijn se caicki
hywin menesty ja aicoin tule.

Matt. 19:8 (77)

Agricola tiivistää Lutherin sanontaa. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia.

Cowudhen) Mutomat lait opettuat hyuie, ia mutomat kieldeuet pahoia, ettei pahemman pide taspachtuman. Senteden laki toisians palio paha salli, Ninquin se mailmainen Miecka mös tekepi.

(Hartigkeit) Etliche Gesetz leren, etliche weren, Jene leren das beste, diese weren dem bösen, das nicht erger werde. Darumb lassen sie viel des bösen nach, Gleich wie das weltliche schwert auch thut.

1642

Sydämen cowuden) Muutamat käskyt opettawat hywiä, ja muutamat kieldäwät pahoja, ettei pahemmin pidäis tapahtuman. Sentähden toisians paljo paha sallitan, nijncuin se mailmainen miecka mös teke.

Matt. 19:12 (77)

Agricola sekä lyhentää että täydentää Lutherin kommenttia.

Idzeheidens) Ei Rumilinen waan Hengeline Cohitus, *quin on erinomainen Jumalan Labia iwri puchtaas Elemes, ilman caikinaist haureutta*⁵⁹.

(Sich selbs) Das dritte verschneitten mus geistlich sein, nemlich, willige Keuschheit, Sonst were es eynerley mit dem andern, das leiblich geschicht.

(Sielffua) Icke lekamligha, vthan andeligha.

1642

Idze heidäns) Ei ruumillinen waan hengellinen cuohidzeminen, joca on erinomainen Jumalan lahja, nimittäin, juuri puhdas elämä, ilman caickinaista riettautta.

---

⁵⁹ Agricolalla painovirhe *ureutta*.

Matt. 19:17 (77)

Kommentti rakentuu saksalaisen tekstin varaan, mutta muuttaa esitysjärjestystä. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia. Vuoden 1642 Raamattu hyödyntää Agricolan lisäksi Kustaa Aadolfin Raamattua.

Minun hyuexi) Sen Christus
puhupi henen Miehudhestans,
ionga cautta hen meite Juma-
lan tyge alati wetepi, ninquin
Joh. vij. Minun oppin ei ole
minun.

Mich gut) Gleich wie
Christus spricht Joh. 7.
Meine Lere ist nicht mein.
Also auch hie, ich bin nicht
gut, Denn er redet von sich
selbs nach der Menschheit,
durch welche er vns jmer zu
Gott füret.

GAB

(godhan) Såsom Christus
sägher Joh. 7:16. Mijn
lära är intet mijn: Så ock
här, Jagh är icke godh, Ty
han talar effter them men-
niskeligha naturen, genom
hwilcken han altijdh förer
oss til Gudh.

1642

Hyväxi) Christus puhu ihmisen luonnon puolesta, jonga cautta hän meitä Jumalan tygö alati wetä. Ja sano Joh. 7:16. Minun oppin ei ole minun: nijn myös tässä: en minä ole hywä.

Matt. 19:21 (77)

Agricola täydentää Lutherin kommenttia. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa huomautusta. Vuoden 1642 Raamattu jättää pois Agricolan lisäyksen.

Teudhelinen) Teudhelisuus ombi
tosin coco Lain teuttemus. Sen-
teden selkiesti näky, ettei hen
ole Laki sydhemestens pitenyt,
ninquin hen quitengin lwli. Sen

(Vollkomen) Vollkommenheit
ist eigentlich Gottes gebot
halten. Darumb ists klar,
das dieser Jüngling die ge-
bot im grunde nicht gehalten

Christus henelle sijne osotta,
ette hen panepi henen etehens
ne oikiat Lain töödh, ia domit-
zepi ettei yxiken rikas taidha
autuaxi tulla, Joista teme Noo-
ricainen yxi ombi. Quitengin ne
tulisit autuaxi, iotca *woisit*
teudhelisesta Lain teutte *Jota*
eikengen paitzi Christusen teb-
nyt ole.

1642

Täydellinen) Täydellisyys on coco Lain täyttämys. Sentähden selkiäst näky, ettei tämä nuorucainen ole Lakia sydämeästans pitänyt, nijncuin hän cuitengin luuli. Sen Christus hänelle sijnä osotta, että hän pane hänen eteens oikiat Lain työt, ja duomidze ettei yxikän ricas taida autuaxi tulla, joca enä racasta tawarata cuin Jumalata, joista tämä nuorucainen yxi on. Cuitengin he tulisit autuaxi, jotca woisit täydelisestä Lain täyttä.

Matt. 20:22 (80)

Agricola seuraa lähteitään.

Calkin) Se on, *Kerssimisen ia*
pijnan. Mutta Liha tachtopi ai-
na ennen cunnialisexi tulla,
quin hen *ristijnnaulitan ia*
waiuatan, ia ennen ylistettä,
quin hen olis alattu.

hat, wie er doch meineth. Das
zeigt jm Christus damit,
das er die rechten werck der
gebot jm furhelt, vnd vr-
teilt, das kein Reicher se-
lig werde, der dieser Jüng-
ling auch einer ist. Nu wer-
den je die selig die Gottes
gebot halten.

(Den Kelch) Das ist *leiden*.
Das Fleisch aber wil jmer
ehe herrlich werden, denn es
gecreutziget wird, ehe erhö-
het denn es ernidrigt wird.

(then kalcken) Thet är
lijdha, Men kötet wil jw
altijdh förra herlighit war-
da, än thet *korszfäst* är,
Förra vphögt, än thet för-
nedhrat warder.

1642

Juoda Calkin) se on, kärsiä. Mutta liha tahto aina ennen cunnialisexi tulla, cuin hän ristinnaulitan ja waiwatan, ja ennen pyytä idziäns ylendellä cuin hän aletan.

Matt. 21:9 (83)

Agricola täydentää lähteitään. Kuningatar Kristiinan Raamattu poistaa lisäykset.

Hosianna) se on Somexi sanottu,
Ah auta, eli ah anna *apu*, *Onni*,
terueys ia Rauha.

(Hosianna) Hosianna heisset
auf Deudsch, Ah hilff, oder
Ah gib *glück vnd heil*.

Hosianna, Vthtydhes, Ah
hielp, eller, Ah giff *lycko*
och helso.

1642

Hosianna) Auta eli anna onne ja terweyttä.

Matt. 21:31 (83)

Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia tähän kohtaan. Agricola seuraa saksankielistä tekstiä, mutta korvaa Lutherin Buben 'heittiöt' evan-
liumin mukaisilla publikaaneilla. Ensimmäinen suomenkielinen Raamattu kääntää tarkasti.

Edhellekieuet) Palio mahdoli-
sembi on että hoorat ia *Publi-*
canit autuaxi tulisit, Sille
ne wimein machtauat heiden syn-
dins tuta, *Quin* ne Coriat pyhet,
iotca cooleuat omassa pyhydhe-
sens, ellei he imehellisest ym-
berikietyxi tule.

(Ehe) Viel möglicher ists,
das Huren und *Buben* selig
werden, denn hoffertige
Heiligen, Denn jene müssen
zu letzt jre Sünde fülen
etc. Diese sterben in jrer
eigen heiligkeit, wo sie
nicht wunderlich bekeret
werden.

1642

Käywät) Paljo mahdollisembi on, että portot ja ajeluxet tulewat autuaxi, sillä ne heidän syndins wijmeingin tundewat, Mutta corjat pyhät cuolewat omasa pyhydesäns, ellei he ihmelisest käätyxi tule.

Matt. 21:44 (83)

Agricola seuraa lähteitään.

Langepi) Caiki heidens louckauat Christusen päle, Mwtomat paranoxexi, ia mwtomat pahanoxexi.

(Fellet) Es mus sich alles an Christo stossen, Etliche zur Besserung, etliche zur ergerung.

(som faller) Alt moste stöta sigh på Christo, somlige til bättring, somlighe til förwerring.

1642

Lange) Caicki heidäns louckawat Christuxeen, muutamat parannuxexi, ja muutamat pahennuxexi.

Matt. 22:12 (86)

Agricola yhdistelee lähteitään. Vuoden 1642 Raamattu liittyy ruotsinkieliseen tekstiin.

Hää wate) Se on Wsko. Jolla ei wsko ole, Ei se taidha milleken omalla töllens Jumalan keltuata. Sentäden tämä Euangelium poishylkepi ne Tecoin pyhet, ia coriapi ne wskoliset.

(Hochzeitlich Kleid) Ist der glaube, Denn dis Euangelium verwirfft die Weckheiligen vnd nimpt an die Gleubigen.

(bröllops klädher) Thet är troon, then henne icke

haffuer, kan medh inga sina
gerningar teckias Gudhi,
Hebre. 11.

1642

Hääwaatteit) se on, usco. Jolla ei usco ole, ei se taida milläkän omalla työlläns Jumalan kelwata. Heb. 11:6.

Matt. 23:1 (89)

Agricola seuraa ruotsalaista Raamattua.

Mosesen stoolilla) Mosesen opetus oli Jumalan Sana, Sentehten eikengen sanota istuua Mosesen istuimel mutta ne quin Jumalan sanoia opettauat, Ja coska he sen tekeuet, nin *me* welcapädh olem heite cwleman quin Christus tesse kärke, waan⁶⁰ Jos he iotakin mwta opettauat, lijotecki, iolla Jumalan käsky ylencatzotan, nin emme me ole nijte welcapädh cwleman, quin ennen Matt. 15. licutettu on

(Auff Moses stuel sitzen)
Wenn man anders vnd mehr denn Moses gesetz leret, so sitzet man nicht auff Moses stuel, darumb verwirfft er auch hernach jre Werk und menschen lere.

(På Mose stool) Mose lärdom war Gudz ord, Therföre sägs ingen sittia på Mose stool, vthan the som lära Gudz ord. Och när the thet göra, är man plichtigh at lydha them, som Christus här biwdher, Hwar the någhot annat lära, besynnerligha ther Gudz bodh medh förachtat bliffua, är *man* icke plichtigh til at lydha them, såsom förberördt är, Matt. 15.

---

60 Agricolalla painovirhe *wann*.

1642

Mosexen istuimella) Mosexen opetus oli Jumalan sana, sentähden ei sanota kengän istuwan Mosexen istuimella, mutta ne jotca Jumalan sanoja opettawat, ja cosca he sen tekewät, nijn me olemma welcapäät heitä cuuleman cuin Christus täsä kärke, waan jos he jotakin muuta opettawat, lijatengin jolla Jumalan käsky cadzotan ylön, nijn en me ole nijtä welcapäät cuuleman, cuin ennen sanottu on, Matth. 15:3.

Matt. 23:13 (89)

Agricola seuraa lähteitään.

Suliette) Awamet ne ouat se woima, iolla Taiuan waldakunda opetetan, Eiuet ne site opetaneet, mutta Inhimisten opilla he estit ne, iotca site oikeat oppi olisit cwluuat.

(Zuschliesset) Die schlüssel sind die gewalt zuleren das Himmelreich, Das lere-ten sie nicht, sondern mit menschenleren hinderten sie, die da *gerne* die rechte lere gehöret hetten.

(tilsluten) Thenne nöklar äro then macht, til at lära himmelriket, Thet lärde the icke, Vthan medh menniskio läro förhindradhe them, som then retta läron *gerna* lärde hadhe.

1642

Suljette) Nämät awaimet, on se woima, jolla Taiwan waldacunnast opetetan, ei he sitä opettanet, mutta estit ne ihmisten opilla, jotca oikiata oppia cuullet olisit.

Matt. 23:15 (89)

Agricola seuraa ruotsalaista tekstiä ja tekee lisäyksen. Lutherilta puuttuu selitys tähän kohtaan.

Proselitin) Nin ne Pacanat cutzuttin, iotca Jwttat lain

(Proselit.) Proseliti kalladhes the, som vmwendes jfrå

ala kiensit, *Se on, Wsi Judas*
*eli Outo Judas.*⁶¹

Hedhendomen til Gudz Lagh,
som Judanar hadhe.

1642

Proselitiä) Nijn ne cudzuttin, jotca pacanoista Judalaisten oppihin käätyxi tulit.

Matt. 23:24 (89)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Cwrnizet) se on, Te tegette
Inhimisten *swren mielicarwaan*⁶²
pienise asioisa, ia ne swret
asijat te wnohdatte.

(Seiget) Das ist, jr machet
enge Gewissen in geringen
stücken, vnd achtet nicht
der grossen stücke.

(som sijlen) Thet är, I gö-
ren menniskiomen *itt trängt*
samwet vthi the ringa
stycken, och the stora
achten j intet.

1642

Cuurnidzette) se on, te teette ihmisten mielen carwaxi wähisä asioisa, ja suuret asiat
te unohdatte.

Matt. 23:25 (89)

Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti tähän kohtaan. Agricola
muotoilee Lutherin selityksen alkuosaa. Vuoden 1642 Raamattu kääntää
loppuosan Kustaa Aadolfin Raamatusta.

Tytytettömyst) se on, Että he
caiki polens temmauat, ia *sw-*

(Frasses) Wil sagen, Wie
sie alles zu sich gerissen

---

61 Elina Heikkilän antaman tiedon mukaan Outo Judas tarkoittaa muukalaistaustaista juutalaista.

62 VKS: *mielikarvas* 'mielen katkeruus t. karvaus'

resa hercusa eleuät, ia ei tot-
tele Jumalasta eike sielusta.

vnd *im sause* gelebt haben,
nichts darnach gefragt, wo
Gott oder die Seelen blie-
ben, Die Schüssel vnd
becher sind schön, aber die
Speise vnd Trank drinnen,
ist Raub und Fräs.

GAB

(oreenligheet) Wil säya,
huru the haffua alt riffuit
til sigh, och leffuat j sws,
och intet fräghat effter
Gudh och sijn siäl. Skälär
och begharna äre sköne, men
maaten och drycken som ther
vthi är, är roff och slem-
merij.

1642

Tytymättömyttä) se on, että he caicki puoleens temmawat, ja suures hecumas eläwät,
eikä tottele Jumalata, eikä sieluans. Ruoca ja juomaastiat owat caunit, mutta ruoca ja
juoma joca nijsä on, owat wäärys ja tytymättömys.

Matt. 23:35 (89)

Agricola lyhentää Lutherin selitystä.

Hamast) Telle Barachialla ombi
caxi Nime, Sille 2. Parali. 24.
hen cutzutän Joiada, ninquin
tapa on Ramatusa ia muissa.

Dieser Barachias hat zween
Namen, Denn 2. Par. xxiiiij.
wird er Joiada genent. Wie
denn der Brauch ist zweier
namen in der Schrifft vnd
allenthalben.

Thenne Barachias haffuer tw
nampn. Ty 2. Par. 24. warder
han kallat Joiada.

1642

Barachian) Tällä Barachialla on caxi nime: sillä 2. Par. 24:20. hän cudzutan Jojadaxi.

Matt. 24:15 (93)

Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole tähän kohtaan kommenttia. Agricola poistaa Lutherin paavinvallan kritiikin ja puhuu sen sijaan yleisesti ihmisten opetuksista.⁶³ Suurvaltakauden Raamatut tuomitsevat jälleen paavin.

Julmaudhen) Tämä taisi olla kylle caunis wlgaisen pyhydhen cauneus ia mooto Inhimisten edhesse, waicka se quitengin oli Julmaus ia Cauhistos Jumalan edhese, *Ninquin on inhimisten opetuxet*, Nin mös Juttain ia Pacanadhen Epeiumalan paluelus on ollut.

(Grewel) Dieser Grewel fur Gott, mus ein schön eusserlich ansehen der heiligkeit fur der Welt haben, da mit die rechte heiligkeit verwüestet wird. *Wie des Bapsts Regiment*, vnd vor Zeiten der Jüden und Heiden Abgötterei waren.

GAB

(styggelse) Thenna styggelse för Gudh, måste wara itt skönt vthwertes heligheets anseende för werlden, ther medh then rena heligheten förstörd warder. Såsom Påwens regement, och j för tijdhen, Judarnas och Hedningarnas affgudherij war.

1642

Cauhistuxen) Tämä taisi olla jalo ulconaisen pyhyden cauneus ja muoto ihmisten edesä, joca cuitegin oli julmuus ja cauhistus Jumalan edesä: Nijnquin Pawin hallitus, ja endisen aican Judalaisten ja pacanain epäjumalan palwelus on ollut.

---

⁶³ Hjelt 1909, 37.

Matt. 24:20 (93)

Agricola lyhentää lähteitään.

Taluella) Se on paetkat oike-
alla aijgalla. Sille taluella
ei ole hyue waelda Ja Sabba-
thin waellus oli iwttaille kielty.

(Im Winter) Das ist auff
sprichworts Weise geredt,
also viel gesagt, Sehet das
jr zu rechter zeit fliehet,
Denn im Winter ist nicht gut
wandern. Vnd des Sabbaths
war es den Jüden verboten.

(om wintren) Thet är på itt
ordspråk säyande, Seer til,
at j flyn j rettan tijdh, Ty
om wintren är icke gott wan-
dra, och Sabbaths wandrande,
war Judomen förbudhit.

1642

Talwella) se on, paetcat oikialla ajalla. Sillä ei Talwella ole hywä waelda, ja Sabbathin waellus oli Judalaisilda kielty.

Matt. 24:22 (93)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu. Lutherilla on evankeliumin tekstissä Mensch, jota ei tarvitse selittää.⁶⁴

Liha) Se on, ei yxiken Inhimin-
nen, Telle tawalla se Sana on
Wsein Ramatuisa.

(intet kött) Thet är, Ingen
menniskia, Widh thet sätit
brukar Scriffthen thet ordet
mongastädz.

---

⁶⁴ Kiitän kommentista Kaisa Häkkistä.

Matt. 24:23 (93)

Lähteenä on Lutherin Raamattu. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastavaa kommenttia. Ensimmäinen suomenkielinen Raamattu seuraa Kustaa Aadolfin Raamattua ja vaihtaa metsäkirkot erakoihin.

Tesse on Christus) Ne ouat Eri-
seurat, ia Sädhyt, iotca hyue
Elemet wlcoisist capaleist eli
töiste etziuet. Waan ne Camarit,
Ne ouat nyt caiki Hengelist
Clostarit, Mutta ne Corwet ouat
Toiwo ionet, Pilagrimin tiedh
ia Metzekirkot⁶⁵.

(Siehe, hie ist) Das sind
die Secten und Orden, die
ein gut Leben an eusser-
lichen dingen oder mit
wercken suchen, Sonderlich
sind jtz die kamern, alle
geistliche Klöstern. Die
Wüsten aber sind die *Wal-*
farten vnd Feldstifffe.

GAB

(See här är) Thet äro the
Secter och Orden som sökia
itt gott leffuerne vthi
vthwertes gerningar, synner-
ligha på thenna tijdhen,
alle the andeligha klöster-
kammer. Men öknen, thet äro
Pelagrim's resor och the Ere-
miter.

1642

Täsä on Christus) Ne owat eriseurat ja säädyt, jotca hywä elämätä ulconaisista töistä edziwät. Waan Camarit, owat nyt caicki hengelliset Clostarit: mutta corwet owat Pelegrimin waelluxet ja Ärmätit.

---

⁶⁵ VKS: *metsäkirkko* 'erakkoluostari'. Sanasta ei ole muita esiintymiä vanhassa kirjasuomessa. Kiitän Kaisa Häkkistä tästä viittauksesta.

Matt. 24:28 (93)

Agricola tiivistää pohjatekstejään.

Rato) Se on Sananlasko ia on
nin palio. Kulle me cokounnem,
Cussa mine olen, sijne mös te
oletta. Ninquin Rato ia Cotkat
leuten yhdest, ilman paican märe
panemat.

(Wo ein Ass ist) Das ist ein
sprichwort, vnd wil sagen so
viel, Wir werden vns wol zu-
samen finden, Wo ich bin,
werdet jr auch sein. Gleich
wie Ass vnd Adler sich wol
zusammen finden, vnd darff
kein Ort sonderlich anzei-
gen.

(ätelen etc.) Thet är itt
ordspråk, och wil säya så
mykit, Wij finnom wel, Ther
iagh är, ther bliffuen j ock,
Såsom ätelen och örnanar
finnes wel tilsammans, så
at man icke behöffuer leggia
them någhot besynnerlighit
rwm före.

1642

Raato) Se on sananlasku, ja on nijn paljo: Kyllä me cocon tulemme: cusa minä olen,
sijnä myös te oletta. Nijnquin raato ja Cotcat yhdest löytän, ilman paican määrämätä.

Matt. 24:31 (93)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu. Lutherilla ei ole tässä kohdassa kom-
menttia.

Neliest) Se on, Idhest ia Len-
est, Lounast ia Pohiast, ia yh-
dest mailman ärest nin toisen.

(fyra wädher) Thet är, jfrå
östan och westan, sönnan och
nordan, och jfrå then ena
werldennes enda til thet
andra.

Matt. 24:34 (93)

Agricola seuraa lähteitään.

Tapactuuat) *Se on*, Caicki neme
rupiauat tapactuman io telle
aijalla, teiden eläisen.

(Geschehe) *Das ist*, Es wird
solchs alles anfahren zu ge-
schehen, noch bey dieser
zeit, weil jr lebet.

(thetta skeer) Alt thetta
skal begynna skee j thenna
tjdhenn medhan j än nu
leffuen.

1642

Tapahtuwat) *se on*, Caicki nämät rupewat tapahtuman jo tällä ajalla, teidän eläisän.

Matt. 25:3 (97)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Lampudh) Ne Lampudh ilman öliuta,
ouat ne hyuet Tödh ilman wskota,
ne caiki pite sammoman. Mutta
ölio Astiat, on Wsco omastunnos
Jumalan Armon päle. Se tekepi
hyuet tödh, iotca pysyuet. Mut-
ta ninquin tesse eikengen toisen
anna öliju, nin pite mös itze-
cungi edhestens wskoman.

(Ire Lampen) Die Lampen
on öle, sind die guten werck
on glauben, die müssen alle
verlesschen. Das Olegess
aber ist der glaube im ge-
wissen auff Gottes gnade,
der thut gute werck, die be-
stehen. Wie aber hie das Ole
keine der andern gibt, Also
mus ein jglicher fur sich
selbs gleuben.

Lampor vthan olio, äro the
godha gerningar vthan tro-
na, the moste alla vthslock-
na. Men oliokaret, är troon
j samwetena vppå Gudz nådh,

hon gör godha gerningar, som
bestå kunna. Men såsom här
ingen giffuer them andra
olio, så moste hwar och en
för sigh sielff troo.

1642

Lamput) Lamput ilman öljytä, owat hywät työt ilman uscota, ne caicki pitä sammuman. Mutta öljyastiat, on usco sydämes Jumalan armon päälle: joca teke pysyväisiä hywiä töitä. Mutta nijncuin täsä ei anna kengän toisen öljyä, nijn pitä cungin cõhdastans uscoman.

Matt. 25:15 (97)

Agricola seuraa molempia pohjatekstejään.

Leiwiske) Teme Leiwiske on
Jumalan⁶⁶ Sana, Haltun annettu,
ioca sen hyuesti edhestootta,
henelle sijte on palio, ia
opetta monen mwun Joca sen
laske macaman, sille sijte wä-
he on. Sille että itzestens
se ombi yxikertainen Sana,
Mutta monicachtain cautta se
enämen *Hedhelme* saatta, quin
mutamin. Sentehden se cutzutan
toisinans Widhexi, toisinans
cadhexi Leiwiskexi.

(Centner) Die Centner sind
das befolhen Gottes wort,
wer das wol treibt, der hat
sein viel, vnd leret viel
andere. Wer es lesst ligen,
der hat sein wenig, Denn an
jm selbs ists einerley
wort, Aber es schaffet durch
etliche mehr denn durch an-
dere, Darumb ists jtz fñnf,
jtz zween Centner genennet.

(fem pund) Thetta pundet är
Gudz befaldna ord, Then thet
wel driiffuer, han haffuer
ther mykit aff, och lærer

---

66 Painovirhe *Jumalen*.

monga andra. Then som läter
thet liggia, han haffuer li-
tit aff thy, Ty j sigh
sielffuo är thet enahanda
ord, Men thet skaffar genom
somligha meer, än genom
andra. Therföre är thet nu
fem, nu tw pund kallat.

1642

Leiwiskä) Tämä Leiwiskä on Jumalan käsketty sana, joca sitä hywin ajattele ja opetta monelle muulle, hänelle sijtä on paljo hyödytystä, mutta joca jättä ajattelemat, sille on sijtä wähä. Sillä se on idzestäns yxicertainen sana, mutta muutamain cautta se enemmän hedelmätä saatta, cuin muutamain, sentähden se cudzutän toisinans wijdexi, toisinans cahdexi leiwiskäxi.

Matt. 26:10 (103)

Agricola seuraa lähinnä ruotsinkielistä tekstiä.

Hyue töe) Tesse nähden, että
wsko ainosta Töedh saatta hy-
uexi. Sille caiki toimi olis te-
men Töen dominut pahaxi, nin-
quin itzekin Apostolit tegit.

(Gut werck)Da sihet man, das
der glaube allein das werck
gut machet, Denn alle ver-
nunfft hette dis werck ver-
dampt, wie auch die Apostel
selbs theten. Denn die werck
sind die besten, die man
nicht weis, wie gut sie
sind.

(godh gerning) Ther seer
man, at allena troon, gör
gerningena godha, Ty all
förnufft hadhe fördömt
thenna gerningena, såsom ock
Apostlanar sielffue giorde.

1642

Hywän työn) Täsä nähdän, että usco ainoastans työt hywäxi saatta: sillä caicki toimi olis tämän työn duominnut pahaxi, nijncun idze Apostolitkin teit.

Matt. 26:29 (103)

Lähteenä on Lutherin Raamattu. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti.

Joo) Se on, Ei meille sillen
ycten rumillist meno ole toinen
toisen cansa, Ja teme nyt pite
Oleman se Lexieinen.

(Trincken) Das ist, wir wer-
den hinfurt keinen leibli-
chen Wandel mit einander
haben, vnd das sol das
Valete sein.

1642

Juo) se on, ei meillä sillen ruumillist meno ole toinen toisem cansa, mutta tämä pitä nyt oleman läxiäisexi.

Matt. 26:41 (103)

Lutherilla ei ole kommenttia tähän kohtaan. Agricola selventää ruotsalaista lähtötekstiä, mutta suurvaltakauden Raamattu palaa siihen.

Liha) Quin hen tahdois sano,
Mieli on kylle hyue, mutta ru-
min heickous *colemata welte ia*
waroipi.

(kötet) Som han wille säya,
Wilien är wel godh, men
kropsens skröpligheet wil
icke ther til.

1642

Liha) Cuin hen tahdois sano: tahto on kyllä hywä, mutta ruumin heickous ei mielisty siihen.

Matt. 26:52 (103)

Agricola täydentää pohjatekstejään. Ensimmäinen suomenkielinen Raamattu jättää selityksen pois.

Miecka) Jotca site ilman
sädhetty wirka eli ilman wal-
lan käskemete likuttauat. *Ne
ouat domitudh Mieckan ala,
waicka Esiwalta sen toisinans
mwttauat.*⁶⁷

(Nimpt) Das Schwert nemen,
die es on ordenliche Gewalt
brauchen.

(til swerd) Tagha til swerd,
är bruka thet vthan retta
befalning.

1642

Mieckas) Mieckan ruweta on, cosca jocu sitä pitele ilman käskytä.

Matt. 26:53 (101)

Agricola liittyy lähteisiinsä. Hän toistaa selityksen **Luuk. 8:30** kohdalla.

Legio) on yxi lucu lähes Cwsi
tuhatta.

(Legion) Legion ist ein
zal von sechs tausent
ongefehr.

(Legioner) Legio är itt
tal folk widh sex tusend.

1642

Legiot) se on, Cuusi tuhatta.

---

⁶⁷ Esivalta tuomitsee miekkaan tarttuneet miekalla mestattavaksi, mutta voi kuitenkin muuttaa tämän tuomion. Kiitän Elina Heikkilää tästä selvennyksestä. Kaisa Häkkisen mukaan ”tieto esivallan roolista on Agricolan oma lisäys, joka voi perustua Suomen oloihin. Agricolan aikana kuolemanrangaistuksesta saattoi usein selvitä rahalla, ja miekalla mestaaminen koski nimenomaan aatelisia, joilla oli rahaa.”

Matt. 27:33 (108)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Päcalloin) Jossa ne pahointec-
kiet mestatan, quin Hirsipu,
Lutarha etc. että sielle monda
Päcalloa ouat.

(Scheddelstet) Heisst, da
man die Vbeltäter richtet
als der Galge, Rabenstein
etc. Darumb das viel Todten-
köpffe da ligen.

Matt. 28:1 (109)

Agricola seuraa pohjatekstejään.

Sabbathin echttona) Ramattu alca
peiuen sijte Echtosta quin edes-
ioutui, ia sen echtton Loppu, se
on toisen peiuen Homen eli amu.
Nin sano mös P. Mattheus tesse,
että Christus oli ylesnosnut
homenelda ioca oli echtton loppu,
Ja alcu ensimeisen Pyhe peiuen,
Sille he lwghit ne Cwsi peiue
sen corckiman Päseisen ielken,
caiki Pyhexi Ja rupesi se ensi-
meinen cochta ielken Päseisen.

(Abend) Die Schrifft feheth
den tag an, am vergangen
abend vnd des selben abends
ende, ist der morgen her-
nach. Also spricht hie S.
Mattheus, Christus sey am
morgen aufferstand, der des
abends ende, vnd anbruch
des ersten Feiertages war.
Denn sie zeleten die sechs
tage nach dem hohen Oster-
feste alle heilig, und fien-
gen an, am nehesten nach
dem hohen Osterfeste.

(Sabbatz afftonen) Scriffthen
begynnar daghen på then
afftonen som framlidin är,
och enden på samma affton,
är morghonen ther effter.
Så säggher ock här S.
Mattheus, at Christus war
vpstånden om morghonen, som

war afftonens ende, och begynnelsen på första helghe daghen, Ty the reknadhe the sex daghar effter then högsta Päs Chadaghen alla heligha, och begynte then första på then nästa effter högsta Päs Chadaghen.

1642

Sabbathin ehtona) Ramattu alca päiwän sijtä ehtosta cuin culunut on, ja sen ehton loppu on toisen päiwän amu. Nijn sano myös P. Mattheus täsä, että Christus on ylös nosnut huomeneldain, joca oli ehton loppu, ja ensimmäisen pyhä päiwän alcu: Sillä he pidit ne cuusi päiwä sen corkeimman Pääsiäisen jälkeen, pyhänä, ja algoit ensimmäisen cohta jälkeen corkeimman Pääsiäisen.

Mark. 1:22 (114)

Agricola seuraa ruotsalaista Raamattua.

Woimalisesta) Se on, caiki henen sarnans oli ninquin sen, ioca todhesta iotakin tekepi. Ja mite hen sanoi sille oli woima, ia oli eleue.

(Gewaltiglich) Das ist, seine predigt war als eines der es mit ernst meiner, Vnd was er sagte, das hatte ein gewalt, vnd lebet, als hätte es hende und füsse. Nicht wie die Lumpenprediger, die da her speien vnd geifern, das man drüber Vnlust vnd grewel gewinnet.

(welleligha)

Thet är, All hans predican war såsom eens then thet medh alffuar meente, och hwad han sadhe, thet hadhe een welligheet, och war leffuande.

1642

Woimallisest) se on, caicki hänen saarnans oli nijncuin sen, joca todest jotakin teke, ja mitä hän sanoi, se oli woimallinen ja elävä.

Mark. 2:26 (116)

Agricola liittyy lähinnä Lutheriin.

Näkyleiuet) cutzutan Hebraican taualla Panis facierum, se ombi se Leipe, quin aina on silmein edes, ninquin Jumalan sanat aina meiden Sydhemen edes ölle ia peiuel oleman pite Psal. 23. Parasti in conspectu meo mensam.⁶⁸

(Schawbrot) Das heisst Ebreisch, panis facierum, brot das jmer fur Augen sein sol, wie das Gottes wort jmer fur vnserm hertzen tag vnd nacht sein sol, Psal. 23. Parasti in conspectu meo mensam.

(Skodhobrödh)

Kallas effter Ebraiskan, Panis facierum, Thet är brödh, som altijd är för öghonen.

1642

Näkyleiwät) Cudzutan Hebreaan tawalla, Panis facierum, se on se leipä, joca aina silmäin edes on, nijncuin Jumalan sanat aina meidän sydämen edes yöllä ja päiwällä oleman pitä, Psal. 23:5. Parasti in conspectu meo mensam.

Mark. 3:17 (118)

Lähteenä on saksalainen Raamattu. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

---

⁶⁸ Vanhan kirjasuomen korpus jättää pois latinankielisen lauseen.

Bnehargem) se on pitkesen
lapset, se merkitze, että
Johannes erinens pideis⁶⁹
kirjoittaman site oikea
Euangeliumi, Quin on yxi
wekeue Sarna, Joca caiki Pe-
lette, sercke, ia ymberi-
kiende, ia maan hedelmeli-
sexi saatta.

(Bnehargem) Das ist, Kinder
des donners, Bedeut, das
Johannes sonderlich das
rechte Euangelium schreiben
solt, Welchs ist eine ge-
waltige predigt, die alles
erschreckt, bricht, vnd
vmbkeret, vnd die Erde
fruchtbar macht.

1642

Boanerges) Pitkäisen lapset, se tietä, että Johannexen piti erinomaisest kirjoittaman oikian Evangeliumin, nijncuin wäkewän saarnan, joca caicki peljättä, särke, kääändä, ja maan hedelmälisexi saatta.

Mark. 3:21 (119)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Mielettömexi) He pelkesit, että
hen olis ylen palio henens wai-
wanut. Ninquin me Sanoma. Sine
willitet *pääs ia Aiuos*.

(Von Sinnen) Sie furchten,
Er thet jm zu viel mit er-
beiten, wie man spricht, Du
wirst den *Kopff* toll machen.

1642

Mielettömäxi) He pelkäisit, että hän olis ylön paljo händäns waiwannut nijncuin me sanomma: sinä tulet hocarixi.

---

⁶⁹ Kohdasta Elsayed 2018, 169.

Mark. 3:22 (119)

Agricola muotoilee saksalaista tekstiä. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Beelzebub) on nin palio, Quin
Isoikerueinen, wapsainen eli
kerueisten Kuningas. Sille nin
perchele andapi itzens omains
cautta ylencatzotta, ia *wiettel-*
tä ninquin ne *tekoin* Pyhet.

(Beelzebub) Ist so viel,
als ein Ertzfliege, humel
oder Fliegen König. Denn
also lesset sich der Teufel
durch die Seinen verachten,
als die *grossen* Heiligen.

1642

Beelzebub) On isoi kärwäinen, wapsainen, eli kärwäisten Cuningas. Sillä nijn Perkele
saldi hänens hänen omildans ylöncadzo, nijncuin suurilda pyhildä.

Mark. 6:13 (128)

Agricola seuraa lähteitään. Hän avaa ruotsin mallin mukaan Lutherin *ertichten*-verbin, tässä 'sepittää', verbin ja adverbien yhdistelmäksi *hullusti techtin*.⁷⁰

Se öliu paransi ne *Sairat ia*
Kipiet Josta sitte *hullusti*
yxi Sacramenti *techtin* Cole-
uaisten tehden. Joca paramin
mahdetaisin cutzutta Magdale-
nan Woitehexi, Sille että hen
mös woiteli Cristusta hauta-
misexi. Matt. 27.

Dis öle machte *die Krancken*
gesund. Aus welchem hernach
ein Sacrament *ertichtet* ist,
für die Sterbenden. Welches
viel besser möchte Magdalena
salbe heissen, da sie Chris-
tum auch also zum Grabe
salbete, Matt. 26.

(medh olio)

Thenna olian giorde *the*
krancka helbregda, ther aff

---

⁷⁰ Kiitän Kaisa Häkkistä tästä huomiosta.

sedhan itt Sacrament *owijs-*
ligha giordt är, för the som
döo skola, huilket lijkare
mätte heta, Magdalena smör-
ielse, Ty hon smorde ock så
Christum til begraffning.
Matt. 27.

1642

Öljyllä) Ölly paransi sairat, josta sitte hullust yxi Sacramenti tehtein cuolewaisten tähden. Jotca parammin pidäis cudzuttaman Magdalenan woitexi: sillä hän woiteli myös Christusta hautamisexi, Matth. 26:7.

Mark. 6:52 (128)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Ymmerteneet) se on, Sencaltai-
sist ielkimerkeist, piti heiden
oleman wahuistettuna wskoon,
ettei heiden taruinut pelkemen
iongumotoista Köpelite.

(Nichts verstendiger) Das
ist, aus solchem Exempel
solten sie starck im glauben
worden sein, das sie nicht
sich fur einem Gespenste
fürchten müsten.

(förstånd) Thet är, vthaff
sådana Exempel skulle the
haffua wordit försterckte
j troonne, at the icke skul-
le fruchta sigh för någhon
spökelse.

1642

Ymmärtänet) se on, Sencaltaisist tegoist, piti heidän wahwistaman uscons, ja ei pel-
kämän köpelitä.

Mark. 7:11 (131)

Agricola muotoilee Lutherin selityksen alkuosaa ja tekee siihen lisäyksen.

Corban) Cutzutan yxi wffri, se on, Parambi olis että mine sen wffraisin, quin autaisin Wanhembitani. Sille se annetan Jumalalle, se tule seke wanhembain että meiden hyuexi. *Temen wären toimituxen Christus tesse laitta.*

(Corban) Heisset ein oppfer, vnd ist kurtz gesagt, so viel, Lieber Vater, jch gebe dirs gerne. Aber es ist Corban. Ich lege es besser an, das ichs Gott gebe, denn dir, Vnd hilfft dich auch besser.

(til nytto) Thet är nyttighare, at iagh offerar thet. Och är Corban Hebreiska, betydt offer.

1642

Corban) On uhri, ja tärkeimmäst sanottu: racas isä, minä annan sen mielelläni: mutta se on Corban, minä annan sen paremmaxi hyödytyxexi, andain sen Jumalalle, ja ei sinulle, joca sinua myös enemmän autta.

Mark. 7:22 (131)

Lähteenä on Lutherin teksti. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole tähän kohtaan kommenttia.

Hulluus) se on, Tompelus ia iäriettömös, Lehimeisten wastian, Nin quin ne, iotca ylpiest ia coriast muita ylencadzouat.

(Vnuernunfft) Das ist, grobheit und vnbescheidenheit gegen dem Nehesten. Als die da bawerkündig und stolziglich ander verachten.

1642

Hulluus) Se on, ilkeys ja häpeämättömyys lähimmäistans wastian, nijncuin ne jotca coreudella, ja ylpeydellä muita ylencadzouat.

Mark. 9:49 (137)

Agricola sommittelee selityksensä molemmista lähteistään.

Solattaman) Wanhas Testamentis
caiki vffri solattijn, ia cai-
kista vffreista iotakin pol-
tettijn. Sen Christus tenne
sisellewetä, ia vlostoimitta sen
Hengelisesta, se on, ette Euan-
geliumin opin cautta, ninquin
tulen ia solan cautta, pite se
wanha Adam, se on Inhimisen
paha sisu asetetuxi ia solatuxi
tuleman, Cuhunga ei se oppi tule,
nin casuauat sielle madhot, se
on, sijne on yxi paha omatundo
Ja että sola leicka, sentäden
taruitan kärsimys ia rauha,
ninquin Christus tesse käskepi.

Gesaltzen werden) Im alten
Testament wird alles Opfer
gesaltzen, vnd von allem
opffer ward etwas verbrannt
mit fewer. Das zeucht Chris-
tus hie an, vnd leget es
geistlich aus, nemlich,
das durchs Euangelium, als
durch ein fewr und saltz der
alte mensch gecreutziget,
verzeret vnd wolgesaltzen
wird. Denn vnser leib ist
das rechte Opffer. Rom. 12.
Wo aber das Salz thum wird,
vnd da Euangelium mit Men-
schenlehre verderbet, da ist
kein würtzen mehr des alten
Menschen, da wachsen denn
maden. Saltz beisset aber,
darumb ist not gedult vnd
friede haben im saltz.

(saltat warda) J Gamla Tes-
tamentet wardt alt offersal-
tat, och aff alt offer wardt
näghot brendt, thet dragher
Christus här til, och vth-
tydher thet Andeligha, nem-
ligha, at genom then Euange-
liska läron, såsom genom
eeld och salt, warder *then*
Gamle Adam, thet är männis-
kionnes infödda ondska tem-

*pererat och wel saltat, ther
samma lära icke kommer, wexa
tä matkanar, thet är, ther
bliffuer itt ondt samwet.
Och effter saltet biter,
therföre behöffues tolamod
och fridh såsom Christus här
biwdher.*

1642

Suolattaman) Wanhas Testamentis caicki uhrít suolattin, ja jocaizesta uhrista jotakin poltettin. Sen Christus tähän hengellisest sowitta, se on, Evangeliumin opilla, nijncuin tulella ja suolalla, pitä wanha Adam, se on ihmisen paha sisu, asetetuxi ja suolatuxi tuleman, cuhunga ei se oppi tule, sijhen caswawat madot, se on, siinä on paha tundo. Ja nijncuin suola leicka, nijn tarwitan kärsimys ja rauha, nijncuin Christus täsä käske.

Mark. 10:21 (141)

Lähteenä on saksalainen teksti. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa selitystä.

Yxi) Se on, Caiki sinulda pä-nens pwttu, Sille sine tahdot hurskas olla, ia ett tahdo lopua hywydhestes minun tehteni, eike minun kansani kärssie. Sentedhen ombi Mammon totisest sinun Jumalas, ia sen sine rackamban pidhe quin minun.

(Eines) Das ist, Es feilet dir gantz vnd gar, Denn du wilt from sein, vnd doch dein Gut nicht lassen vmb meinen willen, noch mit mir leiden. Darumb ist Mammon gewislich dein Gott, vnd hast jn lieber denn mich.

1642

Yxi sinulda puuttu) Se on, Sinulle on se caiketi turha: sillä sinä tahdot olla hurscas, ja et tahdo luopua tawarastas minun tähteni, etkä tahdo minun cansani jotain kärsiä. Sentähden on Mammona tosin sinun jumalas, jongas parembana pidät cuin minun.

Mark. 10:30 (141)

Agricola seuraa ja yhdistelee molempia lähteitään.

Wastoinkieumisen) Se on, ioca
vsko henen tule wastoinkieu-
mist ia *wiha* kerssie, ia caiki
cappalet sen päle wogaman, Ja
quitengi on henelle kulle,
cunna hen tule, hen leute Isen,
Eiten, Sisaren ia welien, lap-
set ia *Tawaran*⁷¹ ia *Cartanon*,
enemen quin hen taisi ylenanda.

(Verfolgung) Wer gleubt,
der mus verfolgung leiden,
vnd alles dran setzen.
Dennoch hat er gnug, wo er
hin kompt, findet er vatter,
mutter, brüder, *güter*, mehr
denn er je verlassen kund.

(medh föfölielsen) Then
ther troor, han moste
lijdha föfölielse och *haat*,
och wägga ther all ting
före, Och likwel haffuer han
noogh, Huart han kommer,
finner han fadher, syster,
brodher, barn, *godz*, meer än
han mista kunde.

1642

Wastoinkäymisellä) Joca usco, hänen pitä kärsimän waino ja wiha, ja aldixi andaman caicki. Ja hänellä on cuitengin kyllä, ehkä cuhunga hän joutu, ja löytä isän, sisaren, welien, lapset, maan, enä cuin häneldä taita pois tulla.

---

⁷¹ Agricolalla painovirhe *Tawaron*.

Luuk. 1:28 (163)

Agricola liittyy kotimaiseen tekstiin.

se on, corckiasi cunnioyettu

(Gebenedeiete) Das ist auf
deutsch, Du Hochgelobte.

(Welsignat) Thet är, Högt
prisat.

1642

Siunattu) Se on, corkiasi cunnioitettu.

Luuk. 1:30 (163)

Agricola seuraa ja yhdistelee lähteitään.

se on, sinulla on yxi *armolinen*
ia szosiollinen JVMALA.

(Gnade funden) Das ist, du
hast einen *gnedigen* Gott.

(funnet nådh) Thet är, Tu
haffuer en *gunstigh* Gudh.

1642

Löysit armon) Se on, Jumala on sinulle armollinen.

Luuk. 1:69 (166)

Agricola kääntää ruotsista. Lutherilla ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Saruen) Se on wäki eli woima,
nin on Christus terueyden Sar-
ui, se on, hen on se, ionga
cautta Jumala on wäkeuesti
päätenyt meiden autuahuden,
ninquin hen Prophetain cautta
oli toiwottanud.

(Horn) Horn pläghar j
Scrifftenne taghas för
krafft eller macht. Så är
Christus salighetennes
Horn, thet är, han är then
genom huilken gudh krafte-
ligha haffuer bedriffuit wår
saligheet, såsom han genom
Propheterna loffuat hadhe.

1642

Sarwen) Se on, wäki eli woima. Nijn on Christus autuuden sarwi, se on, hän on se jonga cautta Jumala on wäkwäst toimittanut meidän autuudem, nijncuin hän Propheetain cautta luwannut oli.

Luuk. 1:78 (166)

Agricola seuraa lähteitään. Vuoden 1642 suomennos täydentää kommenttia ruotsalaisen Raamatun avulla.

Christus henen Jumaludens polesta
ombi se Coitto Corkiudhesa
Isens tykene

(Auffgang) Christus nach der
Gottheit, ist der Auffgang
in der höhe vom Vater.

(Vpgängen) Christus effter
Guddomen är thenne vpgängen
j höghdenne aff Fadhrenom.

GAB

(Vpgängen) Christus effter
Guddomen är thenne vpgängen
aff högdenne, vthaff
Fadhrenom. Mich. 5:2. Hwil-
kens vthgång warit haffuer
aff begynnelsen, och aff
ewigheet. Prov. 8:23. Joh.

1:1.

1642

Coitto) Christus Jumaludens puolest on se coitto corkeudesa, isäldä, Mich. 5:2. jonga uloskämys on algusta ollut ja ijancaikisest, Prov. 8:23. Joh. 1:1.

Luuk. 2:1 (166)

Agricola seuraa Kustaa Vaasan Raamattua.

Se on ette iocainen piti andaman yleskirioitta mite henen hallusans oli.

(Geschetzt) Schetzen ist hie, das ein jglicher hat müssen ein Ort des gülden geben von jglichem Heubt.

(beskattas) Thet är, at huar och en skulle vpscriffua läta, hwadh han hadhe j sinne förmägo.

1642

Werollisexi) se on, että jocainen piti andaman kirjoitta mitä hänellä oli.

Luuk. 2:29 (168)

Agricola seuraa laajempaa ruotsinkielistä tekstiä.

Se on, Nyt mine tahdon iloisast coolla. Sille ette mine olen sen nähnyt, iongas minulle lupasit.

(Friede faren) das ist, Nu wil ich fröhlich sterben.

(j fridh) Thet är, nu wil jagh glädheligha döo, Ty iagh haffuer nu seedt thet tu migh loffuadhe.

1642

Rauhan) se on, nyt minä tahdon iloisest kuolla: sillä minä olen sen nähnyt, jongas minulle lupasit.

Luuk. 3:14 (171)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

Se on Julkinen wärys.

(Gewalt) Gewalt ist öffentlicher freuel.

(öffuerwold) Thet är, vppenbar orett.

1642

Wäkiwalda) se on: julkista wääryttä.

Luuk. 3:14 (171)

Pohjatekstinä on lähinnä ruotsalainen Raamattu.

Se on Quin ionilla ymberikeupi ia sordapi toisen oikeutta ia toisin kiendä hänen asiansa.

Vnrecht, wenn man mit bösen tücken, dem andern sein Recht verdrückt, vnd seine sache verkeret.

(orett) När en vmgår med list, och förtrycker en annars rett, och förwender hans saak.

1642

Wäärys) cosca petosta tehdän ja toisen oikeus alaspoljetan, ja hänen asians käätan.

Luuk. 3:24 (172)

Agricola seuraa lähteitään.

Neiste⁷² Philo ia Josephus kirjoitauat ioista Mattheus mutamat pois iette.

Von diesen schreiben Philo vnd Josephus, der Mattheus etlich aussen lest.

---

72 Painovirhe *Nestie*.

Om thessa scriffuar Philo
och Josephus, aff hwilka
Mattheus somligha vthe
läter.

1642

Jannan) Näistä Philo ja Josephus kirjoittawat, joista Mattheus muutammat poisjättä.

Luuk. 4:22 (174)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Quingasta se tule, ette se Jo-
sephin keuhen tömiehen poica
nein taita opetta ia puhua.

(Josephs son) Wie gehets
zu, das Josephs son so
leren vnd reden kan, der
arme Zimmerknecht

1642

Josephin poica) se on, cuinga Josephin köyhän työmiehen poica näin taita opetta ja puhua.

Luuk. 6:1 (179)

Lähteenä on Lutherin selitys. Suurvaltakauden Raamattu liittyy ruotsalaiseen tekstiin.

Ninquin me cutzumme Tistain
Manantain Homenexi, nin mös
cutzuttijn se toinen peiue
ielkeen sen corkeiman Sab-
bathin Juhla quin Mat 28
kylle mös merkiten

(Affter) Gleich wie wir den
Dinstag nennen den Affter-
montag, also nenneten die
Jüden den andern Tag nach
dem hohen Sabbath, den affter
Sabbath. Wie das aus Matth.
xxvij wol zunehmen ist.

(Efftersabbath) Så kalladhes
then andre daghen effter
then högsta Sabbathen.

1642

JälkiSabbathina) Nijn cudzuttin toinen päiwä corkeimman Sabbathin jälken.

Luuk. 6:40 (182)

Agricola liittyy Lutheriin. Kotimaisessa Raamatussa ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Opetuslapsi) Se on, koska opetuslapselle, nin quin Mestaringi käsi keupi nin kyllä on⁷³ henelle

(Jünger) Das ist, wens dem Jünger gehet wie dem Meister, so gehets recht.

1642

Opetuslapsi) Se on, koska Opetuslapsen nijn tapahtu, cuin Mestaringin, nijn sijnä kyllä on.

Luuk. 8:30 (189)

Selitys on jo **Matt. 26:53** kohdalla. Luther ei toista sitä.

Legio) On yxi lucu lehes cusi tuhatt.

Legio är itt taal wid sextusend.

Luuk. 9:31 (194)

Agricola seuraa Lutheria. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Wloslectemisest Se on, mite loppu *coleman cautta* henen piti saman.

(Ausgang) Das ist, Was er für ein ende nemen würde.

---

⁷³ Ladelmasta on pudonnut pois o-kirjain.

Luuk. 9:51 (195)

Agricola seuraa lähteitään.

Tesse Lucas rupe kirjoitaman
Christusen Waelusta Jerusale-
min pein.

Hie fehet S. Lucas an zu
beschreiben den zug Christi
gen Jerusalem.

Här begynnar Lucas til at
bescriffua Christi ferd til
Jerusalem.

Luuk. 10:36 (199)

Agricola liittyy lähteisiinsä. Viittaukset ”meihin” perustuvat ruotsiin.

Lehimeisens) Ei waan se ole
meiden lehimeinen ioca hyue
meille teke, Mutta mös se ioca
meiden apua taruitze. Ja me
olema toinen toisem lehimeis-
set.

(Nehest) Der Nehest ist
nicht allein der wol thut,
sondern auch der wolthat
bedarf, Denn wir sind alle
unternander Nehesten.

(hans näste) *Wär* näste är
icke allena then oss wel
gör, vthan ock then som *wåra*
welgerningar behöffuer, och
wij äre huar annars näste.

1642

Lähimmäisens) Lähimmäinen ei ole ainoastans se cuin hywin teke, mutta se myös,
joca hywä työtä tarwidze: sillä me olemma caicki toisemma lähimmäiset.

Luuk. 12:33 (207)

Huomautuksen alku on Lutherilta ja jatko ruotsalaisesta Raamatusta.

Myket) Mydhe, kielde, ylencatzo,
wihat, ei asu, ei tauaroitzeman,
ei miteken omistaman etc. ne cai-
ki merkitzeuet ettei kengen pide
miteken ylitze Jumalata, ia henen
Sanans racastaman, eli etziuen,
Waan nin quin P. Pauali sanopi i.
Cor. 7. Tanquam nihil habentes.⁷⁴
Sille ette jocainen Christittu
pite Caiki Ychteitze pitemen, ia
lehimeisillens tarpexi ehcke mite
hen woipi ia taita, Quinga ia
coska hen taruitze hende ninquin
Christus henen wastaans teki.

Verkeuffen, verlassen, absa-
gen, hassen, nicht besitzen,
nicht schetze samlen,
nichts haben etc. Ist alles
gesaget auff die meinung,
das mans nicht über Gott
vnd sein Wort lieben noch
suchen soll, Sondern wie S.
Paulus sagt i. Cor. 7. Tan-
quam non habentes.

Een Christen menniskia skal
all ting haffua meenlig, och
sin nästa til tienist, ehwad
hon haffuer, förmå och är,
ehuru och när hon honom be-
törff, såsom Christus honom
giordt haffuer.

1642

Myykät) Myydä, jättä, ylöncadzo, wihata, ei asua, ei tawaroita coota, ei mitän omista,
etc. ne caicki opettawat ettei kenengän pidä mitän enä cuin Jumalata ja hänen sanans
racastaman, eli edzimän, waan nijncuin P. Pawali sano, i. Cor. 7:29. Tanquam non
habentes.

---

⁷⁴ Kohta (1. Kor. 7:29) kuuluu Vulgatassa ja Erasmusella *tanquam non habentes*. Vulgatassa on 2. Kor. 6:10 *tanquam nihil habentes*. Kiitän huomiosta Kaisa Häkkistä.

Luuk. 12:49 (207)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

Tulda) se on sen Sananlaskon taual (mine tadhon Tulen sytyte) se on. Mine tadhon ridan nosta Euangelium cautta, ia soisin kernaast sen io oleuan, Mutta minun Hengen se ennen costanda, ia site mine ikeuöitzen.

(Fewer) Er redet nach dem Sprichwort, Ich wil ein Fewr anzünden, das ist, Ich will einen vnfried anrichten, durchs Euangelium etc. Vnd wolt es wäre schon geschehen. Aber ich mus zuvor mein Leben daran setzen, Vnd mich verlanget danach.

(een eld) Thet är sagdt effter thet ordspråket, Jagh wil tenda en eeld vp, thet är, iagh wil ästadh komma en ofridh genom Euangelium, och wille gerna, at thet wore redho skeedt, Men iagh moste til förenna låta mitt lijff ther före, och migh lenges ther effter.

1642

Tulda) se on sen sananlascun tawalla: Minä tahdon tulen sytyttä: se on minä tahdon nosta rijdan Evangeliumin cautta, ja soisin sen jo olevan, mutta minun pitä Hengeni ennen andaman, ja sitä minä ikäwöidzen.

Luuk. 12:56 (207)

Agricola muotoilee lähteitään. Suurvaltakauden Raamattu kääntää ne sananmukaisesti.

Modhon) Kulle te taidatte Lonicappalem menon nähdä Mixei te taida oma *tuskan ia waiuan* hoomaita.

Künd jr sehen, wie es anden Creaturn gehet, Warumb sehet jr nicht auch, wo es euch *feilet*.

(skepelse) J kunnen see, huru thet gäär til medh Creaturen, hwij seen J icke ock hwad idher *fattas*.

1642

Te taidatte nähdä luondocppalitten meno, mixettengö sijtte näe mitä teildä puuttu.

Luuk. 13:3 (208)

Lähteenä on Lutherin teksti. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti tähän kohtaan.

Huckan) Juttaat lwlit että iolle käsi hyuesti keui ette hen oli Jumalan otolinen, ia taas iolle wastoin keui, se syndisexi *koltijn ia sanotijn*.

(Vmbkomen) Die Jüden hiel-tens dafür, wem es zeitlich wolgienge, der were fur Gott angeneme. Vnd wiederumb wo es jm vbel gienge, so *were* er ein Sünder.

1642

Huckan) Judalaiset luulit jollen käsi hyvästi käwi, että se oli Jumalalle otollinen, ja taas jollen wastoin käwi, se syndisexi luultin.

Luuk. 13:24 (209)

Agricola kääntää Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Pyteuet) Ne ouat ne iotca ilman vskota, töidhen cansa pyteuet siseletulla Taiuaseen.

Das sind die on glauben mit wercken sich mühen gen Himmel zu kommen.

1642

Pyytävät) Ne owat ne jotca ilman uscota, töillä pyytävät Taiwasen tulla.

Luuk. 13:33 (210)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole huomautusta tähän kohtaan.

Quitengin) Em mine pakene Herotesen tehden, Mutta minun tule mwtoim waelda ia minun Wir-cani wlostoimitta.

(Doch) Nicht fliehe ich vmb Herodes willen, Sondern ich mus sonst wandeln, mein Ampt auszurichten.

1642

Cuitengin) En minä Herodexen tähden pakene, mutta minun tule muutoin waelda ja minun wircani toimitta.

Luuk. 14:33 (213)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Caikia. Eikengen malta pyszy Jumalan Domion edes, Ellei hen epeile caikesta henen woimants ia etzi armon ielkijn, ia apu rucole Christusest.

(Absaget) Fur dem göttlichen Gerichte mag niemand bestehen. Er verzage denn an alle seinem vermügen, vnd suche gnade, vnd bitte vmb hülfe in Christo.

(wedhersakar) För Gudz Doom kan ingen bestå, vthan han försakar sina förmågho, och söker nådh, och bedher om hielp j Christo.

1642

Luowu) Ei kengän Jumalan Duomiolla pysywäinen ole, ellei hän kiellä caicke hänen woimans ja edzi armo, ja rucoile Christuxelda apua.

Luuk. 16:9 (218)

Agricola seuraa lähinnä ruotsinkielistä tekstiä.

Wäre Mammon) Mammon) merkitze
Rickautta, ia cutzutan Wärex
ette ne wärin kieuteten, Cutzu-
tan ne mös Wieralisexi) eli muca-
laisixi, Sille ettei ne alati
pysy meiden tykenem, ninquin ne
Hengelis et ia totiset Rickaudhet
pysyuet, Wskolinen olla Mammonis,
se on, coska iocu ne kieutte Ju-
malan teden meiden Lehimeisen
tarpexi, Joca ei site tee, ei
hen mös ole wskolinen Hengelises
Rickaudes, se on, Ei hen nijte
ensingen saa.

(Mammon) Mammon ist Ebre-
isch, und heisset Reichthum.
(Vnrecht) Mammon heisst er
vnrecht, darumb, das er vn-
rechtem brauch vnterworffen
ist. Frembd, darumb das er
nicht bleibet, wie das
geistliche Gut, das ewig
vnser vnd wahrhafftig ist.
Trew sein in dem Mammon, ist
sein göttlich brauchen, zu
des Nehesten nutz. Wer das
nicht thut, wird viel
weniger im Geistlichen
treu sein, ja er wird
keines haben.

(oretta Mammon) Mammon be-
tydher rijkedomar, och kal-
las the oretta rijkedomar,
tä man oretteligha brukar
them, Säyas the ock annars
manz eller fremmande,
Ty the bliffua icke när oss
i ewig tijdh, som the Ande-
lighe och the sanskyllighe
rijkedomar göra. Wara tro-
ghen j the oretta rijke-
domar, är tä man brukar them
wel til wår nästas nytto.
Then thet icke gör, han war-
der mykit mindre troghen j
Andeligha rijkedomar, thet
är, han fåår them intet.

1642

Mammon) owat rickaudet, ja ne cudzutan wääräxi rickaudexi, cosca ne wäärin käytetän: nijn ne sanotan toisen omaksi, eli muucalaisixi, sillä ei ne pysy meidän tykönäm ijancaickisesti, nijncuin hengelliset ja totiset rickaudet pysywät. Olla uscollinen wääris tawarois, cosca ne hywin käytetän lähimmäisen tarpexi. Joca ei sitä tee, hän on paljo wähembi uscollinen hengellisis tawarois: Se on, ei hän nijtä saa.

Luuk. 16:29 (218)

Agricola täydentää Lutherin kommenttia, kun taas suurvaltakauden Raamattu liittyy ruotsalaiseen tekstiin.

Ombi) Tesse kielten wskomast
nijte Menningeisi, ia iellens-
keupie coolleit, *Noithi ia wel-
hoi Hengi iotca ölle pubuuat
ia messeuet Pirun wäelle eli
muita taicouxia.*

(Sie haben) Hie ist verboten
den Poltergeistern vnd er-
scheinenden Todten zu gleu-
ben.

(The haffua Mosen) Effter
här icke tilstädz, at Laza-
rus skulle komma igen, och
bodha the fem brödherna, är
klart, at the dödhe intet gå
igen, Vthan huar thet skeer
är thet icke annat än
dieffuulsens begabberij, och
är them för then skul intet
troende, när the låtas nå-
ghon ting vppenbara oss til
wåra saligheet, Ty wij
haffue noogh j Scrifftenne,
hwadh wår saligheet tilhö-
rer.

1642

Ellei he cuule) Ettei täsä sallita Lazarusta jällens tuleman ja ilmoittaman wijdelle weljelle, on selkiä: ettei cuollet jällens palaja, waan cusa se tapahtu, on ainoastans Perkelen juoni, ja ei pidä sentähden uscottaman, cosca he owat jotakin meille ilmoittawanans meidän autuudestam: sillä kyllä meillä on Ramatus mitä meidän autuutem tarwitam.

Luuk. 17:10 (220)

Lähteenä on lähinnä ruotsalainen Raamattu.

Caiki tehnyt) Tesse Christus
puhupi iuri Inhimisten tawal-
la yxikerdaisest, wlconaisist
Töist, Sille ettei yxiken *woi*,
eike taida Jumalan edes tedhe
teudelisest, nin palio quin
hen ombi welcapä, Sille ettei
Jumala tydhy töihin.

(Gethan) Hie redet Christus
auff das aller einfeltigest
von eusserlichen wercken
auff menschen weise. Denn
sonst *kan* fur Gott niemand
thun, so viel er schuldig
ist, der jm an wercken
nicht benügen lesst.

(haffuen giordt) Här talar
Christus effter menniskiors
sett, platt enfalleligha om
vthwertes gerningar, Ellies
kan ingen för Gudh göra så
mykit han plictigh är, Ty
Gudh låter sigh icke nöya
medh blotta gerningenne.

1642

Tehnet) Täsä puhu Christus ihmisten tawalla, juuri yxikertaisest ulconaisista töistä: muutoin Jumalan edes ei taida yxikän tehdä nijn paljo kuin hän welcapää on, sillä ei Jumala tydy paljaisain töihin.

Luuk. 17:20 (219)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

wicolisen) se on, Ei Jumalan
waldakunda töse seiso, iotca
ouat Paicois, Rogas, waatteis,
aijas, Personis ia *muisa wlc-*
naisis menois erinomaisest ki-
nisidottu, Mutta waan wskos ia
rackaudhes.

(Eusserlichen) Das ist,
Gottes reich stehet nicht
in wercken, die an stete,
speise, kleider, zeit, per-
son gebunden sind, sondern
im glauben vnd liebe frey.

(vthwertes) Thet är, thet
ståår icke vthi vthwertes
ting såsom werdzlighit Rike,
Men thet är inuertes j oss
som troom, Ther troon är
och Gudz kerleek, ther är
Gudz Rike, Och är thet icke
tilbundit til *några vthwer-*
tes åthäffuor, som är til
besynnerligit rwm, tijdh,
person, maat, klädher etc.
så at ther vppå skulle
hengia vår saligheet.

1642

Ulconaisella) se on: Jumalan waldakunda ei ole nijsä töisä, cuin owat sidotut paickoihin, ruokihin, waatteisin, aicoihin ja ihmisijn. Waan nijhin cuin owat wapat uscosa ja rackaudesa.

Luuk. 18:5 (221)

Agricola lyhentää Lutherin kommenttia. Kustaa Vaasan Raamatusta puuttuu kommentti.

Nurisis) Se on ettei hen minua
waiuaisi, pinaisi ia packois.

(Vberteube) Das ist, Das
sie mich nicht *plage vnd*

martere, wie man sagt von
den Geilern, Wie plaget mich
der Mensch so wol.

Luuk. 18:22 (222)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Yxi) Se on, caiki sinulta
pwttu vt⁷⁵ Matt 19.

(Eines) Es feilet dir alles
vt supra Matth. 19.

Luuk. 21:19 (230)

Lähteenä on Lutherin teksti. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole kommenttia.

Omistacat) Se on, elket anda-
co teiden Sielunne olla kersi-
matoonna.

(Fasset) Das ist, Lasst ewr
seele nicht vngedültig wer-
den.

Luuk. 21:24 (231)

Agricola liittyy lähteisiinsä. Vuoden 1642 Raamattu seuraa Kustaa Aadolfin Raamattua ja lisää toisen raamatunkohdan.

Pacanaden aica) Jerusalem tu-
li olla Pacanain hallus si-
henasti quin Pacanat kiendy-
uet wskoon, se ombi, mailman
loppun asti, sille ettei templi
sillen iellense raketa. Hag 1.

(Heiden zeit) Jerusalem mus
vnter den Heiden sein, bis
die Heiden zum glauben be-
keret werden, das ist, Bis
ans ende der Welt, denn der
Tempel wird nicht wider
auffkomen. Hag. 1.

---

⁷⁵ Tekstiin on jäänyt latinankielinen sana *vt* (*kuten*). Vrt. **Joh. 3:34**, **2. Kor. 11:29** ja **Man r. 4.** Heininen 1999, 256.

(Hedhninganars) Jerusalem
moste bliffua vnder Hedh-
ningar, til tess Hedhninga-
nar warda vmwende til trona,
thet är, in til werldennes
enda, Ty Templet kommer icke
vp igen. Haggaj 1.

1642

Pacanain) Jerusalem pitä oleman Pacanain alla, sijhenasti cuin pacanat uscoon kään-
dywät, se on mailman loppuhun: Sillä ei Templi enämbi raketa, Hagg 2. 10. Dan. 9.

Luuk. 22:4 (232)

Lähteenä on ruotsalainen teksti. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Pämiehet ia hallitziat, cutzut-
tin ne iotca Jwttat olit pannet
Templin wartiaksi, ia sielle
rauhan *pitemen ia saattaman*.

(Förståndarenar) Woro the
som Judanar hadhe skickat
til at tagha wara på
Templet, och *hålla* ther
fridh.

Luuk. 22:38 (236)

Agricola tiivistää Lutherin kommenttia ruotsalaisen tekstin avulla.

Kylle) se on, Ei se sillen kel-
pa, ette me wlcoisil Mieckoilla
tappelema, Mutta tästedes tule
kerssie Euangelium polest, ia
Risti candaman, Sille ettei tai-
da muilla watan Perkelet sotia,
quin Hengelisel Mical, quin on
Jumalan Sana, iolla hen mös waan
woitetan, ia ei muilla.

(Es ist genug) Das ist, Es
gilt nicht mehr, mit dem
leiblichen Schwert fechten,
sondern es gilt hinfurt lei-
den vmb des Euangelij wil-
len, vnd Creutz tragen. Denn
man kan wider den Teufel
nicht mit eisen fechten,
darumb ist not alles dran
zusetzen, vnd nun das
geistliche schwert das wort
Gottes zufassen.

(noogh) Thet är, thet geller
intet meer, at slå medh le-
kamlighit swerd, vthan man
moste nu här effter lijdh
för Euangelij skul, och bära
korszet, och intet annat
bruka än thet Andeligha
swerdet, medh hwilko, och
icke med jern, dieffuulen
offuerwinnes.

1642

Kyllä sijnä on) Se on, ei se sillen kelpa, että me rautaisilla miecoilla tappelemma, mutta tästedes tule teidän kärsiä Euangeliumin tähden, ja pitää ristiä candaman, sillä ei taita muilla Perkelettä watan sotia, cuin hengellisellä miecalla, se on, Jumalan sanalla, jolla hän woitetan, ja ei raudalla.

Luuk. 22:51 (234)

Agricola seuraa lähteitään.

Sallicatt) se on, Andacat heiden tedhe pahan aiatoxens ielken, nin palio quin heille sallittu on, Heille ombi kyllä oma Domarins nin ettei meiden itze site taruitze costaman.

(So ferne) Lasset sie jren mutwillen vben, so ferne jnen verhenget wird, Es hat alles seinen Richter, das wir es nicht dürffen selbs rechen.

(Läter kommat) Thet är, läter them bruka sin onda wilia, så mykit them til låtit är, thet haffuer alt sin Domare, at wij icke behöffue sielffue hempnas.

1642

Sallicat tähänasti) Se on, Andacat heidän nyt tehdä pahan ajatuxens jälken, nijn palio cuin heille sallittu on, heillä on kyllä heidän Duomarins, nijn ettei meidän sitä idze tarwita costaman.

Luuk. 24:13 (240)

Agricolan latinankielinen lisäys on luultavasti peräisin jostain hakuteoksesta. Hän toistaa selityksen **Joh. 6:19** kohdalla.

Wacomitta)⁷⁶ se on yxi cappale
matca. 125. askeld pituden,
Et octo stadia constituunt
*Miliare.*⁷⁷

(stadier) Stadium är itt
stycke wägh 125. treen
longt.

GAB

(Stadier) Stadium är itt
stycke wägh 125 treen long.
Doch reknas gemeenlighen 32
stadier på een mijl.

1642

Wacomitta) Stadium on cappale matca, 125 askeletta pitkä. Cuitengin luetan 32 Stadiat peniculmaxi.

Joh. 1:1 (245)

Lähteenä on Kustaa Vaasan Raamattu. Lutherilla ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Sana) Nijn Johannes cutzupi
sen ydhen personan Jumaludes
ioca ombi)⁷⁸ Christus Jumalan
poica, Sille ette Poica Ombi
Isen Sana ia Wisaus.

(Ordet) Så nempner här Jo-
hannes then ena personen j
Gudhomenom, som är Gudz Son,
Ty Sonen är Fadrens Ord och
wijsdom.

---

⁷⁶ Kyseessä on yhdyssana, jonka osat esiintyvät Agricolalla myös itsenäisinä sanoina. *Vakomitta* on mukaelma Lutherin käyttämästä vanhasta mittayksiköstä *feldwegs*, jolla Luther tarkoittaa kreikkalaista stadionia eli 600 jalan (kengänpituuden) mittaa. Mittayksikkönä *feldwegs* liittyy aina lukusanoihin. Kiitän kommentista Kaisa Häkkistä.

⁷⁷ Vanhan kirjasuomen korpus ei noteeraa latinankielistä lausetta.

⁷⁸ Agricolalla painovirhe *omb*.

Joh. 1:9 (248)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole huomautusta vastaavaan kohtaan.

Caiki inhimiset) Se on Christus ombi Mailman walkius, iocayleswalcaise caiki Inhimiset Euangeliumin cautta⁷⁹ Sille se caikille Londocappaille sarnatan, iotca ouat taicka tuleuat Inhimisexi.

(Alle Menschen) Das ist, Christus ist das Liecht der welt, derselbige erleuchtet durchs Euangelium alle Menschen. Denn es wird allen Creaturen gepredigt vnd allen furgetragen, die Menschen sind vnd werden.

1642

Caicki ihmiset) se on, Christus on mailman Walkeus, joca caicki ihmiset Euangeliumin cautta walaise: sillä se saarnatan caikille luondocappaille, jotca ihmisexi tulewat taicka owat.

Joh. 1:16 (248)

Agricola liittyy molempiin pohjateksteihin.

Armo armon tädhen) Meille on armo annettu Christusen Armon tädhen, ette me henen cauttans Lain teutemme, ia Isen tunnemme, iolla wlkocullasus lackapi ia me toimelisixi Inhimisixi tulema.

(Gnade vmb gnade) Vnser gnade ist vns gegeben vmb Christus gnade, die jm gegeben ist, Das wir durch jn das Gesetz erfüllen, vnd den Vater erkennen, damit heucheley aufhöre, vnd wir wahre rechtschaffene Menschen werden.

(nådih för nådh) Oss är nådh giffuin för Christi nådh

---

⁷⁹ Agricolalla painovirhe *cautt.*

skul, then homom giffuin är,
at wij genom honom fulborde
Laghen, och kennom Gudh
Fadher, medh hwilko skrymte-
rij återwender, och wij
rettsinniga menniskior
warde.

1642

Armon armosta) Meille on annettu armo Christuxen armon tähden, että me hänen cauttans täytämme Lain ja tunnemme Isän, josa wieckaus lacka, ja me tulemma toimellisixi ihmisixi.

Joh. 1:28 (247)

Agricola lyhentää viittauksen ruotsin mallin mukaan.

Eli, Bethbara, Judi. 7.

Oder, Bethbara, Jud. 7. vt
mysterium consonet.

Eller, Bethbara. Judic. 7.

1642

Bethabaras) eli Bethbaras. Jud. 7:24.

Joh. 1:41 (247)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

Messias) Christus Grekixi,
Messias Ebreexi Ombi Somexi
Woidheldu.

(Messias) Christus Grie-
chisch, Gesalbeter deutsch
vnd Messias Ebreisch, ist
ein ding.

(Messias) Christus på Gre-
kesko, Messias på Ebreisko,
På Swensko Smoord.

1642

Messian) Christus Grekixi, Messias Ebreaxi, on suomexi woideltu.

Joh. 2:4 (249)

Agricola liittyy pohjateksteihinsä.

Taicka, Mite tule minun eli
sinun siihen.

(Forte) Was gehet es mich
vnd dich an.

(Eller) Hwadh kommer thet
migh och tigh widh.

1642

Mitä minun) Taicka, mitä minun eli sinun sijhen tule.

Joh. 2:6 (249)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Mitta, Metreta Grekixi Caxi
Metretat tekeuet meille lehes
yden Emberin Wina.

(Mass) Metreta in Griechi-
schen, Zwo Metreten machen
bei vns schier ein Eimer
Weins.

1642

Mitta) Metreta Grekixi, kaxi Metretat tekewät meillä lähes Amin wijna.

Joh. 3:1 (250)

Agricola täydentää lähteitään.

Yxi Mies) Jerki, Toimi, Loondo,
wapa Eehto, oma mieli et c Ei-
pe tiede miten Jumalan Armosta,

Vernunfft, natur, freywille
etc. weis nichts von Gottes
gnaden vnd wercken, ja sie

Tahdosta ia Töiste, waan arghas-
tuuat niste, ia ei nijhin soos-
tu, *ilman vskota Sanan päle*,
ninquin Teme Texti selkiesti
osotta.

schewet es, schweige, das
sie es begeren solt Wie die-
ser Text klerlich beweiset.

(födt aff kött) Menniskion-
nes *förnufft*, *natur och frij*
wilie, weet intet säya aff
Gudz näh och werck, Ja, the
sky ther widh, Huru skola
the tä aff sigh sielff kunna
begära henne, såsom thenne
Text klarligha bewijsar.

1642

Lihast syndynyt) Ihmisen järki, luondo ja wapaehto, ei tiedä mitän Jumalan armosta, tahdosta ja työstä, waan wälttäwät nijtä, eikä suostu ilman uscota sanaan, nijncuin täsä selkiäst osotetan.

Joh. 3:8 (251)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Puhalta) Ne caxi cappaletta
ychten tuleuat, Sana ia hengi
ninquin Twlesa puhallus ia hu-
mina.

(Bleset) Die zwey stück hö-
ren zusammen, Wort vnd
Geist, gleich wie im winde
die zwey stück mit einander
sind sausen vnd wehen.

1642

Puhalda) Nämät caxi tulewat yhten: Sana ja Hengi, nijncuin tuules puhallus ja humina.

Joh. 3:33 (253)

Agricola seuraa lähteitään.

Insiglanut) Se on, hen leutepi
ninquin Insiglin painetun henen
Sydhemesens, nimittein, sen vs-
kon, cuinga Jumala *hurskas ia*
waka ombi, ia sen hen mös tun-
nusta ia todhista vlcolisesta.
Ninquin hen sanopi 7. cap. Joca
Isen tahdhon tekepi, se tunde-
pios teme Oppi ombi Jumalasta.
etc.

(Versiegelts) Das ist, Er
empfindet als ein siegel
in sein Hertz gedruckt,
nemlich, den glauben wie
Gott *wahrhaftig* sey, vnd
bekennets vnd zeugets auch
eusserlich. Als er saget
cap. vij. Wer des Vaters
willen thut, der erkennet
ob diese Lehre aus Gott sey
etc.

(besigt) Thet är, han fin-
ner såsom itt insigel vthi
sitt hierta tryckt, nemligh,
trona, huru Gudh är *sanfer-*
dig, såsom han sägher j
siwnde Cap. Then ther Fad-
rens wilia gör, han för-
nimmer om thenna lära är
aff Gudhi.

1642

Päätti) se on, hän löytä sydämesäns nijncuin painetun sinetin, nimittäin, uscon, cuinga Jumala on hurskas ja waca, ja sen myös ulconaisest tunnusta ja todista, Nijncuin hän sano, cap. 7:17. joca teke Isän tahdon, hän tunde jos tämä oppi on Jumalasta.

Joh. 3:34 (252)

Agricola seuraa lähteitään.

Mittan ielkin) Waika Hengen
Lahia ia waicutus Mitalla

(Nach dem mas) Ob wol des
Geistes Gaben vnd werck

vlosiaetan Ro 12 et⁸⁰ 1 Cor. 12
Quitengin ombi itze Hengi run-
sasti ia ilman Mitata caikein
Christittuin siselwodatettu,
nijn, ette hen caiki Synnit ia
Cooleman ilman Märete yles-
nielepi. Tit. 3.

nach dem mass ausgeteilet
werden, Rom. 12. vnd j. Cor.
12. Doch der Geist selbs ist
in allen Christen reichlich
vnd on mass ausgossen, das
er alle sunde vnd tod ver-
schlinget vber die mass.
Tit. 3.

(effter mätt) ändoch Andans
gäffuor och werck effter
mätt vthdelat warda. Ro.
12. 1. Cor 12. Så är doch
Anden sielff vthi alla
Christna rijkeligha och
vthan mätt vthguttin, så at
han alla synder och dödhen
vpsluker. Tit. 3.

Joh. 4:34 (256)

Agricola liittyy lähteisiinsä, mutta lyhentää kommentin alkua.

Minun Roocan) Mutta Isen tacto
ombi, ette Christusen Pijnan
cautta piti Euangelium coco
Mailmas sarnataman, ioca sil-
loin Käsis olis, ninquin sil-
loin⁸¹ mös Elon aica lehestui.

(Eine Speise) Seine Speise
ist des Vaters willen thun.
Des Vaters willen aber ist,
das durh sein leiden das
Euangelium in alle welt
geprediget würde. Das war
nu furhanden, Gleich wie da
zumal die Erndte nahe war.

---

⁸⁰ Tekstiin on jäänyt latinankielinen sana *et* ('ja'). Vrt. **Luuk. 18:22, 2. Kor. 11:29** ja **Man. r. 4.** Heininen 1999, 256.

⁸¹ Painovirhe *siloin*.

(Min maat) Min maat är at
göra mins Faders wilia. Fa-
dhrens wylie är, at genom
hans pino skulle Euangelium
om alla werldena predicat
warda, hwilket tå förhanden
war, lijkawist som ock
Höstanden för handen war.

1642

Minun ruocan) Minun ruocan on tehdä minun Isäni tahto. Isän tahto on, että hänen
pijnans cautta piti Euangelium coco mailmas saarnattaman, joca silloin käsis oli, ja
silloin myös elon aica lähestyi.

Joh. 4:38 (255)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kom-
menttia.

Mwdh ouat) Prophetat ouat kyl-
uenyet 1 Pe 1 Jolla hen ia ei
Wan itze hendens etc.

(Ander) Die Propheten haben
geseet 1. Pet. 1. Sie habens
nicht jnen selbs, sondern
vns, dargethan.

1642

Muut) prophetat owat kylwänet, 1. Pet. 1:12. jolla ei he idze heitäns, waan meitä owat
palwellet.

Joh. 5:2 (259)

Agricola seuraa Lutheria, mutta siirtää latinankielisen sitaatin huomau-
tuksen loppuun. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu vastaava kommentti.

Bethesta) Se on Somexi Spitali,
iossa ne waiwaset coriatan, io-
ca sen Lammicon tykene oli,
cussa ne wffrattawaiset Caritzat
caittijn Ja ne Sairat senkaltais-

(Bethesda) Das heisst auf
Deusch so viel als ein Spi-
tal, darin man den armen
Leuten wol thut, Ab Hesus,
id est, Eleemosyna, miseri-

ta Hyue teko odhotit. Et venit
ab Hesed hoc est, Eleemosina, Mi-
sericordia.⁸²

cordia, welches bey dem
Teich war, da die Opffer-
schafe behalten wurden, vnd
die Krancken daselbs solcher
Wolthat im Teiche warteten.

1642

Bethesdast) Suomexi Spitali, josa waiwaisita corjatan, ab Hesed, id est, Eleemosyna.
misericordia, nijncuin lammicon tykönä oli, josa uhrattawat caridzat pidettin, josta
myös sairat jotacuta osa odotit.

Joh. 5:17 (257)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Tekepi vel⁸³ Waicutta) Se on Ei-
pe minun Isen Sabbathi pidhe,
senteden em mine mös pide, wan
alati töteteen ninquin minungi
Isen.

(Wircken) Das ist, Mein Va-
ter helt den Sabbath nicht,
darumb halt ich jn auch
nicht, sondern wirke immer
das, wie mein Vater.

(werckar) Thet är, Min Fa-
dher håller intet Sabbathen,
Therföre håller icke heller
iagh honom, vtan werckar al-
tjyd såsom min Fader.

1642

Waicutta) se on, ei minun Isän Sabbathia pidä, sentähden en minäkän pidä, waan teen
alati työtä nijncuin Isängin.

---

⁸² Vanhan kirjasuomen korpus jättää latinankielisen osan pois.

⁸³ Tekstiin on jäänyt latinankielinen sana *vel* ('eli', 'tai'). Vrt. **Luuk. 18:22, Joh. 3:34, 2. Kor. 11:29** ja **Man.r.4**. Heininen 1999, 256.

Joh. 5:27 (259)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Ette hen Inhimisen poica on.
Se Domio pite iulkisesta pi-
dhettemen caikein Inhimisten
edhes, Sentedhen tule mös sen
Domarin Inhimisse olla, ionga
iocu nädhe taita, Ja nin mös
Jumalan, ette henen pite Juma-
lan Domio Stolin päle istuman.

(Des menschen Sohn ist) Das
Gerichte mus öffentlich für
allen Menschen gehalten wer-
den, Darumb mus der Richter
auch Mensch sein, den man
sehen könne, und doch auch
Gott, weil er Gottes Richt-
stuel besitzen sol.

(menniskionnes) Domen moste
vppenbarligha hållas för
alla menniskior, Therföre
moste ock Domaren wara men-
niskia, then man see kan,
och doch likwel Gud, effter
han gudz Domstool besittia
skal.

1642

On ihmisen Poica) Duomio pitä julkisest caikein ihmisten nähden pidettämän, sen-
tähden pitä Duomaringin ihmisen oleman, ja cuitengin Jumalan: sillä hän on Jumala
duomio istuimella istuwa.

Joh. 6:19 (260)

Agricola on selittänyt tämän pituusmitan lyhyemmin **Luuk. 24:13** kohdalla.
Luther käyttää tässäkin saksalaista pituusmittaa *feldwegs* eikä liitä siihen
selitystä.⁸⁴

Stadium eli Wacomitta Ombi
yxi Lauius, iossa on cwsa sa-
ta kengen pitutta, Eli Sata

(stadier) Stadium är itt
stycke wägh 125. treen
longt.

---

84 Kiitän Kaisa Häkkistä tästä huomiosta.

ia wisicolmattakymmende Askel-
ta. *Et octo stadia faciunt mi-
liare.*⁸⁵

Joh. 6:27 (261)

Agricola liittyy Lutheriin.

Techket roca) Se on, Sencal-
taista Roca te pytekä.

(Wircket Speise) Gehet mit
solche Speise vmb.

1642

Tehkät ruoca) se on, pyytäkät sencaltaista ruoca.

Joh. 6:27 (264)

Agricola seuraa lähteitään.

Insiglanut eli merkinyt) Se
on, Pyhelle Hengelle *lahioit-
tanut, hanginud, ia walmista-
nut*, ette hen yxinens caikein
edhes Mestarixi ia Autaiaxi
asetettu ia annettu on, ionga
ielkin iocaitzen pite henens
*oendaman, souittaman ia pi-
temen.*

(Versiegelt) Das ist, mit
dem heiligen Geist *begabt
vnd zugericht*, das er allein
für allen, zum Meister vnd
Helffer furgestellt vnd
dargegeben ist, als nach
dem sich alles *richten vnd
halten sol.*

(besiglt) Thet är, medh then
helgha Anda *begaffuat och
tilreedt*, så at han allena
för allom för en mestare och
hielpare föresatter och gif-

---

⁸⁵ Vanhan kirjasuomen korpus jättää latinankielisen osan pois.

fuin är, såsom then effter
hwilkom alle sigh *hålla och*
retta skola.

1642

Eroittanut) se on, Pyhällä Hengellä lahjoittanut ja walmistanut, nijn että hän on yxinäns caickein Mestarixi ja auttajaxi asetettu ja annettu, jonga perän jocaidzen pitä hänens ojedaman ja sowittaman.

Joh. 6:52 (264)

Agricola seuraa lähteitään korostaen Kristuksen jumaluutta ja ihmisyyttä.

Nijn rijtelit Juttat) Teme
Cap. Ei puhu Leiuen eike winan
Sacramentist, waan Hengelisesta
sömisest, se on vskosta, ette
Christus *totinen* Jumala ia *to-*
tinen Inhiminen, henen Werens
meidhen edhesten vloswodhatti.

Dis Capitel redet nicht vom
Sacrament des brots vnd
weins, Sondern vom geistli-
chen essen, das ist, gleu-
ben, das Christus Gott vnd
mensch sein blut für vns
vergossen hat.

(vthan j äten) Thetta Capi-
tel talar icke om Sacramen-
tet j wijn och brödh, vtan
om Andelighit ätande, thet
är, om trona, at Christus
som war Gudh och menniskia
haffuer vthgutit sitt blodh
för oss.

1642

Ellet te syö) Ei tämä lucu puhu leiwän eikä wijnan Sacramentist, waan hengellisest syömisest, se on, uscost, että Christus totinen Jumala ja totinen Ihminen wuodatti werens meidäm edestäm.

Joh. 6:61 (264)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Pahoittaco) Jos teme teite pahoitta ette mine nyt neite puhun teiden cansan Maan päle, quingasta sijtte tapactu, coska mine Taiuasta hallitzen, ia ne sanat pääten ia teuten.

(Wie) Ergert euch das ich jtzzt rede auff Erden, Was wil denn werden, wenn ich vom Himel regieren werde, vnd die wort volfüren vnd drein greiffen werde?

(Förtörnar) Thet är, förtörnar thet idher som iagh nu talar medh idher på jordenne, Hwadh wil tä skee, när iagh vthi himmelen regerandes warder, och fölier orden.

1642

Pahoittaco) Jos tämä teitä pahoitta, että minä nyt näitä puhun maan päällä teidän cansan, cuingasta sijtte tapahtu, cosca minä Taiwahis hallidzen ja nämät sanat päättän?

Joh. 7:19 (267)

Agricolan itsenäinen kommentti ei seuraa Lutheria, vaan liittyy toiseen Roomalaiskirjeen kohtaan (8:3), jonka hän kääntää: ”Sille se quin ei Laki tainut matkan saatta (Senwoxi ette hen Lihan cautta oli heickoxi tullut).” Vuoden 1642 Raamattu liittyy Kustaa Aadolfin Raamattuun.

Teuttenyt Töillens Se on ninquin Roma 8. Site quin Laki ei woinut Edhestootta (Senuoxi ette hen oli heickounnut Lihasta) sen Jumala teki.

(Thut) Volbringet, helt, Rom. 2. Das dem Gesetz vnmöglich war etc.

GAB

(fult) Ty göra eller hålla
Laghen til fyllest, är
menniskionne omöjeligheit.
Rom. 8:3.

1642

Töilläns) Sillä pitä eli tehdä Lakia täydellisest, on ihmisille mahdotoin, Rom. 8:3.

Joh. 7:22 (267)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Sabbathi pitemen, se on Mosesen
Laki, Mutta Ymberileicaus ombi
Isedhen, Laki Taisi olla, ette
ne olit wastoin toinen tois-
tans Sille, koska iocu Sabbathina
itzens ymberinsleickautta, nin
hen sen Töen cansa Sabbathin
ricko, sijne sis he toinen toisen
wastan ouat. Sen tedhen nyt Lain
teuttemys⁸⁶ ei ole Bockstauisa
wan Hengese.

(Sabbath) Sabbath halten,
ist Moses gesetz. Be-
schneiten, ist der Veter
gesetz, Die sind ja wider
einander, wenn jemand auff
den Sabbath sich beschneiten
lesset, vnd eines mus dem
andern weichen. Darumb ste-
het des Gesetzes erfüllung
ja nicht auf dem Buchstaben
sondern im Geist.

(Sabbathen) Hålla Sabbath,
är Mose Lagh, Omskärelsen
är fädhernas Lagh, Mätte
henda, at the wore twert
emoot hwart annat, Ty
omskärelsen moste jw skee på
ottonde daghen, och then
kunde komma på Sabbathen, så
moste then ena Laghen wijka
vndan för then andra, och
warda brutin, Therföre ståår

---

⁸⁶ Agricolalla painovirhe *tenttemys*.

icke Lagsens fulbordan j
bookstaffuen, vtan j
Andanom.

1642

Sabbathina) Sabbathia pitä on Mosexen Laki, mutta ymbärinsleicka on Isäin Laki. Ne tosin owat wastoin toinen toistans, cosca jocu idzens Sabbathina anda ymbärinsleicata, nijn hän sillä työllä ricko Sabbathin, ja nijn he sijnä owat toinen toistans wastan. Sentähden ei Lain täyttymys ole Bokstawis, waan Henges.

Joh. 8:25 (269)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Ensin se) Se on, mine olen
teiden sarnaianne Coska te
sen ensin Vskotta, nin te
kylle *astaiatte ia ymmerte.*
cuca mine olen ia ei mwtoin.

(Erstlich) Das ist, ich bin
ewer Prediger. Wenn jr das
zu erst gleubet, so werdet
jr wol *erfahren*, wer ich
sey, vnd sonst nicht.

(Alraförst) Thet är, Jagh
är idar Predicare. Tä j thet
troon j förstonne, Så skole
j wel *förfara* hoo iagh är,
ellies icke.

Joh. 8:51 (271)

Agricola seuraa lähteitään.

Sanani ketke) Se on sanottu
Vskon ia Euangeliumin Sanasta.

(Mein wort)
Das ist vom wort des glau-
bens oder Euangelium gesagt.

(mijn ord) Thet är sagdt om
troonnes eller Euangelij
ord.

1642

Minun sanani) Se on sanottu uscon ja Euangeliumin sanasta.

Joh. 8:56 (271)

Agricola seuraa pohjatekstejään.

Abraham neki. Caiki Pyhet
Mailman algusta ouat iuri
sen saman vskon Christusen
päle pitenyet quin mekin ia
ouat oikeat Christitut olleet

(Abraham) Alle Heiligen
von der Welt anfang haben
denselbigen glauben an Chris-
tum gehabt, den wir haben,
vnd sind rechte Christen.

(Han sågh) All helghon jfrå
werldennes begynnelse,
haffua hafft thensamma tro-
na på Christum som wij
haffue, och woro rette
Christne.

1642

Näki) Caicki pyhät owat mailman algusta juuri sen uscon Christuxen päälle pitäneet
cuin mekin, ja owat oikiat Christityt ollet.

Joh. 12:5 (281)

Agricola ilmoittaa penningin arvon Ruotsin rahassa. Kustaa Vaasan Raamattu käyttää ruotsinkielistä *penning*-sanaa, jota ei tarvitse selittää.

Penningijn) Jocainen semmoto-
nen Penningi oli silloin lehes
nin hyue, quin nyt meille wisi
Cusinaista,⁸⁷ taicka 30 Piente
penningite. Summa. 45 marca
aurto ia 7 Euri.

Ein grossch hat zu der zeit
fast 30 lawen pfennig vnser
Meisnisschen müntze
gegolten.

---

⁸⁷ *Kuusinainen* on vanhin suomalainen rahannimi. Se viittaa Turussa Eerik Pommerilaisen aikaan lyötyihin rahoihin, joiden nimellisarvo oli kuusi penninkiä. Myös aluksi neljän penningin ja myöhemmin kuuden penningin arvoista, *fyrk*-nimistä rahaa kutsuttiin *kuusinaiseksi*. Kiitän Kaisa Häkkistä tästä selityksestä.

Joh. 13:34 (287)

Agricola seuraa Lutherin selitystä.

Wdhen Käskyn) Eipe mine tadho teite raskautta monella Lain Keskyllä, ninquin Moses teki Wanhas Testamentis, Waan teme pite oleman caiki Keskyt tesse Wdhes Testamentis, ette te racastatte teite keskenen. Sentedhen ombi se yxi Wsi, ia sen Wdhen Testamentin Kesky, caicesta sijte Wanhasta poiseroitettu.

(New Gebot) Ich will euch nicht beschweren mit vielen Gesetzen, wie Moses im alten Testament. Sondern das sollen alle Gesetz im neuen Testament sein, Das jr euch liebet vnternander. Darumb ist ein New vnd des neuen Testaments gebot, von allen Alten ausgesondert.

(nytt bodh) Euangelium är retzligha een predican om Gudz nådhe, then ther oss rettferdigha gör vthan wåro förskullan, Sedhan giffuer thet ock til kenna, hwadh sådana rettferdige göra skola, nemligha, at the skola haffua kerleken, och therföre är thet itt nytt bod, och nyiom meniskiom giffuit, the ther vthan gerningar rettferdighe äro.

1642

Uden käskyn) Embä minä tahdo teitä rascautta monella Lain käskyllä, nijncuin Moses Wanhas Testamendis teki: mutta täsä pitä oleman caicki Uden Testamendin käskyt, että te toinen toistans racastatte. Sentähden on tämä vsi, ja Uden Testamendin käsky, Wanhasta peräti eroitettu.

Joh. 14:2 (290)

Agricola on laatinut selityksensä itsenäisesti ruotsalaisen tekstin pohjalta. Lutherilla ei ole kommenttia tähän kohtaan.

Asuinsia) Se on, Waicka te tesse radhoilisudhessa surta waiuia ia Cooleman kersitte, Quitengi tietke teille Taiuahas Eleme Ilo, ia ijancaikinen Cunnia coco Seuracunnan cansa oleua. Jossa tosin monet Asuin siat ouat minun walmistamiseni cautta. Sille ettei yxiken tule Isen tyge mutta minun cauttani.

(Beredha ider) Boninganar äro aff ewigheet bereedde, Och behöffues intet at han bereder them, och han gäär doch bortt til at beredha them, Thet är, han warder en Herre offuer all ting, ther medh han oss tilredher sådana boningar, Ty så lenge wij icke tilreedde äre, äro icke än nu boninganar oss redho, ändoch the j sigh sielffue bereedde äro.

Joh. 14:16 (290)

Agricola täydentää lähteitään.

Lohuttaia) Paracletus cutzutan Latinaxi Aduocatus *Hortator Consolator, Edbeste wastaia, Holhoia, Manaia, Eli ioca sen sypään, Nuchtelisen lohuttapi auttapi, wahuistapi ia holhoi*. Samalmoto mös Pyhe Hengi teke⁸⁸ meidhen Omastunnos Jumalan Domion edes Syndie ia Perkelen cannetta wastan.

Tröster) Paracletus heisset ein Aduocat, *Fursprecher oder Beystand* fur Gericht, der den *Schuldigen tröstet, sterckt, vnd hilfft*. Also thut der heilige Geist auch vns im Gewissen fur Gottes gericht, wider die Sünde vnd des Teufels anklage.

---

⁸⁸ Sana on jäänyt pois.

(en annan Hugsua.) Paracletus är en Aduocat, *förspråkare eller bistånd* in för Retta, hwilken *the skyldiga tröster, styrcker och hielper*. Altså gör then helghe Ande ock oss vthi samwetena in för Gudz doom, emoot syndenne och dieffuulens äklaghan.

1642

Toisen lohduttajan) Paracletus, cudzutan Advocatus, edestwastaja, eli joca syypäätä holho, lohdutta, wahwista ja autta. Nijn myös Pyhä Hengi teke meidän omasa tunnosam Jumalan duomion edes, syndiä ja Perkelen cannetta wasan.

Joh. 14:31 (289)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti.

Mine teen) Mailman tule oppia, ette ainoa Christus meiden edestem Isen tadon teki Ro 5 Per vnus inobedientiam peccatores per vnus obedientiam iusti multi.⁸⁹

(Also thue) Die Welt mus lernen, das allein Christus fur vns den willen des Vaters thut, Rom. 5: Per vnus inobedientiam peccatores, Per vnus obedientiam iusti multi etc.

1642

Minä myös teen) Mailman tule opia, että Christus ainoastans teki meidän edestäm Isän tahdon, Rom. 5:19. Per unius inobedientiam peccatores: per unius obedientiam multi iusti.

---

89 Room. 5:19 on Vulgatassa ja Erasmusella ”per inoboedientiam unius hominis peccatores constitui sunt multi, ita et per unius oboedientiam iusti constituerunt multi”. Vanhan kirjasuomen korpus jättää tekstin pois.

Joh. 15:9 (290)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Pysyket. Että te tundisitta
quina rackana mine teite pi-
den Se tapactu ios te minusa
pysytte ia pidhette minun Sa-
nani echke quinga pahasti
teiden cansan mennen.

(In meiner liebe) Das jr
fület wie lieb ich euch
habe. Das geschicht, wo jr
in mir bleibt, vnd haltet
meine wort, wie vbel es
auch gehet.

1642

Minun rackauesani) se on, Että te ymmärräisitte cuinga rackana minä teidän pidän:
joca tapahtu, jos te pysytte minusa, ja minun sanani pidätte, ehkä cuinga pahasti teidän
cansan mennäisin.

Joh. 15:22 (292)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Heille Syndi) Se on sanottu
ninquin Ezech 18. sanopi. Ette
iocainen omain syndiense tedhen
coleman pite. Sille Christusen
cautta se peri Syndi ombi pois-
otettu, ia Christusen tulemisen
ielkijn ei hen sillen keten woi
kadhotta, paitzi henen ioca ei
Synnistä low, Se on, ioca ei
tacto wsko.

Keine sünde) Das ist gesaget
auff die weise, wie Ezech.18
sagt, das ein jglicher vmb
seiner eigen sünde willen
sterben wird. Denn durch
Christum ist die Erbsünde
auffgehoben, vnd verdampt
nach Christus Zukunft nie-
mand, On wer sie nicht
lassen, das ist, wer nicht
gleuben wil.

(icke synd) Thet är sagdt
effter thet sett, som Heseck.
Cap. 18. sägher, at hwar och
een skal döo för sijn eghen

synd skul, Ty genom Christum
är arffsynden borttaghen,
och fördömer nu ingen effter
Christi tilkommelse, vthan
then som icke wil offuergif-
fua henne, thet är, then som
icke wil troo.

1642

Syndiä) Se on sanottu, nijncuin Hesekielin 18. cap. v. 20. sano, että jocaizden pitä omain syndeins tähden cuoleman: sillä Christuxen cautta on perisyndi poisotettu, ja ei woi Christuxen tulemisen jälken sillen ketän cadotta, paidzi sitä joca ei synnistäns luowu, se on, joca ei tahdo usco.

Joh. 16:8 (294)

Agricola seuraa ja täydentää Lutherin tekstiä.

Synnin tedhen) Mailma, Inhimisen
loondo, *Jerki ia Toimi* etc. ei
tiedhe ette epeusko on Syndi, ia
Vsko ombi Wanhurskaus, ia ette
Jumalan Domio cadottapi caiki,
mite ne ia Perkele ninen Chris-
tittudhen wastan domitzeuat, Ju-
malan Nimen ia Paisten Palueluxen
alla. Sen tedhen nucele se Pyhe
Hengi Euangeliumis nijte, ette
caiki ouat Syndi jotca ei Vskos-
ta *eli Jumalan Sana mödhen* ole.

(Vmb die sunde) Welt, Na-
tur, *Vernunfft* etc. weis
nicht, das vnglaub sünde,
vnd glaube gerechtigkeit
sey, vnd Gottes gerichte
verdamne alles, was sie
vnd der Teufel wider die
Christen vrteilen, vnter dem
schein Göttlichs diensts
und Namens. Darumb straffet
der heilige Geist im Euan-
gelio, Es sey alles Sünde,
was nicht glaube ist.

(För synd) Werlden och
menniskligh *förnufft* för-
ståår icke, at otroo är
synd, och at troo är ret-

ferdigheet, och at Gudz
doom streng är, vthan wilia
ellies aff sigh sielff wara
godhe, och fördriffua syn-
der, Therföre straffar then
helghe Ande j Euangelio,
alt thet vthan trona görs,
och kallar thet synd, och
moste genom Gudz doom
fördömt warda.

1642

Synnin tähden) Mailma ja ihmisen järki eli toimi ei ymmärrä epäusco synnixi, ja usco wanhurscaudexi, ja että Jumalan duomio on cowa ja cadotta caicki: mutta he tahtowat idzestäns olla hywät, ja wanhurscaxi tulla. Sentähden nuhtelee Pyhä Hengi Euangeliumis caicke sitä kuin ilman uscota tehdän, ja nijn cudzu sen synnixi, ja pitä Jumalan duomion cautta cadotettaman.

Joh. 16:30 (294)

Agricola liittyy molempiin lähtöteksteihin esitysjärjestystä muuttaen.

sinulle kysy) Se on Sine ennet
Wastauxen cansa ennenquin
kysyten ninquin caiken Salauden
tieteie, ia Sydhemen tutkija.

Jemand frage) Das ist, Man
darff dich nicht fragen,
Denn du kompst zuuor mit
Antwort, als der das hertze
vnd alles Heimlich sihet.

(spör tigh) Thet är, Man
behöffuer icke spöria
tigh, Ty tu förekommer
medh swaren, såsom then
ther alt thet hemlighit
är, skodhar.

1642

Kysy) se on, ei sinulda tarwita kysymän: sillä sinä ennätät wastauxen cansa ennencuin kysytän, nijncuin caiken salaisuden tietäjä, ja sydämen tutkia.

Joh. 17:9 (296)

Agricola muotoilee kommenttinsa alkuosan itsenäisesti, mutta liittyy toisesta psalmisitaatista (59:6) alkaen Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

En Rukoele Mailman edhest) Se
on, mine eroitan Mailman ia
ne Epeuskoiset Seuracunnasta
ia nijste Christituista ette
he tachtouat sotans huckua,
ninquin Psal. *Non assumam no-
mina eorum super labia mea.*⁹⁰
Item Non miserearis omnibus
operantibus iniquitatem.⁹¹ Mw-
toin tule Mailman edheste
rucoella, ette hen *palaiiais*
Paranoxen cautta Jumalan tyge.

(Nicht fur die Welt) Das
ist, Ich bitte nicht, das
du der welt vnd vngleubigen
furnemen und thun, dir las-
sest gefallen. Gleich wie
Moses Num. 16. bittet. Das
Gott solt des Korah opffer
nicht annemen. Vnd Psal.
Non miserearis omnibus ope-
rantibus iniquitatem. Sonst
sol man fur die welt bit-
ten, das sie *bekeret wer-
de.*

1642

Mailman edest) Minä eroitan mailman ja ne epäuskoiset Seuracunnast ja Christityis-
tä, jotca suottans huckua tahtowat, nijncuin Moses Num. 16:15 rucoile, ettei Jumala
cadzois Corahn uhrin päle. Ja Psal: 69:26. Non miserearis omnibus operantibus ini-
quitatem. Muutoin tule mailman edest rucoilla, että hän parannuxen cautta Jumalan
tygö palajais.

Joh. 20:8 (305)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Vskoi sen) Ette hen oli pois
otettu, ninquin Magdalena
henelle sanonut oli.

Gleubets) Das er were weg
genommen, wie Magdalena zu
jnen gesagt hatte.

⁹⁰ Ps. 16:4: *nec memor ero nominum eorum per labia mea.*

⁹¹ Ps. 59:6: *non miserearis omnibus qui operantur iniquitatem.* Vanhan kirjasuomen korpus ei noteeraa kumpaakaan latinankielistä sitaattia.

(trooddet) Thet är, han
troodde at han war bort-
taghen som Magdalena honom
sagdt hadhe.

1642

Uscoi) se on, hän uscoi hänen poisotetuxi, nijncuin Maria hänelle sanonut oli.

Joh. 20:17 (305)

Agricola seuraa lähteitään.

Ylesastunut Etti hen vskonut
wiele hende ette hen oli Juma-
la, nin ei hen tactonut anda
ruueta itzeens, Sille ruueta,
se merkitze vskomisen Ja P.
Johannes liaxi muista Euange-
listaist sijte hengelisest
toimitoxesta warin otta,
echke Matt. kirjoitta, ette
hen annoi waimoin heneens
ruueta.

(Nicht auffgefahren) Weil sie
noch nicht gleubet, das er
Gott war, wolte er sich
nicht lassen anrüren, denn
anrüren bedeut gleuben. Vnd
S. Johannes sonderlich fur
andern Euangelisten auff die
geistlichen deutungen acht
hat, So doch S. Mat. am 28.
schreibet, Er habe sich
lassen die Weiber anrüren.

(vpfaren) Effter hon icke
än nu troodde, at han war
Gudh, wille han icke läta
komma widh sigh, Ty komma
widh, betydher troo. Och S.
Johan. för the andra
Euangelister haffuer
enkannerligh acht på Ande-
ligh vthtydning, ändoch S.
Mattheus scriffuar, at han
lät quinnonar tagha på sigh.

1642

Menny) Etti hän wielä händä usconut Jumalaxi, nijn ei hän tahdo anda ruweta
häneens, sillä ruweta merkidze usco. Ja P. Johannes lijaxi muista Evangelistaista sijtä

hengellisest selityxest otta waarin, ehkä Mattheuskin kirjoitta hänen andanen waimoin idzens ruweta, Cap. 28:9.

Ap. t. 1:8 (314)

Agricola täydentää Lutherin kommenttia. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Todhistaiani) Ei Mosesen
todhistaiat, waan ainoastans
sen Armon ioca Christusesa
caikille tariona on.

Meine) Nicht Moses zeugen,
sondern allein der gnaden
in Christo.

1642

Todistajani) Ei Mosexen todistajat, waan ainoastans sen armon, joca Christuxes caikille tarjona on.

Ap. t. 2:17 (317)

Lähteenä on Lutherin teksti. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole kommenttia.

Lihan Seke siselle ette vlcona
Laista, Sille Christuses he
caiki ouat ydencaltaiset ilman
Töte ia ansiota Armohon cutzutut.

(Alles Fleisch) Beide in
vnd ausser dem Gesetz,
Denn in Christo sind sie
alle gleich on alle werck
vnd verdienst, zur gnaden
beruffen.

1642

Lihan päälle) Sekä Laista että muutoin, sillä he owat caicki Christuxes yhdencaltaiset, ilman työtä ja ansiota armoon cudzutut.

Ap. t. 2:38 (318)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa huomautusta.

Paranosta) Catzo neme tuleuat
Sanan Cautta ilman töte wan-
hurskaxi ia mwttaman entisen
pyhydhens.

(Busse) Siehe, diese werden
durchs Wort on werck from,
Vnd müssen da jr vorige
heiligkeit büssen.

1642

Parannus) Cadzo, nämät tulewat sanan cautta, ilman töitä, wanhurscaxi, ja parandawat endisen pyhydhens.

Ap. t. 3:20 (321)

Agricola yhdistelee lähteitään.

Wirgotuxen aica Ja ei *häm-*
mestyxen, pelgon, eike hä-
pemisen.

Erquickung, vnd nicht zum
schrecken oder schande.

Wedherquekelsens tijdh, och
icke til *försreckelse*
eller blygd.

1642

Wirwottamisen ajat) Ei hämmästyxi eikä häpiäxi.

Ap. t. 3:25 (321)

Agricola tiivistää lähteitään.

Lijton Lapset Ei hen puhu
Mosesen Lijtosta.

(Bunds) Er schweiget, des
Bunds Mosi, vnd des Gesetzs,
Vnd nennet den Bund Abrahe,
welcher war ein Bund der
gnaden vnd nicht der werck.

(Föbundzens) Han tiger
om Mosi förbund, och talar
om Abrahams förbund, som war
itt förbund om nåd, och icke
om gerningar.

1642

Lijton Lapset) Ei hän puhu Mosexen lijtosta, mutta Abrahamin lijtosta, joca oli armon
ja ei tecoin lijtto.

Ap. t. 3:26 (321)

Agricola seuraa lähteitään.

(Pahudestans) Wlcona vskosta
hen cutzupi caikinaiset Pyhi-
toxet sulaxi Pahudexi Sille hen
puhupi caikille Juttaille, seke
hyuille ette pahoille.

(Bosheit) Ausser dem glauben
heisset er alle Heiligkeit,
eitel bosheit, Denn er redet
zu allen Jüden, beide fromen
vnd bösen.

(ondsko) Vthan trona kallas
all heligheet ondska, Ty han
talar til alla Judar, bådhe
onda och godha.

1642

Pahudhestans) Ilman uscota cudzu hän caickinaiset pyhitoxet sulaxi pahudexi: sillä
hän puhu caikille Judalaisille, nijn hywin pahoille, cuin hywillekin.

Ap. t. 4:12 (322)

Agricola täydentää Lutherin kommenttia.

mwta Nime. Tesse caiki⁹² vskal-
lus töiden wanhurskaudest

(Kein ander Name) Das heis-
set der werck gerechtig-

---

⁹² Agricolalla painovirhe *caki*.

poiskielden, *ia coco meiden
wanhurskaus asetetan Christu-
sen päle.*

keit rein vnd fein auffgeha-
ben.

1642

Muuta nime) Täsä töiden wanhurscaus peräti poissuljetan.

Ap. t. 5:1 (324)

Lutherin mukaan kirkkoa riistävät väärät hengenmiehet, mutta Agricola osoittaa kommentissaan toisaalle.⁹³

Teme meno *nite* tarkotta,
iotca Kirkon omat Ahneul-
lans omistauat ia ei miten
sen edheste tee.

Dis Stück gilt *den falschen
Geistlichen*, so der Kirchen
güter besitzen aus geitz,
vnd nichts dafur tun.

Ap. t. 5:31 (326)

Itsenäinen kommentti.

Pämiehexi) Ioca se peä ia Ensimeinen ombi nijste Coolluista ylesheretetty, ia ionga
cautta me caiki Eleuexi tulemma.

Ap. t. 8:2 (333)

Agricola tiivistää ruotsalaisen Raamatun tekstiä. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Seuracunnan)⁹⁴ Se on, Christi-
cunda, ioca mös edespäin vsein

(Församling) Här, och mest
allastädz här effter, merkes

---

⁹³ Ruotsin reformaatiossa kuningas Kustaa Vaasa riisti kirkonkalleudet valtakunnan velkojen maksuun, peruutti kirkon ”liian omaisuuden” kruunulle, muutti kymmenysveron kruununveroksi ja lakkautti ”ylimääräiset” tuomiokapitulien virat. Heininen 2007, 94–111.

⁹⁴ Kirkon ja seurakunnan vastineista Mielikäinen 1996.

cutzutan Kircko, Opetuslapset,
ia toisinans Weliet.

medh thetta ordet Försam-
ling, then Christna försam-
ling, then ock somlighe
kalla Kyrkio, kallas ock the
Christne sommestädz brödher
och sommestädz Läriungar.

1642

Seuracunda) Täsä ja enimmäst jocaipaicas tämän jälkeen, Seuracunnalla ymmärretän Jumalan Seuracunda, jonga muutamat Kircoxi cudzuwat, ja Christityt cudzutan toisinans weljixi, toisinans Opetuslapsixi.

Ap. t. 8:33 (335)

Agricola seuraa lähteitään.

Liens pitudhen Se on, quinga
cauuan henen hallitzeman pite,
se on ijancaikisesta

(Lebens lenge) Das ist, wie
lange er regieren sol, das
ist ewiglich.

(lijffs lengd) Thet är, Huru
lenghe han regera skal, thet
är, ewingerligha.

1642

Ikäns pituuden) se on, cuinga cauwan hän on hallidzewa, nimittäin, ijancaickisesti.

Ap. t. 9:1 (336)

Agricola laventaa Lutherin kommenttia.⁹⁵

Puhalsi) Se on Hen *Lietzui,*
rateli, reubki, iulmistui,
ramasi ia messesi ninquin
tuima Peto Christikunda
wastahan.

(Schnaubete) War *hefftig,*
stürmisch, vnd spruete.

---

⁹⁵ ”Agricolalta ei suinkaan puuttunut synonyymista sanarikkautta käännoستهتävissään.”
Tarkiainen 1958, 125.

Ap. t. 9:36 (339)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Discipula⁹⁶, opetuslapsi) Ensin hen on vskolinen⁹⁷ ja Opetuslapsi, sijtte hen palio hyue teki.

(Jüngerin) Erst ist sie gleubig vnd eine Jüngerin, Darnach thut sie viel guts.

1642

Opetuspijca) Ensist hän usco, ja on Opetuslapsi, sijtte teke hän paljo hyvä.

Ap. t. 12:4 (345)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

neliennes) Houin parui ia-gettin nelixi osaxi, ette cukin osa piti nelienexen öete walwoman worons

(Viertel) Ein hauffe Knechte ward in vier teil geteilet, da ja ein teil muste das vierde teil der nacht wachen, eins vmbs ander.

(quarteer) En hoop knechtar pläghade skiftas j fyra delar, och hwar hopen wakadhe en fierde deel aff natten

1642

Neljännexen) Sotamiesten joucko jaetan neljän osaan, ja jocainen osa walwo neljännexen yötä.

---

⁹⁶ Latinankielinen sana on peräisin Vulgatasta ja Erasmuselta: *quaedam discipula nomine Tabitha*.

⁹⁷ Painovirhe *vskolnen*.

Ap. t. 13:6 (35r)

Agricola täydentää Lutherin kommenttia. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu vastaava kommentti.

Bar Jehu) Se on Jumalan Poica,
Sille Jehu ombi Ebreixi Jumala,
se on se Nimi Tetragrammaton,
iosta Juttat palio ihmet dicta-
uat. Sillens ombi mös teme
Cuchlari Tete Nime prucannut.
Nin quin nyt ne *Lumoiat Luitziat*,
Wimmitziet, Welhot ia Piruliset,
Ristin merkin, ia pyhie Sanoia
ia mwdh taikoxet prucauat.

(Barjehu) Das ist auf
deutsch, ein Son Gottes,
Denn die Ebreische sprache
nennet Gott Jehu, das ist
der name Tetragrammaton, da-
von die Jüden viel Wunders
tichten. Also wird dieser
Zeuberer auch desselbigen
namen gebraucht haben, wie
jtz die *Zeuberer* des Creut-
zes vnd andere heilige Wort
und Zeichen brauchen.

1642

BarJehu) se on, Jumalan Poica: sillä Ebrean kielellä cudzutan Jumala Jehuxi: se on se nimi Tetragrammaton, josta Judalaiset monda ihmettä ajattelawat: Nijn on myös tämä Noita tätä nime maininnut, nijncuin noidat wielä ristiä ja pyhä sana ja merkkiä pitävät.

Ap. t. 13:8 (35r)

Agricola liittyy Lutheriin. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Elimas) cwlu lehes Ebreixi nin-
quin se olis itzens eli Messiaxi
se on Jumalan Kuningaxi cutzunut,
eli Woidheluxi, Sille ette Juttat
ia liaten sencaltaiset paruet to-
tuit corkiat Jumalalliset nimet
pitemen.

(Elimas) Laut auff Ebreisch
fast als habe er sich Eli
Messia, das ist, Gottes Kö-
nig genennet, oder ein Ge-
salbeter Gottes. Denn die
Jüden, vnd sonderlich solche
Leute pflegen hohe Göttliche
namen zu füren.

1642

Elimas) Cuulu lähes Ebreaxi, nijncuin se olis idzens cudzunut: Eli Messiaxi, se on Jumalan Cuningaxi eli woidelluxi: sillä Judalaiset, ja lijatengin sencaltainen joucko, totuit corkeita jumalalisia nimiä pitämän.

Ap. t. 13:20 (35I)

Agricola yhdistää lähteittensä tiedot. Vuoden 1642 Raamattu seuraa ruot-salaista Kustaa Aadolfin Raamattua.

Colmet) Mwtamat textit piteuet
nelie sata, mutta Historiat ia
wodhen lucu eipe site anna. Sil-
le teme lucu pite ruuettaman
Egiptin wloslectemisesta ninquin
Ramattu osotta Exodi 12 Ja ei
ensimeisist Domarista. Judicum j.

(Drey hundred) Etliche Text
haben vier hundred, Aber die
Historien vnd rechnung der
jar leidens nicht. Ist des
Schreibers jrthum, der vier
für drey geschrieben hat,
welchs leicht ist geschehen
im Griechischen.

(fyrahundradhe) Thenna rek-
ning skal man begynna jfrå
vthtogheth aff Egypten, såsom
Scriffthen pläghar Exo 12.
och icke jfrå första Domare-
nom Judi 1.

GAB

(Fyrahundrade) Somlighe
Texter haffua tryhundradhe:
och thet kommer bäter öffu-
ereens medh åar rekningen,
är aff Scriffuaren förseedt,
som haffuer sckriffuit fyra
för tre, hwilket lettliga
henda kan j Grekeskan.

1642

Neljän sadan) Muutamis texteis on colme sata, joca paremmin vuosilugun cansa sopi, ja on kirjoittajalda tapahtunut, joca on neljä colmesta kirjoittanut, nijncuin se pian Grecan kieles tapahtu.

Ap. t. 15:9 (354)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti.

eroitusta) Se on ilman Laita
ia *oma* Ansiota Autuaxi tulla.

(Kein vnterscheid) Das
heisset on Gesetz vnd
verdienst selig worden.

1642

Eroitusta) se on, he owat ilman Laita ja ansiota autuaxi tullet.

Ap. t. 17:18 (361)

Lutherilla on kolme vastinetta kreikan sanalle, mutta Agricola tarvitsee kuusi. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Spermologos) Grekixi, se on
Somexi, *Lipilari, kielivue,*
Liukas, Lackari, Prackari,
wiittelie ia sencaltaiset Sel-
lit ia Cumpanit iotca welellens
kylittein itzens eletteuet.

Spermologos im Griechischen
heissen *Lotterbuben, Ty-*
riackskremer, Freiheten, vnd
des gesindes das mit vn-
nützen gewesch hin und wider
im Lande sich neeret.

Ap. t. 17:28 (362)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Sucu) Se on me olema heneste
tulluet, ninquin Iseste eli
Loiasta.

(Geschlechts) Das ist, wir
sind von jm her komen, als
vom Vater oder Schepffer.

(slechte) Thet är, wij äre
aff honom kompne säsom aff
en fadher eller skapare.

1642

Sucuans) se on, me olemma hänestä tullet, nijncuin Isästä eli Luojasta.

Ap. t. 19:18 (366)

Agricola seuraa lähteitään.

Tekonsa) Se on Sarnalla, Opil-
la ia muulla Euangeliumin
hedhelmille.

(Ausgericht) Mit predigen,
leren vnd andern Früchten
des Euangelij.

(vthrettat) Medh predican,
lärdom, och annor Euangelij
frucht.

1642

Heidän tecons) Saarnalla, opilla ja muulla Evangeliumin hedelmällä.

Ap. t. 19:19 (366)

Agricola liittyy Lutheriin ja lisää (samoin kuin **Joh. 12:4**) selityksen pen-
ningin arvosta.

Wisi kymmende tuhatta) Se te-
kepi ylitze polen cudhet tu-
hatta kyllenete, Sille ette
iocainen Penningi maxa lehes
nelie aurto taika wisi cusi-
naista.

Das machet vber sechsthalb
tausent gülden. Ein grossche
gilt 30 Lawenpfennig.

Thet haffuer warit offuer
halffsiette tusend güllene.

1642

Wiisikymmendä tuhatta) Se teke enä puoldacuudetta tuhatta culdapenningitä.

Ap. t. 20:27 (370)

Pohjatekstinä on ruotsalainen Raamattu, jonka selitystä Agricola tiivistää. Lutherilla ei ole tähän kohtaan kommenttia.

Pijspoilte) Episcopos Grekixi,
merkitze *wartian, warinottaian,*
edbestatzoian. Nin cutzutan
Papit ei waiuon Papixi mutta
mös Pijspaxi.

(Biscopar) På Grekesko
ståår Episcopos, och mer-
ker doch icke annat än *til-*
siyare, så heta tå Prester-
na allenast Prester, vthan
(såsom här ståår) Biscopar,
thet är, *tilsiyare.*

1642

Pispaxi) Grecan kieles on Episcopus, se on cadzoja, ja ei papit ainoastans cudzuta Papeixi, waan (nijncuin täsä on) Pispaxi ja cadzojaxi.

Ap. t. 27:17 (389)

Agricola selittää sanaa⁹⁸, joka on Lutherin tekstissä, mutta ei hänen omassa suomennoksessaan.⁹⁹ Selityskään ei ole Lutherin mukainen, ja Agricola on sijoittanut sen jakeen 29 kohdalle. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole tässä kohdassa huomautusta. Vuoden 1642 Raamattu seuraa Kustaa Aadolfin Raamattua.

Sirtes, ouat Meren
woldeit serket, Carit, eli
Cardhat weden tasalla.

Syrtes sind Wirbel an sandi-
gen örtern, forne an Africa.

⁹⁸ Kaisa Häkkisen mukaan ”ilmeisesti Agricola on tulkinnut sanan *Sirtes* tai *Syrtes* vaaralisuudestaan tunnettuun paikkaan viittaavaksi erisnimeksi. Nykyisessä raamatunkäännöksessä puhutaan Syrtin hiekkasärkistä.”

⁹⁹ Kaisa Häkkinen kommentoi: ”Kreikan/latinan *syrtes/syrtis* on lainattu saksaan appellaatiivina *Syrte*, ja Luther käyttää sitä tekstissään, mutta varmuuden vuoksi hän selittää lähteenä olevan kreikankielisen nimen reunahuomautuksessa. Agricolan selitystarpeet ovat hieman toisenlaiset. Hän ei selitä Lutherin saksalaista lainasanaa, joka on tekstissä, vaan hänkin selittää reunahuomautuksen paikannimeä.”

GAB

(sandreffuelßen) I Grekeskon
nempnes Syrtis, och är en
farligh sandreffuet in vnder
Africa.

1642

Carijn) Grecan textis nimitetän Syrtis, ja on waarallinen sannan cocous Affrican alla.

Ap. t. 28:11 (393)

Agricola täydentää Lutherin selitystä. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa selitystä. Kuningatar Kristiinan Raamattu seuraa vuoden 1618 Raamatun tekstiä.

Caxoisen lippo) Ne caxoiset
cutzuttin Pacanoilda Castor
ia Pollux ia pidhit ne pur-
iechtiuaisten ia Hachtimies-
ten Jumalana. *Ja ouat ne Me-
ren Köpelit, iotca toisinans
Laiuain Kieulas öelle näky-
uet, ninquin caxi syngiesti
palauata Kyntilete, Waan
nyt yxi Tecti Taiuahas
Caxoisexi cutzutan*

(Zwilling) Die nu ein Ge-
stirn am Himmel heissen,
wurden bey den Heiden ge-
halten fur Götter die den
Schiffleuten gnedig weren,
vnd heissen Castor und
Pollux.¹⁰⁰

GAB

(Castor och Pollux) äro
stiernor på himmelen som
när Hedhningarna woro
hällne för gudhar, huilke
synnerligen skulle wara
sjömän nådheligha.

---

100 Genesisluennossaan Luther selvitteli sateenkaarta ynnä muita valoilmioita ja viittasi myös tähän raamatunkohtaan: "Gentes flammas in navibus apparentes iudicarunt Castorem et Pollucem esse." WA 42, 365, 19.

1642

Caxoisen mercki) Owat tähdet Taiwas, jotca pacanoilda jumalina pidettin, jotca erin-omaisest purjehtiwaisille piti oleman armolliset.

Room. 1:4 (418)

Agricola seuraa Lutheria. Vastaava kommentti puuttuu ruotsalaisesta Raamatusta.

Hengen ielkijn) Se Jumalan
Hengi on annettu ielken Chris-
tusen ylesnousemisen, sijtte
aiasta hen pyhitte ne Chris-
titud, ia kircasta Christusen
caikes mailmasa ette hen ombi
Jumalan Poica, caikella wäelle,
sanoisa, merkise ia ihmeise.

(Nach dem geist) Der geist
Gottes ist gegeben nach
Christus auffarth, von da
an heiliget er die Christen
vnd verkleret Christum in
aller welt das er Gottes
son sey mit aller macht,
in worten, wundern, vnd
zeichen.

1642

Hengeldä) P. Hengi on annettu jälken Christuxen Taiwasen astumisen. Aina sijtä ajasta on hän pyhittänyt Christityt, ja kircasta Christuxen caikes mailmas, että hän on Jumalan Poica, caikella wäellä, sanois, merkeis ja ihmeis.

Room. 1:17 (419)

Agricola liittyy Lutheriin. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Vskosta vskohon) Sijte alie-
tusta ia heicosta vskosta, ia
sihen wahwaan. Sille ettei
vsko ole ioutilas.

(Aus glauben) Aus dem ange-
fangen schwachen glauben,
fort in den starcken. Denn
der Glaube feiret nicht.

1642

Vscosta uscohon) Sijtä aljetusta ja heicosta uscosta sijhen wahwaan: sillä ei usco ole joutilas.

Room. 1:18 (421)

Lähteenä on Lutherin teksti. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

tulepi ilmei) se tulepi Taiua-
hasta ilmei (mutoin ei caiki
Mailma sijte miten tieteisi)
Ettei yxiken Inhiminen wanhurs-
kas ole Jumalan edes, Mutta cai-
ki tynni ouat Jumalattomat, syn-
diset ia wäret, se on, Wihan
lapset vt infra cap. 3. Non est
iustus etc.¹⁰¹ Ja waika he iotakin
Jumalast tietueet taicka cwle-
uat, ouat he quitengin nin pa-
hat, Ette he eikä hende kijte
eikä paluele. Senteden he mös
rangastoxexi caikinaisen Syn-
dijn langeuat etc.

(Offenbart)
es wird vom Himmel offen-
bart, (sonst wüste alle
Welt davon nichts) das kein
Mensch from sey fur Gott,
sondern alle sampt, Gottlos,
sünder, vngerecht, das ist,
Kinder des zorns, Vt Jnfra
Cap. 3 Non est iustus etc.
Vnd wenn sie schon von Gott
etwas wissen oder hören
sind sie doch so böse, das
sie ihm weder danken noch
dienen. Da her sie auch
müssen zur straffe in aller-
ley Laster fallen etc.

1642

Taiwahast) Se ilmoitetan Taiwast, muutoin ei caicki mailma sijtä mitän tiedäis: ettei yxikän ihminen ole wanhurskas Jumalan edes, mutta caicki ouat jumalattomat, syndiset ja wäärät, se on, wihan lapset, ut infra, cap. 3. 11 non est justus. &c. Ja waicka he jotakin Jumalast tietäwät eli culewat, ouat he cuitengin nijn pahat, ettei he händä kijtä eikä palwele, sentähden he myös rangaistuxexi caickinaiisijn syndeihin langewat.

Room. 1:21 (421)

Lähteenä on Luther. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

(Aijatoxisans) Cussa ei vsko
ole sine toimi langepi ydheste

(Tichten) Wo nicht Glaube
ist, da fellet die Vernunft

---

¹⁰¹ Vanhan kirjasuomen korpus jättää latinankielisen kohdan ja sitä seuraavan kommentin loppuosan pois.

ia toisehen, sihenasti quin hen
ratki sokiaxi tule, henen aija-
toxisans ninquin caikille wi-
saille ia Tarka mielisille
tapachtupi.

von einem auff's ander, bis
sie gar verblendet wird in
jrem tichten, Wie denn al-
len weisen und spitzigen
Köpffen geschicht.

1642

Ajatuxisans) Cusa ei usco ole, sijnä toimi horju yhdestä toiseen, sijhenasti cuin hän hänen ajatuxisans peräti sokiaxi tule, nijncuin caikille wijsaille ja tarcoille tapahtu.

Room. 1:25 (420)

Agricola seuraa edelleen Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia.

Jumalan totudhen) Se on, sijte
oikiasta Jumalasta he ouat
epeiumalat tehnyt.

(Gottes Wahrheit) Das ist,
aus dem rechten Gott haben
sie Götzen gemacht.

1642

Totuuden) se on, he owat oikiasta Jumalasta epäjumalan tehnet.

Room. 1:30 (420)

Lähteenä on Luther. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti.

ylencatzoijat) ouat ne Oikeat
Epicurit, iotca nin eleuet,
quin ei Jumala olisikan

(Gottes verechter) Sind die
rechten Epicurer, die da
leben, als sey kein Gott.

Room. 1:30 (420)

Agricola liittyy Lutheriin. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole kommenttia.

Euchkerit) Jotca palio kers-
kauat ia kehuuat, ninquin he

(Rhumretig) Die viel rühmen
und gerhümet wollen sein,

olisit paramat muita, ia ei
miten quiten ouat.

als weren sie etwas Sonder-
lichs, vnd sinds doch nicht.

Room. 1:30 (420)

Lähteenä on edelleen Luther. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Pahain neuuoin pesät) iotca,
öte ia peiue, pyteuet muita
Inhimisi wahingotta ia häwittä,
Ouat sihen mös kylle soueliat,
ia nopsat ylesleutemen sencal-
taiset Jonet.

(Schedliche) Die tag vnd
nacht trachten andern Leu-
ten schaden vnd leid zu tun,
sind auch geschickt vnd ge-
schwind, solche practiken
zu finden.

Room. 1:31 (421)

Agricola mukailee Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Tompelit) Jonga me Tylyxi cutzu-
ma Houkiaxi, ia ioca omasta Ai-
uostansa caiki tacto toimitta,
ia ei wijsahamiste lucu pidhe.

(Vnuernünfftig) Das man
heisst, Ein groben man,
Hans vnvernunft mit dem
Kopff hin durch etc.

Room. 1:31 (421)

Lähteenä on Luther. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu vastaava kommentti.

Julmat) Sudhen ia Coiran tauai-
set, ioilla eikä ole halu eli
rackauta waimoin, lastein, Wel-
iens, Sisartens ia wanhimbaidens
polen.

(Störrig) Vnbrüderlich,
Wülfisch, Hündisch, die we-
der lust noch lieb zu wei-
ber, Kinder, Brüder, schwe-
ster ja Eltern haben.

Room. 1:31 (421)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Sopimattomat) iotca eiuet andexi-
anna, eike coskan muinein cansa
taidha sopia.

(Vnversünlich) Die nicht
vergeben können, nicht zu-
uersünen sind.

Room. 2:4 (423)

Agricola seuraa ruotsalaista tekstiä, mutta lisää viimeisen virkkeen Lutherin mukaan. Hän ei huomioi tämän latinaa eikä hepreaa.

Pitkemielsius) se on yxi auwu,
ette iocu hitahast wihastu, ia
nuchtele wärytte. Mutta Kerssi-
mys on, coska paha kerssiten taua-
ran rumijn eli Cunnian polesta,
waicka se wiele oikiudhen möte
tapachtuis. Hywuyys on, caiki-
naiset rumijn hyuet Töödh, ia
ysteuelinen meno.

(Langmütigkeit) Auff Lati-
nisch *tardus jra*, vnd ist
dem Ebreischen nachgeredt,
Arich Appaim. Vnd ist eine
Tugent eigentlich die lang-
sam zürnet vnd straffet das
vnrecht. Aber Gedult ist,
die das vbel tregt an gut,
leib und ehre, ob es gleich
mit recht geschehe. Güte ist
die leibliche wolthat vnter-
einander, vnd freundliches
Wesen.

Longmodigheet. är een dygd
at man longsam wredgas,
och straffar orett. Tol-
samheet, är tå man lijder
thet ondt är, tål lijff,
godz eller äro, ehwadh thet
skeer medh retto eller icke.

1642

Pitkämielisydens) Se on hyvä tapa, että joku hitast wihastu, ja wääryttä nuhtele: mutta kärsimys on, koska paha kärsitän tawaran, ruumin eli cunnian puolesta, waicka se oikeudellakin tapahduis: hywys on, caickinainen ruumillinen hyvä työ, ja ystäwällinen meno.

Room. 2:12 (422)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Ilman laita) se on, ette Juttat Mosesen Lain ricoit, nin he sen ielken Domittijn Mutta Pacanat, ioilla ei site Laki ollut, ne mös ilman site laita cadhotettijn. Quitengin oikein ette heille oli se Loonolinen Laki, iosta he tiesit Ette mite he tadhoit muita heille tekemen, site heiden mös piti muidhen wastan tekemen ia weltemen. Matt. 7.

(vthan (Lagh) Thet är, vthan Mosi Lagh, så effter Judanar bruto them emoot, worde the effter them fördömde. Hedhninganar som vthan then Lagh woro, wordo vthan Lagh för-tapadhe. doch rettwijs-ligha, effter the hadhe naturligh Lagh, aff hwilko the wiste, at hwadh the wille en annan skulle göra eller fördragha them, thet skulle the ock göra och fördragha them, Matth. vij.

Room. 2:14 (423)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Loonostans) Se on Loonolinen Laki, Mite sine tadhot sinulle techteuen eli weltettä muilda, tee sine se, ia welte toista. Jossa coco Mosesen Laki sulietan, ninquin Christus sano Matt.7. Josta Laista ei Pacanatka mwta tee, quin

(Von natur) Das natürliche Gesetz ist, Was du wilt dir getan und vberhaben sein von einem andern, das thu vnd vberhebe du auch einen andern. Darinnen das gantze Gesetz Mosi begriffen ist, wie

vlconaiset Töödh, Ninquin Juttat
Mosesen Laista, Ja teme on se Can-
ne ia Luchtamus, ette yxi Syнди
ombi swrembi quin toinen, Laki
wastan.

Christus sagt, Math. 7. An
welchem Gesetz die Heiden
auch nicht mehr denn das
eusserliche werck thun, wie
die Jüden an Moses Gesetz.
Vnd das Verklagen vnd ent-
schuldigen ist, das eine
sünde grösser ist, denn die
andere, wider das Gesetz.

(aff naturen) Naturligh Lagh
är Alt thet tu wilt at tigh
göras eller fördragh haffuas
skal aff enom androm Thet
gör ock tu, och haff för-
dragh enom androm. Vthi
huilko hela Mosi Lagh be-
gripen är, Såsom Christus
säger Matt. 7. Aff hwilken
Lagh Hedhninganar ock icke
mer göra, än vthwertes ger-
ningar, såsom Judanar aff
Mosi Lagh, Then beklagan och
orsakan är, at then ena syn-
den är större än then andra
emoot Laghen.

1642

Luonnostans) Luonnollinen Laki on: mitä sinä sinulles tahdot tehtävän, eli wäldettä
muilda, nijn tee sinäkin se, ja wäldä toista. Johon coco Mosexen Laki suljetan, ninuin
Christus sano, Matth. 7. josta Laista ei pacanat muuta tee cuin ulconaisia töitä, nijncuin
Judalaisetkin Mosexen Laista: Ja tämä on se walitus ja syy, että yxi syнди on suurembi
toista, cuin Lakiä wastan tehdän.

Room. 2:21 (423)

Agricola täydenää Lutherin selitystä. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Ratelet) Olecos yxi Jumalan war-
ghas, Sille henen ombi Cunnia,
sen caiki Tecoinpyhet henelde
wargastauat *coska he ninen päle
itzens loottauat.*

(Raubest) Du bist ein Got-
tesdieb, Denn Gottes ist
die Ehre die nemen jm alle
Werckheiligen.

GAB

(beroffuar) Gudhi hörer
ähran til, then beröffua
honom all werckhelghon.

1642

Raatelet) Jumalan on cunnia, sen caicki tecopyhät häneldä warastawat.

Room. 2:26 (423)

Kommentti perustuu molempiin lähteisiin.

Esinahcka) Nin P. Paua. Pacanat
cutzupi, sen teden ettei he ol-
lut nin ymberileickatudh, quin
Juttat.

(Vorhaut) So heisset Paulus
die Heiden, darumb, dass sie
vnbeschnitten sind.

(förhudhen) Förhudh kallar
Paulus Hedhninganar, effter
the icke woro omskorne som
Judanar.

1642

Esinahca) Nijn P. Pawali cudzu pacanat, ettej he ollet ymbärinsleicatut, nijncuin Judalaiset olit.

Room. 2:29 (423)

Agricola liittyy molempiin lähteisiin.

Hengesse) Hengi cutzutan se quin
Jumala waickutta Loonon ylitze,
Bockstai cutzutan caiki se, quin
Inhiminen taita itzestens tedhä
ilman Hengen auttamista.

Geist heisset, was Gott im
menschen vber die natur wir-
ket. Buchstab heisset, alles
thun der natur on Geist.

(Andanom) Ande heter thet
gudh werckar j menniskionne
offuer naturen, Bookstaff
heter alt thet menniskian
kan göra aff sigh sielff
vthan Andan.

1642

Henges) Hengexi cudzutan se cuin Jumala ylönluonnollisest waicutta: Bookstawixi,
caicki cuin ihminen idzestäns ilman hengen awuta teke.

Room. 3:4 (424)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Walehteliat) Jumala kyllä *sanansa*
pite. Mutta ioca Inhimisten
päle turua, se wilpite.

(Falsch) Gott helt gewis,
Wer aber auff Menschen
trawet, der feilet.

1642

Walehteliat) Jumala kyllä pitää sanans: mutta joca ihmisiin turwa, se lange.

Room. 3:7 (426)

Agricola seuraa Lutheria, mutta lisää loppuun yhden lauseen. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia. Vuoden 1642 Raamattu poistaa Agricolan lisäyksen.

Cunnialisemaxi tulis) Daud sa-
nopi, Sinun ainoan watan mine
synditein ia pahasti sinun edeses
tein, Senpäle ette sine wanhurs-
kas¹⁰² olisit, sinun Sanoisas, ia
ylitzewoitat coska sine domittaaan
etc. Se cwlu ninquin syndi pideis
tectemen, Senpäle ette Jumala
wanhurskas olis, Quin P. Pauali
mös tesse osotta. Ja ei quitengan
nin ole. Mutta meiden pite synnit
tundeman ioista Jumala meite nuc-
tele, Ette hen nin laisans waati
ia hurskaxi tunnustetaisin. Mutta
ylitze temen tundemisen, rijtele-
uet ne Tecoinpyhet Jumalan cansa,
ia ei tachtö heiden töidens anda
olla Syndinä, Ja nin pite Jumala
oleman heiden walechteliains, ia
sanoisans domittaman. Nin nyt P
Pauali tachtö, ettei ne synnit
Jumalata yliste (mutoin olis pa-
rambi Syndi tedhä quin hyue) mut-
ta synnin tundemus ylistepi Juma-
la ia hänen Armons. Nin iuri Juma-
la tule wanhurskaxi, ia caiki In-
himiset walechteliixi, iotca ei
site tunnusta tachtö, ia ei heiden
Epeuskonsa tege Jumalan vsko
tyhijäxi. Sille hen quitengi
woittapi ia tule totisexi, *ette
hen caiki Synnisexi cwilluttapi.*

(Herrlicher wird) Daud
spricht, Dir allein habe ich
gesündigt vnd vbel für dir
gethan, Auff das du gerecht
seiest, in deinen worten,
vnd vberwindest wenn du
gerichtet wirst etc. Das
lautet, als solte man sünde
thun, auff das Gott gerecht
sey, wie hie S. Paulus auch
anzeiget, Vnd ist doch nicht
also. Sondern wir sollen die
sünde erkennen, die vns Gott
Schuld gibt, auff das er al-
so in seinem Gesetze wahr-
hafftig vnd gerecht bekennet
werde. Aber vber diesem er-
kenntnis zanken die Werck-
heiligen mit Gott vnd wollen
ihre werck nicht sünde sein
lassen, vnd mus also Gott
jr Lügener vnd in seinen
worten gerichtet sein. So
wil nu S. Paulus, das
nicht die sünde Gott prei-
sen (Sonst were es besser
sündigen denn gutes thun)
sondern der sünden bekenn-
nis preiset Gott vnd seine
Gnade. Also bleibt Gott
wahrhafftig, vnd alle men-
schen lügenhafftig, die
solches nicht bekennen wol-

---

¹⁰² Painovirhe *waanhurskas*.

len, vnd jr Vnglaube macht
Gottes glaube nicht zu
nicht, Denn er gewinnet
doch, vnd bleibet
wahrhafftig.

1642

Cunnialisemmaxi tulis) Dawid sano: Sinun ainoan vastas minä syndiä tein, ja pahasti sinun edesäs tein, että sinun sanoisas wanhurscas olisit, ja woittaisit cosca sinut duomitan, etc. Se cuulu nijncuin syndiä pidäis tehtämän, että Jumalan wanhurscaus sen cautta ylistettäisin, nincuin P. Pawalikin täsä osotta (wääräin Apostolitten luulon jälkeen) joca ei cuitengan nijn ole. Mutta meidän pitä syndimme tundeman, joiden tähden Jumala meitä nuhtele, että hän Laisans wagaxi ja hurscaxi tunnustettaisin. Mutta tästä tundemisest rijtelewät tecopyhät Jumalan cansa, eikä tahdo heidän töitäs sanottawan synnixi, mutta Jumalan pitä oleman heidän walehteliangs, ja heildä duomittaman. Sentähden tahto P. Pawali, ettei synnit Jumalata ylistä (muutoin olis parambi syndiä tehdä, cuin hywä) mutta synnin tundemus ylistä Jumalata ja hänen Armons. Nijn Jumala tule wanhurscaxi, ja caicki ihmiset walehteliangi, joca ei sitä tunnusta tahdo. Ja ei heidän epäuscons tee Jumalan Usco tyhjäxi: sillä hän woitta cuitengin ja pysy totisna.

Room. 3:22 (426)

Agricola täydentää myös tätä huomautusta ja muuttaa *synnin syntisiksi*.

He ouat caiki pänen Synniset)
Se on päcappale tesse Lehetus-
kiras ia coco Ramatus, ette
caiki ouat *syndiset*, iotca ei
ole Christusen Weren cautta wan-
hurskautetudh vskosa, Sille kä-
site täte Texti hyuesti, ette
hennesse alaspainetan caiki te-
koin ansiot ia kerskaus Töiste,
ninquin P. Pauali tesse sano,
Ja nin sula Jumalan Armo ia cun-
nia iepi, *iosta me wanhurskaxi
ainostans tulema.*

Merck dis, da er saget (Sie
sind alle sünder etc.) jst
das Heubtstück vnd der Mit-
telplatz dieser Epist. vnd
der ganzen Schrifft, nemlich,
Das alles *sünde* ist, was
nicht durch das blut Christi
erlöset, im glauben gerecht
wird. Darumb fasse diesen
Text wol, denn hie ligt
darnider aller werck ver-
dienst vnd rhum, wie er
selbs hie saget, vnd

bleibet allein lauter Gottes
gnade vnd ehre.

Merck här tä han sägher, Al-
le äro syndare, Thet är
hoffuudhstycket j thenna
Episteln och j hela Scriff-
tenne, at alt är *synd*, thet
genom Christi blodh j troon-
ne icke retferdigat warder,
Therföre fatta thenna texten
wel, Ty här medh nedherlegs
alla gerningars förtienst
och berömelse, som S. Paulus
här sägher, och bliffuer al-
lena blotta Gudz nådh.

1642

Caicki owat he syndiset) Ota täsä waari, että hän sano: caicki owat he syndiset, joca on tämän Epistolan ja coco Ramatun pääcappale, että caicki owat syndiset, jotca ei ole Christuxen weren cautta uscos wanhurscaxi tehdyt. Mutta ymmärrä tämä Texti hywin: sillä täsä alaspainetan caicki tekoin ansiot ja töiden kerscaus, ninuin P. Pawali täsä sano, ja nijñ jää ainoastans Jumalan Armo, jonga cautta me wanhurscaxi tulemma.

Room. 3:25 (425)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Jenyet olit) Eikä Laki, eikä io-
cu hyue Töö, tainut syndi pois-
otta Sen piti¹⁰³ Christus ia andexi-
andamus tekemen.

(Bis anher) Die sünde kundte
weder Gesetz noch kein gut
werck wegnemen, Es muste
Christus vnd die Vergebung
thun.

---

¹⁰³ Rakenteesta Elsayed 2018, 239.

Room. 3:31 (425)

Agricola seuraa Lutheria.

Kijnitemme) Vsco se teuttepi
Caiken Lain. Mutta *Teghot ia*
Töödh ei he ychten ractu
Laista teute.

(Richten auff) Der Glaube
erfüllet alle Gesetze, die
werck erfüllen kein titel
des Gesetzes.

(vprettom) J the mätto
vprettes eller fultgörs
Laghen genom trona, at
medh tronne warder menni-
skian retferdigh, och gör
sedhan aff itt gott hierta
huad Laghen biwdher.

1642

Me wahwistamme Lain) Nijn Laki uscon cautta kijnnitetän eli täytetän, että ihminen
tule ainoastans uscosta wanhurscaxi ja teke sitte hywäst sydärest mitä Laki käske.

Room. 4:6 (426)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

Tesse P. Pauali osotta cadhella
Esicuaalla, ettei Ansio miten
ole waan ainoa Jumalan Armo.

Hie erweist er mit zweien
Exemplen, das verdienst
nichts sey, sondern allein
Gottes Gnade.

Här bewijsar han med tw
Exempel, at förtienst är
ingen, vthan allena Gudz
nåd.

Room. 4:10 (427)

Agricola seuraa hieman muokaten molempia lähteitään.

Esinahka Abraham vskoi ia tuli
wanhurscaxi, ennenquin hen
Ymberileikattijn Gen. xv. Ette
Armon piti oleman¹⁰⁴ io ennen quin
Teco oli.

Denn Abraham gleubet vnd
ward gelobet für gerecht,
ehe denn er beschnitten
ward, Gen. xv. Das je die
Gnade vor dem werck sein
müsse.

(förhudhenne) Abraham wardt
retferdigh j troonne, förr
än han omskoren wardt, Gene.
15. at jw nädhen moste wara
förr än gerninganar.

1642

Esinahas) Abraham uscoi ja tuli vanhurscaxi ennencuin hän ymbärinsleicattigan,
Gen. 15:5. että armo olis ennen ollut cuin teco.

Room. 4:16 (427)

Lähteinä ovat molemmat pohjatekstit.

(Siemenille) se on, seke Jutta-
ille ette Pacanoille. Sille ette
Pacanat, iotca vskouat, ouat nin
hyesti Abrahamin Siemen, quin
Juttatki.

(Allem Samen) Beide der
Jüden vnd Heiden, Denn *die*
gleubigen Heiden sind so wol
Abrahams samen, als die Jü-
den.

(allo sädhenne) Bädhe Judom
och Hedhningom, Ty *Hedhnin-*
ganar som troo, äro så wel
Abrahams sädh som Judarna.

---

104 *Elsayed* 2018, 239.

1642

Caikille siemenille) Se on, Judalaisille ja pacanoille: sillä pacanat, jotca uscowat, owat nijn Abrahamin siemen, cuin Judalaisetkin.

Room. 4:20 (428)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Cunnian) Joca vskopi Jumalan, se andapi henelle Cunnian, ette hen on wanhurskas, caikiwaldias, hurskas, wijsas ia hyue etc. Ja nin Vsko ylesteutte ne Colmet Ensimeiste kesky, ia wanhurskautta Inhimiset Jumalan edes, Ja se on se oikea Jumalan paluelus.

Wer Gott gleubet der gibt jm seine Ehre, als das er wahrhafftig, allmechtig, weisse, gut sey. Also erfüllet der glaube die ersten drey Gebot, vnd macht den Menschen gerecht fur Gott, Das ist denn der rechte Gottesdienst.

(ärona) Then som troor Gudhi, han giffuer honom hans äro, at han är sanferdigh, alzmechtigh, wijs, godh etc. och så vpfyller troon the första iij. bodhen, och gör menniskiorna retferdigha för Gudh, och thet är tä then retta Gudz tienisten.

1642

Cunnian) Joca Jumalan päälle usco, se hänelle cunnian anda: sillä hän on totinen, caikiwaldias, hurscas, wijsas, hywä, etc. Ja nijn Vsco täyttä ne colme ensimmäistä käskyä, ia teke ihmiset wanhurscaxi Jumalan edes: ja se on se oikia Jumalan palwelus.

Room. 5:4 (429)

Agricola seuraa Lutheria. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Coetus) Se on, Coska iocu hyuesti ombi kiusattu, ia taita sijte puhua, ninquin se ioca itze sen tykene on ollut.

(Erfarung) Erfahrung ist, wenn einer wol versucht ist, vnd kann davon reden als einer der dabey gewesen ist.

Room. 5:11 (430)

Agricola seuraa lähteitään.

Jumalasta) Ette Jumala meiden oma ombi, ia me olema henen Omansa, ia Hywydhet ouat meile ychteitzet heneste, ia henen cansans caikesa Edescatzomisesa.

(Gottes) Das Gott unser sey, vnd wir sein seien, vnd alle Güter gemein von jm vnd mit jm haben, in aller zuersicht.

(aff Gudhi) At Gudh hörer oss til, och wij honom, och haffuom alt gott meenlighit medh honom j all förtröstning.

1642

Jumalasta) Että Jumala on meidän omam, ja me olemma hänen omans, ja hywydet owat meille yhteiset, hänestä ja hänen cansans, caikesa edescadzomises.

Room. 5:14 (430)

Lähteenä on lähinnä ruotsalainen Raamattu.

Cuua) Ninquin Adam meite, henen Synnillens, ilman meiden rixoxita, ombi cadhottanut, Nin mös

(Bilde) Wie Adam vns mit frembder sünde, on vnser schuld verderbet hat. Also

Christus on henen Wanhurskaudhel-
lans, ilman meiden Ansiota, mei-
te wapachtanut.

hat vns Christus mit fremb-
der Gnade, on vnser ver-
dienst, selig gemacht.

(lijknelse) Såsom Adam medh
sinne synd, vthan vår skul
haffuer förderffuat oss, Så
haffuer ock Christus medh
sinne retferdigheet, vthan
vår förtienst giordt oss
saligha.

1642

Cuwa) Nijnquin Adam on meidän synnilläns, ilman meidän ricoxitam, cadottanut:
nijn on myös Christus hänen wanhurscaudellans, ilman meidän ansiotam, meidän
wapahtanut.

Room. 5:17 (430)

Agricola seuraa lähteitään.

Ydhen synnin) Tesse hen puhupi
Perisynniste, ioca on tullut
Adamin cwlemattudhesta. Josta
caiki mite meisse on, se on syndi.

(Durch einen) Merck, das er
hie von der Erbsunde redet,
welche komen ist aus Adams
vngehorsam, Da her alles
sundlich ist, was an vns
ist.

(genom en) Merck, at han
talar här om arffsynden, som
kommen är aff Adams olydh-
no, aff hwilko alt thet j
oss är, är syndelighit.

1642

Yhden synnin) Täsä puhutan perisynnistä, joca on Adamin cuulemattomudest tullut,
josta caicki se kuin meisä on, on syndi.

Room. 5:19 (430)

Agricola seuraa lähinnä Lutheria.

ydhen synnin) Ninquin Adamin syndi
ombi meiden omaksi tullut Nin iuri
mös Christusen wanhurskaus meiden
Omaxi on tullut.

Wie Adams Sünde vnser eigen
worden ist. Also ist Chris-
tus gerechtigkeit vnser ei-
gen werden.

(lijknelse) Såsom Adam medh
sinne synd, vthan wår skul
haffuer förderffuat os, Så
haffuer ock Christus medh
sinne retferdigheet, vthan
wår förtienst giordt oss
saligha.

1642

Yhden ihmisen) Nijnquin Adamin syndi on meidän omaxemma tullut, nijn on myös
Christuxen wanhurscaus meidän omaxemma tullut.

Room. 6:3 (432)

Agricola seuraa lähteitään.

Henen Colemahansa) Ette mökin¹⁰⁵
(ninquin hen) coolemma. Sille em-
me me caikeni tyynni coole syn-
niste ennenquin liha coole Rumili-
sesta.

(In seinen tod) Das wir
auch (wie er) sterben,
Denn wir sterben der sund
nicht gar abe, das Fleisch
sterbe denn auch leiblich.

(hans dödh) At wij ock såsom
han döö skolom, Ty wij döö
icke aldeles jfrå syndenne
förr än kötet döör ock le-
kamligha.

---

¹⁰⁵ Kaisa Häkkisen mukaan kyseessä on persoonapronominin *me* itämurteinen variantti, josta Agricolalla on muitakin esiintymiä.

1642

Hänen cuolemahans) Että meidän pitä cuoleman, nijncuin hängin cuoli: sillä en me ennen nijn aiwa tyynni cuole synnist, cuin Liha cuole ruumillisest.

Room. 6:12 (432)

Agricola seuraa lähinnä ruotsinkielistä tekstiä.

Himonsa ielken) Merkitze ette
pyhille Inhimisille ombi viele
pahat himot lihassa, ioita eiuet
he *noudha eikä teuttä*.

Mercke, die Heiligen haben
noch böse lüste im fleisch,
den sie nicht *folgen*. So
lange die gnade regiert,
bleibet das Gewissen frey
und zwingt die sünde im
fleisch. Aber on gnade re-
giert sie, vnd das Gesetz
verdampft das Gewissen.

(welligh) Merck at helgha
menniskior haffua än nu ond
lusta, then the doch icke
effterfölia.

1642

Hänen himoins perän) Näes, että pyhilläkin ihmisillä on vielä pahat himot, joita ei he cuitengan seura.

Room. 6:14 (432)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu.

(Armon alla) Nin cauan quin
Armo wallitze, nin Omatundo
ombi wapah, ia ahdista syndije
Lihassa. Waan cussa ei ole Armo
siellä syndi wallitze, ia Laki
Omantunnon domitze.

(vnder nådhenne) Så lenge
nådhen regerar, bliffuer
samwetet frijtt och twin-
gar syndena vthi kötena. Men
ther nådhen icke är, rege-
rar synden, och Laghen för-
dömer samwetet.

1642

Armon alla) Nijn cauwan cuin Armo wallidze, nijn omatundo on wapa, ja ahdista Lihäs syndiä. Mutta cusa ei Armo ole, siellä syndi wallidze, ja Laki omantunnon duomidze.

Room. 7:4 (434)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Laista) Se wanha Inhiminen
pitepi Omantunnon syndin cansa
Omanans¹⁰⁶, ninquin Mies waimonsa.
Mutta coska se wanha Inhiminen,
quin on Syndi, coolepi Armon
cautta, nin Omatundo tulepi Syn-
niste wapaaxi, nin, ettei Laki-
can sillen taidha yleskihoitta
Omantundon päle candaman.

(Dem Gesetz) Der alte Mensch
hat das Gewissen mit sünden
zu eigen, wie ein Man sein
Weib. Aber wenn der alt
Mensch stirbt durch die Gna-
de, wird das Gewissen frey
von sünden, das jm auch
das Gesetz nicht mehr die
sünd auffrücken vnd der al-
ten Menschen unterthenig
machen kan.

1642

Lailla cuoletetut) Se wanha ihminen pitä omantunnon synnin cansa orjanans, nijncuin mies waimons. Mutta cosca wanha ihminen, cuin on syndi, Armon cautta cuole, nijn omatundo tule wapaxi synnistä, nijn ettei Lakican taida sillen kehoitta omantunnon päälle candaman.

Room. 7:15 (434)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Teen) Tekeminen, ei cutzutta
tesse iocu Lain töte teuttä,

(Thun)Thun heisset hie nicht
das werck volnbringen, son-

---

¹⁰⁶ Painovirhe *Orianans* on siirtynyt suurvaltakauden Raamattuun.

waan ne himot tuta, ette he ki-
hoittauat heitens, Mutta Laki
teutteminen, se on, ilman *paha*
sisu ia himo elemen sangen puch-
taasta, Joca ei tapadhu tesse
nykyses Elemese.

dern die lüste fülen, das
sie sich regen. Volnbringen
aber ist, ohn *lust* leben
gantz rein, das geschicht
nicht in diesem Leben.

(iagh gör) Göra heter icke
här at fulkompna gerninga-
nar, vthan kenna begärelsen,
at hon rörer sigh, Men ful-
kompna, är at leffua reen
vthan all *begärelse*, huilket
icke skeer j thetta liffuet.

1642

Minä teen) Ei täsä tekemisexi cudzuta, Lakiä töillä täyttä, waan tuta ne himot jotca ihmisis tunduwat: Mutta Lakiä täyttä on, ilman pahata sisuta ja himota elä sangen puhtasta, joca ei täsä elämäs tapahdu.

Room. 7:22 (435)

Agricola liittyy lähinnä ruotsinkieliseen tekstiin.

Sisellisen) Sisellinen Inhiminen
cutzuttan tesse se Hengi, quin
Armosta ombi syndynyt, ia pyhisse
Inhimisis sotipi site wlcoista
Inhimiste vastaan, ioca ombi *toimi*,
iercki, taito, mieli, ia caiki
mwdh, mite inhimisen ombi loon-
nosta, Sille ne caiki ouat Syn-
nille riuatudh.

(Inwendig) Inwendiger
Mensch, heisst hie der
geist aus gnaden geboren,
welcher in den Heiligen
streitet wider den eusser-
lichen, das ist, *ver-*
nunfft, sinn vnd alles,
was Natur am Menschen ist.

(Inuertes) Innuertes mennis-
kia heter här anden som föd-
der är aff nädhen, huilken

j helgha menniskior stridher
emoot then vthwertes menniskion. Vthwertes menniskia heter thet menniskian är vthan nådhena aff blotta naturen ee huadh thet är, *förnufft, sinne*, eller annat, Ty thet är alt befengt med synd.

1642

Sisällisen ihmisen) Sisällisexi ihmisexi cudzutan täsä se Hengi joca Armosta on syndynyt, ja soti pyhis ihmisis ulcoista ihmistä wastan. Vlconainen ihminen on, cosca ihminen on ilman Armota, paljasta luonnosta, mitä ikänäns se on, olisco se toimi, järki eli muut, mitä ihminen luonnostans on, sillä ne owat caicki synnillä tahratut.

Room. 7:24 (434)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Coleman) Colema cutzutan tesse, se tuska ia waiua sijnä sodhas syndie wastan, Ninquin Exod. 8. Pharao sano, Ota teme Colema minulda quin olit ne Metzescicat.

(Dieses todes) tod heisset er hie den jamer vnd die mühe in dem streit mit der sünde. Wie Exo. 8. Pharao spricht, Nim diesen Tod (das waren die Hewschrecken) von mir.

(dödzens) Dödher heter här then jemmer och möda j strijdhenne emoot syndenne, såsom Exodi 8. Pharao sadhe. Tagh thenna dödhen ifrå migh och meente gräshopponar.

1642

Cuoleman) Täsä cudzutan cuolemaxi se tusca ja waiwa syndiä wastan soties, nijncuin Pharao, Exod. 8. sano: ota pois tämä cuolema minulda, nimittäin, heinäscicat.

Room. 8:I (438)

Agricola seuraa Lutherin selitystä.

Cadhottapa) waicka syndi wiele
Lihassa kiuckuitze, nin ei hen
quitengan taidha cadhotta Inhi-
miste, Senteden ette Hengi ombi
wanhurskas ia sotipi site wastan.
Mutta cussa ei se Hengi ole,
sijnä Laki Lihan cautta heicoxi
tule, ia ylitzekieudhen. Nin et-
te se on mahdotoin, ette Laki
sen Inhimisen taita autta, mutta
waan syndihin ia Colemahan Sen-
teden Jumala lehetti Poiansa, ia
sälytti henen pälens, meiden
synnit, ia nin autti meite Laki
teuttemen, henen Hengens cautta.

(Verdamlich) Ob wol noch
sunde im fleisch wüetet so
verdampft es doch nicht, Dar-
umb, das der Geist gerecht
ist, vnd da wider streitet.
Wo derselbige nicht ist, da
wird das Gesetz durchs
Fleisch geschwecht vnd
vbertretten, Das unmöglich
ist, das dem Menschen das
Gesetz helffen solte, denn
nur zur sünde vnd tode.
Darumb sandte Gott seinen
Son, vnd lud auff jn vnser
sünde, und halff vns also
das Gesetz erfüllen, durch
seinen Geist.

(fördömelighit) Endoch syn-
den rasar j kötet, så kan
hon doch icke fördöma men-
niskiona, Ty anden är ret-
ferdigh, och strijdher ther
emoot.

1642

Laitettapa) Waicka syndi vielä Lihassa kiucuidze, nijn ei hän cuitengan taida ihmistä cadotta: sillä Hengi on wanhurskas joca soti sitä wastan. Mutta cusa ei Hengi ole, sijinä Laki Lihan cautta heicoxi tule, ja ylidzekäydän, nijn että Lain on mahdotoin ihmistä autta, mutta ainoastans Syndihin ja Cuolemahan. Sentähden lähetti Jumala Poicans, ja sälytti meidän syndimme hänen päällens, ja autti nijn meitä Lakia täyttämän hänen Hengens cautta.

Room. 8:5 (435)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Lihalisia) Lihalisia totella,
se on, Ei miten Jumalasta lucu-
pite, ei totella hende, ei mixi-
ken hende pite, ia ei miten he-
neste ymmerttä, Mutta Hengelist
olla, ombi iwri site vastaan.

Fleischlich gesinnet sein
ist, Das man nichts nach
Gott fraget, oder sein nicht
achtet, vnd nichts dauon
verstehet.

(kötzligha) Wara kötzligha
sinnat, är intet sköta om
gudh, intet hålla aff honom,
Andeligha sinnat, är twert
emoot.

1642

Lihalliset) Lihallisia ajatella, se on, ei miten Jumalasta lucua pitä, ei totella händä, ei minäkän händä pitä ja ei mitän hänestä ymmärtä: Mutta Hengellisiä ajatella, on taas tätä wastan.

Room. 8:22 (436)

Agricola liittyy lähtöteksteihinsä.

Ikeueitze) Ninquin yxi waimo,
Lasta synnytteisens.

(Engstet) Wie ein Weib in
Kindsnöten.

(engslas) Som een quinna
som quelies medh barn.

1642

Ikäwöidze) Nincuin Waimo lasta synnyttäisäns waiwatan.

Room. 9:28 (440)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

hilitzemen) waicka se surembi
osa langepi, ette he tuleuat
vskottomaxi nin ei hen quitengan
caikia tadho nin anta langeta,
Waan tehelle pite ne Techteet,
ia ninen cautta hen site runsa-
man vlosleuitte henen Sanansa
ia Armonsa, ionga cautta he
Wanhurskaxi ia pyhexi tuleuat.

(Steuren) Ob wol das mehrer
teil da hin fellet, vnd vn-
gleubig bleibet, wird er sie
doch nicht alle lassen also
fallen, sondern die vbrigen
erhalten, vnd durch sie, sein
Wort und gnade deste reich-
licher ausbreiten, da durch
sie gerecht vnd herrlich
werden.

(stillä) Endoch then störrer
delen faller, at the bliffua
otrogne, wil han doch icke
läta them alla så falla,
vthan behälla the igenbleff-
na, och igenom them thes ri-
kelighare vthspridha sijn
ord och nådhe, ther the ige-
nom retferdighe och herlighe
warda.

Room. 9:33 (440)

Agricola muuttaa esitysjärjestystä ja lisää raamatunkohdan.

Caadhekiue) Ei he site vsko
ette Christus wanhurskautta
Inhimiset paitzi Töiden ansion,
Senteden he louckauat itzens he-
nen pälens ia pahaneuat. Esa. 28¹⁰⁷.

(Anlauffens) Christus macht
on werck gerecht, dem glou-
ben sie nicht, Also stossen
sie sich an jm vnd ergern
sich.

---

¹⁰⁷ Painovirhe 29. Raamatunkohta on **Jes. 28:16**.

(förtörnelse) At Christus
gör menniskiona retferdigha
vtan gerningar, thet troo
the icke, Therföre stöta the
sigh på honom och förarghas.

1642

Louckauskiwen) Ei vsco että Christus teke ihmiset wanhurscaxi, paidzi töidän ansiota, sentähden he idzens hänehen louckawat ja pahenewat.

Room. 10:6 (442)

Agricola seuraa molempia lähteitään. Vuoden 1642 Raamattu jättää pois kaksi viimeistä lausetta, joita ei ole ruotsalaisessa Raamatussa.

Ylesastu) se quin ei Vsko, ette
Christus ombi coollut ia yles-
nosnut, meite synniste wanhurs-
kaxi tekemen, Hen sanopi *Sydbe-
mesense*, Cuca ombi ylesastunut
Taiuasen, ia alasmennyt Sywuyte-
hen? Neite ne sanouat, iotca
Töillens tachtouat wanhurskaxi
tulla, ia ei Vskolla. Waicka he
sen suullansa nin mös sanouat,
mutta ei sydhemellens. Emphasis
est in verbo, ei Sydhemellens.

Wer nicht gleubt das
Christus gestorben vnd
aufferstanden ist, vns von
sünden gerecht zu machen,
der spricht, Wer ist gen
Himel gefaren, vnd in die
Tieffe gefaren? Das thun aber
die so mit wercken vnd nicht
mit glauben wollen gerecht
werden, ob sie wol mit dem
munde auch also sagen, aber
nicht im hertzen. Emphasis
est in verbo, im hertzen.

(j himmelen) Then icke
troor, at Christus är dödh,
och vpständen, til at ret-
ferdigha oss jfrå synden,
han sägher *j sitt hierta*,
Hoo är stighen vp j himme-
len, och nedherfaren j diw-

pet? Och thenne wil tā medh
gerninganar, och icke medh
troonne retferdigh warda.

1642

Taiwasen) Joca ei usco, että Christus on cuollut ja ylesnosnut, meitä synnistä wanhurs-
caxi tekemän, se sano sydämesäns: cuca on ylösastunut Taiwasen, taicka alasmennyt?
Näitä ne puhuwat jotca töilläns wanhurscaxi tulla tahtowat, ja ei Vscolla.

Room. 11:2 (445)

Lähteenä on lähinnä ruotsalainen teksti.

Edescatzonut) Ei ne caiki ole
Jumalan Canssa, iotca Jumalan
Canssaxi cutzutan, Senteden waicka
enin osa poisheiteteisijn, iotca
ei ole edescatzotut nin quitengin
Jumalan Canssa tedhelle iepi nijs-
se edescatzotuissa

Versehen) Es ist nicht alles
Gottes volck, was Gottes volck
heisset, darumb wird es auch
nicht alles verstossen, ob
das mehrer Teil auch ver-
stossen wird.

(försedte) Thet är icke alt
Gudz folck som Gudz folck
heter, Therföre om än stör-
sta delen bortkastadhes,
som äro the oförseedde,
bliffuer doch likwel gudz
folck behället j them som
försedde äro.

1642

Edescadzonut) Ei ne caicki ole Jumalan Canssa, jotca Jumalan Canssaxi cudzutan,
sentähden waicka enin osa hyljätäisin, jotca ei edescadzotut ole, niijn cuitengin Jumalan
Canssa jää tallelle edescadzotuisa.

Room. II:7 (443)

Agricola liittyy molempiin lähteisiin.

wloswalitus) Se on Ne wloswalitut
Jumalan Canssaxi.

Die Walh, Das ist, die er-
welet sind im Volk Gottes.

(vthkorelse) The är, the som
vthwalde äro i gudz folck.

r642

Walitut) se on, jotca owat walitut Jumalan Canssaxi.

Room. II:II (443)

Itsenäinen kommentti.

Cateutehen) Sijne ettei he woinet site kersie ette Pacanat sostuit Jumalahan ia ei he itze.

Room. II:15 (445)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu.

Poisheittemus) Ninquin Laki ei ole
sitewarten sääty, Ette syndi sen
cautta enene, waan syndi tutan, Nin
mös Juttat ei ole Pacanoiden para-
noxen tedhen langeneet, Mutta ette
he sen cautta härsyteteisijn paca-
noita seuraman vskossa. Ninquin
ennen sanottijn, Ette Laki on hyue,
ia ombi quitengin yxi tila enembijn
Syndijn, Nin ombi mös watanpein
Judasten langeus paha, ia on qui-
tengin tilaxi tullut, Pacanoiden
hyuexi.

(Nemen) Von den Todten das
Leben holen, ist nichts,
Wie solt denn der Heiden
Leben da her kommen, das
die Jüden gefallen vnd tod
sind? Viel mehr sollen die
todten Jüden von der Heiden
Exempel zum Leben gereitzt
werden, vt. sup. Vt illos
emulentur etc.

(bortkastelse) Säsom Laghen är icke för den skul satt at synden skal förökas ther aff, vthan til at kenna synden, Så äro ock Judanar icke falne för Hedhninganars förbättring skul, vthan at the skola reetas ther aff til nijt, och effter fölia Hedninganar, lijka som til förenna sagdt är, at Laghen är godh, och är doch een vrsaak til mera synd Så är ock twert emoot Judarnas fal ondt, och är doch een vrsaak wordet til Hedhninganars betsta.

1642

Heidän cadotuxens) Nijn cuin ei Laki ole sitäwarten sääty, että syndi sen cautta enänis, waan että se tuttais, nijn ei myös Judalaiset ole pacanain parannoxen tähden langennet, mutta että he sen cautta saatetaisin pacanoita uscosa seuraman. Nijn cuin ennengin sanottin: Laki on hywä, ja on cuitengin tila enimijn syndeihin: nijn on myös Judalaisten langemus paha, ja on cuitengin pacanoille hywäxi.

Room. 11:16 (444)

Agricola kääntää ruotsista. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Alkeet cutzutan tese, ne
pystyt quin ensin Taikinasta
otetan.

(förstlingen) Kallas här,
thet man först tagher aff
deghen.

1642

Alcu) Alguxi cudzutan täsä se cuin ensin taicinasta otetan.

Room. II:32 (445)

Agricola liittyy ruotsalaiseen tekstiin.

Sulkenut) Teme ombi Pätös ylitze
caiken temen, quin P. Pauali om-
bi tesse Lehetuskiriasa opetta-
nut, ette caiki Inhimiset ouat
itzestens epeuskoiset, ia ei Ju-
malata tottele, ninquin 14. Ps.
kirioitettu on, ia ninquin iij.
cap. ennen sanottu on. Ette caiki
ouat Syndi tehnet, Ja eikengen
taidha omalla ansiollansa autu-
axi tulla, mutta taruitzeuat et-
te Jumala armachta heiden pä lens.

Beschlossen) Merck diesen
Heubtspruch, der alle Werck
vnd menschliche Gerechtigkeit
verdampft, vnd allein Gottes
barmherzigkeit hebet, durch
den glauben zu erlangen.

(vnder otroo) Thetta är be-
slutningen, på alt thet S.
Paulus j thenna Epistlen
handlat haffuer, at alla
menniskior äro otroghne aff
sigh sielff, och achta intet
Gudh, som j 14. Psalmen
scriffuit är, och dragher
thetta ordet lijkt widh
thet j 3. Cap. sagdt är, at
alle haffua syndat, Och kan
för then skul ingen bliffua
saligh aff sin förskyllan,
vthan behöffua, at Gudh skal
göra miskund medh them.

1642

Epäuscon ala sulkenut) Tämä on caiken sen päätös, kuin Pawali on täsä Epistolas
opettanut, että caicki ihmiset owat idzestäns epäuscoiset, eikä tottele Jumalata, nijn-
cuin 14. Psal. on kirjoitettu, ja nijncuin 3. Lugus ennen sanottu on: Ette caicki owat
syndiset, ja ei yxikän taida omalla ansiollansa autuaxi tulla, mutta caiki tarwidzewat
Jumalan Armo.

Room. 12:1 (446)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Toimellinen) Pyhe Pauali cutzupit esse caiki Wffrit, Töödh, ia Jumalanpalueluxet, toimettomat, coska he ilman vskota ia Jumalan tundemiseta tapachtauat.

(Vernünfftig) S.Paulus heisset hie alle Opffer, Werck, Gottesdienst, vnvernünfftig, wenn sie on glauben vnd Gottes erkenntnis geschehen.

1642

Toimellinen) Pawali cudzu täsä caicki uhrit, työt ja Jumalan palweluxet, toimettomaxi, coska ne ilman uskota ja Jumalan tunnota tapahtuwat.

Room. 12:6 (447)

Agricola lisää Lutherin selitykseen kotimaiset pakanalliset juhlat.

Ychteinen) Caiki *Prophetia ia ilmoitus*, iotca Töidhen, ia ei Christusen päle wieuet, ninquin ainoan turuan päle, echke quinga callis se on, nin ei hen quiten-gan ole ychteinen Vskon cansa. Ninquin ouat Menningeisten ilmoituxet Sielu Messut Anetiett paastot, *Jakeet, Kekrit Wconwacat*, Pyhein ia *mwidhen Lootudhen päle* turwaus.

(Ehnlich) Alle *Weissagung* die auff werck, vnd nicht lauter auff Christum füret, als den einigen Trost, wie köstlich sie ist, so ist sie doch dem glauben nicht ehnlich. Als da sind die offebarung der Poltergeister, die Messen, Wallfarten, fasten und Heiligen dienst suchen.

(medh troonne) All *Prophetia eller vppenbarelse*, som icke dragher in på Christum, såsom på eendesta trösten, ehuru kosteligen hon är, så

är hon doch icke eens medh
troonne, som Paulus här
sägher.

1642

Yhteinen) Caicki Prophetia ja ilmoitus, joca töihin ja ei Christuxehen tule, nijncuin ainoaan turwahan: ehkä cuinga callis se olis, nijn ei se cuitengan tule uscon cansa yhten. Nijncuin Menningäisten ilmoituxet, sielumessut, anetiet, paastot, jaket, Vcoinwacat, Pyhain ja muiden luotuin päälle turwa.

Room. 12:7 (447)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Opetta) Nijte opetetaan, iotca ei taidha, Mutta nijte manatan, iotca io ennen tiesit.

(Leret) Man lehret die, die es nicht wissen, vnd ermanet die es zuuor wis-sen.

(Lärer) Them lärer man som icke weta, them förmanar man som förr wiste.

1642

Jos jocu opetta) Nijtä opetetän jotca ei taida, mutta nijtä neuwotan, jotka jo ennen tiesit.

Room. 12:20 (447)

Agricola seuraa lähteitään.

Hijlet) Tulda paneminen Wiholisen pään päle, se on, Ette se Wiholinen hyuen teghon cautta, itzens päle wihastupi, ette hen meite wastan nin pahasti tehnyt on.

(Kolen) Fewer auff das Heubt legen ist, das der Feind durch Wolthat, vber sich selbs erzürnet, das er vns so vbel gethan hat.

(kohl på) Leggia eeld på
owenens hoffuudh, är medh
welgerningar göra honom
wredh på sigh sielff, at han
haffuer giordt oss emoot.

1642

Hijlet) Tulda paneminen wiholisen pään päälle, on, että wihollinen hywän työn cautta idze päällens wihastu, että hän meitä wistan niñ pahasti tehnyt on.

Room. 13:5 (449)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Oman tunnon) Mailmalinen Esiwal-
ta ombi senteden, Ette meille
olis vlkonainen Rauha, Senteden
ombi omatundo welghalisesta
Rackaudesta sypä heite cwleman.

(Gewissen) Weltliche Gewalt
ist vmb zeitliches Friedes
willen, darumb ist das Ge-
wissen aus pfflichtiger
liebe schuldig, derselbigen
vnterthan zu sein.

(för samwetet) Werldzligh
Offuerheet är therföre, at
wij må haffua vthwertes
fridh, therföre är samwetet
aff plichtigh kärleek skyl-
ligt, at wara them vnder-
dånigh.

1642

Omantunnon tähden) Mailmallinen Esiwalda pidetän sentähden, että meillä ul-
conainen rauha olis, sentähden on omatundo welcapää rackauden puolesta heitä
cwleman.

Room. 13:7 (448)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia.

Wero) Sangen hyue ombi wero
anda, ette sen cautta Rauha pi-
dheten, Pahus esteten ia hywuys
wariellan. Elkette sentedhen
nerckestykö.

(Schos geben) Schet wie gut
es ist, schos geben, vnd
gehorschen, das jr damit
helffet die Frumen
schützen, vnd die Bösen
straffen, Darumb lassets
euch nich verdriessen.

1642

Weron) Cadzocat, cuinga tarpellinen on wero anda, ja olla cuuliainen: sillä nijn te autatte hywiä holhoman, ja pahoja rangaiseman. Älkät sijs sitä pahaxenne pango.

Room. 13:14 (449)

Lähteenä on Lutherin teksti. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia. Agricola suomentaa *vaiivaksi* Lutherin sanan *frierens*, joka vuoden 1642 Raamatussa suomennetaan lähemmäs Lutherin sanan merkitystä *viluksi*.

holhocat) se on, Elket ylitze
mären teiden Rumistan pijnatko
ylelisen pyhyden waluomisen,
paaston, ia *waiuan* cansa, nin-
quin vlconcollatut tekeuet.

(Wartet) Das ist, martert
den Leib nicht vber macht
mit vntreglicher Heiligkeit,
wachens, fastens, *frierens*,
wie die Heuchler thun.

1642

Holhotcat) Älkät ylidze määrän teidän ruumistan waiwatco ylönpaldisella pyhydellä, nimittäin walwomisella, paastolla ja wilulla, nijncuin ulcocollatut tekewät.

Room. 14:1 (451)

Agricola liittyy molempiin lähtöteksteihin.

Pahoittaco) Cachtalaiset
Christitut ouat. Mutomat
ouat wahuat Wskossa, ia muto-
mat heicot. Ne ylencatzouat
nijte heicombita ylen ylpieste,
Ja nemet Heicot pahoittauat
itzense ratki pian wehimiste
syiste. Nin nyt *p. Pauali* opet-
ta, ette heiden pite itzense
toimittaman Rackaudhen ielken,
Ettei cumbican toistans watan
miten tee, eli Domitze waan
cukin tekis ia welteis, nin-
quin sen toisen tarpexi ia pa-
rahaxi taidhais sopia.

(Verwirret) Zweierley
Christen sind, Etliche starck
im Glauben, Etliche schwach.
Jene verachten den schwachen
allzufrech, Diese ergern
sich an den starcken allzu
leichtlich. So sollen sie
nu beide sich nach der Liebe
richten, das keiner den an-
dern beledige noch richte,
sondern thun vnd lassen, wie
es dem andern nutz vnd not
ist.

(bekymmer) Tweggiahanda
Christne äro, somlighe
starcke j troonne, somlighe
swaghe, Kan henda, at ingen
parten haffuer sigh tilbör-
liga emoot then andra, The
starcke förachta the suagha
alt förmykit, the suaghe
förarga sigh alt för snart
aff ringa saker. Så lærer
nu *S. Paulus*, at the skola
retta sigh effter kärleken,
at ingen then andra emoot
gör eller dömer, vtan gör
och låter, effter som them
andra nyttigast och tarf-
fueligast kan wara.

1642

Pahoittaco) Christityt owat cahtalaiset: muutammat owat wahwat uscosa, ja muutammat heicot: taita tapahtua ettei cumbican puoli käytä idziäns soweliast toistans wastan: Wahwemmat ylöncadzowat heicombita ylpeydest, ja heicot pahoittawat idzens taas wähimmistäkin syistä. Sentähden Pawali opetta täsä, että he toimittawat idzens rackauden jälken, ettei cumbican toistans wastan mitän tee eikä duomidze, waan että cukin tekis ja wäldäis, nijncuin toisen tarpexi ja parhaxi sopsis.

Room. 14:6 (449)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Wissi) Se on, Elken horiuko ia
epelkö henen Omassatunnosansa,
waan olcon *irstas ia wahua* ettei
se ole Jumalan edes syndi, Söken
eli ei söken.

(Gewiss) Das ist, Er wancke
vnd zweieule nicht in seinem
Gewissen, sondern sey
sicher, das fur Gott keine
sünde sey, Er esse oder esse
nicht.

1642

Wahwa) se on, älkän horjuco eli epäilkö omasatunnosans, waan olcan *irstas* ja wahwa sijtä, ettei se ole Jumalan edes syndi, joco hän syö eli ei.

Room. 14:14 (450)

Agricola liittyy Lutheriin. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole kommenttia.

Ychteinen) se ombi iuri nin
palio quin saastainen Ninquin
se ioca ei ole wihittu, eli
pyhitettu.

(Gemein) Jst eben so viel,
als vnrein, Als das da nicht
geweihet oder geheiliget
ist.

1642

Yhteinen) se on, saastainen, joca ei pyhitetty ole.

Room. 14:16 (450)

Agricola seuraa lähteitään.

Hywyden) Euangelium se ombi
meiden hywyden, Mutta ette se
Laitetan, sen he wallitzeuat,
iotca sen Christilisen wapauden
ylpieste nautitzeuat, ninen
Heickoin pahanoxexi

(Schatz) Das Euangelium ist
vnser Schatz, Das derselbi-
ge verlestert wird, machen
die, so der christlichen
freiheit frech brauchen,
den Schwachen zum ergernis.

(förtal) At wärt godha,
thet är Euangelium, warder
förtalat, wälla the som alt
för tuert bruka then Chris-
teligha frijheten, the
swagha til förargelse.

1642

Hywyttän) Evangelium on meidän hywydem, mutta että sitä laitetan, tekewät ne, jotca
Christillisen wapauden heickoin pahennuxexi toimittawat.

Room. 14:23 (450)

Agricola seuraa Lutheria.

Vskosta) Merkitze teme ombi
ychteinen päcappale, caiki Töi-
te wastan, iotca ilman vskota
tehden. Ja cauatta itzes wäris-
te Toimista iotca tesse paicas
monista opettajista ouat cokon-
pannut.

(Aus dem Glauben) Mercke,
Dies ist ein gemeiner
Heubtspruch wider alle
werck, on glauben gethan.
Vnd hüte dich fur
falscher glosen, so hier
ertichtet sind von vielen
Lerern.

(aff troon) Merck, thetta
är itt hoffuudspråk emoot
alla gerningar som göras
vthan troon.

1642

Vscosta) Cadzo, tämä on paras yhteinen cappale, caickia töitä watan, jotca ilman uscota tehdän.

Room. 15:1 (453)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Heickoin) Teme cap. puhupi, niste Rickolisista heiden Elemesen-se, ninquin ne, iotca langeuat iwłki syndijn ia ricoxijn, Ette nijtekin tule kerssie, ia ei pidhe poisheittemen, sihenasti ette he wahwemaxi tuleuat. Ninquin se edhelinen Cap. neuuopi nijnen heicoin Omantundoisten cansa kieumen.

(Schwachen) Dis Ca. redet von den Gebrechlichen am leben, Als die in öffentliche sünde oder feil fallen. Das man die auch tragen vnd nicht verwerffen sol, bis sie stercker werden, gleich wie das vorige Cap. die schwachen Gewissen leret zu handeln.

Thetta Cap. talar om the skröpligha j leffuernet, såsom the ther falla vthi vpenbara synder och brister, at man ock them lijdh, och icke förkasta skal, til tess the starkare warda. Lijka som thet förra Cap. lærer trachtera the swagha samweten.

1642

Heickoin) Tämä Lucu puhu heicoista heidän elämäsäns, nijncuin ne jotca julki synneihin ja ricoxijn langewat, että nijtäkin pitä kärsittämän ja ei hyljättämän, sihenasti cuin he taas wahwistuisit. Nijncuin edellinengin Lucu neuwo heickoin omantunnoin cansa oleman.

Room. 15:8 (451)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

Paluelia) se on, ette hen oli
Apostoli, Keskyleinen Sarnaia,
ia Judasten Opettaja, waan ei
erinomaisesta Pacanoille lehe-
tetty

(Diener) Das ist, Apostel,
Prediger, Bote zu den Jüden,
vnd nicht zu den Heiden
persönlich gesandt.

(tienare) Thet är, Han war
Judarnas Apostel, gudz send-
ningabodh til them, och icke
personligha send til Hedh-
ninganar.

1642

Ymbärinsleickauxen palwelia) Se on, että hän oli Apostoli, käskyläinen, Saarnaja ja
Judalaisten opettaja, waan [ei]¹⁰⁸ erinomattain pacanoille lähetetty.

Room. 15:14 (452)

Kommentti seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamtuussa ei ole vastaavaa kommenttia.

tieden) se on, Waicka eipe te
minun kirjoitustani miten tar-
uitze, nin quitengin minun Wir-
can, ioca minulle ombi Jumalan
Armosta, siihen minua waati,
seke teite ette iocaista opet-
tanut.¹⁰⁹

Das ist, Ob jr meines
schreibens nicht bedürffet,
so treibet mich doch mein
Ampt, das ich von Gottes
gnade habe, euch vnd jeder-
man zu leren vnd ermanen.

---

¹⁰⁸ Sana on jäänyt pois.

¹⁰⁹ Tekstistä puuttuu sanoja, ja ladelmassa ovat t-kirjaimet menneet ylösälaisin. Vuoden 1642 Raamattu korjaa kohdan.

GAB

(iagh weet wel) Thet är:
om j än mijn scriffuelse
intet behöffden: så
driffuer migh doch mitt
embete, thet iagh aff
Gudz nådh bekläder, til
at lära och vnderwisa edher
och huar man.

1642

Minä tiedän) se on, waicka et te minun kirjoitustani tarwidze, nijn cuitengin minun wircan , joca minulla Jumalan armosta on, waati sekä teitä että jocaista opettaman ja neuwoman.

Room. 15:20 (452)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Mainittu) Ette te ennen oletta opetetut, sitä hitaman mine olen riendenyt teiden tygene, ette wiele mualla sija oli, cussa ei Christus ollut ennen sarnattu.

(Nicht bekand) Weil jr zuvorgeleret seid, hab ich desteweniger geeilet zu euch, weil sonst Raum war da Christus noch nicht gepredigt war.

(warit nemd) Effter j tilförenna lärde ären, haffuer iagh thes mindre hastat til idher, medhan ellies rwm war, ther Christus än nu intet predicat war.

1642

Mainittucan) Että te ennen oletta opetetut, sentähden olen minä sitä hitammin teidän tygönne riendänyt, sillä mualla oli sia, josa ei Christus ennen sarnattu ollut.

Room. 15:25 (453)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu huomautus.

Mutta nyt) Merkitze tesse se
Apostolein consti, quinga soue-
liasta ia siueieste P. pauali
teme Aun Romarilda pytepi.

Merck die apostolische Art,
wie höfflich und seuberlich
suchet S. Paulus diese
stewre bey den Römern.

Room. 15:28 (453)

Agricola seuraa lähteitään.

Insighlanut) se on wskolisesta
ia hyuesti warieltu¹¹⁰ ia wlosiaettu.

(Versiegelt) Das ist, trew-
lich vnd wol verwaret
vberantwortet.

(försigt) Thet är, troligha
och wel förwarat offuerant-
wardat.

1642

Lukinnut) se on, vscolisest ja hywästi warjelduna andanut.

Room. 16:17 (455)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Teme on sanottu wastian Inhimis-
ten opetusta.

Das ist wider allerley
Menschenlehre gesagt.

Thet är sagdt emoot alla
menniskiörs läro.

1642

Eripuraisudet ja pahennuxet) Tämä on sanottu caickia ihmisten opetusta wastian.

---

¹¹⁰ Painovirhe *varielstu*.

I. Kor. 1:9 (460)

Agricola seuraa lähinnä ruotsalaista tekstiä.

Osalisuteen) se on, te oletta
Christusen cansaperiliset ia
Osaliset caikista henen hy-
wuydhestans.

Gemeinschaft) Das ist, Ir
seid Miterben und Mitgenos-
sen aller güter Christi.

(deelachtigheet) Thet är, J
ären Christi medarffuingar.
och deelachtighe vti alt
hans godha.

1642

Yhteyten) se on, te oletta Christusen cansaperilliset ja osalliset caikes hänen hywydesäns.

I. Kor. 1:20 (461)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Wijسات) Ne ouat ne Loonoliset
Mestarit, iotca ymmerdhyxestans
tachtouat ylesleute loonnon ia
Totudhen.

(Wijse) Thenne äro the na-
turlighe Mestare, som aff
förfuufft wilia vpfinna na-
turen och sanningena.

1642

Wijstasten) Nimittäin, nijden jotca järjelläns tahtowat edziä totutta, ja ei enämbi usco
cuin he idze ymmärtävät.

I. Kor. 1:25 (461)

Agricola seuraa lähteitään.

Jumalan hulluus) Euangelium se
ombi Jumalan hulluus ia heickous,
sille ne *Clokit ia Wijسات* pite-
uet sen hulludhen edeste. Ja

Göttliche torheit vnd
Schwachheit ist das Euan-
gelium, das fur den *Klugen*
nerrisch, fur den Heiligen

nijlde Tecoinpyhilde, se cutzut-
tan Eriseuraxi. Mutta nijlde
oikeilda christituilda se lue-
tan *Jumalan wäexi woimaxi ia*
Wisaudexi.

ketzerisch, Aber für den
Christen *mchtig vnd weise*
ist.

(Gudz galenskap) Gudz ga-
lenskap och swagheet, är
Euangelium, thet reknas ga-
lenskap för the *kloka*, och
för them som låtas wara he-
lighe, reknas thet Ketterij,
Men för the sanskylligha
Christna, reknas thet för
krafft och wijsheet.

1642

Jumalan hulluus) Jumalan hulluus ja heickous on Euangelium. Se pidetän ylönwijsailda hulluudena, ja tecopyhät cudzuwat sen eriseuraxi. Mutta oikeilda Christityildä luetan se Jumalan wäexi ja wijsaudexi.

1. Kor. 2:5 (462)

Agricola seuraa molempia pohjatekstejään.

Seisoman) Senteden ei taidha
se Inhimilinen Oppi olla Oman-
tunnon eli vskon perustus.

(Bestehe) Darumb können
Menschenlehre nicht ein
grund des Gewissens oder
Glaubens sein.

(skal stä) Therföre kan icke
menniskio lära wara grunden
tíl samwetet eller trona.

1642

Olis) Sentähden ei taida ihmisten oppi olla omantunnon ja uscon perustus.

I. Kor. 2:7 (462)

Agricola seuraa lähinnä ruotsinkielistä tekstiä.

sala) Sille ette se maca pei-
tetyne sen Hulludhen ia Ristin
alla, ia ei neghy couan palio
iossacussa Cunniasa eike
Rickaudes.

(Verborgenen) Denn es ligt
vnter der torheit vnd dem
Creutz verborgen, vnd schei-
net nicht in ehren vnd
reichthum.

(fördolda) Ty thet ligger
doldt vnder galenskap och
vnder korset, och synes
icke mykit til någhon her-
ligheet eller rikedomar.

1642

Salatusta) Sillä se on peitetty hulluden ja ristin alla, ja ei näy paljon cunnias ja rickaudes.

I. Kor. 2:14 (463)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Loonolinen) Se loonolinen In-
himinen on nin palio, quin hen
on ilman Armota caiken henen
toimens, ierkens, Constins, woi-
mans ia taidhons cansa quin hen
parahin taita itzestens asetet-
tu olla.

(Natürliche) Der naturliche
Mensch ist, wie er ausser
der gnaden ist, mit aller
vernunft, kunst, sinnen vnd
vermögen, auch auff's beste
geschickt.

(naturligha) Naturligh men-
niskia är, så mykit mennis-
kian är vtan nådhen, bådhe
med *förnufft*, konst, sinne,
och förmåghe, och som hon
betst kan skickat wara
vthaff sig sielf.

1642

Luonnollinen) Luonnollinen ihminen on, nijn paljon cuin ihminen ilman armota on, sekä järjellä, taidolla, tiedolla ja woimalla, ja cuin hän idzestäns taita parahin laitettu olla.

1. Kor. 2:15 (463)

Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia. Agricola tekee lisäyksen ruotsalaiseen tekstiin. Vuoden 1642 Raamattu jättää sen pois.

Hengellinen) se tietä, ymmerte, taita, woipi etc. tuta site quin ei oma toimi tuta taidha. Eikä mös tiedhe mite Vsko eli Euangelium on, *Tesse P. Pauali ombi caiki Weret opettaiat, ia caikein Eriseuraisten iouckon Dominut.*

(then andelighe) Han förstär, kenner, är wiss etc. Hwilkit förnufften icke förmä, weet icke heller huadh troo eller Euangelium är.

1642

Hengellinen) Hän ymmärtä, tunde, on luja, etc. jota järki ei woi, ja ei tiedäckän mitä usco ja Euangelium on.

1. Kor. 3:5 (463)

Luther tuomitsee paavinkirkon, mutta Agricola seuraa ruotsalaisen Raamatun kommenttia.

Paulin) Tesse P. Pauali Domitzepi caiki Eriseuraset Christikunnasa, ia tactopi, ette me caiki pite meide pitemen ydhen Christusen ala, ioca meiten edesten Ristin-aulittu on.

Hie hat S. Paulus das Bapstum vnd alle Secten verdampt.

(iagh är Paulisk) Här för dömer S. Paulus alt partij j Christenheten, och will at wij skole alle hålla oss vnder en Christum, then för oss korszfest är.

1642

Minä olen Pawalin etc.) Tässä P. Pawali duomidze caicki eriseurat Christicunnas, ja tahto että meillä caikilla olis yxi Christus, joca meidän edestäm ristihin naulittu on.

1. Kor. 3:12 (465)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Culda) Se on sanottu Sarnasta, ia Opetuxesta iota taicka Vskon pare-noxeen eli Wehenoxeen opetettu on. Nyt ei yxiken oppi Cooleman hetkelle, eli Domiopeiuelle, taicka iossa cussa Waarasa pite, ellei hen culutetaan, Mutoin ios ei se ole selkie Jumalan sana, Joca itzens kylle leute Omassatunnosa.

(Gold, silber) Das ist von predigen vnd leren gesagt, die zu des glaubens besse-rung oder geringering gele-ret werden. Nu bestehet kei-ne lere im Sterben, Jüng-sten tag vnd allen nöten, es wird verzehret, Es sey dann lauter Gottes wort, Das befindet sich alles im Gewissen wol.

(guld, silffuer) Thet är sagt om predican och läror, som til troonnes förbättring eller förminskelse lärda varda Nu bestäär ingen lära j dödzens stund, på domedagh, och j allo nödh, thet warder förtärdt, vthan thet är klara Gudz ord, huilkit befinner sigh wel vthi samwetet.

1642

Culda, hopiata) Se on sanottu saarnasta ja opetuxesta, cuin uscon parannuxexi eli wähenyuxexi opetetän. Cuoleman hetkellä ei taida yxikän oppi kestä: Duomiopäiwänä ja caikes hädäs, se culutetan, waan se on selkiä Jumalan sana, joca omastunnos kyllä löytän.

I. Kor. 3:15 (464)

Lähteenä on ruotsinkielinen kommentti. Lutherilla ei ole vastaavaa huomautusta.

Wahingon) se on, henen¹¹¹ tule
Syyns ia Wicans maxa, ninquin
yxi Sacko wlosannetan Lain
cautta.

(straffat) Thet är, Han
moste *böta* såsom een boot
vthgiffuer för retta.

I. Kor. 3:21 (464)

Agricola seuraa tarkemmin ruotsalaista lähdettä.

caiki) senteden ei yxiken woi
miten nijte Christilisi wastian,
eli iongun Lain cautta heiden
Omatundonsa sitoa.

(Alles ewer) Darumb hat
kein Mensch Macht vber
die Christen gesetz zu
machen, die Gewissen zu
binden.

(Alt är) Therföre haffuer
ingen macht offuer the
Christna, någhon Lagh göra,
ther samwetet medh bindas
kan.

1642

Caiki owat teidän) Sentähden ei ole kellän woima Christityillen Lakia tehdä, jolla omatundo sidotta taitan.

I. Kor. 4:1 (465)

Agricola täydentää lähteitään. Kuningatar Kristiinan Raamattu poistaa lisäyksen.

---

¹¹¹ Painovirhe *hennen*.

Salaisudhen) Se on Euangelium
iossa Jumalan Rickaudet sala-
tan ia vlostaritan, *Senteden
se cutzutan Salaisus, ettei in-
himisten omat toimet ieriet ia
taito, taida site itzestens
paidzi Pyhen Hengen ymmertä.*

(Geheimnis) Das ist das
Euangelium, darinnen die
Göttlichen güter verborgen,
vns furgetragen werden.

(hemligheet) Thet är, offuer
Euangelium, j hwilko Gudz
fördolda häffuor oss före-
haldna warda.

1642

Salaisuden) Se on: Euangeliumin päälle, josa Jumalan sanan salatut tawarat taritan.

1. Kor. 4:3 (466)

Lutherilla ei ole vastaavaa huomautusta. Agricolan kommentti on itsenäi-
nen, mutta vuoden 1642 Raamattu seuraa ruotsalaista tekstiä.

Inhimilisest peiuest) Se
on Inhimisen Domio, kijtos
ia ylistos nijste, ioista
he palio piteuet, ette
joista kieupi Swri sanoma,
ne me cutzuma, Cunnialisexi,
armolisexi, ialoxi, kempixi
etc. Ninquin teme loonolinen
peiue Auringons ia walkeu-
dhens cansa, caiki mite öö
oli pimittentyt, wastudest
kirkasta, iulgista ia osotta.
Jere. 17. Humanum diem
nunquam desiderau, Scis
domine etc.¹¹²

(menniskiligh) Thet är, men-
niskios dom.

---

¹¹² Agricola siteeraa Vulgataa (**Jer. 17:16**): *diem hominis non desideravi, tu scis*. Vuoden 1992 Raamattu kääntää: ”enkä toivonut turmion päivää; sinä tiedät sen.” Agricola oli kääntänyt Rukouskirjaan Jeremian rukouksen, joka käsittää viereiset jakeet (**Jer. 17:14, 17-18**). Heininen 1999, 124. Vanhan kirjasuomen korpus ei noteeraa latinankielistä sitaattia.

1642

Inhimiliseldä päiwäldä) Se on: Ihmisten duomio.

I. Kor. 4:8 (465)

Agricola seuraa lähteitään hieman laajentaen.

rauitud) Ironia. Tesse hen heiste
leicki teke ia naurapi, ia wastian
päin aiattele.

(Reich) Ironia, Er *spottet*
ihr, vnd meinest das wider-
spiel.

(rijke wordne) Här *gör han*
spe aff them, som och menar
twert emoot.

1642

Te oletta hyötynet) Täsä hän pilcka heitä ja toisin ajattele.

I. Kor. 4:13 (467)

Agricola seuraa Lutherin laajempaa kommentaaria. Vuoden 1642 Raamattu tyytyy mukailemaan Kustaa Vaasan Raamatun lyhyempää kommenttia.

Kirotus) Grekixi se on Katharma
eli Peripsema Marraswffri, Lati-
naxi Piaculum, cutzutan se Inhi-
minen, ioca ombi sencaltaisen pa-
han töön tehnyt, ette me lulema
Jumalan seke Maan ette Inhimiset
henen tedens kirouan ia pereti
cadhottaman. Senteden, coska he
sen saman mestasit, nin he lulit
heidens sen kirotuxen weltene-
hens, ia sen Maan perghanchens.
Sencaltainen Maraswffri oli mös
Jonas Propheta, Coska hen Merehen

(Fluch, Fegopffer) Fluch
auf Griechisch, Katharma,
Fegopffer, Peripsema, Lati-
nisch piaculum, hies ein
Mensch, der ein solche böse
that begangen hatte, das man
meinest, Gott würde Land vnd
Leute darumb verfluchen vnd
verderben. Darumb wenn sie
denselbigen abtheten, meine-
ten sie, sie hetten den
Fluch weggethan, vnd das Land
gereiniget. Solcher Fluch

heitettijn. Toisinans *Pacanat ia Juttat* otit iongun wighattoman Inhimisen, koska nin swri Witzaus Maakunnissa oli, ia lwlit sencaltaisen Marraswffrin cautta sen Witzauxsen asettuan, heitit sen Merehen, ia sanoit. Sine olet meiden Marraswffri, ette meiden¹¹³ pite pestetuxi tulleman Jwri nin Mailma nyt lwle, ette seke Apostolit ia ne Euangeliumin sarnaijat, ouat caikein pahimat ia wahingolisemat Inhimiset Maan päle. Jos he quittit heiste olisit, nin caiki hyesti seisois, ia olisit caikista Wastoinkieumisesta waapaat, Ja olisit sen cautta Jumalalle swren palueluxen tehneet. Joh xvj.

war der Prophet Jonas, da er ins Meer geworffen war, Zu weilen nahmen *sie* auch einen vnschuldigen menschen, wenn so grosse Plage im Lande war, vnd meineten, sie fegeten das Land von solcher Plage, mit solchem Tod oder Opffer, würffen ihn ins Meer vnd sprachen, Du seiest vnser Fegopffer, das wie genesen vnd erlöset werden. Also meinet die welt, das die Apostel vnd des Euangelij Prediger, die ergesten vnd schedlichsten Leute auff Erden seien, Wenn sie der los wäre, so stünde es wol, vnd wären alles vnglücks vnd Fluchs los, hetten da mit Gott grossen Dienst gethan, Joh. xvj.

(Affskrap) Thet är, wij warde haldne för förbannadha menniskior, och the ther icke äro werde at leffua på jordenne.

1642

Hylky) Se on: me pidetän kirottuina ihmisinä, ja jotca ei ole kelwolliset elämän maan päällä.

---

¹¹³ Painovirhe *meden*.

I. Kor. 5:7 (468)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Wdhexi Taikinaxi) Pyhisse inhi-
misis ombi wiele aina Syndi alal-
lansa, ioca vlospyhijttemen pite.
Sentedhen hen sano, te oletta
Happamattomat, se on, te oletta
Pyhet Mutta souittaca nin, ette
te caiki tyni vlospyhitte, ia
tulcata caikenni puchtaxi ia
vdhexi taikinaxi coconans.

(Newer Teig) Es ist noch
vbrige sünde in den Heili-
gen, die aus zufegen ist,
Darumb spricht er, Ir seid
vngeseurt, das ist heilig.
Aber schaffet, das jr al-
les aus feget, vnd gantz
rein, ein gantz newer Teig
werdet.

(ny deegh) J helgha men-
niskior är än nu altijdh
synd quarr, then man vthfäya
skal, therfore sägher han, J
ären osyradhe, thet är, J
ären helighe, doch flyr thet
så, at j altsammans vth-
fäyen, och bliffuen alstings
rene aldeles en ny deegh.

1642

Vdexi taikinaxi) Pyhisäkin ihmisis on wielä aina syndi, joca ulos pyhittämän pitä. Sen-
tähdän hän sano: te oletta happamattomat, se on, te oletta pyhät. Mutta sowittacat nijñ,
että te caicki tynni poispyghitte, ja tulcat peräti puhtaxi, ja udexi taicinaxi.

I. Kor. 5:10 (468)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä loppua hieman laajentaen.

Mailmasta poispaeta) Joca ei
tachtu pahain Inhimisten seasa
olla, henen pite caikesta Mail-
masta pakeneman. Senteden hen

(Welt reumen) Wer nicht vn-
ter bösen Leuten sein wol-
te, der muste die ganze
Welt meiden. Darumb wil er,

tachto ette meiden pite pakene-
man Pahoija Christilisi, taicka
sijte Nimeste lopuisit eli hei-
dhens paranaisit¹¹⁴. Sille ette ne
Christittömet eipe ne *Welijexi*,
Opetuslapsexi eikä Christilisexi
cutzuta.

Das man böse Christen mei-
den solle, das sie nicht
den namen füren, oder sich
bessern müssen. Denn die Vn-
christen haben den namen
nicht.

(vthu werlden) Then icke wil
bliffua jbland onda mennis-
kior, han mäste fly vthu he-
la werldenne, Therföre wil
han icke annat än at wij
skole fly the onda Christna
ty the ochristne kallas
icke *bröder*.

1642

Mailmasta poispaeta) Joca ei tahdo pahain ihmisten seas olla, hänen pitä coco mail-
masta poispakeneman. Sentähden hän ei tahdo meidän pakeneman pahoja Christityitä,
että he taicka sijtä nimestä luopuisit eli heidäns parannaisit. Sillä ei Christittömiä
weljixi cudzuta.

1. Kor. 6:4 (469)

Agricola seuraa lähteitään.

ylencatzotut) ne ouat Pacanat¹¹⁵
ioita ei sallita ninen Christi-
listen seassa olla Christilisis
asiois quin on *sacramentin nau-*
titzemus etc.

(Veracht) Das sind die Hei-
den die man nicht lesst mit
den Christen zu christlichen
Sachen, als *Sacrament* etc.

---

¹¹⁴ Painovirhe *pakanaisit*.

¹¹⁵ Painovirhe *Pacant*.

(försachtadhe) Thet äro Hedh-
ninganar, the man icke til-
städher medh the Christna
til Christeligha saker, så-
som *Sacramenten* etc.

1642

Ylöncadzotut) Owat Pacanat, joita ei sallita Christilisten seas olla Christillisis asiois,
cuin on Sacramentin nautidzemus etc.

1. Kor. 7:11 (471)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

sopicahan) Ei yxiken Syy eroita
Mieste ia waimo, wan Horinteco
Matt. 5 Senteden heiden pite
mwissa asioisa, taicka sopiman,
eli oleman erinens Auioskeskusta,
ios he sen woxi erijeuet.

(Versüne) Kein vrsach
scheidet Mann und Weib on
der Ehebruch, Matth. 19.
Darumb in andern zorns
Sachen, müssen sie entweder
eines werden, Oder ohn Ehe
bleiben, wo sie sich darü-
ber scheiden.

(förljike)

Jngen saak skilier man och
hustru ät, vthan hoor, Mat.
5. Therföre moste the j
andra saker, antingen för-
lijka sigh eller bliffua
vtan echteskap, om the
skilias ther före.

1642

Taicka sopican) Ei mikän syy eroita miestä ja waimo toinen toisistans, waan huoruus,
Matth. 19:3. Sentähden pitä heidän muisa asioisa eli sopiman eli oleman ilman puo-
lisota, jos he muutoin eriävät.

I. Kor. 7:14 (473)

Agricola seuraa lähteitään.

Pyhiteten) Ninquin nijlle puch-
taille caiki ouat puchtat, Tit
i. nin on mös Christituille se
Christimetoin Emende puhdas, et-
te he machtauat ilman synnite
olla toinen toisensa tykene.
Ja ei senteden Lapsians poisheitte
ninquin he olisit saastaiset,
iotca ei hen *kerssie taidhaisi*,
Sille ette Auioskesku, ia heiden
Lapsistans suru ombi oikein, echke
ne olisit Pacanat eli Christitut.

Geheiliget) Gleich wie den
reinen ist alles rein, Tit.
i. Also ist einem Christen
ein vnchristlich Gemalh auch
rein, das er on sünde bei
jm sein mag, vnd die Kinder
nicht zu verwerffen, als vn-
rein, die er nicht *leiden*
solle oder müge. Denn Ehe
vnd Kinder sorge bleibet
recht, es sei Heidnisch
oder Christlich.

(helghat) Säsom them ther
rene äro, äro all ting reen,
Tit. I. Sä är ock enom Christ-
nom een ochristen hustru
reen, at the vtan synd mä
bliffua när huar annan, och
icke för then skul förkasta
barnen säsom the oreen woro,
och the han icke *lidba måt-*
te. Ty echteskap och barna-
omsorgh bliffuer rett, ware
sigh Hedhne eller Christne.

1642

Pyhitetty) Nijnkuin puhtaille caicki owat puhtat, Tit. i. Nijn myös on Christitylle
Christimätöin waimo puhdas, että he ilman synnitä saawat olla toinen toisens tykönä,
eikä sentähden hyljätä lapsians nijncuin saastaisita, ja joita ei hänen kärsimän pidäis:
Sillä Awioskäskystä ja lapsista pitää murhe pidettämän secä pacanoilda että Christi-
tyildä.

I. Kor. 7:18 (471)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Esinachka) se on, Elken kengen site holiko ette Ymberleickaus eli Esinachka pideis tarpelinen oleman, wan andakan molemat olla iocaitzella wapaana ia watimatoinna.

Vorhaut) Das ist, Niemand dringe darauff, das Vorhaut oder Beschneitung not sei, sondern lasse es beides on not vnd frey sein jedermann.

(förhudh) Thet är, Ingen bekymre sig ther om, at omskärelse eller förhud skulle vara aff nödhe, vtan låte bådhe wara huariom manne frijtt, och onödt.

1642

Esinahca pyytäkö) Se on: älkön kengän sitä murehtico, että ymbärinleickaus eli esinahca pidäis tarpellinen oleman: Waan andacan molemmat jocaidzelle wapana ja aldisna olla.

I. Kor. 7:35 (472)

Agricola liittyy ruotsalaiseen tekstiin, joka sivuuttaa Lutherin katolisiin pappeihin, munkkeihin ja nunniin suuntaaman kritiikin.

Paula) Ei P. Pauali ketäken kiel-le Auioskeskusta olis se yxi Inhiminen eli toinen, taicka misse Wirghas eli Sädhyse hen olis.

(Strick) Paulus wil niemand die Ehe verbieten, wie jtz durch Gesetz vnd Gelübd geschieht bei Pfaffen, Mönchen und Nonnen.

(band på idher) Thet är, iagh wil icke binda idher ther til, Så wil S. Paulus ingom förbiuda echteskapet,

såsom nu skeer, bådhe medh
stadhgom och medh löfftom.

1642

Että minä paulan teidän päällen heittäisin) Se on: en minä tahdo teitä sito sijhen. Ei P. Pawali tahdo keneldäkän kiellä Awioskäskyä, cuin nyt tapahtu, sekä käskyillä että lupauksilla.

I. Kor. 7:38 (473)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

paremin) ei nin ette hen tulepi
sen cautta paramaxi Jumalan edes,
ionga edes ainoa vsko yleskorgot-
ta waan nin quin *sanottu on* Ette
hen taita site paramin Jumalata
totella tesse Elemese.

(Besser) Nicht das er fur
Gott damit höher werde, fur
welchem allein der glaube
hebet, sondern wie *er droben*
sagt, das er bas Gottes
warten kan in diesem Leben.

(bäter) Jcke at han ther
medh höghre warder för
Gudhi, för hwilkom troon
allena vphöyer, vtan såsom
sagt är, Han kan thes bäter
achta Gudh j thetta leffuer-
net.

1642

Teke paremmin) Ei että hän sen cautta corkemmaxi tule Jumalan tykönä, jonga edes ainoastans usco corgotta: Waan (nijncuin sanottu on) hän taita paremmin täsä elämäs Jumala palwella.

I. Kor. 8:1 (473)

Agricola lisää Lutherin tekstiin selityksen, jonka mukaan kyse on suhtautumisesta ”keskimmäisiin kappaleisiin” eli uskonnollisesti neutraaleihin adiafora-asioihin. Vuoden 1642 Raamattu jättää tämän pois ja liittyy ruotsinkielisen versioon.

Ylespaisutta) Tesse hen rupepi
Rackaudhen ylistemen, ninen
heicko vskolistein cochtan, *ettei
nijte iocu pabhennais keskimeis-
ten Cappaleden nautitoxes.*

(Bleset) Hie fehete er an
die Liebe zu preisen gegen
den Schwachgleubigen.

(vpblääs) Här begynnar han
til at lära, huruledes wij
skolom wandra j kärlekenom,
medh them som swage äro j
troonne.

1642

Paisutta) Täsä rupe hän opettaman, cuinga meidän rackaudes waeldaman pitä nijden
cansa, jotca heicot uscosa owat.

1. Kor. 9:9 (475)

Agricola liittyy lähinnä Lutheriin.

Sureneco) Jumala surepi caikein
edeste, Mutta ei hen nin sure
herckein edeste, ette hen sencal-
taista on heiden edens kirjoita-
nut, Sille eiuet he taidha kiria
lukia.

(Sorget) Gott sorget fur
alle ding, Aber er sorget
nicht, das fur die Ochsen
geschrieben werde, denn sie
können nicht lesen.

(vmsorgh) Gudhi är vmsorgh
om all ting, men icke sör-
gher han så för oxanar, at
han haffuer sådant scrif-
fuit för theas skol.

1642

Sureneco) Jumala surun pitä caikist, mutta ei hän nijn sure häristä, että hän sencaltaista
on heidän tähtens kirjoittanut.

I. Kor. 9:12 (475)

Agricola seuraa lähteitään.

prucaneet) Catzo quinga palio
Apostoli armaitze ninen muinen
heickoutta, ette hen caikista
nijste itzens pidhette iotca he-
nelle olisit quitengi luualiset,
ioista henelle mös on muinen
Apostolein Esikuua.

(Nicht gebraucht) Siehe der
Apostel verschonet so fast
der schwachheit an den an-
dern, das er auch alles des
sich enthelt, da er macht,
als ein Apostel, da zu auch
der andern Apostel exempel
dazu hat.

(icke brukat) Sij, Apostelen
skonar så fast swagheten på
andra, at han haffuer för-
dragh alt thet han såsom en
Apostel macht til haffuer,
och ther han the andra Apost-
lanars Exempel til haf-
fuer.

1642

Pitänet) Cadzo, cuinga paljo Apostoli muinen heickoutta armahta, että hän caikista
nijstä idzens pidättä, jotca hänelle cuitengin luwalliset olisit, joista hänelle muidengin
Apostolein esicuwa oli.

I. Kor. 9:18 (475)

Agricola seuraa lähteitään.

Palcan) ei hen itzense kerska
sarnastans, sille hen oli sihen
welcapä, wan ette hen ilman pal-
cata sarnasi, sen hen lukepi yli-
meisexi Palcaxi ia kerskamisexi.

(Was ist mein Lohn) S. Pau-
lus wil nicht rhühmen sein
predigen, denn das ist er
schuldig, Sondern das er
vmb sonst predige on Sold,
das helt er fur ein sonder-
lich lohn und rhum.

(mijn löön) S. Paul. wil
icke beröma sigh aff sitt
predicande, Ty thes war han
skyldigh, vthan at han vm
suss predicadhe vtan löön,
thet håller han för een be-
synnerligh löön och berö-
melse.

1642

Palcani) Ei hän idziäns kersca saarnastans: sillä hän oli sijhen welcapää, waan että hän ilman palcata saarnais, sen hän luke ylimmäisexi palcaxi ja kerscamisexi.

1. Kor. 9:26 (476)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Wissittömen) Ninquin yxi Kiluan
iooxeua, se ioca ohitze iooxe, ei
hen Mali ennettä, ia yxi Campalia,
ioca huckan Twlehen hackapi. Nin
mös kieupi caikein ninen cansa,
iotca ilman Vskota Hyui töite te-
keuet. Sille he ouat Wissittömet
quina he ninen cautta *pysyuet ia
seisouat* Jumalan edesse. Senteden
on caiki ne Turhaiooxu, Turhacam-
paus ia Turhateco.

(Auffs ungewisse) Gleich wie
ein Kempffer, der zur seiten
neben ausleufft, des Ziels
mus feilen, vnd der da
fichtet vnd Feilstreiche
thut, der schlehet vergeblich
in die lufft. Also gehet es
allen, die fast viel gute
werck on glauben thun, Denn
sie sind vngewis, wie sie
mit Gott dran sind, darumb
sind es eitel Feilleuffe,
Feilstreiche vnd Feilwerk.

(owist) Såsom enom kamplö-
pare then bort affsides lö-
per, felar om målet, Och en
fechtare som hugger j wädh-
ret fåfengt, så gåår thet
ock medh allom som wilia

göra godha gerningar vthan
trona, Ty the äro owisse,
huru the ther med *stå* för
Gudhi, Therföre är sådant
alt feellöpande, feelslagh,
och feelwerck.

1642

Tietämättömän) Nijncuin jocu kilwan juoxewa, joca ohidze juoxe, ei hän määrä ennätä: ja kilwoittelia joca tuuleen hacka: Nijn myös caikille nijlle tapahtu, jotca ilman uscota hywiä töitä tekewät: sillä he epäilewät cuinga he nijden cautta taitawat pysyä Jumalan edes. Sentähden on se caicki turha juoxu, turha kilwoitus ja turha teco.

I. Kor. 10:12 (477)

Agricola seuraa kommenttinsa loppuosassa tarkemmin ruotsalaista tekstiä.

lange) Senteden elken yxiken
toinen toistansa ylencatzoco,
echke quinga Wäkeue eli quinga
Heicko hen on, Sille ei hen tiede
quingacauuan se henelle pistepi.

Darumb verachte keiner den
andern wie stark oder
schwach er sey, Wer weis
wie lange er selbs bleibet.

(icke faller) Therföre för-
achte ingen then andra, huru
starck eller huru swagh han
är, Ty han weet icke huru
lenghe thet warar medh honom.

1642

Ettei hän lange) Sentähden älkän yxikän toinen toistans ylöncadzo, ehkä cuinga wä-
kewä eli heicko hän on: sillä ei hän tiedä, cuinga cauwan se hänellä pisy.

I. Kor. 10:26 (478)

Agricola seuraa lähteitään.

Herran) Christus ombi yxi Herra
ia Wapach, Nin ouat mös ne
Christiliset caikissa cappaleisa

(Des HErrn) Christus ist
HErr vnd frey, Also auch
alle Christen in allen
dingen.

(är HERRANS) Christus är en
Herre och frij, sammalunda
ock alle Christne j all
ting.

1642

On HERran) Christus on HERra ja wapa, nijn myös owat caicki Christityt caikis.

I. Kor. 10:29 (478)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Domitaan) Kulle hen machta mi-
nun domita Mutta minun omatundon
pite sen ylitze domitzemata ia
Fangitzemata oleman, ehke mine
hetkexi welten henen Mielense
ielkin.

(Lassen vrteilen) Er mag
mich vrteilen, aber mein
Gewissen soll darumb vn-
geurteilet und vngefangen
sein, ob ich jm eusserlich
weiche zu dienst.

(döma) Han må döma migh,
men mit samwet skal ther
offuer odömt och ofånget
bliffua, ändoch iagh wäyer
vndan, honom til wilia.

1642

Duomitan) Duomitcan hän minua, mutta minun omatundoni pitä duomidzemata
oleman, ehkä minä wäldän, hänen mielens noutexi.

I. Kor. II:10 (479)

Agricola seuraa lähinnä ruotsinkielistä tekstiä.

Woima) se on Päälina Nätty, eli
Hundu quin tesse cutzutan woima,
iolla merkiten ette Waimo ombi
Miehen hallusa Ge. 3.

(Macht) Das ist der schleier
oder decke, dabey man mercke,
das sie vnter des Mannes
macht sey. Gen. 3.

(Macht) Thet är, doken eller
hoffuudhklädet, thet här
kallas macht, til at tekna,
at hon är vnder manzens
wold. Gene. 3.

1642

Woiman) Se on päälijna, eli nätty, jotca tässä woimaxi cudzutan, jolla opetetan waimon
miehen hallus oleman.

I. Kor. II:28 (481)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä.

Coetelcan) se on Jocainen catzo-
can quinga hen vsko tesse Ecto-
lises mite ia mingeteden hen sen
ottapi.

(Prüfe) Das ist, Ein igli-
cher sehe zu, wie er gleube
in diesem Abendmahl, was vnd
wo zu ers empfahe.

(pröffue) Thet är. Hwar och
en see til, huru han troor
vthi thenna natwarden, Hwadh
och huar til han thet vnd-
fäär.

1642

Coetelcan) Se on, Jocainen cadzocan cuinga hän täsä Ehtolises usco, ja mingätähden
hän sen otta.

I. Kor. 11:29 (481)

Kommentti tiivistää Lutherin tekstiä. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

eroita) se on, ioca Christusen
Rumista ei enembene pidhe quin
mwtaçan Roca

(Nicht vnterscheidet) Der
Christus Leichnam handelt
vnd da mit vmb gehet als
achtet ers nicht mehr, denn
ander Speise.

1642

Eroita) se on, joca ei Christuxen ruumista enämbänä pidä cuin muutacan ruoca.

I. Kor. 12:2 (481)

Kommentti liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

Pacanat) Se on, coska te olitta
Pacanat, eipe te miten tienyet
puhua, eike Christusest eike py-
heste Hengeste. Waan nyt teiden
pite tietemen hengen Lahiat pait-
zi ionga eikengen Christusta tun-
ne, waan pikemin pahasti heneste
puhupi.

(Das jr Heiden) Das ist,
da jr Heiden waret, wus-
tet jr nichts, weder von
Christo, noch von dem heili-
gen Geist. Nun aber soltet
jr des Geistes Gaben wis-
sen, on welchen niemand
Christum erkennet, sondern
viel mehr verflucht.

(Hedhningar) Thet är, tå j
woren Hedhningar, wisten j
intet *säya*, huarken aff
Christo eller aff them
helgha Anda, Men nu skolen
j weta Andans gåffuor, vthan
hwilken ingen kenner Chris-
tum, vthan snarare talar
illa om honom.

1642

Pacanat ollet) se on, cosca te olitta pacanat, nijn ette mitän tiennet puhua, ei Christuxest eikä Pyhästä Hengestä, waan nyt te tiedätte Hengen lahjat, jota paidzi ei yxikän Christusta tunne, waan pikemmin pahasti hänestä puhu.

I. Kor. 12:4 (483)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Moninaiset) Caikis Christilisis ombi yxi Hengi, Wijsaus, Ymmerdhys, Vsko Woima et c, Mutta sen-caltaisi prucata ia harioitella muita watan, ei se ole iocahitzella, Mutta wijsaudhesta ne puhuat iotca Jumalata tundemaan opettauat, Tiedhosta ne puhuuat, iotca Vlkonaisista menoista ia Christilisista Wapaudhesta opettauat. Ne Vskon osottauat, iotca iulkisesta sen tunnustauat Sanoilla ia Töille, ninquin Martyrit tegit, Ne Henget eroittauat, iotca Prophetat, ia Opetuxet *coetteleuat ia kiusauat.*

(Mancherley) Es ist in allen Christen ein Geist, weisheit, erkentnis, glaube, krafft etc. Aber solches gegen ander vben vnd beweisen, ist nicht jedermans, Sondern von weisheit reden, die da leren Gott erkennen. Von erkentnis reden, die da leren eusserlich wesen vnd christliche Freiheit. Glaube beweisen die jn öffentlich bekennen mit worten vnd Werken, als die Marterer. Geister vnterscheiden die da *prüfen* die Propheceien vnd Leren.

(mongahanda) Vthi allom Christnom är en Ande, wijsheet, föstånd, troo, krafft etc. Men öffua och bewijsa alt sådant emoot andra, är icke hwars manz, Vthan the tala om wijsheet som lära kenna Gud, Och the tala om förstånd som lära om

vtwertes wesende och
Christeligh frijheet. The
bewisa trona, som vppen-
barligha bekenna henne
medh ord och gerningar,
såsom martyres giorde,
The åtskilia andar, som
pröffua prophetier och
läror.

1642

Lahjat owat moninaiset) Caikis Christityis on yxi hengi, wijsaus, ymmärrys, usco, woima, etc. Mutta harjoitella ja näyttä caickia niytä muillen, ei ole jocamiehen. Waan ne puhuwat wijsaudesta, jotca opettawat ulconaisesta menosta ja Christillisestä wapau-desta. Ne uscon näyttävät, jotca hänen julkisest sanoilla ja töillä tunnustawat, nijncuin Martyrit teit: Ne henget eroittawat, jotca coettelewat Prophetiat ja opit.

1. Kor. 12:13 (482)

Agricola seuraa lähteitään.

iooneet) Me iome ychtelaista
Sacramenti, ette meiden mös pi-
te yhdencaltasen Hengen saman,
Ninquin me olemma mös ychtelei-
sen Casten saneet yhdexi Rumixi
tullaxem.¹¹⁶

(Getrencket) Wir trincken
eynerley Sacrament das wir
auch einerley Geist empfa-
hen, gleich wie wir einer-
ley Tauffe empfahen, das
wir ein Leib seien.

(drucket) Wij dricke ena-
handa Sacrament, at wij ock
enahanda Anda vndfä skole,
lijka som wij vndfä enahanda
doop at wij en krop wara
skole.

---

¹¹⁶ Rakenteesta Elsayed & Nummila & Salmi & Uusitalo 2018.

1642

Juotetut) Me juomme yhtäläistä Sacramentia, yhdencaltaista Henge saadaxem: ninj-
cuin me olemma myös yhtäläisen Casten saanet, yhdexi ruumixi tullaxem.

1. Kor. 13:2 (484)

Agricola seuraa lähteitään.

Vsko) Waicka¹¹⁷ ainoa Vsko Inhi-
misen wanhurskautta, ninquin P.
Pauali Vsein sano, Quitengin
cussa ei Rackaus ole, ei sijne
ole oikea Vsko, echke hen viele
Tunnustächtie tekis.

(Allen glauben) Wiewol al-
lein der Glaube gerecht
machtet, als S. Paulus al-
lenthalben treibet, Doch wo
die Liebe nicht folget, were
der glaube gewislich nicht
recht, ob er gleich Wunder
thete.

(alla troo) Endoch allena
troon gör menniskiona ret-
ferdigha, såsom S. Paulus
allestädz säggher, likwel
ther icke kärleken medh-
fölier, ther är wisseligha
troon icke rett, thet hon
än iertekn giorde.

GAB

Ty man skal weta at
troon är treggehanda, een
historisk troo, een saligh-
görande troo, och een vnder-
görande troo. Om thenna tri-
die talar Paulus här, som

---

¹¹⁷ Painovirhe *Waick*.

man aff hennes bescriffuelse
see kan. Thenna och then
historiska troon kan een
menniskia wel haffua och än
tä bliffua fördömd. Matth.
7:22.

1642

Ja olis caiki usco) Waicka usco ainoastans ihmisen wanhurscaxi teke, nijncuin P. Pawali jocapaicas sano. Cuitengin cusa ei rackaus seura, signä ei totisest ole oikia usco, waicka hän ihmeitäkin tekis. Sillä meidän pitä tietämän, että usco on colmilainen, yxi Historiallinen usco, toinen autuaxi tekewäinen usco, ja colmas ihmeitä tekewäinen usco. Tästä colmannesta puhu Pawali täsä, cuin hänen kirjoituxestans nähdä taitan. Tämä ja Historiallinen usco taita ihmisellä kyllä olla, ja cuitengin cadotetuxi tulla. Matth. 7:22.

I. Kor. 13:5 (484)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia.

Sickuri) Ninquin ne *Wihaiset*,
kärsimättömet, iulmat, cangiat,
ia niskurit Inhimiset tekeuet.

(Vngeberdig) Wie die *zornigen störrigen, vngedültigen Köpffe* thun.

1642

Ei hän ole sickuri) Nijncuin wihaiset, ynsiät ja kärsimättömät tekewet.

I. Kor. 13:8 (484)

Agricola liittyy ruotsalaiseen pohjatekstiin.

wäsy) se on Ei hen lacka hyue
tekemest, echke henen wastaans
techden pahasti eli hyuesti,
aina hen quitengi hyuesti teke.

(Nicht müde) Das ist, Sie
lesst nicht abe Guts zu
thun, man thue jr lieb oder
leid, Sondern helt fest an
mit wolthun, vnd wird nicht
anders.

(tröttas icke) Thet är, Han
läter icke aff at göra wel,
ehuadh man gör wel eller il-
la emoot honom, Vthan håller
fast vppå at göra wel.

1642

Ei wäsy) Se on, ei hän lacka hywä tekemäst, ja jos händä wastian tehdän pahoin eli hywin, nijn hän aina cuitengin hywin teke.

1. Kor. 13:9 (484)

Agricola muotoilee kommenttinsa molempien pohjatekstien mukaan.

Polittain) Echke me vskon cautta
tiedhem ja ymmerdeme mike Jumala
on, ia mite hen meille andapi,
Nin eiqitenga senmotoinen mei-
den ymmerdhöxen ole teudhelisexi
luettu, waan polittain ia waia
sen tuleuaisen Cunnian echtöon.

(Stückwerck) Wiewol wir im
glauben alles haben, vnd er-
kennen was Gott ist, vnd vns
gibt, So ist doch dasselbig
erkennen noch stückwerck,
vnd vnuolkomen gegen der
zukünfftigen klarheit.

(endeels) Endoch wij genom
trona haffuom och wetom all
ting, huadh Gudh är och
hwadh han giffuer oss, Så är
doch sådana wärt förstånd
icke fulkommelighit reknan-
de, til then til stundande
klarheet.

1642

Puolittain) Ehkä me uscon cautta caicki tiedämme mikä Jumala on, ja mitä hän meille anda, nijn paljo cuin meidän autuutem tarwitan, nijn ei cuitengan sencaltainen meidän ymmäryxem ole täydellinen, tulewaisen cunnian ehton.

I. Kor. 13:13 (484)

Agricola täydentää lähteitään.

Swrin) Eipe Rackaus Inhimisi
wanhurskauta, wan Vsko Ro 1.
Mutta quitengi, ette vskolla ia
Toiuolla ombi palio Jumalan ty-
kene tekemiste, ia henelte ainos-
tans caiki hyuet saauat, sijtte
heiden pite wijmein lackaman,
*coska he caiki vskotut ia toiuo-
tut cappaleet ouat pänens Taiuasa
käsittenyet.* Mutta Rackaus hen
kätte henens meidhen Lähimeisen
cochtan, ia alati hyue teke, Ja
sijttekin wiele ijancaikisesta
pysy *Jumalan tykene*, Sentedhen hen
cutzutan tesse Swrimaxi, se on,
*Leuijemexi, wekeuemexi, ialomaxi
ia ijancaikisexi.*

(Die grösset) Liebe macht
nicht gerecht, sondern der
glaube, Ro. j, Weil aber
glaube vnd Hoffnung gegen
Gott handeln vnd nur gutes
empfahen, dazu auffhören
müssen, Die Liebe aber ge-
gen dem Nehesten handelt,
und nur gutes thut, da zu
ewig bleibet, ist sie
grösser, das ist *weiter,
thettiger vnd wahrhafftiger.*

(störst) Kärleken gör icke
menniskiona retferdigha,
vthan troon. Rom. I. Doch
effter troon och hoppet
haffua theras handel när
gudh, och allenast vndfå
gott och måste ther til
återwenda, Men kärleken
handlar medh wår nästa,
altijd gör gott, och ther
til medh bliffuer
ewinnerligha. Therföre sägs
han här wara störst thet är,
*widare, krafftigare och
warachtighare.*

1642

Suurin) Ei rackaus ihmistä autuaxi tee, waan usco, Rom. 3. Mutta cuitengin, että uscolla ja toiwolla on paljo Jumalan tykönä tekemist, ja häneldä ainoalda caicki hywät saawat ja cuitengin sijte wijmein lackawat: Mutta rackaudella on tekemist lähimmäisen cansa, ja sille alati teke hywä, ja pysy sijttekin ijancaikisest. Sentähden hän cudzutan täsä suurimmaxi, se on, lewiämmäxi, wäkewämmäxi, ja pisywäisemmäxi.

I. Kor. 14:2 (487)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

Kielille puhu) se on Psalmi taicka Prophetat Lwkia, ia weisata Seurakunnasa, ia ei nijte wlostulkita, Ehcke lukia itze ymmertä mite hen Luke. Prophetia ombi ymmerdhyste saadha Jumalalda, ia taita site muille iaca. Wlostulkita se on muille ymmerdhöste edhestoimitta. Nin aijattele nyt P. Pauali ette kielille puhua, ei Seurakunda paranna. Mutta Propheterata¹¹⁸ ia wlostulkita, se Seurakunnan paranda.

(Zungen redet) Mit Zungen reden ist Psalmen oder Propheten in der Gemeine lesen oder singen, vnd sie nicht auslegen wiewol sie der Leser versteht. Weissagen ist den sinn von Gott nemen, vnd andern geben mögen. Auslegen ist den Sinn andern furgeben. Also meinert S. Paulus, mit zungen reden, bessert die Gemeine nicht, Weissagen aber vnd Auslegen bessert die Gemeine. Jm Geist, heisset bey jm selber.

(tungomål) Medh tungomål tala, är Psalmar och Propheter läsa och siunga j Församlingenne, och icke vtleggja them effter, ändoch

---

¹¹⁸ Painovirhe *Popheterata*.

Läsaren sielff föstår thet
han lääs. Prophetia är, at
vndfå sinnet aff Gudhi, och
kunna giffuat androm. Vth-
leggia eller vthtyda är, att
giffua sinnet androm före.
Så menar nu S. Paulus, at
tala medh tungomål, förbät-
rar intet Församlingena, men
prophetera och vthleggia,
förbättrar Församlingen.

1642

Kielillä puhu) Kielillä puhua, on luke ja weisata Psalmia ja Prophetaita seuracunnas, ja ei perästä selittä, ehkä lukia idze ymmärtä mitä hän luke. Propheterata, on saada taito Jumalalda ja anda muillen. Selittä eli toimitta, on anda muillen taito. Nijn luule P. Pawali, että kielillä puhua, ei paranna seuracunda: Mutta Propheterata ja selittä, paranda seuracunnan.

I. Kor. 14:15 (487)

Agricola täydentää lähteitään.

Mielesseni) Mielen cansa puhua,
merkitze, *wlostoimitta, tulkita*
ia selitte Sille Hengen ben tes-
se cutzupi kielen paliahan änen,
Mutta Mielen halun ia taidhon.
Senteden Hengesse puhua, se on,
coskas itzelles ymmerdhet Rama-
tun toimen, ia et site muille
wlostoimita.

(Mit dem sinn) Mit dem sinn
reden, ist eben so viel, als
auslegen vnd den Sinn den
andern *verkleren*. Aber im
Geist reden, ist den sinn
selbs verstehen, vnd nicht
auslegen.

(medh sinnet) Med sinnet ta-
la, är så mykit som *vth-*
leggia och förklara sinnet
enom androm. Men tala j an-

danom, är tå man förståår
sielff sinnet, och vthlegger
icke effter sigh.

1642

Mielesäni) Mielestä puhua, on nijn paljo cuin toimitta ja selittä muille mieländs: Mutta hengesä puhua on, cosca ihminen ymmärtä mielen, ja ei selitä.

I. Kor. 14:22 (486)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Merkin) se on, Moninaisten kielien cautta ne Christitömet Vskoon kiendyuet, ninquin muinen Merkein ia Ihmetten cautta. Mutta Propheteramisen cautta tuleuat Christitut paremaxi ia wahuemaxi, ninquin iongun Ihmen cautta, iossa¹¹⁹ he Vskonsa coetteleuat, ia leuteuet sen *wachuaxi ia todhexi*.

(Zum zeichen) Durch mancherley zungen werden die vngleubigen zum glauben bekeret, wie durch andere zeichen vnd wunder. Aber durch weissagung werden die gleubigen gebessert vnd gestercket, als durch zeichen, daran sie jren glauben prüfen vnd erfahren, das er *recht* sey.

(tekn) Thet är, genom mongahanda tungomål warda the ochristne vmwende til trona, såsom genom annor tekn och Vnder, men genom Prophetering warda the Christtrogne föbättradhe och styrckte såsom genom itt tekn, ther the sina tro på pröfua, och förfara at hon är *rett*.

---

119 Painovirhe *cozza*.

1642

Merkixi) se on: Christittömät käändywät uscon moninaisten kielden cautta, nijncuin muinengin merckein ja ihmetten cautta: Mutta Propheteramisen cautta tulewat Christityt paremmaxi ja wahwemmaxi, nijncuin jongun ihmien cautta, cosca he uscons coettelewat ja sen wahwaxi ja todexi löytäwät.

I. Kor. 14:32 (488)

Agricola seuraa lähteitään. Vuoden 1642 Raamattu lisää ohjeistuksen kansankielen käytöstä kirkossa.

Alamaiset) Mwtamat lwlewat, ette coska heille on *Tieto ia taito*, ia Hengen Lahiat, ettei henen tule keten wäiste eli weltte, iosta sis Lachkouxet ia Eriseurauxet tuleuat, Mutta P. Pauali tesse sanopi ette heidhen tulepi wäiste, Senuoxi ette Hengen lahiat ouat heidhen woimasans, ei nijte prucaman Yximielisudhen wastan, Nin ettei he saa sanoa Ette Hengi heite sihen waati eli aia.

(Vnterthan) Etliche meinen weil sie den *verstand* vnd des Geists gaben haben, sollen sie niemand weichen noch schweigen, daraus denn Secten vnd zwittracht folgen. Aber S. Paulus spricht hie, Sie sollen vnd mügen wol weichen, Sintemal die gaben des Geistes in jrer macht stehen, jr nicht zu brauchen wider die einigkeit, das sie nicht sagen dürffen, Der Geist treibe vnd zwinge sie.

(vnderdänighe) Somlighe mena, at tå the haffua *förstånd* och Andans gåffuor, skola the ingom wika eller giffua swigha, aff hwilko partij och twedregt pläggar komma. Men S. Paulus säggher här, at the skola och mågga wel

wika, effter Andans gåffuor
stå j theras macht, til at
icke bruka them emoot
endregten. Så at the icke
behöffua säya, at Anden
twingar och driffuer them.

GAB

NB Aff thetta hela
cap. merck, at thet är icke
lofflighit, vthan itt stoort
missbruwk, siunga, bidhia,
messa eller predica på frem-
mande tungomål, ther ingen
eller fåä äro som thet
förstå, allenast thet språ-
ket mest brukas, som meste
parten kunna, och alt skeer
til förbättring.

1642

Alemmaiset) Muutamat luulewat, jos jollaculla on tieto ja Hengen lahjat, nijñ ei hänen tule kellengän myötä anda, josta sijtte Eriseurat tulewat: Mutta P. Pawali sano täsä, että sencaltaisten tule sentähden myötä anda, waicka Hengen lahjat heille annetut owat, ja nijñ ei heidän pidä nijtä käyttämän yximielisyttä wastan, ettei he sais sanoa: Hengi meitä sijhen waati, ja aja. NB. Ymmärrä coco tästä Lugusta, ettei ole luwallinen (waan suuri pahennus) weisata, rucolla, messua pitä eli saarnata muucalaisella kielellä, cusa ei kengän, eli harwat owat jotca sen ymmärtäwät. Ja taas, että luwallinen on jotakin muucalaisella kielellä opetta, cusa muutamatkij sen ymmärtäwät. ainoastans ette se kielen parsi pidetän, jonga enin osa ymmärtä, että caicki nijñ parannuxexi tapahtuisit.

I. Kor. 15:3 (488)

Agricola täydentää Lutherin kommenttia. Kuningatar Kristiinan Raamattu ohittaa lisäykset ja liittyy ruotsalaiseen tekstiin.

Ramatuidhen ielkin) Sille ette
Toimen ia Jerien pereste paitzi
Ramatuiden ia pyhein Kiriain toi-
meta, *ouat seke nemet cappalet*
ylesnousemisesta cooleista,
ette caiki m̄wt Vskon cappalet
cuulla quin hullus

(Nach der Schrift) Denn fur
der *vernunfft* ausser der
Schriftt ist alles thörlich
zu hören.

GAB

(effter Scriffterna) Ty
effter förnufftet vthan
then H. Scriff är thet
en dårskap, troo eller
säya sådant wara skeedt.

1642

Ramattuin jälkeen) Sillä toimen jälkeen, paidzi Ramatuita uscoa, eli sencaltaista tapah-
tunexi, on hulluus.

I. Kor. 15:29 (492)

Agricola seuraa lähteitään.

Cooluten päle) Ette ne Christitut
wachuistaisit Coolluten ylesnou-
semisen, nin he annoit itsense Cas-
ta nijnen coollutten hautain päle,
sille samalla merkiten ette iuri
ne samat Coolleet piti ylesnouse-
man.

(Vber den Todten)Die auff-
stehung zu bestercken, lies-
sen sich die Christen teuf-
fen vber den Todten grebern,
vnd deuten auff dieselbigen,
Das eben dieselbigen würden
aufferstehen.

(the dödha) Til at styrckia
vpständelsen, läto the
Christne döpa sigh offuer
the döhdas griffter, och
gäffuo ther medh förstå, at
rett the samme vppstå skul-
le.

1642

Cuolluitten päälle casta andawat) wahwistaxens ylösousemusta, annoit Christityt casta heitäns cuolluitten hautain päällä, ja annoit sen cansa tietä, että ne totisest nousemän piti.

1. Kor. 15:33 (492)

Agricola täydentää lähteitään.

Pahat ialitoxet) se on, paha *ki-
kuri, kimpu, seura ia ioucko,*
iossa sangen vsein Pahannoxen
sanat puhutan vsko watan, ia
turmellan hyuet Omattunnot, *ia
heidben pahan Esicuuansa cansa,
saatauat ne Wiattomat itze cal-
taisexensa.*

(Geschwetze) Das ist, böse
Gesellschaft, da oft gar
ergerliche wort gefallen,
wider den Glauben, vnd
verderben gute Gewissen.

(ondt snack) Thet är, ondt
sällskap, ther offta ganska
argeligh ord falla emoot
trona, och förderfua godh
samwet.

1642

Pahat jaarituxet) se on: paha seura, joisa usein sangen pahendawaiset sanat pääsewät, usco wastoin, ja turmelewat omantunnon.

I. Kor. 15:44 (492)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Loonolinen Inhiminen) on se, quin söpi, iopi, maca, waluo, casuapi ia nändy, sighitte lapset ia ette et c. Hengelinen Rumis on se quin ei sencaltaista taruitze, ia on quitengi yxi totinen Rumis, iocca Hengeste *elepi ia wircupi*, ninquin Gene. 2. opetetan.

Natürlicher Leib ist, der isset, trincket, schlefft, dewet, zu vnd abnimpt, Kinder zeuget etc. Geistlich, der solches keines darff, vnd doch ein warer Leib vom Geist *lebendig ist* wie man aus Gen. 2. verstehen kan.

(naturlighit) Naturligh lekamen, är thet ther äter, dricker, soffuer, wexer til och aff, vpföder barn etc. Andeligen lekamen är, then sådant intet betorff, och är doch likwel en sann lekamen, *leffuandes* aff andanom, såsom man kan förstå vthaff Gene. 2.

1642

Luonnollinen) Luonnollinen ruumis on se cuin syö, juo, maca, caswa ja wähendy, caswatta lapsia, etc. Hengelinen ruumis on, joca ei sencaltaista tarwidze, ja on cuitengin totinen ruumis, elävä hengestä nijncuin nähdän, Gen. 2:9.

I. Kor. 15:54 (491)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Se Coolema) se on, Colema maasa maca ia ombi woimatoin Mutta Ele-

Das ist, Der Tod ligt dar nider vnd hat nu keine macht

me se päle maca ja sanopi, Hei
sine voitettu Cussas nyt olet
Colema et.c

mehr, Sondern das Leben
ligt oben vnd spricht, Hie
gewonnen, Wo bistu nu Tod
etc.

1642

Nielty) Se on: Cuolema on alla ja ei ole mitän woima enä hänellä: waan elämällä on
woitto ja sano: se on voitettu, cusas olet cuolema?

1. Kor. 16:9 (493)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

Oui) Ette Swri Oui on auattu,
se on, Monda cwleuaista sielle
ouat, iotca Euangeliumi kernasti
culisit, ia sijne Achkerasta
kijnirippuisit, iolle Jerusale-
mis tuskalla oli yxi ackona eli
rako auki.

(Thür) Grosse thür auffge-
than meinet er das viel Zu-
hörer da sind, als gehe das
Euangelium mit gewalt zum
thor ein, vnd sie vleissig
am Euangelio hangen, so
es zu Jerusalem kaum ein
Fenster oder Riss fand.

(een krafftigh dör) Thet är,
ther äro monge som gerna hö-
ra och anamma Euangelium. Så
at ther är såsom een dör el-
ler port öpen, ther j Jeru-
salem nepligha itt fenster
eller een spryngia öpen war.

1642

Suuri ja wäkewä owi) Se on: siellä on monda, jotca mielelläns culewat ja watan otta-
wat Euangeliumin: Nijn että siellä on njn cuin yxi owi eli porti awoi, cusa Jerusalemis
näpiäst ackuna eli raco awoi oli.

1. Kor. 16:22 (494)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Anathema) Panna Somexi, Anathema Grekixi, Maharam Hebraikaxi, se on caiki ychte, Waan Moth, cutzutan Colema Nin nyt P. Pauali sanopi, Joca ei Christusta racassa pidhe hen olcon *Forbannattu, ia Sadhattettu* Colemahan. Leviti. 27.¹²⁰

Bann auff deudsch, Anathema auff Griechisch, Maharam auff Ebräisch, ist ein Ding. Moth aber heisset tod. Wil nu S. Paulus sagen, Wer Christum nicht liebet, der ist *verbannet* zum tode. Vide Leu. 6.

(Anathema, Bann på Swensko, Anathema på Grekesko, Maharam på Ebraisko, är alt itt, men Moth heter döden. Så wil nu Paulus säya, Then Christum icke haffuer kää, han ware *förbannat* til dödden. Vide Leuitici. 27.

1642

Anathema) Panna Suomexi, Anathema Grekixi, maranatha Hebreaxi. Nijn P. Pawalikin sano: joca ei Christusta racasta, hän olcon kirottu ja cuolemahan sadatettu. Vide Levit. Cap. 29.

2. Kor. 1:19 (497)

Agricola seuraa lähteitään laajentaen.

Nin ia Amen, se on *totinen tosi, wissi ia wachua*.

(Amen) Das ist, *Gewis vnd wahrhafftig*.

(Amen) Thet är, The äro *wiss och sann*.

---

¹²⁰ Painovirhe 29. 3. Mooseksen kirjassa on 27 lukua. Vuoden 1642 Raamattu toistaa virheen.

1642

Amen) Se on. ne owat totiset ja lujat.

2. Kor. 2:5 (499)

Agricola liittyy Lutheriin. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Minua surettanut) se on Ei hen
ole minua teiden tädhen murehesen
saattanut, mutta teite. Sillä mitä
minä olen murechtinut, ei se ole
minun techteni, wan teidhen
tädhenne tapachtanut.

(Mich) Das ist, Er hat mich
nicht vber euch betrübet,
sondern euch, Denn was ich
betrübet gewest bin, das ist
nicht vmb meinen willen,
sondern vmb euer willen
geschehen.

1642

Murhellisexi saattanut) Se on, ei hän ole minua teidän tähtenne murhesen saattanut, mutta idze teitä: sillä mitä minä olen murhettinut, ei se ole minun idze tähteni tapahnut, waan teidän tähtenne.

2. Kor. 2:6 (499)

Agricola seuraa lähteitään.

Kylle sijnä) Tesse hen sijte puhupi, ionga hen Ensimeises Lehetuskirias v. Cap. rangaisi ia Perkelen haltun annoi, ia nyt tesse keske, ette hen sen pite iellens coriattaman, ette hen nin oli rangaistu.

(Ist gnug) Hie redet er von dem, den er droben in der I. Epist. Ca. 5. straffet, vnd dem Teufel wolt geben, Befilhet, man sol jn wieder annehmen, nach der geschehen straffe.

(Thet är noogh) Här talar han om then som han j första Epistlen j 5. Capi.

straffade och befalte dieff-
lenom Och befaler nu här,
at man skal anamman igen,
effter han nu så straffat
war.

1642

Kyllä sijnä) Täsä hän sijtä puhu, jonga hän edellises Epistolas 5. Lugus rangais, ja Perkelen haldun andoi, ja nyt käske, että sitä jällens corjataisin, joca nijn rangaistu oli.

2. Kor. 2:17 (499)

Agricola lyhentää lähteitään.

caupiskeluat) Watzans ia Ahneu-
dens tehden

(Verfelschen) Vmb des Bauchs
vnd Geitzs willen wie ein
Kretzmer den Wein felschet.

(förfalska) För bukens och
för gyrihetennes skul, sä-
som en Wijappare för-
falskar wijnet.

1642

Myyskendalewät) Wadzan ja ahneuden tähden, nijncuin wijnanlaskia turmele wijnan.

2. Kor. 3:4 (499)

Agricola tekee lisäyksen.

Vskallus) Ette me olema teijet
walmistanet ydexi Breiuixi Ju-
malalle.

(Vertrawen) Das wir euch
zum Brieue bereitet haben.

(Tröst) At wij haffue be-
reet til itt breff.

1642

Sencaltainen uscallus) Että me olemma teidän walmistanheet yhdexi Kirjaji.

2. Kor. 3:6 (500)

Agricola seuraa lähteitään.

Bockstauin) Bockstauin opetus, ombi palias Laki ia Tecojja opetta ilman Jumalan Armon tundemista, ionga cautta caiki Dornitan ia cadhotetan, ia Cooleman syypääxi tutan, ehcke mite Inhiminen *coconansa* on ia tekepi. Sille eipe hen taidha miten Hyue tehdhä ilman Jumalan Armoita.

(Buchstaben) Buchstaben leren ist, das blos Gesetz vnd werck leren, on der gnade Gottes erkenntnis, da durch wird alles verdampft, vnd des Todes schuldig erkand, was der Mensch ist vnd thut, Denn er kann on Gottes Gnade nichts Gutes thun.

(bokstaffens) Lära bokstaffuen är tå man lærer blotta Laghen och gerningar, vthan Gudz nådz kundskap, Ther medh warder kendt och förståndet, at alt thet menniskian är eller gör, är fördömdt och dödhen werdt, Ty hon kan intet gott göra vtan Gudz nådh.

1642

Bookstawiin) Opeta bookstawi, on opetta aiwa Lakia ja tecoja ilman Jumalan armon tundemista, jolla tutan ja ymmäretän, että caicki mitä ihminen idzestäns on, eli teke, on duomittu ja cuoleman ansainnut: sillä ei hän taida mitän hywä ilman Jumalan armota tehdä.

2. Kor. 3:6 (499)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Hengi) Hengen opetus, on Jumalan Armosta ilman Laita ia

(Geist) Geist leren ist, die gnade on Gesetz vnd

omia ansiota ionga cautta Inhi-
minen tule eleuxi ia autuaxi.

verdienst leren, dadurch
wird der Mensch lebendig vnd
selig.

(Anden) är lära gudz nådh
vthan Laghen och förtienist,
the igenom warder men-
niskian leffuande och
saligh.

1642

Hengen) On opetta Jumalan armo ilman Laita ja omia ansiota, jonga cautta ihminen eläwäxi ja autuaxi tule.

2. Kor. 3:13 (500)

Agricola seuraa lähteitään.

Peitteen) Mosesen Peite on
Bockstai ia henen oppians ei
tuta. Mutta se auattu HERRAN
Casuo ombi iulkisesta tuta Ju-
malan Armo ia Hengi, ioca mei-
te wapautta Laista, Bocksta-
uista ia Henen tegoistans, ette
heiden kircaudhens, ia tegonsa
mahdhaisit poislacaita.

(Decke) Die decke Mosi ist,
den buchstaben vnd seine
lere nicht erkennen. Das
aufgedeckt Angesichte des
HErrn, ist klar erkenntnis
der gnaden und des geists
der vns frey machet vom
Gesetz, buchstaben vnd sei-
nen wercken, das jre klar-
heit vnd werck müssen auff-
hören.

(teckelse) Mosi teckelse är,
icke kenna bokstaffuen ock
hans läro. Men thet vpteckta
Herrans ansichte är, klar-
ligha kenna Gudz nådh och
Anda, then oss frij gör jfrå

Laghen, bokstaffuen och hans
werck, at theras klarheet
och werk moste återwenda.

1642

Peitten) Mosexen peitet on, bookstawi ja hänen oppians ei tuta: mutta awattu HERran caswo, on julkisest tuta Jumalan Armo ja Henge, joca meidän Laista wapahta, bookstawista ja hänen tegoistans, että heidän kirckaudens, ja tecons lackaisit.

2. Kor. 3:18 (500)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Speilisse) Nin quin speili ydhen cuuan tygens ottapi, Nin mös meiden sydhen ottapi sellens Christusen tundemisen.

(Spiegelt) Wie der spiegel ein bilde fehet, Also fehet vnser hertz die erkentnis Christi.

(speglas) Så som spegelen tagher vti sigh itt belete, så tagher ock wårt hierta j sigh Christi kundskap.

1642

Speilisä) Nijn cuuin Speili otta hänehens cuwan: nijn otta myös meidän sydämem hänehens Christuxen tunnon.

2. Kor. 4:2 (502)

Agricola seuraa lähteitään, mutta jättää pois Lutherin ilmoittaman raamatunkohdan.

Salaiset) Tesse hen nijte wäri
*Opetaita ia Apostolit kylken
lycke*, iotca wlconaisesta caunit
kijldeuet. Mutta siselde he ouat
teunens ilkeytte

(Heimliche schande) Er
sticht die falschen *Apostel*,
welche eusserlich schön
gleissen, aber inwendig sind
sie vol vnflats. Matth. 23.

(hemligh skam) Här *stöter*
han på the falska *Apostlar*,
som vthwertes herlighge sy-
nas, Men inwertes äro the
fulle med slemheet.

1642

Salaisetkin) Täsä hän puhu wääristä opettaista ja Apostoleista, jotca ulco caunist kija-
däwät: mutta sisäldä he owat täynnäs ilkeyttä, Matth. 23:25.¹²¹

2. Kor. 4:4 (501)

Agricola seuraa lähteitään.

Jumala) Perkele ombi Mailman
Pämies, Isende ia Jumala. Sille
ette *Mailma* hende paluele, ia
ombi henen allansa

(Gott) Der Teufel ist der
welt *Fürst vnd Gott*, denn
sie dienet jm, und ist
vnter jm.

(werldennes Gudh) Dieffuulen
är werldennes *Förste och*
Gudh, ty *hon* tienar honom,
och är vnder honom.

1642

Mailman Jumala) Perkele on mailman Päämies, ja Jumala: Sillä mailma palwele händä,
ja on hänen allans.

2. Kor. 4:6 (502)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kom-
menttia.

Paistais) se on, meiden pite
paistaman ia sarnaman, quinga

(Entstünde) Das ist, Wir
sollen leuchten vnd predi-

---

¹²¹ Painovirhe 25:25.

Jumalan Armo tutan, Christusesa
meille osotettu, Mudh machtauat
Töite ia Lakkia *itzestens* paista.

gen, wie man Gottes gnade
erkennen soll, in Christo
vns erzeiget. Andere mügen
werck vnd gesetz leuchten
etc.

2. Kor. 4:6 (501)

Agricola seuraa lähteitään.

Casuoisa) se on Christusen tun-
demus, ia ei Mosesen casuo, ioca
on Lain tundemus, sille Christu-
sen cautta me Jumalan tunnema
Johan 6.

(Angesichte) Erkenntnis
Christi nicht das ange-
sichte Mosi, welches ist er-
kenntnis des Gesetzes. Denn
durch Christum erkennen wir
Gott, Joh. 6.

(Christi ansichte) Christi
kundskap, icke Mosi ansich-
te, som är Lagsens kundskap,
Ty genom Christum kennom wij
Gudh, Johan. 6.

1642

Caswoisa) Se on Christuxen tundemus, ja ei Mosexen caswo, joca on Lain tundemus:
sillä Christuxen cautta me tunnemma Jumalan, Joh. 6.

2. Kor. 5:13 (504)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

Ylenangarat) se on, Jos me wie-
le couasta heiden cansans mene-
me, nin me quitengin sijnä pal-
uelema Jumalata Jos me taas
hilian meneme heiden cansa, Nin
me sen teem heille *pahueluxexi*

(Thun wir zuuiel) Das ist, Ob
wir gleich scharff mit den
Leuten faren, so dienen wir
doch Gott dran. Thun wir
aber seuberlich vnd mes-
sig mit jnen, so thun wirs

ia *Mieennouteexi*, Jotca ouat
caiki oikein ia Hyuesti tehdyt.

den Leuten *zu Dienst*, das
allenthalben recht vnd wol
gethan ist.

(förstreng) Thet är, om wij
än skarpeligha fare medh
folcket, så tienom wij doch
Gudhi ther vtinnan, Fare wij
ock sacht medh them, så gö-
rom wij thet them *til dienst*
och wilia, hwilket alt rett
och wel giordt är.

1642

Olemme ylönagarat) Se on, Jos me olemma cowat heidän cansans, nijn me cuitengin
sijnä palwelem Jumalat: jos me taas olemma siwiät, nijn me teem heille palweluxexi
ja mielen noutexi, jotca owat caicki oikein ja hywin tehdyt.

2. Kor. 5:20 (504)

Itsenäinen kommentti.

Souitta) Tesse hen yleskorghotta sen ylenpaltisen Jumalan Laupiuden meiden cochtan
ettes näet, quinga Apostoli asetta Christusen, quin ei waan hen itze, mutta mös itze
Ise Jumala, Euangelium sarnan cautta, caikein neurimeste souindo pyytä meilde. O
ihmelinen Jumalan Rackaus, meiden cochtan, haleus, achkerus ia palawus.

2. Kor. 6:12 (506)

Agricola seuraa lähteitään.

Caruahas mielese) Sijte Ensimeis-
sest Lehetuskiriasta ne Corinthe-
rit hämmestuit ia Caruahas miele-

(Engsten) Aus der vorigen
Epistel waren die Corinther
erschreckt, vnd hermeten

se olit, Ette¹²² he olit Apostolit
wihoitaneet. Nyt hen heitä tur-
uapi, ia sano ette henen Suuns ia
Sydhemens iloisa on, ia wlosleui-
tetty. Senteden ei heiden pidhe
murehisans eli mielicarvahalla
oleman, Ninquin hen olis Wihoi-
sans heidhen pälens, Wan ei se
ollut henen Synsse, ette he olit
sijte Mielicaruahisa, Mutta nin-
quin hyuet Lapset he nerkestyit
hyueste Sydhemeste cussa ei site
taruittu olisi.

sich, das sie den Apostel
beleidiget hatten. Nu trö-
stet er sie, vnd spricht,
Sein hertz vnd mund sey
fröhlich vnd ausgebreitet,
Darumb sollen sie sich
nicht engsten noch hermen,
als sey er vber sie vnus-
tig. Das sie sich aber drob
hermen, sey an jm kein vr-
sach, sondern als frome Kin-
der hermen sie sich, aus
gutem hertzen, da es auch
nicht not ist.

(ängslas) Aff then förra
Epist. woro the Corinther
forskreckte, och harmadhes,
at the Apostlen förtörnat
hadhe. Nu tröster han them,
och sägher at hans
hierta och munn är gladh
och vthbreedd. Ther före
skulle the icke wara ängse
eller harmas, såsom han wore
them ogunstigh, Men at the
harmadhes ther offuer, war
icke vrsaken när honom,
vthan såsom from barn har-
madhes the aff itt gott
hierta, ther thet intet be-
höffdes.

---

122 Painovirhe *Eite*.

1642

Ei tarwita, etc. ahdistetan) Ensimmäisestä Epistolast hämmästyit Corintherit ja olit pahalla mielellä, että he Apostolin wihoittanet olit. Nyt hän lohduutta heitä, ja sano, hänen suuns ja sydämens iloisexi. Sentähden ei heidän pidä murheisans eikä pahalla mielellä oleman, nijncuin hän heille wihoisans olis, joca ei ollut heidän syyns että he sijtä pahalla mielellä olit, mutta nijncuin hywät lapset he hywästä sydäimestä närkeästyit, cusa ei tarwittucan olis.

2. Kor. 7:1 (506)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Hengen) se on, Opin ia Vskon hierelus, ninquin ne Wäret Apostolit [opetit]¹²³.

(Geistes) Das ist der lere vnd glaubens befleckung, wie die falschen Apostel lere-ten.

(andans) Thet är, Läronnes och troonnes besmittelse, såsom the falske Apostlar lärde.

1642

Hengen saastaisudesta) Se on: opin ja uscon saastaisuus, nijncuin wäärät Apostolit opetit.

2. Kor. 8:10 (508)

Agricola seuraa lähteitään.

Ruwennet) Te olitta ne Ensimeiset, iotca site tachtoit ia teit.

(Angefangen) Ir seid die ersten gewesen, die es wolten vnd auch thaten.

(begynt) I woren the förste som thet willen och giorden.

---

¹²³ Sana on jäänyt pois. Ensimmäinen suomenkielinen Raamattu lisää sen.

1642

Ruwennet) Olitta ne ensimmäiset, jotca sitä tahtoiti ja teiti.

2. Kor. 9:5 (510)

Lähteenä on Lutherin kommentti.

Ahnaus) se on, *tiueys*¹²⁴, *itarus*
saitus ia neppi andamassa.

(Geitz) Das ist,
kargheit vnd wenig geben.

2. Kor. 9:11 (511)

Agricola seuraa lähteitään.

yxikerdhasuden) Se on, ettei
hyuet tegot vloskieu¹²⁵ iongun
Ansion, palcan, Kijtoxen
kerskamisen, eli turhan cun-
nian tedhen, waan paliahast
ia sulasta rackaudesta.

(Einfeltigkeit) Das die
wolthat nicht vmb *geniesses*,
lohns oder ehre willen, son-
dern aus blosser freier lie-
be vnd lust geschicht.

(enfalligheet) At welgernin-
ganar icke skee för någhon
nytto, löön eller prijs
skul, vthan aff blott och
frij kärlek.

1642

Yxicertaisudella) Ettei hyvät työt tehdä jongun hyödytyxen, palcan eli cunnian tähden:
waan paljast ja wapast rackaudesta.

---

¹²⁴ Gananderin sanakirja antaa *tiveys*-sanana selitteeksi 'niskhet, niugghet, sordida parsimonia'. Vuoden 1642 Raamatussa mainitaan Sananlaskujen kirjan 21. luvun summaariosa "angarus ja tiveys köyhiä vastaan". Kiitän tiedoista Elina Heikkilää.

¹²⁵ Painovirhe *vloskien*.

2. Kor. 10:14 (512)

Agricola tarkentaa lähteitään. Vuoden 1642 Raamattu liittyy ruotsalaiseen tekstiin.

wloswenyte) eipe me tachtouet
itzemme ylenpalio kerskata, ellei
me olisi haman teihin asti wlot-
tunet, Ninquin ne *wäret Aposto-
lit* tekeuet, ia euckeuet heidens
vierasten töiste quin meiden ombi

(Faren) Wir wolten vns
nicht zu weit rhühmen, wo
wir nicht bis an euch ko-
men weren, Wie *jene* thun,
vnd rhümen sich frembder
erbeit, die vnser ist.

(offuer mätton) Wij wille
icke alt för wijdt beröma
oss, om wij icke alt in til
idher kompne wore, såsom the
andre göra, och beröma sigh
aff annars manz arbete, Thet
wärt är.

1642

Ylidze määrän) En me tahdo aiwan awaralda kerscata meitäm, jollen me hamas teidän tygön tullet olis nijncuin muut tekewät, ja kerscawat muiden työstä, joca meidän on.

2. Kor. 11:3 (513)

Itsenäinen huomautus.

kijuan) Kijuaus ombi sencaltainen halu, iolla ninquin Auio Mies yxin tacto Emendens racasta, waan ios hen astaitze toisen miehen mös site sama racastauan, sijte esken kiuauus ia rijta nouse. Samalmota mös P. Paulin ia Falskein Prophetain wälille tapac-
tui Nin on mös Jumalan kijuaus sen ylitze coska Loia ylencatzotan ia loondocappale racastetan.

2. Kor. II:10 (513)

Agricola seuraa lähteitään.

Poissuultaman) Quin yxi ioxeua
wesi *estemete edeswota*, nin mös
minun kerskamisen pite saman
edeskeumisen.

(Gestopffet) Wie ein lauffend
wasser, Also sol mein Rhum
auch lauffen, vnd unge-
stopfft fort gehen.

(förtaghen) Såsom itt rin-
nande watn, skal mijn berö-
melse ock haffua sitt lop,
och oförthagen framgå.

1642

Poisotettaman) Nijnconiu juoxewa wesi pitä myös minun kerscauxen pysymän ja estä-
mätä culkeman.

2. Kor. II:22 (514)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Häueistuxen) se on, Me asettam
nyt itzeme, nin quin Heicot,
ioijta teiden pite kersimen, io-
ca quitengi meille ombi häpiä
ette meiden pite teite kerssi-
men.

(Nach der vnehre) Das ist,
wir wollen vns itzt stellen
als die Schwachen, die jr
tragen müstet, das vns doch
eine schande ist, Sintemal
wir euch trag en sollen.

(smäligheet) Thet är, Wij
skickom oss nu såsom the
ther swaghe äro, huilka j
lijdha mosten, thet oss
doch een skam är effter wij
skolom lijdha idher.

1642

Häwäistyxen tähden) Se on: me laitam idzem nyt nijnconiu heicot, joita teidän kärsi-
män pitä, joca cuitengin meille häpiä on, että meidän pitä kärsimän teitä.

2. Kor. 11:29 (515)

Agricola seuraa lähteitään.

Heicko) Ninen Heickouskoisten
tedhen, hen palio teki ia wel-
ti, iota hen kylle mutoin mach-
tanut olis tedhä. *Quin* 1. Cor.
9 et¹²⁶ 12. sanopi.

(Schwach) Mit den Schwachen
im Glauben, thet vnd lies er
viel, des er wol anders
macht hatte, *Wie* er j. Co-
rin. 9. vnd 12. saget.

(Hoo är swagh) För thetas
skul som swaghe woro j
troonne giorde han och lät
mong stycke, ther han wel
annars hadhe mått, såsom
han ock sägher I. Cor. 9.
och 12.

1642

Cuca on heicko) Heidän tähtens, jotca uscosa heicot olit, jättä hän monda asiata, cuin
hän kyllä muutoin olis tainnut tedhä, nijncuin hän myös sano, 1. Cor. 9:2. ja 12:27.

2. Kor. 11:29 (515)

Agricola seuraa lähinnä ruotsalaista tekstiä.

Pala) se pisti henen Sydemens
coska ne heicot pahoijtettijn.

Vnd brandte (das ist) Es
verdrost jn hart, wenn man
die Schwachen ergerte.

(brinner) Thet är, honom
giorde ondt j hiertat, tä
man förargadhe the swagha.
Acto. 9.

---

¹²⁶ Vrt. ed. *Joh.* 3:34.

1642

En minä pala) Se on: se teki hänen sydämens paha, cosca heickoja pahettin.

2. Kor. 12:7 (516)

Agricola seuraa lähinnä Lutheria.

Pistin) Ei teme ole Lihan campaus irtauxijn, waan *iocu* swri packo ia cauhistos Perkelelede, sille ette Pistin cutzutan, iossa pahointekiet *pijnatan mestatan, hirteten ia naulitan*

(Pfal) Heisst hie nicht des Fleisches anfechtung zur vnkeusheit, Sondern grosse plage vnd schrecken vom Teufel. Denn Pfal ist, da man die Leute *angespiesset, gecreutziget, oder gehenckt hat.*

(päle) Thenna pälän kallar han icke kötzens anfechtning til okyskheet, vthan *nāghon* stoor plāgho och förskrekelse aff diefflenom.

1642

Pistin) Ei tämä ole lihan campaus irtauxijn, waan jocu suuri waiwa ja cauhistus Perkeleldä.

2. Kor. 12:9 (516)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Woiman) Telle sanalla Christus wachuista nite caikia iotca heickoudes eli kärsimises ouat Sille eipe hen taida woimans meisse osotta, ellei me heicot ole ia kärsi.

(Meine kraft) Mit diesem wort tröstet Christus alle, die in schwacheit oder leiden sind, Denn er kan seine stercke in vns nicht beweisen, wir sein denn schwach vnd leiden.

(mijn krafft) Medh thetta
ordet tröster Christus alla
the, som vti swagheet eller
lidhande äro, Ty han kan
icke bewisa sina starckheet
j oss, vthan wij äre swaghe
och lijdhē.

1642

Minun woiman on wäkewä) Tällä sanalla Christus lohdutta caickia, jotca heickoudes
eli kärsimises owat: sillä ei hän woimans meisä muutoin osota, ellen me heicot ole, ja
kärsi.

Gal. 2:6 (523)

Agricola seuraa lähteitään.

Mingecaltiset) Ne Falskit
Apostolit edheswedit, ette *ne*
12. iotca Christusen cansa wael-
danet olit, piti senuoxi Paua-
lita paremat oleman, Sen P: Pa-
uali tesse laitta, ia sano, Et-
tei sijte ole Lucu, quinga ia-
lot eli cunnialiset he ouat,
Sille Euangeliumis nin hyue on
yxi Sarnaia quin toinengi. j
Chorin iij.

(Welcherley) Die falschen
Apostel zogen an, das *die*
zwelff Apostel mit Christo
selbs gewandelt hatten,
darumb sie mehr denn Paulus
gülten. Das widerlegt S.
Paulus vnd spricht, Es liege
daran nicht, wie gros oder
herrlich sie seien, Es ist
im Euangelio ein Prediger
wie der ander. j. Cor. 3.

(Hurudana) The falske Apost-
lar gäffuo före, at *the*
Tolff Apostlar hadhe wandrat
medh Christo, och woro ther-
före werdhigaren än Paulus,
Thet driffuer S. Paulus
tillbaka, och säger, Ther
ligger icke macht vppå, huru

myndighe eller herlighe the
äro, Ty vthi Euangelio är en
Predicare såsom then andre,
I. Corin. 3.

1642

Mingäcaltaiset he muinen olit) Wäärät Apostolit sanoit, että *ne 12.* jotca Christuxen cansa waeldanet olit, piti sentähden Pawalita paremmat oleman: sijhen P. Pawali täsä wasta, ja sano: ei sijtä lucua ole, ehkä cuinga jalot ja cunnialiset he owat, cuitengin on Evangeliumis yxi sarnaja nijn hywä cuin toinengin, 1. Cor. 3:8.

Gal. 2:7 (522)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen Raamattuun.

Esinahan) P. Pauali cutzupi
Pacanat Esinahaxi, Sille ettei
he olluet nin ymberileicatut
quin Juttat.

(Vorhaut) Die Heiden heisset
er Vorhaut, darumb das sie
nicht beschnitten sind.

(förhuden) S. Paulus kalla-
dhe hedhninganar förhudh,
Ty the woro icke omskurne
såsom Judanar.

1642

Esinahan) Nijn hän cudzu pacanat, että he ymbärsleickamattomat olit.

Gal. 2:17 (523)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Synnin paluelia) Joca töidhens
cautta tacto Hurskaxi ia Autu-
axi tulla, hen tekepi iwri nin,
quin Christus tekis meite henen
Palueluxens, Wircans, Sarnans
Pijnans, ia Kersimisens cautta

(Sündendiener) Wer durch
werck wil from werden, der
thut eben als macht vns
Christus durch seinen
dienst, ampt, predigen, vnd
Leiden aller erst zu Sünder,

caikein ensin Synnisexi, iotca
sijtte Lain cautta pidheis Wan-
hurskaxi tuleman. Se olis iwri
poiskielde, ristinnaulita, ia
pilcata Christusta, Ja iellens
Syndiä ylesrakenda, ioca ennen
Vscon Sarnamisen cautta oli
poiscwlutettu.

die durch gesetze müsten
frum werden, Das ist
Christum verleugnet, gecreuziget,
verlestert, vnd die sünde
widerbawet, die zuvor durchs
glaubens predigt abgethan war.

(syndatienare) Then genom
gerninganar wil from och
retferdigh warda, han gör
lijka som han wore nu först
genom Christum och hans em-
bete, predica och *lidhande*,
en syndare worden, och moste
therföre genom Laghen from
warda. Thet är försaka,
korsz festa och försmädha
Christum, och vpbyggia syn-
den igen, then tilförenna
genom troonnes predican ne-
dherlagd war.

1642

Synnin palwelia) Joca töilläns tahto autuaxi tulla, hän teke nijncuin Christus meitä tekis
palweluxellans, wirgallans, saarnallans, pijnallans ja kärsimiselläns syndisexi, jotca sijtte
Lain cautta pidäis wanhurskaxi tuleman. Se olis nijncuin poiskieldä ja pilcata Christusta,
ja jällens wahwista syndiä, joca ennen uscon saarnamisen cautta poiscuulutettu oli.

Gal. 2:19 (523)

Agricola seuraa lähteitään.

Lain cautta) se on, Vscon cautta
ioca *Hengelinen* Laki on, me
olema Bockstauin Laista coollet,

(Dem Gesetz) Durch den glauben,
der ein *geistlich*, *lebendig*
Gesetz ist, sind wir

nin ettei me henen enembi welca
ole Roma 7.

dem Gesetze des buchstabens
gestorben, das wir jm
nicht mehr schuldig sind,
Rom. 7.

(Genom Lagh) Genom trona,
som är een *andeligb och*
lijffachtigh Lagh, ärom wij
bokstaffuens Lagh dödhe, at
wij henne intet meer skyl-
lighe äro, Roma. 7.

1642

Lain cautta) se on, Vskon cautta, joca on hengelinen Laki, ja me olemma Bookstawin
Laista cuollet, nijn etten me hänelle enämbi welca ole, Rom. 7:5.

Gal. 3:19 (526)

Agricola seuraa lähteitään.

Mihinge sis) Jumala on sulasta
Armosta Abrahamille Perimisen
luuannut, se on, Wanhurskaus ia
ijancaikinen Eleme Mite sis Laki
autta? Wastaus. Laki lisepi ia
ilmoitta Synnit coska hen palio
vloswaati, iota ei me woi teut-
te, Ja samalmoto mös ilmoitta
synnit, sitewarten, ette me tun-
disim, ette Jumala meite Wanhurs-
kautta *paliahast* Armosta. Jos
kylle olis waiuoin Laista Inhi-
misi wanhurskauttaman, miteste
me sis Armolla tekisimme, ioca
meille luuattu on?

(Was sol) Gott hat Abraham
das Erbe, das ist Gerechtig-
keit vnd ewiges Leben aus
gnade zugesagt, was hülfft
denn das Gesetz? Antwort.
Das Gesetz offenbaret vnd
mehret die sunde, so es viel
foddert, das wir nicht ver-
mögen. Vnd offenbaret sie
darumb, das wir erkennen,
das Gott aus gnaden gerecht
mache, wenn das Gesetz allein
gnug wäre, frum zu machen,
was dürfften wir der ver-
heissen gnade?

(Hwadh skal) Gudh hadhe aff
nådhe tilsagdt Abrahe arff,
thet är, retferdigheet och
ewinnerlighit lijff, Hwadh
hielper tā Laghen? Swar
Laghen förökar och vppenba-
rar syndena, tā hon mykit
vthkräffuer, thet wij icke
förmågom. Och vppenbarar
teslikes syndena, at wij
skolom bekenna, at Gudh gör
oss retferdigha aff nådh.
Om Laghen woro allena noogh
til at göra menniskiona
retferdigha, hwadh behöffde
wij tā nådhena, then oss
loffuat är?

1642

Mihingä sijs) Jumala on sulasta armosta Abrahamille perinnön luwannut, se on, wan-
hurscauden ja ijancaickisen elämän. Mitästä sijs Laki autta? Laki ilmoitta synnin, ja
waati paljon, jota en me woi täyttä: ja ilmoitta myös synnin, sentähden että me tiedäi-
sim Jumalan meitä sulast Armosta wanhurscaxi tehnen. Jos Laki ainoastans ihmisen
wanhurscaxi tekis, mitästä me sijs Armolla tekisim, joca meille luwattu on.

Gal. 3:19 (526)

Agricola seuraa lähteitään.

Wälimiehen) Se on Mosesen,
ioca Wälimies oli Jumalan ia *Is-
raelin* Canssan Wälille, Eipe si-
hen Wälimieste olisi taruittu, ios
Canssa olis maltanut Laki cwltha,
Exodi xx. Deut. v Ellei he nyt Laki
malta cwlla, Quinga sis Laki heite
woi wanhurskautta? Waan Jumala ombi

(Mitlers) Mosi, welcher
Mitler zwischen Gott vnd
dem *Volck* war. Es hette aber
keines Mitlers bedurfft, so
das volck hette das gesetz
hören mögen, Exo. 20. vnd
Deu. 5. So sie es nu nicht
hören mögen, Wie mag sie

yxi ainoa, se on, hen on yxinens,
ia eikengen ole henen Wertans,
Senteden ei taidha yxiken henen
cansans olla ilman Wälimiehete,
ninquin mös Pyhe Job todistapi.

das Gesetz frum machen?
Gott aber ist einig, das
ist, Er ist alleine, vnd hat
seines gleichen nicht, Dar-
umb on Mitler nicht mit
jm zu handeln ist, als auch
Hiob sagt.

(midhlarens hand) Mose,
hwilken en midhlarer war
emellan gudh och *folket*.
Ther hade ingen midlare be-
höfftz, om folket hade för-
mått höra Laghen. Exo. 20.
Deute. 5. kunna the icke hö-
ra Laghen, huru kan tä La-
ghen göra them froma? Men
Gudh är en, han är allena,
och haffuer ingen sin lijka.
Therföre kan man icke handla
medh honom vthan midlare,
såsom ock Job säger.

1642

Wälimiehen) se on, Mosexen joca Jumalan ja Israelin Canssan wälillä wälimies oli,
johon ei wälimiestä tarwittu olis, jos Canssa olis muutoin Lakiä cuulla tahtonut, Exod.
20:18. Deut. 5:5. Ellei he Lakiä cuulla tahdo, cuingasta sijs Laki heitä wanhurscaxi teke?
Waan Jumala on yxi, hän on yxinäns, ja ei yxikän ole hänen wertans, sentähden ei taida
yxikän hänen cansans ilman Wälimiehetä olla, nijncuin myös P. Job todista.

Gal. 4:17 (527)

Itsenäinen kommentti.

kijuauat) Se on, He tachtouat teite Christusesta ia henen Turuastans poisahdista, ia
Lain vskalluxeen teite kijnnitte Vide 2. Cor. 2.

1642

Kijwaele) Nimittäin, wäärät Apostolit.

Gal. 5:3 (529)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Welgolinen) Sille ettei Sydhen ilman wskota puhdas ole, Waan ilman Sydemen puhtautta, ei yxiken töö oikea eikä puhdas ole.

(Schuldig) Denn on glauben ist kein hertz rein, On hertzen Reinigkeit ist kein werck recht und rein.

(hela Laghen) Ty vtan trona är intet hierta reent, Vthan hiertans reenheet är ingen gerning rett och reen.

1642

Welcapää) Sillä ei sydän ole ilman uscota puhdas,eikä ilman sydämen puhtaudeta yxikän työ ole oikia ja puhdas.

Gal. 5:13 (529)

Agricola seuraa lähteitään.

Tila) Sen ne tekeuet iotca sannouat, Ette sis vsco kaikki tekepi, nin ei meiden taruitze miten hyue tekemen, waan loottakam meiten vskon päle.

(Raum gebet) Das thun die jenen, die da sagen, dieweil der glaube alles thut, so wollen wir nichts gutes thun, vnd auff dem glauben vns verlassen.

(tilfelle) Thet göra the som säya, Effter troon gör alt, så wiliom wij intet gott göra, vthan förläta oss på trona.

1642

Lihalle tila anda) Sen ne tekewät jotca sanowat: että VSCO caicki teke, nijn ei meidän tarwita mitän hywä tekemän, waan luottacam ainoastans meidän uscomme päälle.

Gal. 6:4 (53I)

Agricola seuraa ruotsalaista tekstiä.

Muisa) Se on Eikenengen pidhe, sijtä itzense ylistemen, ette hen ombi wäkeuemi, ia hurskambi quin henen Lehimeisens, Waan catzocaa itzens, ia kerskakan omasta wskostansa, ia sijte Armosta ioca hennelle Jumalalda on.

(Nicht an einem andern) Falsche Lerer suchen nicht wie sie frum werden, sondern das sie nur viel rhumbey andern haben, vnd stehet jr ding allein auff frembden zufal vnd anhang, denn sie sind ehrgirig vnd nicht rechtschaffen.

(icke vthi androm) Thet är, han skal icke vphäffua sigh ther aff, at han starckare och fromare är än hans näste, Vtan skodhe sigh sielffuan och så beröme sigh aff sinne troo och aff then nådh han sielff haffuer aff Gudhi.

1642

Ei yhdesäkän muusa) se on, ei pidä yhdenkän idziäns sijtä ylistämän, että hän on wäkewämbi ja hurskambi hänen lähimäistäns, waan cadzocan idze päällens, ja kerscatcan omasta uscostans, ja sijtä armosta cuin hänelle Jumalalda annettu on.

Gal. 6:16 (53I)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen tekstiin.

Mären) Ei teme Märe ole Inhimisten Opetus, waan Euangelium ia

(Regel) Diese Regel ist nicht der Menschenlere,

Vsko Christusen päle. Ja ne Christusen Arpimerckit, ioista hentesse puhupi, ei ne olluet ne Haauat Christusen Rumissa, waan caickinaiset Kerssimiset, quin meille ombi Christusen tedhen.

sondern das Euangelium vnder Glaube in Christo. Vnder die Malzeichen sind nicht die Narben an Christus leib, sondern allerley leiden das wir am Leibe vmb Christus willen tragen.

(Reglo) Thenne reglan är icke menniskio lära, vthan Euangelium, och troon på Christum. Och Christi tekn, ther han här om talar, är icke the säär på Christi lekamen, vthan allahanda lidhande, som wij haffuom för Christi skul.

1642

Ojennusnuoran) ei tämä ojennusnuora ole ihmisten opetus, waan Euangelium ja Vsko Christuxen päälle. Ja ne Christuxen arwet, joista hän täsä puhu, ei ollet haawat Christuxen ruumis, waan caickinaiset kärsimiset, cuin meidän on Christuxen tähden kärsiminen.

Ef. 1:10 (533)

Agricola seuraa lähteitään.

Coconsulkis) Jumala tachtotte caiki cappalet pite Christusen alaannetudh oleman, Ja ette hen Herraxi ia pääxi pidheteisin Psal. 8. Nin, ette iolla ei hen ole, ei-pe heille ole ychten *oikea* Jumala.

(Verfasset) Gott wil Christo alle ding vnterthan vnder für einen HErn vnder Heubt gehalten haben, Psalm 8. Also, das wer den nicht hat, sol keinen Gott haben.

(samman fattat) Gudh wil, at Christo skola all ting vndergiffuin, och han för en

Herra och hoffuudh hällens
warda, Psalmo 8. så at then
honom icke haffuer, han skal
ingen Gudh haffua.

1642

Yhdistäis) Jumala tahto, että caicki olisit Christuxen ala annetut, ja että hän niiden HER-
rana ja päänä pidetäisin, Psal. 8. niin että jolla ei hän ole, ei sillä myös oikia Jumala ole.

Ef. 1:22 (534)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

caikein) Sencaltainen Seurakun-
nan pä ombi Christus, ette hen
quitengi caikein cappaletten
ylitze ombi Herra, ylitze Per-
kelen, Mailman etc.

(Vber alles) Christus ist
ein solch Heubt der Ge-
meine, das er gleich wol
vber alles ein HErr ist,
vber Teufel, welt etc.

(all ting) Christus är itt
sådant hoffuudh til Försam-
lingena, at han likwel en
Herre är offuer all ting,
offuer dieffuulen, werldena
etc.

1642

Caickein) Sencaltainen Seuracunnan Pää on Christus, joca myös caickein cappalden
HERra on, Perkelen, mailman etc.

Ef. 1:23 (534)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Ylesteuttepi) Christus ombi,
ia waickutta caiken wirkumisen
caikis Londocappaleis, Senteden
caiki Londocappalet heneste ouat

(Erfüllet) Christus ist vnd
wircket alle werck in allen
Creaturen. Darumb ist sein
alle Creatur vol. Also ist

teutetydh, Ikenens nin se
Christilinen Seurakunda ombi
Christusen teuttemys, nin ette
hen on *Christusen cansa* yxi teu-
dhelinen Rumis, ia cokonainen
Joucko.

auch seine gemeine Christen-
heit seine fülle, das sie
sampt jm ein ganzer Leib
und völliger hauffe ist.

(vpfyller) Christus är och
werkar all werk j all crea-
tur, therföre äro all crea-
tur vpfylt *medh honom*, Altså
är ock hans Christeligha
Församling hans vpfyllelse,
så at hon är medh honom en
fulborda kropp.

1642

Joca caicki täyttä) Christus caiken wircomisen caikis luondocappalis waikutta, sentähden
caicki cappalet owat hänesdä täytetyt: njncuin Christillinengin Seuracunda on Christu-
xen täyttämys, nijn että hän on Christuxen cansa täydellinen ruumis ja coconainen joucko.

Ef. 2:15 (536)

Agricola seuraa lähteitään.

Lain) Laki se oli *wihalisus ia*
Rijta, Pacanain ia Juttain kes-
kene, Sille ette Juttat tadhoit
sen cautta paramat olla. Mutta
nyt ette caikilla ilman Laita,
Christusen cautta Hengi onopi,
Nin sille wihasudhella on loppu
ia *caiki ouat ydhencaltaiset*.

(Das Gesetz) Das Gesetz war
die *Feindschafft* zwischen
Heiden vnd Jüden, Denn da
durch wolten die Jüden
besser sein. Nu aber on
Gesetz allzumal, durch
Christum den Geist haben,
hat solche Feindschaft ein
Ende, vnd *ist einer wie der*
ander.

(Laghen) Laghen war *owenska-*
pen emellan Judanar och

Hedhninganar, Ty ther jgenom
wille Judanar wara bätre,
Men nu sedhan alle jgenom
Christum haffua Andan vthan
Laghen, haffuer then owen-
skapen en enda, och *then ene*
är såsom then andre.

1642

Nimittäin, Lain) Laki on ollut rijdaxi pacanain ja Judalaisten wälillä: sillä Judalaiset tahdoit sentähden parammat olla. Mutta nyt että Hengi on caikilla, Christuxen cautta, ilman Laita, niijn se rijta loppu, ja caicki owat yhtäläiset.

Ef. 3:10 (538)

Agricola seuraa lähteitään.

Päruchtinailla) waicka *Jumalan*
Engelit teunens ouat Jumalasta,
nin he quitengin astaitzeuat io-
capeiue Christikunnan päle wdhet
Armot ia Lahiat, iotca Jumala
alati wlosiaca, Niquin mös Chris-
tus sanopi Luce xv. Ette Engelit
iloitzeuat ydhen Synnisen ylitze,
ioca itzens parandapi.

(Den Fürstenthümen) Die En-
gel im Himel, ob sie wol vol
Gottes sind, so erfahren sie
doch teglich an der Chris-
tenheit neue gnaden und Ga-
ben, die Gott teglich aus-
gibt. Wie auch Christus Luc.
15. spricht, Das sich die
Engel frewen vber einen
Sünder der busse thut.

(Förstadömen) Endoch *Gudz*
änglar äro fulle aff Gudhi,
så förfara the likwel dag-
ligha, på Christenheten nyia
nådher och gåffuor, som Gudh
dagligha vtgiffuer, såsom
ock Christus Luce 15. sä-
gher, at änglanar frögda
sigh ofuer en syndare, som
sigh bättrar.

1642

Haldioille) Waicka Jumalan Engelit owat Jumalasta täynäns, nijn he cuitengin äckäwät jocapäiwä Christikunnas vdet Armot ja lahjat, joita Jumala alati jaca, nijn-cuin Christuskin sano, Luc. 15. että Engelit iloidzewat syndisen tähden, joca hänens paranda.

Ef. 3:18 (538)

Agricola seuraa lähteitään ja täydentää kommenttia psalmijakeella (139:7).

Laius) Rackaus se osotta coska
Vsko ombi oikia, ioca sijtte kä-
sitte, ettei miten nin Lauia, pit-
ke Syue ia corckia ole, iossa
Christus ei taidha eli woi autta,
ia eipe ensingen pelke, eikä Synnin
tedhen, Cooleman, eikä Heluetin,
olcon se Lauia, pitke syue etc.
Ninquin Psal. 139. mös sanopi
Quo ibo a spiritu tuo, *et quo a
fatie tua fugiam?*¹²⁷

(Die breite) Die Liebe be-
weiset, das der Glaube
rechtschaffen sey. Derselbi-
ge begreiffet, denn das
nichts so breit, lang, tieff,
hoch sei, da Christus nicht
macht habe vnd helffen kün-
de, Vnd fürchtet sich nicht
weder fur sunde, tod noch
helle, es sei breit, lang,
tieff etc. Wie auch Psal.

139. sagt Quo ibo a
spiritu tuo?

(bredden) Kärleken bewij-
sar, at troon är retsinnigh,
hon begriper tä, at intet är
så breedt, longt, diupt,
högt, ther Christus icke
förmå och kan hielpa, och
fructar sigh intet, hwarken
för syndenne, dödhen eller
heluetet, ware sigh breedt,

---

¹²⁷ Vanhan kirjasuomen korpus jättää latinankielisen osan pois.

longt, diwpt etc. Såsom j
Psalm 138. scriffuit är, Quo
ibo a spiritu tuo.

1642

Leweys) Rackaus osotta cosca vsco oikia on, joca sijtte käsittä ettei mitän lewiätä, pitkä, sywä ja corkiata ole, josa ei Christus taida eli woi autta, ei myös ensingän pelkä syndiä, cuolemata ja Helwettiä, olis se nijn lewiä, pitkä, sywä etc. cuin tahdois. Nijn cuin Psal. 139 sanotan: Quo ibo à spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam?¹²⁸

Ef. 3:29 (537)

Agricola seuraa lähteitään.

Jumalan teudelisudella) Ette Jumala yxinens teisse wallitzis, ia waicutais, ia te heneste teudeliset olisitta.

(Gottes fülle) Das Gott alleine in euch regiere vnd wirke, vnd ihr sein vol seid.

(fulheet) Thet är, at Gudh allena regerar och werckar vthi ider, och j ären fulle aff honom.

1642

Jumalan täydellisydellä täytetyt) Että Jumala teitä yxinäns wallidzis, ja waicutais, ja te hänestä täydelliset olisitta.

Ef. 4:8 (538)

Agricola seuraa Lutheria. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Fangiuxen) se on Syndi, Colemia Omatunto, Ettei ne meite sillen käsite eli woi kinipite.

(Das gefengnis) Das ist, die Sünde, Tod vnd Gewissen, das sie vns nicht fahen noch halten mögen.

---

¹²⁸ Vanhan kirjasuomen korpus jättää latinankielisen osan pois.

1642

Fangiuden) se on: Syнди, cuolema ja omatundo, ettei ne meitä sillen woi käsittä eikä kijnnipitä.

Ef. 4:10 (539)

Agricola liittyy lähteisiinsä. Vuoden 1642 Raamattu lisää Kustaa Aadolfin Raamattuun laaditun oppineen selityksen.¹²⁹

Caiki) Ette hen waikuttapi
caiki caikis cappaleis, Ja et-
tei miteken paitzi henete
tehdhe, puhuta eli aijatella.

(Alles erfüllet) Das er al-
les in allen dingen wirke
vnd on jn nichts gethan,
geredt noch gedacht werde.

(all ting) At han werckar
all ting j allom, och at ho-
nom föruthan warder intet
giordt, talat eller tenckt.

GAB

Och thet effter man-
domen: ty effter Guddomen
haffuer han tilförenna
all ting vpfylt. Säsom then
gamle Kyrkionnes lärare
Theophylactus här på
scriffuer: Ut omnia impleant
dominatione operationeque,
idque in carne: quandoquidem
Divinitate jam antea cuncta
compleret. Thet samma
scriuuffer Oecumenius här
öffuer.

---

¹²⁹ Ensimmäisessä suomenkielisessä Raamatussa on jonkin verran osin latinankielisiä oppineiden kommentteja. Ne ovat peräisin Kustaa Aadolfin Raamatusta ja ovat sen toimittajien Johannes Rudbeckiuksen ja Johannes Lenaeuksen laatimia. Cnatingius 1941, 24–26.

1642

Caicki täyttäis) että hän caicki caikis waicutta, ja ei mitän paidzi hänetä tehdä, puhuta eli ajatella. Joca ihmisen luonnon puolesta tapahtu: sillä Jumalisuden luonnon puolesta hän jo ennen caicki täyttänyt on. Nincuin wanha Kircon opettaja Theophylactos tästä kirjoitta: *ut omnia impleat dominatione, operationequè, idquè in carne: quandoquidem divinitate jam antea cuncta completeret.*¹³⁰ Nijn Oecumenius myös tästä kirjoitta.

Ef. 4:12 (539)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Hangitudh) se on hyuesti walmistetud ia caikilla mo-dhoilla edescatzotudh ia hangitud, nin ettei miteken puutuis Christikunnan wirghasa.

(Zugericht) Das ist, wolgerüst, vnd allenthalben versorget vnd zubereit, das nichts feile zum Ampt der Christenheit etc.

(skickelighe) Thet är, wel tilrustadhe, och j allo mätto försörgde och tilreedde, så at intet fattas til Christenhetennes embete.

1642

Hangitut) se on, hywin walmistetut, ja caickilda edescadzotut ja sowitetut, nijn ettei mikän Christicunnan wiras puutuis.

Ef. 4:14 (539)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia vastaavaan kohtaan.

Coiruten) Quin iocu Pöre ymberinsaetaan, nin mös ne, iotca

(Schalkheit) Das ist, Wie die Spitzbuben mit dem

---

¹³⁰ Sanat puuttuvat vanhan kirjasuomen korpuksesta.

Inhimisen Opetuxet edestouat sen
Pyhen Ramatun toimet ymberinswi-
poitteluat ia kendeleuet.

würfel vmb gehen, Also ge-
hen sie mit der Schrift
vmb, die Menschenlehre fur
geben.

1642

Ihmisten coiruden cautta) Nijnquin jocu pyörä ymbärinsjuoxutetan, nijn myös ne
jotca ihmisten opetuxia edestuwat, Pyhän Ramatun toimet ymbäri wijpoitlewat
ja kändelewät.

Ef. 5:16 (542)

Agricola liittyy molempiin lähteisiinsä ja lisää sananlaskun suomennoksen.¹³¹

Paha) Christitun Inhimisen coch-
tauat moninaiset Asiat, ia hende
esteuet wnochtaman hyuie Töite,
ette hen toisinans pite itzens
ninquin Orian, irdalle pätemen,
ia tilan hyuihin töihin ottaman
quin hen parahin taita ia woipi.
Quin sanotan: Amici fures tempo-
ris, *Se on, Ysteuiten tedhen*
palio tedhen.

(Böse Zeit) Es begegen einem
Christen so mancherley hin-
dernis vnd vrsach nützlich
Geschefft zu verseumen, das
er schier, wie ein Gefange-
ner sich los reissen, vnd
die zeit gleich stehlen, vnd
etwa auch thewer lösen mus
mit vngunst etc. Wie man
spricht, Amici fures tempo-
ris.

(tjldhen är ond) Enom Christ-
nom möta mongahanda hinder
och vrsaker, til at försuma
the ting, som godh äro, at
han eendeels såsom en fänge,
moste stundom slijta sigh
löös, och såsom stiela tij-
dhen, och emellanåt dyrtt
lösan medh ogunst etc.

---

¹³¹ Erasmus aloittaa *Adagia*-kokoelmansa tällä sananlaskulla.

1642

Paha) Christittyä ihmistä moninaiset cohtawat, ja händä hywistä töistä estäwät, että hän idzens pitä toisinans, nijncuin orjan, irralle päästämän, ja ottaman tilan hywijn töihin, nijncuin hän parhain taita ja woi. Nijncuin sanotan: Amici fures temporis. Se on ystäwitten tähden paljo tehdän.

Ef. 5:18 (541)

Agricola täydentää molempia lähdetekstejään.

Meno) Ninquin me näemme ne Juomarit oleuan *willise, hullut tuijmat, häwuyttomat ia heijutauaiset caikis Asiois, Sanois hwdhossa, Pargussa, ia muissa tauoissa.*

(Vnordig) Wie wir sehen, das die Trunkenbold, *wilde, freche, unverschampte, vnd aller ding vnggezogen sind, mit worten, schreien, geberden, vnd der gleichen.*

(oskickeligit) Som wij see the drinckare äro *wille, offuerdädige, skamlöse, och otuchtige j al ting medh ordom, roop och skrij, och andra äthäffuor.*

1642

Paha meno tule) Sillä me näemme juomarit kyllä tawattomaxi, hulluxi, tuimaxi, häwytömäxi ja pahantawaisexi caikis asiois. sanois, huudois, pargus ja muisa tawois.

Ef. 5:32 (542)

Agricola liittyy molempiin lähdeteksteihinsä.

Salaus) Sacramenti eli Mysterion cutzutuan Salaus, taica iocu werhottu cappale, iolla quitingin ombi wlocopein oma *tydhi eli toimitos.* Nin on mös Chris-

(Geheimnis) Sacrament oder mysterium, heisset Geheimnis oder ein verborgen ding, das doch von aussen seine *bedeutung* hat. Also

tus ia henen Seuracundans yxi
Salaus, yxi *swri, ialo*, ia pyhe
Salattu cappale, ioca Vskotan ia
ei nähde. Se sama nyt Michen ia
Waimon cansa, ninquin wlconai-
sella merkille wlostydheta Ette
ninquin Mies ia Waimo ouat yxi
Rumis, ia caiki heiden tauarans
on ychteinen, Nin mös on sille
Christillisella Seurakunalla cai-
ki mite Christusella on, ia *mitte*
hen itze on.

ist Christus vnd seine Ge-
meine ein Geheimnis, ein
gros heilig verborgen
ding, das man gleuben
vnd nicht sehen kan. Es
wird aber durch man vnd
weib als durch sein eusser-
lich zeichen bedeut. Das
gleich wie man vnd weib
ein leib sind, vnd alle gü-
ter gemein haben, Also hat
auch die Gemeine alles was
Christus *ist* vnd hat.

(hemligheet) Sacrament eller
misterium kallas hemligheet,
eller een fördold ting, thet
doch vthwertes haffuer sina
betydning. Så är ock Chris-
tus och hans Församling een
hemligheet, itt *stort*, he-
ligt, fördolt ting, thet man
troo moste och icke see
kan, Thet warder nu med man
och quinno såsom genom sitt
vthwertes tekn betyd, at
såsom mannen och quinnan äro
itt lekamen, och haffua alla
äghodelar meenliga, så
haffuer ock then Christna
Församlingen alt thet Chris-
tus *är* och haffuer.

1642

Tämä salaisus) Sacramenti eli mysterion cudzutan, salaisus, eli jocu salattu cappale, joca cuitengin ulconaisest jotacin tietä: nijn myös Christus ja hänen Seuracundans, on salaisus, suuri, jalo, pyhä ja salattu cappale, joca uscotan, ja ei nähä. Se nyt miehes

ja waimos ulconaisest ymmärrätän: Että nijncuin mies ja waimo owat yxi ruumis, ja caicki heidän tawarans on yhteinen: nijn myös Christillisellä Seuracunnalla on caicki mitä Christuxella on, ja hän idze on.

Ef. 6:13 (544)

Itsenäinen kommentti.¹³²

Edeshardhauta) Se on, Adhistaman nijte wiholisi, ia wimein sen Woiton saadha.

Fil. 2:14 (548)

Agricola seuraa Lutheria.

Epelemete) ettei he *napiſzisi*
eli nurisis Jumalan wastan,
taicka ei hooriuisi wskosa
kerssimettydhen cautta.

(On zweiucl) Das sie nicht
murren wider Gott, in vnge-
dult, auch nicht wancken im
glauben.

(twekan) At the icke *knorra*
emoot Gudh medh otoligheet,
eller ostadhige äro i troon-
ne.

1642

Epäilemätä) Ettei he Jumalata wastan *napisis* eli *nurisis*, ei myös huikendelis *uscos*,
kärsimättömyden tähden.

Fil. 2:17 (550)

Agricola liittyy lähinnä ruotsalaiseen kommenttiin.

Wffrataisin) Se on, Echke mi-
nun coleman pideis, *sen polesta*,

(Geopffert werde) Das ist, Ob
ich sterben müsse *wber dem*,

---

¹³² Kaisa Häkkisen mukaan ”Agricola yrittäneessä selittää outoa uudissanaa *edeshartaut-
taa* ’pysyä lujana, kestää voittoa’.”

sen syyn tedhen, ette mine saatoin teijet Jumalan paluelijxi, ia wffixi Euangeliumin ia wskon cautta, Nin mine sen tahdhon ilon cansa tehdhä, ia teiden pite mös sen minulle sooman ilon cansa.

das ich euch zu Gottes diener vnd Opffer gemacht hab durchs Euangelium vnd glauben, So sol michs nicht dauern, sondern wils mit freuden tun, vnd jr solt mir das selb auch mit freuden gönnen.

(offras) Thet är, Om iagh moste döö, *therfore* at iagh genom Euangelium och trona haffuer giordt idher til Gudz tienare och offer, så skal iagh thet göra medh glädhe, och j skolen ock thet vnna migh medh glädhe.

1642

Jos minä uhrataisin) se on, jos minun wielä sentähden cuolla täydyis, että minä Euangeliumin ja Vskon cautta olen teitä Jumalan palwelioixi ja uhrixi tehnyt, nijn minä tahdon sen ilolla tehdä, ja teidän pitä myös minulle sen ilolla suoman.

Fil. 3:2 (550)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Poisleickamisesta) Hen cutzupine falskit Opettaiat Poisleickamisexi. Sille ette he opetit ymberileickauxeen tarpelisen oleuan vanhurskauteen, ionga cautta *Inhimisten Sydemet* wskosta poisleicataan.

(Zurschneitung) Er nennet die falschen Prediger die zurschneitung, darumb, das sie die Beschneitung als nötig zur Seligkeit lerten, damit *die hertzen* von dem glauben abgeschnitten werden.

(affskärelsen) Han kallar the falska Predicare aff-

skärelse, therföre at the
lärde omskärelsen wara aff
nödden til saligheten, med
huilko *menniskiornas hierta*
affskäras frå troonne.

1642

Poisleickamisesta) Hän cudzu wäärät opettajat poisleickamisexi: sillä he opetit ymbärinsleickauxen olewan tarpellisen wanhurscauteen, jonga cautta ihmisten sydämet uscosta poisleicatan.

Fil. 3:12 (551)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Käsitetty) Se on, Christus om-
bi minun cutzunut, ia sillens
andanut minun tulla henen Ar-
monsa tyge, Sensaman mine mie-
lelen seuraisin ia käsiteisin.

Das ist, Christus hat mich
beruffen vnd also zu seiner
Gnade bracht, Demselben
wolt ich gern gnugthun vnd
auch ergreifen.

Christus haffuer kallat
migh, och alt så lätit migh
komma in til sina nädh, then
samma wille iagh gerna fult-
göra, och fatta henne.

1642

Käsitetty olen) Se on, Christus on minun cudzunut ja andanut tulla armohons: händä minä mielelläni seuraisin ja käsitäisin.

Fil. 3:16 (551)

Agricola seuraa lähteitään.

Mitan) Nin ettei teme ilmoitus
Vskon wastan olisi, eikä site
Hengelistä yximielisutta wastan.

Einer Regel) Das solch of-
fenbarung nicht wider den
glauben, vnd geistliche ei-
nigkeit sey.

(ena reglo) Så at then vp-
penbarelsen icke är emoot
trona och then andeligha
enighetena.

1642

Mitan) Nijn ettei tämä ilmoitus olis usco, eikä hengellistä yximielisyyttä wastian.

Kol. 2:4 (557)

Agricola täydentää lähteitään.

Puhella) Jotca *Toimi ia ierki*
selkexi ia wahuaxi Domitzepi,
Ninquin se oppi töiste *ia Inhi-*
misen omasta ansiosta

(Reden) Die *der vernunft* ge-
mes vnd eben sind, als die
lere von wercken etc.

(klook ord) The *förnufften*
gerna gillar, såsom gernin-
ganars lära gör.

1642

Puheilla) Jotca järki ja toimi selkiäxi ja wahwaxi duomidze, nijncuin se oppi töistä ja ihmisen omast ansiost.

Kol. 2:10 (557)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

teudeliset) se on, teille om-
bi caiki pänens, coska teille
Cristus ombi, nin ettei teidhen
taruitze edembete etzimen.

(Volkommen) Das ist, jr
habts gantz vnd gar, wenn
jr Christum habt, dürfft
nichts weiter suchen.

(fulkompne) Thet är, J
haffue thet altsammans, när
j Christum haffuen, J
torffue icke wijdhare sökia.

1642

Täydelliset) se on, cosca teillä Christus on, silloin teillä on caicki, nijn ettei teidän enämbi tarwita jotacuta edzimän.

Kol. 2:14 (558)

Agricola täydentää lähteitään.

Käsikirioitus) Eipe miteken ole nin coua meite watan, quin Omatundo, iolla me nin-quin omasta Käsikirioituxesta ylitzetodhistetaan, cosca Laki meille Synnin ilmoitta, Jolla synnille me olema, sen saman Käsikirioituxen *Lain ricotuxes* kirjoittanut. Mutta Christus meite pästepi caikista sem-motoisesta, henen Ristins cautta, ia mös itze Perkelen poisaija Synnin *ia caiken pahudhen cansa, uskosa.*

(Handschrift)Nichts ist so hart wider vns, als vnser eigen Gewissen damit wir als mit eigener Handschrift vberzeuget werden, wenn das Gesetz vns die sunde offenbaret, damit wir solche Handschrift geschrieben haben. Aber Christus erlöset vns von solchem allen, durch sein Creutze, vnd vertreibet auch den Teufel *mit der sunde.*

(handschrift) Ingen ting äro så hård emoot oss, som vårt eghit samwet, medh hwilko wij såsom medh vår egen handschrift offuer wtnadhe wardom, tå Laghen vppenbarar oss syndena, aff hwilko samma handschrift scriffuen är, Men Christus förlossar oss jfrå alt sådant, genom sitt korsz, och fördriffuer ock så dieffuulen *medh syndenne.*

1642

Käsikirjoituxen) Ei ole meitä watan mitän nijn cowa, cuin meidän omatundom, jolla me nijncuin omalla kirjoituxella woitetan, cosca Laki ilmoitta meidän syndim, josta tämä kirjoitus kirjoitettu on, mutta Christus ristilläns meidän caikista sencaltaisista pelasta, ja aja Perkelen synnin cansa pois.

Kol. 2:23 (558)

Agricola seuraa lähteitään.

Cunniatans) Jumala tachtopi ette Rumis pite Cunniasa pidetemen, se on, henelle pite oleman Elatoxens, waattens etc. iota hen taruitze, ia *ei ylenpaldisen paaston, töön, waluomisen eli mahdottoman hallitoxen cansa, turmeltaman, ninquin Inhimisten oppi tekepi.*

(Ehre) Gott wil den leib geehret haben. das ist, er sol sein futter, kleider etc. zur notdurfft haben, vnd nicht mit *vntreglichem fasten, erbeit oder vmmöglicher keuscheit* verderbt werden, wie der Menschen lere thun.

(äro) Gudh wil, at kroppen skal hållas j äro, Thet är, at han skal haffua sijn födho, klädhe etc. til nödh-torffft, och icke förderffuat warda medh *olijdhelighe fasto, arbete, eller omöghe-lighe kyskheet*, såsom men-niskiors läror göra.

1642

Cunniatans) Jumala tahto että ruumis pitä cunnias pidettämän, se on, hänellä pitä oleman hänen elatuxens, waattens, etc. mitä hän tarwidze, ja ei pidä ylönpaldisella paastolla, työllä, walwomisella eli mahdottomalla puhtaudella turmeldaman, nijncuin ihmisten oppi teke.

Kol. 3:15 (559)

Agricola liittyy lähinnä Lutheriin laajentaen latinankielistä sitaattia.

Hallitan) Se on, Hen olcohon
teiden Mestarin ia Haltian
caikissa kiusauxisa, Ettei te
napise Jumalata wastan, waan
Jumalan päle turuata mahdai-
sitta. Nam in mundo pressuram
in Me, *id est, verbo meo*, pacem
habebitis.¹³³

(Regiere) Das ist, Er sey
Meister und erhalte euch in
allen anfechtungen, Das jr
nicht murret wider Gott,
sondern auff Gott trotzen
müget. In mundo pressuram
in me pacem etc.

(regere) Thet är, han ware
idhar Mestare, och beware
idher j alla anfechtningar,
at j icke knorren emoot
Gudh, vtan trösten på honom.

1642

Jumalan rauha hallitcon) Se on, hän olcon teidän opettajan, ja warjelcon teitä caikes
kiusauxes, ettet te Jumalata wastan nurise, mutta luotaisit idzen hänen päällens.

I. Tess. 3:4 (566)

Agricola seuraa lähteitään.

Pannut) Se on, eipe toisin
taida olla.

(Gesetzt) Das ist, Es wil
nicht anders sein.

(satte) Thet är, Thet wil
icke annars wara.

1642

Sitäwarten pannut) Se on, ei se taida toisin olla.

---

¹³³ **Joh. 16:33** (Vulg.): *in me pacem habeatis. In mundo pressuram habebitis.* Vanhan kirjasuo-
men korpus jättää latinankielisen kohdan pois.

I. Tess. 4:12 (567)

Agricola liittyy ruotsalaiseen tekstiin, joka tuomitsee Lutherin mainitsemat kerjäläismunkit, mutta jättää pois uudestikastajat.

Taruizisi) se on, Eletteke
itze teiten, ia ellette rippu-
co muidhen¹³⁴ caulasa, quin ne
laiskat Munckit Kerieijet Maan-
ioixijat. Sille ne ouat heijut
Inhimiset ia pahendauat ne Vs-
kottomat.

(Irer keines) Das ist, Nee-
ret euch selber vnd ligt
nicht den Leuten auff dem
Halse, wie die faulen Bet-
telmünche, *widerteuffer*,
Landleuffer, Denn solche
sind unnütze Leute vnd
ergern die vngleubigen.

(theras) Thet är, Berghen
idher sielffue, och ligger
icke androm på halsen såsom
tiggjomunkar och landzlöpare
plägha, Sådana äro onyttigt
folk, och förarga the
otroghna.

1642

Tarwidzit) Se on, elättäkät idze teitän, ja älkät muiden caulas rippuco, nijncuin laiscat Mungit, kerjäjäät ja maan juoxiat tekewät, jotca owat kelwottomat ihmiset, ja ne uscottomat pahendawat.

I. Tim. 1:18 (577)

Agricola seuraa lähteitään.

Käskyn) se on, Christusesta
sarnata, ninquin hen tesse
sanopi, Ette hen ombi tullut
Mailmahan.

(Dis Gebot) Das ist, von
Christo zu predigen, wie er
hie sagt, Das er in die
Welt komen sey etc.

---

¹³⁴ Painovirhe *mudhen*.

(befaler iagh) Thet är, predica om Christum, såsom han här sägher, at han j werldena kommen är.

1642

Tämän käskyn minä annan) Saarnata Christusest, nijncuin hän täsä sano: että hän mailmaan tullut on.

1. Tim. 1:18 (577)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Ennustosten) se on, Se opetus iongas ennen watanottanut olet, ioca Prohetis kirjoitetu ombi. *Jerem. 29.*¹³⁵

(Weissagung) Das ist, Die lere, die du zuuor empfangen hast, welche in den Propheten geschrieven stehet.

(Prophetier) Thet är then läro som tu tilförena vndfätt haffuer, hwilken vthi Propheterna scriffuin ståår. *Jerem. 29.*

1642

Ennustusten) nimittäin, Nijncuin muutamat sinusta owat ennustanet, ettäs Christuxen Seuracunnan jaloxi opettajaxi tulewa olet, Phil. 2:14. 1. Petr. 1:13.

---

¹³⁵ Vanhan kirjasuomen korpus jättää raamatunkohdan pois.

1. Tim. 2:8 (578)

Agricola seuraa lähinnä Lutheria.

epelystä)¹³⁶ Ettei he napitze-
uat Jumalata wastan, eike epe-
lisi henen Armoistans Omastun-
nossa Phil 2.

(Zweiuel) Das sie nicht
murren wider Gott noch
zweiueln an seiner Gnade
im Gewissen, Phil. 2.

wredhe och twekan) At the
icke knorra emoot Gudh,
eller tueka om hans nådh j
samwetena, Phil. 2. 1. Petri 1.

1642

Epäillystä) Ettei he napolis Jumalata wastan, eikä hänen armostans heidän omastun-
nosans epäilis.

1. Tim. 3:16 (580)

Agricola seuraa lähteitään.

Hengesse) Se pyhe Hengi ylis-
tepi Christusta Euangeliumis
ia vskosa, ionga mutoin caiki
Mailma domitze ia pilcapi.

(Im Geist) Der heilige Geist
preiset Christum im Euange-
lio vnd Glauben, Welchen
sonst alle Welt verdampt vnd
lestert.

(j Andanom) Then helghe Ande
prisar Christum j Euangelio
och troonne, Huilken ellies
all werlden fördömer och
lastar.

1642

Wanhurscautettu Hengesä) Pyhä Hengi ylistä Christust Evangeliumis ja vscosa, jota
coco mailma muutoin laitta ja duomidze.

---

¹³⁶ Painovirhe *epelystä*.

I. Tim. 5:5 (581)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

yxinens) Se on, Jonga edeste
ei yxiken murechdi mutta on
yxinens

(Einsam) Das ist, Die nie-
mand zu versorgen hat, vnd
allein ist.

(eensam) Then ingen haffuer
föresöria, och är allena.

1642

Yxinäns) Se on, joca ei kenestäkän murhetta pidä, mutta on yxinäns.

I. Tim. 5:11 (582)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

cariachtuuat) Nijste hyuiste
peiuiste, quin heille ombi *Al-*
muisasta ia *ychteitzen Canssan*
auusta, keuuet ioutilassa ia
laiskana.

(Geil) Als die das futter
sticht, weil sie von dem
gemeinen *Almosen* wolleben,
müssig gehen vnd faul
werden.

(kätas) Aff the goda daghar
som the haffua aff *then me-*
nigha manz hielp, gå fåfänga
och lätias.

1642

Tahtowat huolla) Se on, cariaxi tulewat nijstä hywistä päiwist, cuin heillä on Almusast ja Canssan awust, owat joutilasna ja laiscana.

I. Tim. 5:21 (582)

Agricolan kommentin alku on Lutherilta ja loppu Kustaa Vaasan Raamatusta.

hyuelwlo) Ettet sine ychten
asia eli persona catzo eike

(Gutdünkel) Das du keiner
sachen noch person zu lieb

auta temen Opin ia Sädhyn was-
toin, iongun wallan taicka ys-
tewuyden wooxi.

nachgebest oder vberhelffest
wider solche lere vnd ord-
nung, Als wenn einer seiner
eigen sachen oder dünckel,
taten, oder einer Person
vberhelffen will, wider das
Recht.

(godhtyckio) At tu intet gör
emot thenna lärdom, för
weeld eller wenskap skul.

1642

Paidzi oma hywä tahtoas) Ettet sinä yhtäkän asiata eli ihmistä auta elickä corgota
tämän opin säätyä watan, suosion eli ystäwyden tähden.

1. Tim. 5:24 (583)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Julki) Mwtomadhen Eriseurais-
ten, ia pahain Inhimisten
meno ombi nin iulki, ettei
yxiken site taidha peitte
iongun Wlkoncullasudhen alla.
Waan, echke monicadhat iongun
aigan site peitteuet, wijmein
se tule quitengin ilmei. Nin
mös wastoinpein. Mwtomat ele-
uet ia opettauat Jumalisesta,
nin ette se iulki on, ia ioca
hengen paranda. Mutta moni-
cachtain Puheita ia Töite,
ei mixiken pidhete, sihenas-
ti quin aica sen wimein il-
moitta, ette se on hyue ollut.

(Offenbar) Etlicher Ketzter
und böser Leute wesen ist so
offenbar, das sie niemand
mit heuchlen betriegen kön-
nen. Etliche betriegen eine
weile. Aber zu letzt kompts
doch an tag. Also wiederumb,
etliche leren vnd leben
Göttlich das offenbar ist
vnd bessert jederman, Et-
licher aber reden und thun,
lesst man *nicht gut* sein,
bis die zeit hernach offen-
bar macht, das es gut ge-
wesen sey.

(vppenbara) Somlighe Kettares och onda menniskiors wessende är så vppenbart, at ingen kan thet skyla medh någhot skrymterij, Somlighe skylat til en tijdh, men på sidhstonne kommer thet tā j dagsliuset, Altså twert om, somlighe lära och leffua gudeligha, så at thet vppenbart är, och förbättrar hwar man. Men somligas taal och gerningar, håller man *icke för godha*, till tess tijdhen thet sedhan vppenbarar, at thet haffuer gott warit.

1642

Julkiset) Se on, muutamain pahain ihmisten meno on niijn julkinen, ettei yxikän sitä taida ulcocullaisudella peittä, ja ehkä muutamamat jongin ajan sen peittäwät, niijn se cuitengin wijmein ilmei tule. Ja taas: Muutamamat eläwät ja opettawat jumalisest, niijn että se on tiettäwä ja tule jocaidzen parannuxexi: mutta muutamain puhetta ja työtä en minäkän pidetä, sijhenasti cuin se ajan cululla wijmeingin ilmei tule, ja hywäxi löytän.

1. Tim. 6:4 (583)

Agricola seuraa lähteitään.

Piminnyt) Se on, Hen ombi wajjonut henen ajatouxisans, ia ei kesten lucu pidhe.

(Verdüstert) Attonitus, der in seinen Gedanken ersoffen gehet, vnd niemand achtet.

(förmörkrat) Fördrenckt j sina tanckar, och achtar ingen.

1642

Piminnyt) Se on, hän on wajjonnut hänen ajatouxisans, ja ei kenestäkän lucua pidä.

1. Tim. 6:4 (583)

Agricola seuraa lähteitään.

Sairas) waleh ombi alati
Sairas, ia taruitze monda
ioonda, paica ia neuuo.

(Seuchtig) Lügen ist alle-
zeit siech, vnd darff viel
flickens und glosierens.

(siwk) Lögnen är altijh
siwk, och behöffuer mong
hielperedhe.

1642

Sairas) Walhe on alati sairas, ja tarwidze monda juonda, paicka ja neuwoa.

1. Tim. 6:5 (583)

Agricola täydentää lähteitään.

Woitto) Se on, Ninquin Juma-
lilus olis iocu Caupan wirca,
iolla Cunnia eli Rickaus pideis
pytemen, ia ei ainostans Juma-
lata *sen cautta* paluelaisi.

(Gewerbe) Ein Hendelchen da-
mit man Ehre oder Gut möge
suchen, vnd nicht Gott die-
nen allein.

(een winning) Thet är, såsom
thet wore en handel, ther
man medh må sökia äro och
äghodelar, och icke allena
tiena Gudhi.

1642

Woitoxi) Se on, nijncuin jumalilus caupan wirca olis, jolla cunniata ja rickautta pyyt-
täisin, ja ei ainoastans sen cautta Jumalata palwellais.

I. Tim. 6:10 (584)

Agricola liittyy lähinnä Lutheriin.

Murechta) se on *Mureben, hoo-*
len tuskan ja adistoxen cansa
öte ia peiue waluo Rahan iel-
kijn, ettei he coskan tydhy.
Ninquin mös Christus Rickauden
wetäpi Ohdaken werdaxi Matt.
13.¹³⁷

(Schmerzen) Nemlich, mit
sorgen vnd engsten vnd
vnruhe, tag vnd nacht, vmb
das Gut, das sie des nimer
fro werden. Wie auch Chris-
tus den reichthum dornen
vergleicht, vmb solches
stechens vnd sorgens wil-
len. Matth. 13.

(bedröffuelse) Med *sorgh*
och engslan och oroo dagh
och natt om penningen, så-
som Christus för thenna
sakens skul lijkna rikedomar
widh törne. Mat. 13.

1642

Murhetta) Se on, Murhella, tuscalla ja ahdistuxella yötä ja päiwä raha ahnettiwat, eikä
coscan tydy: Nijnquin Christus myös rickauden werta ohdackein, Matth. 13.

Tit. 1:7 (593)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti.

Tylyn) Joca oman Pääns ielkin
elepi, ei keten tottele, Waan
tachtu iocaista hende wälte
Ja on Itzeuallinen.

(Eigensinnig) Der seinen
eigen Kopff hat, niemand
weichet, man mus jm
weichen, Wie man spricht,
Mit dem kopff hindurch.

---

¹³⁷ Vanhan kirjasuomen korpus jättää pois raamatunkohdan.

Tit. 2:15 (595)

Agricola liittyy lähinnä Lutheriin.

Todhen) Ette he tieteisit sen
oleuan Jumalan keskyn, ia ei
Leikin. Sille todhexi ia ei
Leikixi hen sen tachtu.

(Ernst) Das ist, Das sie
wissen, Es sei Gottes ge-
bot, vnd kein scherz, Er
wolle es ernstlich haben.

(alffuar) At the weta, at
thet är Gudz bodh, och in-
tet skemt.

1642

Todella) Että he tiedäisit Jumalan käskyxi, ja ei leikixi.

Tit. 3:2 (595)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

sulaiset) Ne ouat, iotca caiki
paramin poolin kiendeuet, toi-
mittauat ia ottauat

(Geline) Das sind die alle
ding zum besten keren vnd
deuten oder annehmen.

1642

Sopiwaiset) Owat ne jotca caicki paremmin puolin ottawat, toimittawat ja käändävät.

Tit. 3:8 (596)

Agricola liittyy Lutherin pidempään kommenttiin.

Wahwasti) Ette Inhimiset mer-
kitzisit sen wissin wahwan ia
todhen oleuan mites opetadh, ia
ei pidheisi site tarpettoman,
turhan, eli Epelyxen edeste,
Ninquin se olis turha iuttu eli

(Fest) Das die Leute mercken
vnd gleuben das es gewis
vnd ernst sey, was du le-
rest, vnd nicht vnnötig,
faul, oder fur zweiucl hal-
ten, Als werens mehrlin oder

irtahat iarituxet. Quin Christus
mös wäkeuesti opetapi, ia ei
ninquin ne Phariseuset Matth. 7.

lose teidinge. Wie Christus
Math. 7. auch gewaltiglich
leret, nicht wie die Phari-
seer etc.

(wist är) Så at menniskionar
merkia och troo, at thet är
wist och alffuar huadh tu
talar, och icke hållat för
sådant, som intet är aff
nödhene, eller för någhot
lööst snack.

1642

Wahwast) Että ihmiset sen wahwaxi ja todexi ymmärräisit mitäs opetat, eikä kelwo-
toinna ja turhana pitäis, ei myös sijtä epäilis, nijncuin se turha juttu eli jaaritus olis.
Christus myös wäkewäst opetta, mutta Phariseuxet toisin, Matth. 7:29.

Filem. II (598)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

tarpelinen) Onesimos Grekixi,
on tarpelinen Somexi. Site P
Pauli aijattele coska hen sa-
nopi, Hen on sinulle ia minul-
le tarpelinen¹³⁸, se on, yxi One-
simus.

Onesimus Griechisch, heisset
nütze auf Deudsch. Dahin
laut S. Paul, da er
spricht, Er ist mir vnd dir
nütz, das ist, ein Onesimos.

Onesimos vthtydes nytta.
Thet wil S. Paulus, tå han
sägher, Han är migh och tigh
nyttigh, thet är en One-
simos.

---

¹³⁸ Painovirhe *tarpelisien*.

1642

Onesimuxen) Suomexi tarpellinen. Sitä P. Pawali ajattele sanoisans: hän on sinulle ja minulle tarpellinen, se on; Onesimus.

1. Piet. 2:2 (603)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

ierghielisen) se on Hengelinen reeska, quin ombi Euangelium, ioca vskolla käsitetän, ia ei Rumilisella taidholla Sille ette sen cautta *saastainen* reeska tulepi.

(Vernünfftigen) Das ist, geistliche milch, welche ist das Euangelium, so mans mit dem Glauben fasset, nicht mit fleischlichem sinn, Denn da mit wirds *falsch vnd vnreine* Milch.

(förnufftennes) Thet är, Andeligh miölk, hwilket är Euangelium, om man fattar thet med troonne, icke medh kötzlighit sinne, Ty ther medh bliffuer thet *falsk och oförnufftennes* miölk.

1642

Järjellistä riesca) Se on, hengellinen riesca, Evangelium, joca uscolla käsitetän, ja ei ruumillisella taidolla, josta saastainen riesca tule.

1. Piet. 2:12 (604)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu kommentti.

peiuenä) Ei tule wimein salatuxi eike Cunnia eike iocu häpie 1. Timot. 5. Ei ole miteken salattu, quin ei ilmei tule. Matt. 10.

(An tag) Es bleibet zu letzt kein Tugent noch vntugent verborgen j. Tim. 5. Es ist nichts heimlichs, das nicht offenbar werde, Mat. 10.

1642

Caicki julista) Ei wijmeiseldä ole mitän salattu hywä eli paha, 1. Tim. 5:15. Ei mitän ole kätetty, jota ei ilmoiteta, Matth. 10:16.

1. Piet. 3:4 (606)

Agricola seuraa lähteitään.

Wighata) Ette se puhdhas ia toimelinen olis Vskosa.

(Vnuerruckt) Das sie rein vnd rechtschaffen im Glauben seien.

(vthan wank) Så at hon är reen och retsinnig j troonne.

1642

Ilman wiata) Nijn että hän on uscosa wilpitön.

1. Piet. 3:6 (607)

Agricola seuraa lähteitään.

Arghat) Waimot ouat Loonolista arghat, ia pian pelietydh. Mutta heiden pite oleman wahwat, ios iotakin Kersimyste tapachtuis, ia ei nin waimolisesta hemmestymän.

(Schüchter) Weiber sind natürlich schüchter, vnd erschrecken leicht. Sie sollen aber feste sein, vnd ob sich ein leiden erhöbe nicht so weibisch erschrecken.

(förfäradhe) Quinnor äro naturligha redda, och äro snart förskreckta. Men the skola wara stadighe om näghot lijdande på komme, och icke så quinligha förskreckias.

1642

Pelkämät) Waimot owat luonnostans argat, ja pian peljätetyt. Mutta heidän pitää oleman wahwat, jos jotakin kärsimän pidäis, ja ei picaisest hämmästyman.

1. Piet. 3:7 (607)

Agricola seuraa molempia lähteitään. Lutherin alkulause puuttuu ruotsalaisesta Raamatusta.

*Käsialaiset) Caiki Christitudh
ouat Jumalan Käsialaiset. Mutta
Waimo ombi seke rumista ette
mieleste heicombi quin Mies,
Sentedhen henen pite site ar-
machtaman toimen cansa, Ettei
paha-wäli ia rijta nousis, iolla
caiki Rucoxet esteteen.*

*(Werkzeug) Alle Christen
sind Gottes werkzeug, Aber
das weib ist beide am Leib
vnd am mut schwächer denn
der man, darumb sein mit ver-
nunfft zu schonen ist, das
nicht vneinigheit sich erhe-
be, da durch denn alle Gebet
verhindert werden.*

*(quinligha) Quinnan är swa-
gare än mannen, bådhe til
krop och sinne, Therföre
skal man skona henne medh
förnufft, at icke osämja må
vpkomma, Aff hwilko alla
böner förhindradha warda.*

1642

Waimolliselle astialle) Caicki Christityt owat Jumalan käsiala. Mutta waimo on sekä ruumista että mielestä miestä heicombi, sentähden hänen pitää sinä toimes armahtaman, ettei paha wäli ja riita nousis, jolla caicki rucouxet estetän.

1. Piet. 3:21 (607)

Agricola täydentää Lutherin kommenttia. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa reunahuomautusta. Kuningatar Kristiinan Raamattu seuraa Kustaa Aadolfin Raamatun tekstiä.

Lijtto) Stipulatio, Ette Jumala
sulasta Armostans Lijton tekepi
Castesa meiden cansanna, ottaxens
meite Armohinsa. Jotca me Vskon
cautta käsitemme. Ja sijtte mei-
den Omatundon ombi aina leuoli-
nen Jumalan tykene.

(Bund) Stipulatio, das
Gott sich vns mit Gnaden
verpflicht vnd wirs an-
nehmen.

GAB

(vthan at man haffuer itt
gott samwet) Nemligha ther
aff, att en är antaghen j
förbund medh Gudh, at hans
synder skola wara honom
förlätne, och intet meer
kunna skadha honom för
Christi skul.

1642

Hywän omantunnon lijtto) Nimittäin sijtä, että joca on otettu lijtton Jumalan cansa, ja hänen syndins owat hänelle annetut andexi, jotca ei hänelle enä taida wahingota tehdä, Christuxen tähden.

1. Piet. 4:8 (609)

Agricola seuraa lähteitään.

Peitte) Joca henen Lähimeistens
racastapi, ei sen mieli ricota,
wan caiki mite henen wastans ri-
cotan, se cutzutan tesse, peit-
teuen caiken ricotuxen. 1. Cor.
13. Rackaus caiki wedhättepi.

(Decket) Wer seinen Nehesten
liebet, der lesset sich
nicht erzürnen, sondern
vertreget alles, wie viel
an jm gesündigtet wird. Das
heisst hie der sunde menge
decken. j. Corin. 13. Die
liebe vertreget alles.

(skylar) Then sin nästa el-
skar han warder icke för-
törnat, vthan fördragher alt
thet honom emoot brytes,
thet heter här skyla all
offuerträdelse, I. Cor. 2.
Kärleken fördrager all ting.

1642

Peittä) Joca lähimmäistäns racasta, ei sen miellä ricota, waan caicki mitä händä wastan ricotan, se täsä cudzutun, peittäwän caiken ricoxen.

I. Piet. 4:12 (608)

Agricola liittyy lähinnä Lutheriin.

Hellet) Se ombi Wainous, ioca
meite coettele, ninquin tuli¹³⁹
Cullan¹⁴⁰.

(Hitze) Das ist verfolgung,
die vns bewerd, wie fewer
das Gold.

(heta) Thet är, förföliel-
sen, then oss bepröffuar sä-
som eelden bepröffuar gul-
det.

1642

Sitä hellehtä) Se on, waino, joca meitä coettele, nijncuin tuli cullan.

I. Piet. 4:15 (609)

Agricola liittyy ruotsalaiseen kommenttiin, joka ohittaa Lutherin piispoihin ja kirkonmiehiin kohdistuvan kritiikin.

Wierasen Wircan) Temen wighan
Perkele enimesti waickuttapi

(Frembd Ampt) Das Laster
treibet der Teufel aller-

---

¹³⁹ Painovirhe *tule*.

¹⁴⁰ Painovirhe *Culain*.

ninen wärein Christittydhen
cautta, iotca tachtouat aina
palio hallita ia wallita, cussa
Jumala ei ole heite keskenyt.

meist in den falschen Chris-
ten, die wollen jmer viel
zuschaffen haben vnd regie-
ren, da jnen nichts befohlen
ist. Wie die Bisschoue vnd
Geistlichen thun, regieren
die welt. Jtem die auffrüh-
rischen vnd furwitzigen
Prediger, schedliche vnd
ferliche Leute.

(annars embete) Thenna las-
ten driffuer dieffuulen al-
rarest vthi the falska
Christna, the wilia jw al-
tjyd mykit haffua til at
skaffa och regera, ther them
intet befalt är aff Gudhi.

1642

Toisen wircaan) Tämän wigan Perkele enimmäst wääräin Christittyin cautta waicutta,
jotca aina paljo hallita ja wallita tahtowat, cusa ei Jumala ole heitä käsenyt.

2. Piet. 2:18 (615)

Agricola seuraa ruotsalaista Raamattua, joka jälleen lieventää Lutherin
kritikkiä paavia kohtaan.

Tauattomus Ninquin tapachtupi
Auioskeskun kiellon cautta Jos-
ta coco mailma teuteten ilkien
elemen ia hirmuisten Lihalistein
synnein cansa.

(Vnzucht) Wie der Bapst
durus Ehe Verbieten, die
Welt erfüllet hat mit allen
mutwilligem Leben vnd grew-
lichen fleischlichen Sünden.

(otucht) Såsom skeer genom
Echteskap förbodh Aff hwilko
hela werlden vpfylles medh

slemt leffuerne och gruffue-
lighom kötzlighom syndom.

1642

Tawattomuden) Nijnquin tapahtu Avioskäskyn kieltämisellä, että coco mailma ilkiällä elämällä ja hirmuisilla lihallisilla synneillä täytetään.

2. Piet. 2:18 (615)

Itsenäinen kommentti.

Oikein) se on Auioskeskun kautta ionga Jumala oikein siteuarten loij. Gen. I. 2. Matt. 19.

2. Piet. 3:3 (616)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Pilcaiat, Jotca eike site eike
täte Vsko Waan eleuet ninquin
tactouat, *quin nyt kulle näky.*

Spötter sind vnser Epicurer
vnd Saduceer, die weder
dis noch das gleuben, Leben
nach jrem Gefallen dahin.
Oder, wie Petrus saget, nach
jren eigen lüsten, Thun was
sie wollen, vnd gar wol ge-
lüstet, *Wie wir fur augen
sehen.*

(bespottare) The hwarken
troo itt eller annat, leffua
som them tyckes.

1642

Pilckajat) Jotca ei mitän usco, waan eläwät oman mielens jälken.

1. Joh. 2:16 (621)

Agricola liittyy Lutheriin. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole kommenttia vastaavaan kohtaan.

Lihan himo, on Horuus. Silmein himo on ahneus ia rickaus. Elementen coreus on cunnian ahneus, walda, kijtos ia ylpeys.

Fleisches Lust ist Hurerey. Augenlust ist Geitz vnd reichthum. Hoffertig leben ist ergirigkeit, gewalt, lob, vnd oben aus fahren.

1. Joh. 5:7 (626)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Hengi on Totuus) Cusa Hengi on sielle ei ycten wlconcullatusta ole waan henen cansans on caiki toimitus ia totuus. Jotta hen puhu, teke, elepi Cusa ei Hengi ole, sielle on vlconcullatus ia waleh

(Geist ist Wahrheit) Wo der Geist ist, da ist kein heucheley, sondern es ist alles rechtschaffen vnd wahrhafftig mit jm, was er redet, thut, lebet. Wo nicht Geist ist, da ist heucheley und lügen.

(Anden är sannin.) Ther Anden är, ther är ingen skrymtan, men alt är medh honom retsinnigt, sanferdigt, thet han talar, gör, lefuer. Ther Anden icke är, ther är skrymterij och lögn.

1642

Hengi totuus on) Cusa Hengi on, siellä ei ulcocullaisutta ole, ja hänen cansans on toimi ja totuus, jota hän puhu ja teke, waan cusa ei Hengi ole, siellä on ulcocullaisus ja walhe.

1. Joh. 5:8 (627)

Agricola seuraa molempia lähteitään.

Ne Colme) se on, Cusa se yxi on,
sielle on mös se toinen. Sille
ette Christusen Weri, Caste, ia
se P. hengi, todista tunnusta ia
sarnapi Euangelium mailman edese,
ia iocaitzen Omastunnosa iotca
vskouat. Tellemotoa, ette hen
tundepi ia ymerdä henens oleuan,
wedhen ia Hengen lepitze Christu-
sen Weren ansion cautta, lunaste-
tun, wanhurskatetun ia autuan.

(Die drey sind bey samen)
Das ist, wo eins ist, da
ist auch das ander. Denn
Christus Blut, die Taufe,
vnd der heilige Geist
bezeugen, bekennen vnd pre-
digen das Euangelium fur der
welt vnd in eines jglichen
Gewissen, der da gleubet,
Denn er fület, das er
durchs Wasser vnd Geist, mit
Christus Blut erworben, ge-
recht vnd selig wird.

(the try äro itt) Thet är,
Ther thet ena är, ther är
ock thet andra, Ty Christi
blodh, döpelse, och then
helghe Ande, betygha och
predica Euangelium för
werldenne, och j huars och
ens samwet som troor, j så
mätto, at han kenner och
förnimmer, at han genom watn
och Andan retferdig och sa-
lig warder, genom Christi
blodz förwerff.

1642

Colme yxi owat) Se on: Cusa yxi on, siellä on myös toinen: sillä Christuxen Weri, Caste, ja P. Hengi, todista, ja saarna Euangeliumi mailmalle, ja jocaidzen omastunnos, jotca uscowat. Nijn että jocainen tunde ja ymmärtä hänens olewan, Weden ja Hengen cautta, Christuxen ansion tähden lunastetun ja wanhurscautetun.

Hepr. 2:7 (634)

Agricola seuraa lähteitään.

Ylenanneta) Ebreaxi nemet sanat ouat näin, sine olet henen ylenandanut wehen hetken Jumalalda, se on, sine olet poisiettenyt henen nine colmena peiuene coska hen kersi, ninquin ei ychten Jumalata olis henen tykenens ollut. Mutta cusa ei Jumala ole ei mös sijne Engelite ole, eli iocu Apu Jumalalda , ninquin ennen coska hen swret jhmeet teki.

(Mangeln) Ebreisch lautet dieser Vers also, Du hast jn eine kleine Zeit Gottes mangeln lassen, Das ist, du hast jn verlassen drey tage seines Leidens, als were kein Gott bey jm, Wo aber Gott nicht ist, da ist auch kein Engel, noch kein göttliche Hülffe, wie vorhin da er gros wunderwerk that.

(offuergiffuin) På Ebreisko lydher thenne Vers så, Tu haffuer offuergiffuit honom en liten tijdh aff Gudhi, Thet är, Tu haffuer förlåtet honom j the tree dagar, tå han leedh, såsom ingen Gudh hadhe warit när honom. Ther icke Gudh är, ther är ock ingen ängel eller någhon hielp aff Gudhi, såsom tilförenna, tå han giorde stoor iertekn.

1642

Alendanut) Se on: Sinä hyljäisit hänen nijxi colmexi päiwäxi, joina hän kärsei, nijncuin ei yhtän Jumalata olis hänen tykönäns ollut. Mutta cusa ei Jumalata ole, ei sijnä Engelitäkän ole, eli jotacuta apua Jumalalda, nijncuin silloin cosca hän suuria ihmeitä teki.

Hepr. 2:16 (634)

Lähteenä on ruotsalainen Raamattu. Lutherilla ei ole vastaavaa kommenttia.

Pälens ota) Se on, ei hen coskan
Englein Loondo pälens ottanut,
waan *Miehen Miebudhen*, coska hen
Inhimisexi tuli.

(tagher) Thet är, Han toogh
aldrigh på sigh ängla natur,
vthan *mandom*, tâ han wardt
menniskia.

Hepr. 5:11 (638)

Agricola kääntää Lutheria. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Couacoruaiset) Se on, Tompelit
ia taidhottomat iotca eike cwle
eike ymmerdä, ehke he sangen
cauan oppisit.

(Vnvurstendig) Grob vnd vn-
geschickt, die es nicht hö-
ren noch vernemen können,
Ob sie wol lange gelernt
haben.

Hepr. 5:12 (638)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu vastaava kommentti.

Pimä) Lain opin hen pimexi
cutzu, ninquin se on lasten
curitos Mutta Petari cutzupi
Euangeliumin opin Rescaxi,
ninquin sen wdhen Testamentin
Lasten Roan.

Milch heisset er des Ge-
setztes Lehre, Als da ist
die kinder zucht. Aber
Petrus heisst das Euangeli-
um Milch, Als des neuen
Testaments Kinderspeise.

Hepr. 7:1 (642)

Agricola seuraa lähteitään.

Melchisedech) Tulkitan Somexi wanhurskaudhen Kuningas, Melchisalem cutzutan Rauhan Kuningas, Sille Christus andapi wanhurskaudhen ia Rauhan, ia henen waldakunnas ombi wanhurskaus ia Rauha Jumalan edes, Wskon lepitze Rom. I. ia 5.

Melchisedech heisset auff Deusch ein König der gerechtigkeit, Melchisalem heisset ein König des Friedes, Denn Christus gibt Gerechtigkeit vnd Friede für Gott, durch den Glauben, Rom. I. vnd 5.

(vthtolkas) Melchisedek, vthtydhes retferdighetenes Konung. Melchi Salem, vthtydes fridzens Konung, Ty Christus giffuer retferdigheet och fridh, och hans Rike är retferdigheet och fridh för Gudhi genom tronna. Roma. 1. 5.

1642

Melchisedek) On Suomexi, wanhurscauden Cuningas, ja Melchisalem on rauhan Cuningas: sillä Christus anda wanhurscauden ja rauhan, ja hänen waldacundans on wanhurscaus ja rauha Jumalan edes, uscon cautta, Rom. 1:17. ja 5:18.

Hepr. 10:38 (648)

Agricola seuraa ruotsalaista versiota.

weltepi) Joca ei wrholisesta seiso, waan welte ia wete tacerin ia sijte poijsloopu.

(Weichen) Der nicht halten wil, noch der streiche warten, sondern zeucht zu rücke, vnd schleichet davon.

(vndandragher) Then som icke
ståår manligha, vthan wijker
bortt, och dragher sigh vn-
dan.

1642

Wälttä) Joca ei urhollisest pysy, waan wälttä ja wetä idzens tacaperin ja luopu sijtä.

Hepr. 11:3 (648)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisesta Raamatusta puuttuu vastaava kommentti.

Hangittu) se on *Mailma on saanut menonsa*, ette hen kieupi ia seisopi Jumalan Sanan ielkin ilman lackamat estämete ia alinomat waicutetan.

(Fertig) Das ist, *Sie ist in schwang gebracht* das sie gehet vnd stehet nach Gottes wort on vnterlas, vngehindert vnd on auffhören.

Hepr. 11:3 (651)

Lähteenä on Lutherin kommentti. Kustaa Vaasan Raamatussa ei ole vastavaa kommenttia.

Tyhieste) Se quin tesse seiso, inuisibilibus, me cutzuma tyhiexi, ia on wiele nyt tyhie sihenasti quin tapachtupi.

(Aus nichte) Das hie stehet, Inuisibilibus, heissen wir, Nichts, vnd ist auch noch nichts, bis es geschicht.

Hepr. 11:34 (651)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Heickoudhesta) Sijne Kersimises ouat he Wekeuemmexi tulluet 2.

(Schwachheit) Im leiden sind sie krefftiger worden 2.Cor.

Corint 12. Minun woiman ombi
nisse heikoissa woimailinen.

12. Meine Krafft wird in
swachheit starck.

(swaghetenne) Vthi lijdhande
äro the krafftighare wordne.

2. Corint. 12. Mijn krafft
warder starck j swaghetenne.

1642

Wäkewämmäxi heickoudest tullet) Sijnä kärsimises owat he wäkewämmäxi tullet, 2.
Cor. 12. Minun woiman on heicoissa woimallinen.

Jaak. 1:8 (659)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Epeleuä) Joca ei vskosa Wahua
ole, palio ia moninast etens
otta, ia ei quitenga nijse py-
sy 2. Timo 3 Alati oppiuat ia
eiuet coska *totuden tundemisen*
taidha tulla.¹⁴¹

(Zweiueler) Der im Glauben
nicht fest ist, hebt viel
vnd mancherley an, vnd
bleibt doch nicht drauff,
2. Tim. 3. Lernen jmerdar,
vnd kommen doch nimer *zum*
erkentnis der Wahrheit.

(twijfflar) Then icke fast
är j troonne, tagher sigh
mykit och mongahanda före,
och bliffuer doch icke ther
widh, 2. Tim. 3. Lära al-
tijdh, och komma doch intet
til sanningena.

1642

Joca epäile) Joca ei ole wahwa uscosa, alcoi paljo ja ei sijnä pysy, 2. Tim. 3. opetta aina
ja ei tule totuteen.

---

¹⁴¹ Agricola suomentaa kohdan **2. Tim. 3:7**: ”Alati oppiuat, ia eiuet coskan taidha Totudhen tundemiseen tulla.”

Jaak. 4:1 (663)

Agricola seuraa lähteitään.

Jäsenisenne) Eipe se ole oikea
Tila taica meno Hywuyt saman ia
ricastuman, coska iocu toista
wihapi, cadhetti, keskenens
röueuet, rateleuat, sotiuaat, ah-
netiuaat, *petteuet ia wiettele-*
uet.

Das ist nicht die weise,
gut zu erwerben und reich
werden, so einer den andern
hasset neidet vnd vnthern-
ander schindet, streitet,
geitzet, vnd *teuschet* etc.

(lemmar) Thet är icke settet
til at förwerffua äghodelar
och rijk warda, om then ene
hatar then andra, affuundas
och skinna huar annan,
strijda, girighas, och *be-*
dräggha etc.

1642

Jäsenisänne) Ei se ole oikia tila ja meno hywyttä saada taicka ricastua, cosca jocu
toista wiha ja cadetti, toinen raatele toiselta, sotiwat keskenäns, ahnettiwat, pettävät
ja wiettelewät.

Jaak. 4:6 (664)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Runsasti) *Kijuauxella, abneu-*
dhella, tappeluxella röuille,
warcaudbella, petoxella, Sodhilla,
eipe te saa mite te pydhette,
wan noutaca Hengie nin te cai-
cken Armon ia mwta yldekyllä
saatte.

(Reichlich) Mit *neiden, gei-*
zen, kriegem, triegen vn-
ternander, werdet jr nicht
erlangen, das jr begert,
Sondern folget dem Geist, so
werdet jr alle gnade vnd
vol auff haben.

(rijkeligha) Medh *nijt,*
slagb, rooff, bedröggherij,

skole j intet få thet j be-
gären, Vthan fölier Andan,
så få j alla nådh och ful-
heet.

1642

Anda runsast armon) Nimittäin: kijwaukella, ahneudella, tappeluxella, ryöwyllä, war-
caudella, petoxella, sodilla, et te saa mitä te pyydätte, waan seuratcat Hengiä, nijn te
caiken Armon ja muuta yldäkyllä saatte.

Jaak. 5:5 (665)

Agricola seuraa lähinnä ruotsalaista tekstiä.

Teuraspeiuexi) Ninquin teuras-
tetan heixi eli wieraspitoin
taicka¹⁴² Juhlain waraxi. Lu.
15. Ma. 21.

(Schlachttag) Wie man zur
hochzeit oder auff ein Fest
schlachtet. Lu. 15. Slach-
tet ein gemest Kalb. Mat.
21. Mein Ochsen und Mastvieh
ist geschlachtet.

(Schlachtetdagh) Såsom man
slachtar til bryllop, eller
til een högtijdh, Luce 15.
Matt. 21.

1642

Teuraspäiwäxi) Nijnquin häixi eli juhlan waraxi teurastetan, Luc. 15. Matth. 21.

Juud. 7 (668)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kom-
menttia.

Wieralisen) Se on, se loon-
notoin Meno Lihalises syn-

(Andern) Das ist, die vnna-
türliche Weise in fleisch-

---

¹⁴² Ladelmaan on tämän jälkeen tullut irtonainen a-kirjain.

neise, *iotca cutzutan ne Syn-*
nit Loondo wastan Gen 19.
Roma 1.

lichen sünden. Gen. 19.

1642

Muucalaisen Lihan) Se on: synnit, jotca synnixa luondo wastan cuduztan.

Juud. 16 (669)

Agricola täydentää lähteitään.

Walittaiat) Ei coskan nin Kieu
quin he tactouat, he taitauat
caiki Asiat *Domita, souitta ja*
asetta, ia ei miten heite ty-
dhyte, waan *omast Airwustans* he
caiki paramin toimittauat *heiden*
heijun lulons ielkin.

(Klagen) Es gehet nimer wie
sie wollen, wissen alle ding
zurichten, taddeln, vnd ist
jnen nichts gut gnug, sie
wissens alles besser.

(klagha) Thet gäär aldrigh
som the wilia, the weta all
ting döma och straffa, och
intet är them gott noogh,
the weta alt bätre.

1642

Napisiat ja walittajat) Ei nijn coscan käy cuin he tahtowat, he taitawat caicki asiat
duomita ja sowitta, ja ei heitä mikän tydytä, waan he toimittawat caicki omasta ajustans,
heidän häjyn luulons jälken.

Juud. 23 (669)

Agricola seuraa lähteitään.

Mwtamitten) Se on, mwtamita
te wahuistacat, mwtamita te
rangaiska, quitengin pelgon

(Etliche) Das ist, etliche
tröstet, etliche straffe
doch mit furcht, nicht mit

cansa, Ei Ylpeyxella, senpäle
ette te Heite sijte ijancaiki-
sen *Tulen ia Cadhotoxen* Waa-
rasta poistemmaisitta.

freuel, auf das jr sie
aus der fahr des ewigen
fēwrs und verdammis
rücket.

(offuer somligha) Thet är,
Somligha tröster, somligha
straffer, Doch medh fruch-
tan, icke medh wold, På thet
j mäghe frelsa them vthu
then euigha *eeldzens farlig-*
heet.

1642

Armahdaisitte) Se on: wahwistacat muutamita, ja rangaiscat muutamita, cuitengin pelgon cansa, ei ylpiydellä, että te heidän ijancaickisen tulen ja cadotuxen waarasta poistemmaisitte.

Ilm. 6:6 (68r)

Agricola liittyy lähteisiinsä.

Chenix¹⁴³ (on yxi mitta meille
lehes Stopin wetuä.¹⁴⁴

Dis mas Chenix genant, helt
bei vns eine Kanne oder zwey
Nössel, das ist eine halbe
Metze. Vnd ein Groschen helt
dreissig lawenpfennig.

Chenix är itt mått, så
stoort som itt stoop när
oss. Penning som här ståår,
är widh pass tree öra.

1642

Colme mitta) Chenix on nijn suuri mitta kuin meidän stuoppi. Penningi, josta täsä puhutan, on liki colme äyriä.

---

¹⁴³ Index Agricolaensis ei tunne sanaa.

¹⁴⁴ Kommentti on jäänyt pois vanhan kirjasuomen korpuksesta.

Ilm. 9:11 (688)

Agricola seuraa Lutheria. Ruotsalaisessa Raamatussa ei ole vastaavaa kommenttia.

Abaddon apellijon, *turmelia*
eli cadbottaia.

Apollyon, *Verderber.*

GAB

Apollyon) På Swensko,
föderffuare.

1642

Abaddon, Apollyon) Suomexi häwittäjä.

Ilm. 16:16 (703)

Agricola lyhentää lähteitään.

Harmagedon, Se on, cadotetut
Sotiat, kirottu Sodan hangit-
tus, eli onnettomat Sotamiehet.

(Harmagedon) Auff deutsch
verdampfte Krieger, ver-
fluchte Rüstung, oder vn-
glückselige Kriegesleute,
ab Herem et Gad.

(Harmagedon) Vthtydhes
fördömde krijghare, för-
bannat krijgsrustning,
eller olyckosamt krijgs-
folck, aff Herem et Gad.

1642

Harmageddon) Owat duomitut sotiat, kirottu sodan warustus, eli onnetoin sotawäki:
Herem ja Gad.

4. AGRICOLA REUNAHUOMAUTUSTEN LAATIJANA

Uuden testamentin reunahuomautukset on ladottu pienellä kirjasimella. Kahdessa ensimmäisessä evankeliumissa ne ovat lukujen lopussa, sen jälkeen myös marginaaleissa.¹⁴⁵ Tekstistä on yhdessä kohdassa pudonnut lauseen loppu¹⁴⁶ ja kahdessa kohdassa yksi sana.¹⁴⁷ Yksittäisiä kirjaimia on pudonnut ladelmasta kahdessa kohdassa.¹⁴⁸ Painovirheitä on 37.¹⁴⁹ Pohjatekstin perusteella sellaiseksi paljastuu *Ardon* (**Matt. 13:44**); sanan tulee olla *Armon*, sillä Lutherin kommentissa on *gnade*.¹⁵⁰ Harhaan johtaa myös lause ”Se vanha Inhiminen pitepi Omantunnon syndin cansa *Orianans*, ninquin mies waimonsa” (**Room. 7:4**). Vaimo on kuitenkin oma eikä orja, sillä lähteenä on Lutherin lause ”Der alte mensch hat das gewissen mit sünden *zu eigen*, wie ein man sein Weib”.¹⁵¹ Agricola on neljästi ilmoittanut lähteekseen väärän raamatunkohdan (**Matt. 5:39, 8:11, Room. 9:33, 1. Kor. 16:22**). Muut 31 painovirhettä eivät vaikeuta tekstin ymmärtämistä.¹⁵²

Agricola käyttää kommentissaan lähtötekstiensä tavoin myös latinaa, jota hän odotti ja toivoi lukijoidensa eli hiippakunnan pappien ymmärtävän. Hän siteeraa Raamattua Vulgatan ja Erasmusuksen mukaan seitsemässä kohdassa (**Mark. 2:26, Luuk. 12:33, Joh. 14:31, 17:9, Room. 1:18, Ef. 3:18, Kol. 3:15**).¹⁵³

¹⁴⁵ Lutherin Raamatun ja Kustaa Vaasan Raamatun kaikki huomautukset ovat marginaaleissa.

¹⁴⁶ **Room. 15:14**. Vuoden 1642 Raamattu korjaa kohdan.

¹⁴⁷ **Joh. 14:16** ja **2. Kor. 7:1**. Ensimmäinen suomenkielinen Raamattu korjaa molemmat kohdat.

¹⁴⁸ **Matt. 19:12, Luuk. 6:40**.

¹⁴⁹ Agricolan painovirheistä Heininen 2014.

¹⁵⁰ Tämä kohta on sanan *aarto* 'aarre' ainoa esiintymä Vanhan kirjasuomen sanakirjassa.

¹⁵¹ Vaimo miehen orjana ei häirinnyt suurvaltakauden raamatunkäännöskomiteaa, joka ei tunnistanut kohtaa painovirheeksi.

¹⁵² **Matt. 3:15, 5:1, 9:13, 13:44, 16:18, 19:12, 23:1, 25:15, Mark. 10:30, Luuk. 3:24, Joh. 1:1, 1:9, 4:34, 7:22, Ap. t. 4:12, 9:36, Room. 3:7, 15:28, 1. Kor. 3:15, 4:13, 5:10, 6:4, 13:2, 14:2, 14:22, 2. Kor. 6:12, 9:11, 1. Tess. 4:12, 1. Tim. 2:8, Filemon 11, 1. Piet. 4:12**.

¹⁵³ Agricola käyttää latinaa myös **Luuk. 12:33, Luuk. 24:13, Joh. 5:2, 6:19, Room 10:6, Ef. 5:16**. Tekstiin ovat jääneet latinankieliset sanat *vt* (**Luuk.28:22**), *et* (**Joh. 3:34** ja **2. Kor. 11:29**) ja *vel* (**Joh. 5:17**). Vanhan kirjasuomen korpus ei kahta poikkeusta (**Luuk. 12:33** ja **Room. 10:6**) lukuun ottamatta ota huomioon latinankielisiä kohtia.

Lutherin, Kustaa Vaasan Raamatun, Agricolan ja vuoden 1642 Raamatun kommenttien jakautuminen käy ilmi oheisesta taulukosta, joka perustuu liitteeseen 1.¹⁵⁴

REUNAHUOMAUTUSTEN JAKAUTUMINEN KIRJOITTAIN

Kirja	Lukuja	Kommentteja		GVB	per luku	Agricola	per luku	1642	per luku
		DB	per luku						
Matt.	28	98	3,5	87	3,1	101	3,6	91	3,3
Mark.	16	20	1,3	8	0,4	12	0,8	17	1,1
Luuk.	24	42	1,8	28	1,2	35	1,4	34	1,4
Joh.	21	42	1,9	29	1,3	38	1,8	35	1,7
Ap. t.	28	46	1,6	14	0,5	25	0,9	39	1,4
Room.	16	67	4,2	49	3,1	69	4,3	61	3,7
1. Kor.	16	53	3,3	47	2,9	53	3,3	55	3,4
2. Kor.	13	30	2,2	23	1,7	28	2,2	26	1,9
Gal.	6	12	2,0	10	1,5	11	1,8	12	2,0
Ef.	6	15	2,5	12	2,0	15	2,5	14	2,3
Fil.	4	6	1,5	4	1,0	5	1,3	6	1,5
Kol.	4	6	1,5	5	1,3	5	1,3	5	1,3
1. Tess.	5	5	1,0	2	0,4	2	0,4	5	1,0
2. Tess.	3	1	0,3	2	0,7	—	—	12	0,4
1. Tim.	6	13	2,2	12	2,0	12	2,0	12	2,0
2. Tim.	4	5	1,3	1	0,3	—	—	1	0,3
Tit.	3	9	3,0	2	0,7	4	1,3	3	1,0
Filem.	1	1	1,0	1	1,0	1	1,0	1	1,0
1. Piet.	5	12	2,4	8	1,6	9	1,8	10	2,0
2. Piet.	3	4	1,3	2	0,7	3	1,0	3	1,0

¹⁵⁴ Mark U. Edwards on tarkastellut Lutherin kommenttien jakautumista, mutta on laskenut niiden määrän sivua eikä lukua kohti. Tälläkin tavalla painopiste sijoittuu Roomalaiskirjeeseen (2,5 huomautusta sivua kohti) ja Matteuksen evankeliumiin (1,8 huomautusta sivua kohti). Edwards 1997, 41.

1. Joh.	5	5	1,0	3	0,6	3	0,6	3	0,6
2. Joh.	1	1	1,0	–	–	–	–	–	–
3. Joh.	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Hepr.	13	11	0,8	5	0,5	9	0,8	5	0,5
Jaak.	3	4	1,3	4	1,3	4	1,3	4	1,3
Juud.	1	3	3,0	3	3,0	3	3,0	3	3,0
Ilm.	22	47	2,1	1		3	0,1	91	4,1
yht.	227	578	2,5	362	1,6	450	1,9	548	2,4

Lutherin Uudessa testamentissa on 578 kommenttia, 2,5 lukua kohden. Kustaa Vaasan Raamatussa niitä on 362 eli keskimäärin 1,6 lukua kohden, kun taas Agricolalla kokonaismäärä on 450, joista lukua kohden tulee 1,9 kommenttia. Kuningatar Kristiinan Raamatussa (1642) luvut ovat 548 ja 2,4.

Lutherin selitykset painottuvat Paavalin kirjeisiin, joihin hänellä on yhteensä 223 kommenttia eli 2,5 lukua kohden. Kustaa Vaasan Raamatussa Paavalin kirjeisiin on 170 selitystä eli 1,9 lukua kohden, Agricolalla 205 eli 2,3 lukua kohden ja vuoden 1642 Raamatussa 213 eli 2,4 lukua kohden. Eniten kommentteja lukua kohden ovat saaneet Roomalaiskirje (Luther 4,2; ruotsalainen Raamattu 3,1; Agricola 4,3 ja vuoden 1642 Raamattu 3,7) ja 1. Korinttilaiskirje (3,3; 2,9; 3,3; 3,4).

Lutherilla on evankeliumeihin ja Apostolien tekoihin yhteensä 247 kommenttia eli 2,5 lukua kohden. Kustaa Vaasan Raamatussa kommentteja niihin on 165 eli 1,4 lukua kohden. Agricolalla määrät ovat 211 ja 1,8 sekä vuoden 1642 Raamatussa 213 ja 1,8. Kirkollinen pääevankeliumi eli Matteuksen evankeliumi on saanut näistä eniten kommentteja. Lutherilla niitä on 98 eli 3,6 lukua kohden ja ruotsalaisessa Raamatussa 86 eli 3,1 lukua kohden. Agricola taas on kommentoinut 101 kohtaa eli kommentteja on 3,7 lukua kohden. Kuningatar Kristiinan Raamatussa on 91 kommenttia eli 3,3 lukua kohden.

Ilmestyskirjan esipuheessa Luther hyökkää katolista kirkkoa vastaan ja jatkaa samaa linjaa reunamerkinnoissään. Ruotsalainen Raamattu jättää esipuheen pois ja hyväksyy ainoastaan yhden kommentin (**Ilm. 16:16**). Agricola jättää – ilmeisesti harkittuaan asiaa – esipuheen pois. Viljo Tarkiainen kirjoittaa: ”Näyttää myös siltä kuin olisi suomennoksessa ollut Johanneksen Ilmestyksenkin kuuluva alkulause; sen merkinä on (sivun

669 alareunassa) viittaus A l c u. – Mutta se on jäänyt tai tahallisesti jätetty pois kirjaa ladottaessa, kenties senvuoksi, ettei sitä ole v:n 1541 ruotsalaisessakaan Raamatussa.”¹⁵⁵ Agricola on kelpuuttanut Ilmestyskirjaan ruotsalaisen Raamatun kommentin lisäksi kaksi muuta huomautusta (**Ilm. 6:6 ja 9:11**).

Kustaa Vaasan Raamattu on ottanut useimmat huomautuksensa Lutherilta, mutta on laatinut lisäksi 50 itsenäistä kommenttia (**Matt. 3:7, 4:4, 4:7, 4:10, 4:17, 6:22, 6:24, 7:22, 8:4, 8:10, 9:13, 10:34, 10:38, 11:6, 11:19, 12:31, 23:15, 24:22, 24:31, 26:41; Luuk. 1:69, 8:30, 14:26, 22:4, 24:13, 24:49; Joh. 1:1, 1:7, 1:14, 1:28, 6:19, 14:2; Ap. t. 8:2, 19:24, 20:27; Room. 1:14, 1:17, 2:12, 3:22, 5:5, 5:6, 6:14, 11:15, 11:16, 11:32; 1. Kor. 1:20, 2:15, 3:15; 2. Tess. 2:3, Hepr. 2:16**).

Agricola on laatinut pelkästään Lutherin avulla 95 kommenttia (**Matt. 1:9, 1:19, 2:6, 2:18, 3:3, 3:15, 5:5, 8:2, 19:8, 19:17, 19:21, 21:31, 23:25, 24:15, 24:23, 26:29, 27:33; Mark. 3:17, 3:21, 3:22, 7:22, 10:21; Luuk. 4:22, 6:40, 9:31, 13:3, 13:24, 13:33, 18:5, 18:22, 21:19; Joh. 1:9, 2:6, 3:8, 4:38, 5:2, 6:27, 12:5, 14:31, 15:9, 17:9; Ap. t. 1:8, 2:17, 2:38, 4:12, 5:1, 9:1, 9:36, 13:6, 13:8, 15:9, 17:18, 27:17, 28:11; Room. 1:4, 1:17, 1:18, 1:21, 1:25, 1:30, 1:30, 1:30, 1:31, 1:31, 1:31, 2:21, 3:4, 3:7, 3:25, 5:5, 5:19, 7:4, 12:1, 13:7, 13:14, 14:6, 14:14, 15:14, 15:25; 1. Kor. 7:18, 11:29, 13:5, 15:3, 15:54; 2. Kor. 2:5, 4:6, 9:5; Gal. 2:7; Ef. 4:8, 4:14; Tit. 1:7, 3:2; 1. Piet. 2:12, 3:21; 1. Joh. 2:16; Hepr. 5:11, 5:12, 11:3, 11:3; Ilm. 6:6, 9:11**).

Kommentteja, joiden lähteenä on yksinomaan ruotsalainen Raamattu, on 34 (**Matt. 3:7, 4:4, 4:7, 4:10, 4:17, 6:22, 6:24, 8:4, 8:10, 9:13, 10:34, 10:38, 11:6, 11:19, 12:31, 23:15, 24:22, 24:31, 26:41; Luuk. 1:29, 1:69, 8:30, 22:4; Joh. 6:19, 14:2; Ap. t. 8:2, 20:27; Room. 2:12, 6:14, 11:16; 1. Kor. 1:20, 2:15, 3:15; Hepr. 2:16**).

Kokonaisuutena Agricola on hyödyntänyt varsin laajasti molempia lähteitään. Lutherin etusija johtuu siitä, että hänellä oli tarjottavana 216 kommenttia enemmän kuin Kustaa Vaasan Raamatulla.

Agricola on laatinut seitsemän itsenäistä kommenttia (**Joh. 14:2; Ap. t. 5:31; Room. 11:11; 2. Kor. 5:20, 11:2; Ef. 6:13; 2. Piet. 2:18**). Muut 315 huomautusta hän on muodostanut sekä Lutherin että Kustaa Vaasan Raamatun avulla. Hän liittyy selvemmin Lutheriin kuin ruotsalaiseen tekstiin 39 kohdassa. (**Matt. 1:25, 3:15, 5:9, 29, 39, 7:1, 8:2, 19, 9:16, 23, 13:31, 44, 16:18,**

---

155 Tarkiainen 1958, 122–123.

19:12, 23:35; **Mark.** 2:26, 7:11; **Luuk.** 6:1, 12:33, 16:29; **Joh.** 13:34, 16:8; **Ap. t.** 19:19; **Room.** 3:31, 5:19, 8:1, 12:6, 14:23; **1. Kor.** 4:13, 8:1, 9:9; **2. Kor.** 12:7; **Kol.** 3:15; **1. Tim.** 2:8, 6:10; **Tit.** 2:15, 3:2; **1. Piet.** 4:12). Lähes puolet selvemmin Lutheriin liittyvistä kommentteista, eli 15, ovat laajempia kuin ruotsalaisen Raamatun selitykset.¹⁵⁶

Ruotsalaiseen Raamattuun selvemmin liittyviä kohtia on 46 (**Matt.** 5:19, 5:19, 5:22, 6:34, 7:6, 9:13, 13:33, 13:52, 15:5, 16:3, 23:1, 26:10; **Mark.** 1:22; **Luuk.** 2:1, 2:29, 3:14, 16:9, 17:10; **Joh.** 1:28, 4:1; **Room.** 5:14, 6:12, 7:22, 11:2, 11:15, 11:32; **1. Kor.** 1:9, 2:7, 3:5, 21, 7:11, 7:35, 11:10, 12:2, 14:2, 16:9; **2. Kor.** 5:13; **Gal.** 6:4, 6:16; **Fil.** 2:17, 1; **Tess.** 4:12; **1. Piet.** 4:15; **2. Piet.** 2:18; 3:3, **Hepr.** 10:38; **Jaak.** 5:5). Ainoastaan 12 näistä ovat Lutherin selityksiä laajempia.¹⁵⁷ Agricola liittyy näin ollen hieman enemmän ruotsalaiseen kuin saksalaiseen lähteeseen, mutta pohjatekstin laajuus ei näytä olleen valinnan peruste.

On vaikea päätellä, miksi Agricola on jättänyt pois jonkun joko molempien tai toisen lähteensä huomautuksen. Eräissä kohdin syy on kuitenkin selvä. Arthur Hjeltin mukaan Agricola on Lutherin Matteuksen evankeliumin kommentteista ”pyyhkinyt pois ne, joissa annetaan isku paavilaisuudelle ja sen laitoksille”.¹⁵⁸ Hän sivuuttaa Lutherin paavinkirkon kritiikin ja liittyy ruotsalaiseen Raamattuun (**Matt.** 5:19) lieventäen tämän tavoin Lutherin katolisen kirkon arvostelun koskemaan kaikkia eriseuraisia (**1. Kor.** 3:5). Hän jättää pois kommentin, jossa sekä Luther että ruotsalainen Raamattu tuomitsevat tyrannimaisen pannan ja kirkkokurin (**2. Kor.** 5:11). Lutherin huomautus hyödyttömistä munkeista jää pois sekä Kustaa Vaasan Raamatusta että Agricolalta (**Tit.** 3:9). Lutherin mukaan piispat ja papit ovat vääriä kristittyjä, mutta Ruotsin reformaattorit puhuvat vain yleisesti vääristä kristityistä (**1. Piet.** 4:15). Kun Luther syyttää paavia pappien ja luostariväen avioliittokiellosta, Agricola seuraa Kustaa Vaasan Raamattua, joka jättää paavin mainitsematta ja puhuu kiellosta passiivissa (**1. Kor.** 7:35, **2. Piet.** 2:18). Hän sivuuttaa ruotsalaisten selittäjien tavoin reformaattorin saarnaajaveljiä ja ihmissäädöksiä koskevat tuomiot (**Mark.** 1:22, **Hepr.** 13:9).

¹⁵⁶ **Matt.** 5:9, 7:1, 7:11, 9:23, 13:31, 13:44, 19:12; **Mark.** 2:26, 7:11; **Luuk.** 6:1, 12:23; **Ap. t.** 19:19; **Room.** 8:1, 12:6, 14:23; **1. Kor.** 4:13; **2. Kor.** 12:7; **Kol.** 3:15.

¹⁵⁷ **Matt.** 9:13, 15:5, 16:3, 23:1; **Luuk.** 2:29; **Room.** 11:2, 11:15, 11:32; **1. Kor.** 3:5, 7:35; **2. Kor.** 11:29.

¹⁵⁸ Hjelt 1909, 57.

Kertomus Simon noidasta (**Ap. t. 8:18–20**) saa Lutherilta huomautuksen, että paavikunnassa kaikki on ostettavissa.¹⁵⁹ Agricola seuraa ruotsalaista Raamattua, joka sivuuttaa kommentin. Luther näkee kertomuksen Ananiaasta ja Safirasta olevan suunnattu ”vääriä hengenmiehiä” vastaan, jotka riistävät kirkon omaisuuden (**Ap. t. 5:1**). Ruotsin valtakunnassa ahneet kirkonryöstäjät eivät olleet hengenmiehiä. Agricola ei puhu heistä, vaan pelkästään niistä, ”iotca Kirkon omat Ahneullans omistauat ia ei miten sen edeste tee”. Lukijat tiesivät kyllä, keitä kirjoittaja tarkoitti.¹⁶⁰ Toisessa kohdassa Agricola seuraa molempia lähteitään tuomitsemalla kerjäläis-munkit, mutta liittyy Kustaa Vaasan Raamattuun jättämällä pois Lutherin mainitsemat Ruotsissa tuntemattomat uudestikastajat (**1. Tess. 4:12**). Sen sijaan hän liittyy ruotsalaisen Raamatun tavoin Lutherin viimeisen voitelun sakramentista esittämään kritiikkiin (**Mark. 6:13**).

Suurin osa Agricolan tekemistä lisäyksistä johtuu hänen muissakin teok-sissaan käyttämästään tautologisesta paratagmasta eli tavasta suomentaa lähtötekstin ilmaisu kahdella tai useammalla lähimerkityksellisellä sanal-la.¹⁶¹ ”Agricolalta ei ole suinkaan puuttunut synonyymista sanarikkautta käännöstehtävissään”, Viljo Tarkiainen toteaa.¹⁶² Tällaisia käännöksiä ovat seuraavat 67 tapausta.

Matt. 5:46	bestanden; förestodho	> edesseisoit ia ylescannoit
Matt. 7:6	verfolgen; förfölia	> wihauat ia wainouat
Matt. 11:12	vernemen; förnimmer	> maista ia ymmertä
Matt. 12:8	kräffuer	> waati ia ano
Matt. 17:26	zu dienst; til tienist	> awuxi ia palueluxexi
Matt. 18:20	gehets aus; gäär	> menesty ia kieupi
Matt. 20:22	leiden; lijdhä	> Kerssimisen ia pijnan
Matt. 20:22	gecreutziget; korszfest	> ristijnnaulitan ia waiuatan

¹⁵⁹ *At Papatus omnia vendit pecunia.*

¹⁶⁰ Pirinen 1962, 118–151; Heininen 2007, 99–105.

¹⁶¹ Rapola 1961; Stolt 1983, 242; Heininen 1992, 231–234; Heininen 1993, 117; Heininen 1994, 179–181; Heininen 2006, 116–117; Heininen 2008, 169–171; Holma 2008, 180–182; Nummila-Ojutkangas 2013.

¹⁶² Tarkiainen (1958, 125) mainitsee esimerkkeinä **Ap. t. 9:1** ja **17:8**.

Matt. 21:9	glück vnd heil; lycko och helso	> apu, Onni terueys ia Rauha
Mark. 3:21	den Kopff	> pääs ia Aiuos
Mark. 10:30	güter; godz	> Tawaran ia Cartanon
Luuk. 17:10	kan	> woi, eike taida
Luuk. 18:5	plage vnd martere	> waiuaisi, pinaisi ia packois
Luuk. 22:4	hälla	> pitemen ia saattaman
Joh. 3:1	Vernunft; förnufft	> Jerki, Toimi
Joh. 3:1	freywille; frij wilie	> wapa Eehto, oma mieli
Joh. 3:33	wahrhaftig; sanferdig	> hurskas ia waka
Joh. 6:27	begabt vnd zugericht; begaffuat och tilreedt	> lahioittanut, hanginud, ia walmistanut
Joh. 6:27	richten vnd halten; hälla och retta	> oendaman, souittaman ia pitemen
Joh. 8:25	erfahren; föfara	> astaiatte ia ymmerte
Joh. 14:16	Fursprecher oder Beystand; förspråkare eller bijstånd	> Hortator, Consolator, Edheste wastaia, Holhoia, Manaia
Joh. 14:16	den Schuldigen; the skyldiga	> sypään, Nuchtelisen
Joh. 14:16	tröstet, sterckt, vnd hilfft; tröster, styrcker och hielper	> lohuttapi auttapi, wahuistapi ia holhopi
Joh. 16:8	Vernunft; förnufft	> Jerki ia Toimi
Ap. t. 3:20	schrecken; förskreckelse	> hämmestyxen, pelgon
Ap. t. 13:6	Zeuberer	> Lumoiat Luitziat, Wimmitziet, Welhot ia Piruliset
Ap. t. 17:18	Lotterbuben, Tyriackskremer, Freiheit	> Lipilari, kielieue, Liukas, Lackari, Prackari, wiettelie
Ap. t. 20:27	tilsiyare	> wartian, warinottaian, edhestcatzoian
Room. 6:12	folgen; efferfölia	> noudha eikä täyttä
Room. 7:15	lust; begärelse	> paha sisu ia himo

Room. 7:22	vernunft, sinn; förnufft, sinne	> toimi, iercki, taito, mieli.
Room. 14:6	sicher	> irstas ia wahua
1. Kor. 1:25	Klugen; kloka	> Clokit ia Wijsat
1. Kor. 1:25	mechtig vnd weise; krafft och wijsheet	> wäxi woimaxi ia Wisaudexi
1. Kor. 2:14	vernunft; förnufft	> toimens, ierkens
1. Kor. 9:26	stå	> pisyuet ia seisouat
1. Kor. 12:4	prüfen; prüffua	> coetteleuat ia kiusauat
1. Kor. 13:5	zornigen störrigen, vngedultigen	> Wihaiset, kärsimettömet, iulmat, cangiat, ia niskurit
1. Kor. 13:13	weiter, thettiger vnd wahrhafftiger; widare, krafftigare och warachtighare	> Leuijemexi, wekeuemexi, ialomaxi ia ijancaikisexi
1. Kor. 14:15	auslegen vnd verkleren; vthleggia och förklara	> wlostoimitta, tulkita iaselitte
1. Kor. 14:22	recht; rett	> wachuaxi ia todhexi
1. Kor. 14:32	verstand; förstånd	> Tieto ia taito
1. Kor. 15:3	vernunft	> Toimen ia Jerien
1. Kor. 15:33	Gesellschaft; sällskap	> kikuri, kimpu, seura ia ioucko
1. Kor. 15:44	lebendig ist; leffuandes	> elepi ia wircupi
1. Kor. 16:22	verbannet; förbannat	> Forbannattu, ia Sadhatettu
2. Kor. 1:19	Gewis vnd wahrhafftig; wiss och sann	> totinen tosi, wissi ia wachua
2. Kor. 4:2	Apostel; Apostlar	> Opetaita ia Apostolit
2. Kor. 4:4	Fürst vnd Gott; Förste och Gudh	> Pä mies, Isende ia Jumala.
2. Kor. 9:5	kargheit	> tineys, itarus saitus
2. Kor. 9:11	geniesses, lohns oder ehre; nytto, löön eller prijs	> Ansion, palcan, Kijtoxen kerskamisen eli turhan cunnian
2. Kor. 12:7	angespiesset, gekreutziget, oder gehenckt hat	> pijnatan mestatan, hirteten ia naulitan

Gal. 2:17	Leiden; lidhande	> Pijnans, ia Kersimisen
Ef. 2:15	Feindschafft; owenskapen	> wihalisuus ia Rijta
Ef. 5:18	wilde, freche, vnverschampte, vnd aller ding vngezogen; wille, offuerdädige, skamlöse och utuchtige j all ting	> willise, hullut tuijmat, häwuyttomat ia heijutawaiset caikis Asiois
Ef. 5:32	bedeutung; betydning	> tydhi eli toimitos
Ef. 5:32	gros; stort	> swri, ialo
Fil. 2:14	murren; knorra	> napitzisi eli murisisi
Kol. 2:4	der vernunft; förnufften	> Toimi ia ierki
Kol. 3:15	Meister; Mestare	> Mestarin ia Haltia
1. Tim. 6:4	flickens und glosierens; hielperedhe	> ioonda, paica ia neuuo
1. Tim. 6:10	sorgen vnd engsten vnd vnruge; sorgh och engslan och oroo	> Murehen, hoolen tuskan ja adistoxen
1. Piet. 3:7	vneinigkei; osämja	> pahawäli ia rijta
Jaak. 4:1	teuschet; bedrägha	> petteuet ia wietteleuet
Jaak. 4:6	neiden, geizen, kriegem, triegen vnternander; nijt, slag, rooff, bedrägerij	> Kijuauxella, ahneudhella, tappeluxella röuille, warchaudella, petoxella, Sodhilla
Juud. 16	zurichten, taddeln; döma och straffa	> Doita, souitta ia asetta
Ilm. 9:11	Verderber	> turmelia ian eli cadhottaia

Myös muissa lisäyksissä Agricola täydentää ja täsmentää lähteittensä sanomaa. Hän lisää Itämaan tietäjistä tiedon, että he olivat kotoisin *Persiasta* (**Matt. 2:1.**). Lutherin puhuessa Jeesuksen poismenosta, Agricola lisää, että tämä tapahtuu *coleman cautta* (**Luuk. 9:31**). Kun lähtötekstit puhuvat epämääräisesti muista (*jene, andre*), Agricola tarkentaa, että kyseessä ovat *wäret Apostolit* (**2. Kor. 10:14**). Lähtöteksteissä esiintyvä kansa saa Agricolan tekstissä tarkennuksen, jonka mukaan kyseessä on *Israelin* kansa (**Gal. 3:19**). Lutherin tekstiä uudesta opista Agricola selventää lisäämällä, että kyseessä on *Euangeliumin* oppi (**Matt. 9:16**). Hän selittää, mitä *omatunto*

tarkoittaa: se on *murhelinen sydhen synnin tehden* (**Matt. 11:12**). Agricola korostaa, että Jumalan käskyt ovat ankarat, *nin ettei yxiken ninen edesse kestä* (**Matt. 11:30**). Vertaus kätketystä aarteesta on vaatinut hänestä selvennyksen, jonka mukaan evankeliumi *on meiden Ymmerdyxestä salattu, ia tesse Taiuan waldakunnaxi cutzutaan* (**Matt. 13:44**). Lutherin mukaan vapaa tahto on voimaton. Agricola lisää, että tämä pitää paikkansa *Jumalasis asiois* (**Matt. 15:13**). Lutherin mainitsema hengellinen kuohitseminen on Agricolan lisäyksen mukaan *erinomainen Jumalan Labia iwri puchtaas Elemes, ilman caikinaist haureutta* (**Matt. 19:12**). Agricola täydentää myös sanan *Corban* (temppeilahja) selitystä: *Temen wären toimituxen Christus tesse laitta* (**Mark. 7:11**). Agricola korostaa, että Kristus oli *totinen Jumala ia totinen Inhiminen* (**Joh. 6:52**).

Lutherin syntiä koskevaan selitykseen Agricola lisää, *ette caiki ouat Syndi jotca ei Vskosta eli Jumalan Sana mödhen ole* (**Joh. 16:8**). Kun Luther kieltää uskomasta räyhähenkiin (*Poltergeister*), Agricola kertoo, että kyseessä ovat menninkäiset, noidat ja velhohenget, *iotca ölle puhuuat ia messeuet Pirun wäelle eli muita taicouxia* (**Luuk. 16:29**). Hän palaa asiaan vielä **Room. 12:6** kohdalla tuomitessaan Lutherin mainitsemien räyhähenkien, messujen, pyhiinvaellusten, paaston ja pyhäänpalvonnan lisäksi myös kotoiseen kansantapaan kuuluvat *Jakeet, Kekrit ja Wconwacat*. Merenkävijöiden jumalat Castor ja Pollux saavat lisäselvityksen, jonka mukaan kyseessä ovat *ne Meren Köpelit, iotca toisinans Laiuain Kieulas öelle näkyuet, ninquin kaxi syngiesti palauata Kyntilete* (**Ap. t. 28:11**).

Luther korostaa varsinkin Roomalaiskirjeen esipuheessa ja kommenteissa sitä, että ihminen pelastuu yksin uskon kautta, sulasta Jumalan armosta ilman omia ansioita. Agricola on pannut merkille nämä ydinajatuksot jo lukiessaan vastavihittynä pappina reformaattorin postillaa.¹⁶³ Lutherin opetus tulee selkeästi esille myös reunahuomautuksissa. Viljo Tarkiainen on kiinnittänyt huomiota näihin Agricolan omiin korostuksiin.¹⁶⁴ Paavalin kehotus *Nin me rucolema sis Christusen polesta ette te souitta Jumalan cansa* (**2. Kor. 5:20**) on jäänyt ilman Lutherin kommenttia. Agricola puolestaan selittää:

---

¹⁶³ Heininen 1976, 87–90; Heininen 2007, 60–61.

¹⁶⁴ Tarkiainen 1958, 125.

Tesse hen yleskorghotta sen ylenpaltisen Jumalan Laupiuden meiden cochtan ettes näet, quinga Apostoli asetta Christusen, quin ei waan hen itze, mutta mös itze Ise Jumala, Euangelium sarnan cautta, caikein neurimeste souindo pyytä meilde. O ihmelinen Jumalan Rackaus, meiden cochtan, haleus, achkerus ia palawus.

Toinen Agricolan itsenäinen huomautus selittää Paavalin kiivautta (**2. Kor. 11:3**):

Kijuaus ombi sencaltainen halu, iolla ninquin Auio Mies yxin tacto Emendens racasta, waan ios hen astaitze toisen miehen mös site sama racastauan, sijte esken kiuauus ia rijta nouse. Samalmota mös P. Paulin ia Falskein Prophetain wälille tapactui Nin on mös Jumalan kijuaus sen ylitze coska Loia ylencatzotan ia loondocappale racastetan.¹⁶⁵

Agricola tekee lisäyksen Lutherin selitykseen vanhurskaudesta: *Mutta Christus anopi waiuoin sydhemen wanhurscautta wskon cautta henen pä lens* (**Matt. 5:20**). Lutherin kommentti saa pienen lisän **Matt. 8:2** kohdalla: *Eipe vsko miten tiedhä, waan turuapi sulan Jumalan armon päle*. Sama pelkän armon korostus tulee esiin seuraavissa huomautuksissa:

Ja nin sula Jumalan Armo ia cunnia iepi, **ioستا me wanhurskaxi ainoastans tulema** (**Room. 3:22**)

Ette Jumala **sulasta** Armostans Lijton tekepi **Castesa meiden cansanna, ottaxens meite Armoihinsa. Jotca me Vskon cautta käsitemme Ja sijt-te meiden Omatundon on aina leuolinen Jumalan tykene** (**1. Piet. 3:21**).

Lutherin selitykseen, ettei noudattamalla lakia voi tulla autuaaksi Agricola tekee lisäyksen: *Quitengin ne tulisit autuaixi, iotca woisit teudhelisesta Lain tette Jota eikengen päitzi Christusta tehnyt ole* (**Matt. 19:21**). Suomentaja tähdentää, että armo tarjotaan kaikille: Paavali ei ole Mooseksen todistaja, *waan ainoastans sen Armon, ioca Christusesa caikille tariona on* (**Ap. t. 1:8**).

---

¹⁶⁵ ”Jumalan rakkautta verrataan siis aviomiehen mustasukkaisuuden tunteeseen ja kiihkeään omistamisen haluun. Ajatus on omintakeinen ja rohkea, mutta tuskin kaikkien uskonnollista tunnetta tyydyttävä.” Tarkiainen 1958, 127.

Kun Luther kieltää tekojen vanhurskauden, Agricola katsoo hyväksi lisätä, että *coco meiden wanhurskaus asetetan Christusen päle* (**Ap. t. 4:12**).

Myös muissa uskonkysymyksissä pohjatekstit ovat vaatineet täydennystä: Saarnaajien pitää *Syndi rangaseman sanalla Ellei he cadbotuxen, tungion ia sondan tabdho polietta* (**Matt. 5:13**). **I. Kor. 8:1** kohdalla Agricola lisää, että Paavalin puhe rakkaudesta heikkouskoisia kohtaan tarkoittaa sitä, *ettei nijte iocu pahennaisis keskimeisten Cappaleden nautitoxes* eli adiafora-asioissa.

Agricola kääntää tapansa mukaan tarkasti, mutta hänelle on sattunut pari lipsahdusta. **Matt. 23:1** kohdalla on ruotsin *såsom förberördt är* kääntynyt muotoon *Quin licutettu on*. Vuoden 1642 Raamattu korjaa kohdan kuulumaan *cuin sanottu on*. Lutherin *von den Gebrechligen* ja ruotsin *om the skröpligha* on saanut vastineeksi *niste Ricolisista* (**Room. 15:1**). Ensimmäinen suomenkielinen Raamattu korjaa *rikolliset heikoiksi*.

5. AGRICOLAN REUNAHUOMAUTUKSET VUODEN 1642 RAAMATUSSA

Ensimmäisen suomalaisen Raamatun esipuhe kertoo, että tämä *pyhä ja callis Kirja* on suomennettu *idze Pääramattuin Hebrean ja Grekan, ja D. Lutheruksen Biblian jälken*. Suomentajat kertovat edelleen, että *Ruodzin Biblia, joca Stockholmis, Anno 1618 ... Präntättin, on aina silmäin edes pidetty, ja Esipuheis, Summariais, Marginaliais, Concordantiais, selityxis ja Registereis wisust waari otettu*. Käännöskomitea viittaa myös Agricolan työhön – tosin mainitsematta tämän nimeä. He eivät ole nimittäin unohtaneet, *mitä tämän Maacunnan Corkiast oppenet ja Cunialiset Miehet, muinnan suurella ahkerudella ja toimellisudella, ovat tämän pyhän Kirjan Suomexi kääändämises, täsä awaras Herran Wijnamäes, yhdes taicka toises, teettänet eli tehnet, waan aina cunnialla ja kijtollisudella muistettu, ja tarcast cadzottu*. Ensimmäistä suomalaista Raamattua koskeva tähän mennessä niukka tutkimus on tullut siihen tulokseen, että kääntäjät ovat lupauksensa mukaan katsoneet tarkasti Agricolan tekstejä ja tyytyneet korjailemaan niitä Lutherin Raamatun ja Ruotsin Biblian avulla.¹⁶⁶

Ruotsin Biblia, vuoden 1618 niin kutsuttu Kustaa Aadolfin Raamattu jäi edeltäjänsä ortografisesti parannetuksi painokseksi. Kuninkaallisten ohjeiden mukaan vanhat renahuomautukset piti säilyttää, mutta lisäksi oli haettava uusia tarpeellisia selityksiä Lutherilta, Leonhard Hutterilta, Lucas Osianderilta ja muilta oppineilta, varsinkin silloin, kun oli puolustauduttava paavilaisia, kalvinilaisia ja muita harhaoppisia vastaan.¹⁶⁷

Kustaa Aadolfin Raamatun toimittivat valtakunnan parhaat asiantuntijat, Uppsalan professorit Johannes Lenaeus (myöhemmin arkkipiispa) ja Johannes Rudbeckius (myöhemmin Västeråsin piispa). Uuden Raamatun huomautukset sijoitettiin nyt lukujen loppuun. Niistä ei ole tarkempaa

---

¹⁶⁶ Rapola 1963, 117–123.

¹⁶⁷ Cnattingius 1941, 24–26.

tutkimusta,¹⁶⁸ mutta yleiskuva näyttää selvältä. Toimittajat noudattivat kuninkaallista ohjetta, siirsivät edellisen Raamatun kommentit uuteen ja lisäsivät Lutherilta ne tekstit, jotka Kustaa Vaasan Raamattu oli sivuuttanut. Näitä olivat ennen kaikkea Ilmestyskirjan esipuhe ja huomautukset. Ne olivat nyt tarpeen kuninkaan hankkiutuessa puolustusotaan paavilaisia vastaan. Luther ei kuitenkaan riittänyt. Editorit lisäsivät lukuisia huomautuksia kirkkoisien ja oikeaoppisten luterilaisten teologien tuotannosta.¹⁶⁹ Suurin osa on peräisin Lucas Osianderin yhdeksänosaisesta selitysteoksesta (1573–1586), josta tuli varhaisortodoksian ajan luterilainen standardikommenttaari.¹⁷⁰

Vuoden 1642 Raamatun suomentajat ovat lupauksensa mukaan ottaneet visusti vaarin näistä ruotsalaisen Raamatun huomautuksista. Osmo Ikola toteaa: ”Kaikki varsinaiseen raamattutekstiin kuulumattomat ainekset (lukujen alussa olevat summaariot, lukujen lopussa olevat selitykset sekä marginaalissa, tekstin vierellä olevat otsakkeen tapaiset huomautukset ym.) näyttää melkein kauttaaltaan käännetyn suoraan ruotsalaisesta raamatusta.”¹⁷¹ Vuoden 1618 Raamatun uusia oppineiden, osin latinankielisiä kommentteja on ensimmäisen suomalaisen Raamatun Uuteen testamenttiin siirtynyt kaikkiaan 19 kappaletta.¹⁷² Niissä siteerataan latinaksi Lutheria sekä kahtatoista vanhan kirkon opettajaa.¹⁷³ Ainoastaan yksi näistä huomautuksista osuu sellaisen kohtaan, johon Agricola on tehnyt huomautuksensa (Ef. 4:10).

Aki Paavola on tutkinut ensimmäisen Raamatun evankeliumien kaikkien 237 reunahuomautusten lähdepohjan.¹⁷⁴ Käännöskomitea on jättä-

---

¹⁶⁸ Hans Cnatingius totesi 1941 maaperän olevan tällä kohden neutraalista, eikä siihen ole myöhemminkään kajottu.

¹⁶⁹ Uusia oppineiden kommentteja on lähinnä Vanhassa testamentissa. Niinpä Jesajan kirjaa selitetään 28 kirkkoisän ja parin konsiilin päätöksen avulla.

¹⁷⁰ Kun Turun koulumestari Marcus Henrici Helsingius (k. 1609) kirjoitti kommenttinsa omistamaansa polyglottaraamattuun, hänen tärkein lähteensä oli Osianderin kommenttaari. Heininen 1974, 71–81, 131.

¹⁷¹ Ikola 1949, 26–27.

¹⁷² Joh. 19:31; Ap. t. 15:9; Room. 1:28, 12:8; 1. Kor. 11:29, 13:13; 2. Kor. 12:15; Gal. 1:8; Ef. 1:20 4:10; Fil. 1:9, 2:9, 4:3; Kol. 3:1; 2. Tess. 1:10; 2. Tim. 4:8; 1. Piet. 3:19; Hepr. 1:2 ja Hepr. 1:3.

¹⁷³ Eniten lainauksia on Augustinukselta, mutta mukana ovat myös kreikkalaiset isät Klemens Aleksandrialainen, Athanasios, Kyrillos Aleksandrialainen, Basileios Suuri, Johannes Khrysostomos, Theophylaktos, Johannes Damaskenos ja Oecumenius sekä latinalaisista Cyprianus, Ambrosius ja Hieronymus.

¹⁷⁴ Paavola 1986. Paavolan teema on laajempi kuin tämän tutkimuksen, jossa tarkastellaan ainoastaan niitä kommentteja, jotka ovat jo Agricolalla.

nyt pois vain yhden ruotsalaisen Raamatun selityksistä. Agricolan kommenteista Petraeuksen komitea jätti pois ne 31, jotka puuttuivat Kustaa Aadolfin Raamatusta. Milloin lähteenä on sekä Agricola että ruotsalainen Raamattu (156 selitystä), komitea muokkasi selityksensä molempien avulla, niin että puolet näistä selityksistä liittyy lähemmin Agricolaan, puolet taas Kustaa Aadolfin Raamattuun. Yhdessäkään selityksessä ei ole tarvinnut turvautua Lutherin Raamattuun. Kääntäjille on riittänyt, että he ovat tarkkaan katsoneet *Ruotzin Bibliaa*.

Kaikkien Uuden testamentin kommenttien (548) tarkastelu vahvistaa Paavolan tutkimustuloksen. Komitea jätti Agricolan huomautuksista pois ne 52, jotka puuttuvat Kustaa Aadolfin Raamatusta.¹⁷⁵ Ryhmään kuuluvat luonnollisesti kaikki Agricolan itsenäisesti laatimat huomautukset. Muutenkin komitea on pyrkinyt pyyhkimään pois edeltäjänsä sata vuotta aikaisemmin tekemät poistot, lisäykset ja muutokset. Raamatunkääntäjien¹⁷⁶ pöydällä oli sekä Kustaa Aadolfin Raamattu että Agricolan Uusi testamentti, mutta kommenttien valikoima oli edellisen mukainen. Milloin kohdasta oli myös Agricolan huomautus, sitä käytettiin hyväksi. Kaikki ensimmäiseen Raamattuun päätyneet Agricolan kommentit ovat myös Kustaa Aadolfin Raamatussa.

Sen päättelemisen, kumman pohjatekstin vaikutus on suurempi ensimmäisen suomenkielisen Raamatun kommenteissa, ei ole kovin hedelmällistä.¹⁷⁷ Komitea seurasi jokaisessa kohdassa molempia lähteitä ja laati huomautuksensa tapauskohtaisesti. Agricolan muotoilu on saanut milloin suuremman, milloin pienemmän painoarvon. Sellaisia kohtia, joissa hänen leimansa näkyy paremmin, on kaksikymmentä¹⁷⁸ (esim. **Ap. t. 1:8** ja **Room. 12:6**), kun taas Kustaa Aadolfin Raamatun vaikutus näkyy paremmin 41 kohdassa¹⁷⁹ (esim. jumalanpalvelusohjeistuksessa **1. Kor. 14:39** ja oppineisuutta korostavassa kommentissa **Ef. 7:10**).

---

¹⁷⁵ Liite 1.

¹⁷⁶ On luultavaa, joskaan ei täysin varmaa, että Henrik Hoffman käänsi Uuden testamentin ja siinä tapauksessa myös sen kommentit. Rapola 1963.

¹⁷⁷ Vuoden 1642 Raamatun huomautukset muodostavat ensimmäisen suomenkielisen koko Raamatun kommentaarin. Ne olisivat mielenkiintoinen tutkimuskohde. Varsinkin Vanhan testamentin selitykset avaavat näköalan siihen, miten Raamattua selitettiin ennen historiallis-kriittisen tutkimuksen alkua. Heininen 1974, 121–131.

¹⁷⁸ Liite 2.

¹⁷⁹ Liite 2.

Vuoden 1642 komitean ohjenuorana on ollut Ruotzin Biblia. Agricolan tekstiin tehdyistä muutoksista antaa parhaan kuvan tapa, jolla komitea on hylännyt Agricolan tautologisen paratagman ja purkanut seuraavat laajennukset:

Matt. 7:6	wihawat ia wainouat	> wainouat
Matt. 11:2	maista ia ymmertä	> ymmärtä
Matt. 20:22	Kerssimisen ia pijnan	> kärsiä
Matt. 21:9	apu, Onni, terueys ia Rauha	> onne ja terweyttä
Mark. 10:30	Tawaran ia Cartanon	> maan
Luuk. 13:3	lwltijn ia sanotijn	> luultin
Joh. 3:1	Jerki, Toimi	> järki
Joh. 3:1	Wapa Eehto, oma mieli	> wapaehto
Joh. 6:27	lahioittanut, hanginud ia walmistanut	> lahjoittanut ja walmistanut
Joh. 6:27	oendaman, souittaman ia pitemen	> ojendaman ja sowittaman
Joh. 14:16	Hortator Consolator, Edheste wastaia, Holhoia, Manaia	> edestwastaja
Ap. t. 3:20	hämestyxen, pelgon	> hämmästyxexi
Ap. t. 13:6	Lumoiat Luitziat, Wimmitziet, Welhot ia Piruliset	> noidat
Ap. t. 20:27	wartian, warinottaian, edhestcatzoian	> cadzoja
Room. 6:12	noudha eikä täyttä	> seura
Room. 7:22	toimi, iercki, taito, mieli	> toimi, järki
1. Kor. 9:26	pysyuet ia seisouat	> pysyä
1. Kor. 12:4	coetteleuat ia kiusauat	> coettelewat
1. Kor. 13:5	Wihaiset, kärsimettömet, iulmat, cangiat ia niskurit	> wihaiset, ynsiät ja kärsimättömät
1. Kor. 13:13	Leuijemexi, wekeuemwxi, ialomaxi ia ijancaikisexi	> lewiämmäxi, wäkwämmäxi, ja pysywäisemmäxi
1. Kor. 14:15	wlostoimitta, tulkita ia selitte	> toimitta ia selittä
1. Kor. 14:32	Tieto ia taito	> tieto
1. Kor. 15:3	Toimen ja Jerien	> toimen
1. Kor. 15:33	kikuri, kimpu, seura ia ioucko	> seura
2. Kor. 1:19	totinen tosi, wissi ia wachua	> totiset ia lujat
2. Kor. 4:4	Pämies, Isende ia Iumala	> Päämies, ja Jumala
2. Kor. 9:11	Ansion, palcan, Kijtoxen kerskamisen	> palcan
Ef. 2:15	wihalisus ia Rijta	> rijdaxi
1. Tim. 6:10	Murehen, hoolen tuskan ja adistoxen	> Murhella, tuscalla ja ahdistuxella

Kääntäjät ovat jättäneet pois muutkin Agricolan lisäykset ja hämäräksi jääneet kohdat. He ovat myös korjanneet edeltäjältään pois pudonneet sanat ja kirjaimet sekä muuttaneet pari vanhentunutta sanaa (**1. Kor. 15:33** *kikuri* > *seura*¹⁸⁰, **2. Kor. 7:1** *hierelus* > *saastaisuus*¹⁸¹).

---

¹⁸⁰ Sana (VKS: *kikuri* 'joukko, porukka, joukkio') esiintyy Agricolan raamatunsuomennoksessa **Ps. 83:6**, **119:61**, **Est. lis. 3:9**, **Ap. t. 17:5**. Ensimmäinen Raamattu on säilyttänyt sen **Ps. 119:61** kohdalla, mutta ei muualla. Heininen 2020, 218, 301.

¹⁸¹ VKS: 'tahrainen'; Ganaderin sanakirjan mukaan 'nedsmutsing, pollutio, contaminatio'.

6. TUTKIMUSTULOKSET

Uusi testamentti on länsimaisen kulttuurin perusteksti. Sen suomentaminen ja selittäminen oli Mikael Agricolan tärkein kirjallinen työ, johon hän käytti enemmän aikaa ja vaivaa kuin muihin teoksiinsa. Kokonaisuutena se on tarkkaa ja huolellista työtä, Agricolan parasta tekstiä.¹⁸²

Agricola oli sekä Erasmus Rotterdamilaisen että Martti Lutherin oppilas ja tukeutui suomennostyössään molempien teksteihin. Hän otti Erasmuselta myös evankeliumien esipuheet, mutta muiden Uuden testamentin kirjojen alkusanat ja reunahuomautukset ovat peräisin Lutherilta ja kotimaisesta vuoden 1541 niin kutsutusta Kustaa Vaasan Raamatusta.

Agricolan 450 reunahuomautusta muodostavat ensimmäisen suomalaisen Uuden testamentin kommentaarin. Hänellä on ollut työpöydällään sekä saksalainen että ruotsalainen Raamattu. Agricolan valikoima on pienempi kuin Lutherin, jolla on 558 kommenttia, mutta suurempi kuin ruotsalaisen Raamatun, jossa on 362 reunahuomautusta. Agricola on laatinut pelkästään Lutherin avulla 95 kommenttia, pelkästään Kustaa Vaasan Raamatun avulla taas 33. Tässä hän näyttää seuranneen enemmän Lutheria kuin ruotsalaisia reformaattoreita. Itsenäisiä huomautuksia on seitsemän. Loput 315 kommenttia hän on muodostanut molempien lähteiden avulla, ja näissä hän liittyy hieman enemmän ruotsalaiseen Raamattuun.

Useimmiten on mahdotonta ratkaista, miksi Agricola on jättänyt käyttämättä toisen tai molempien pohjatekstiensä kommentin tai miksi hän on liittynyt jompaankumpaan niistä. Pohjatekstien pituus ei näytä olleen ratkaiseva kriteeri. Agricola on seurannut milloin lyhyempää, milloin pidempää tekstiä.

Eräissä kohdin näyttää selvältä, miksi Agricola on jättänyt pois jonkun joko molempien tai toisen lähteensä huomautuksen tai liittynyt tiiviimmin jompaan kumpaan. Uuden testamentin suomennoksen tutkimuksen

---

¹⁸² Heininen 2007, 275.

aloittanut Arthur Hjelt totesi, että Agricola on Matteuksen evankeliumin kommentteista ”pyyhkinyt pois ne, joissa annetaan isku paavilaisuudelle ja sen laitoksille”. Agricola oli toisen sukupolven reformaattori, jonka ei enää tarvinnut Lutherin tavoin hyökätä katolista kirkkoa vastaan. Se oli Ruotsin valtakunnassa jo häviöön mennyt piispoineen, luostareineen ja kerjäläismunkkeineen. Agricola ei näin ollen Lutherin tavoin syytä piispoja kirkon omaisuuden riistosta, vaan jättää syyllisen mainitsematta. Lukijat tiesivät hyvin, kenestä oli kyse. Tuomitessaan Lutherin mainitsemat aneet, paastot, sielumessut ja pyhiinvaellukset Agricola lisää joukkoon myös omat perinteiset pakanalliset juhlat.

Lutherin sekä alkuperäiset että Kustaa Vaasan Raamattuun paikoin hieman muunnetut kommentit korostavat sitä, että ihminen pelastuu yksin uskon kautta. Reunahuomautuksiin tekemissään lisäyksissä ja tarkennuksissa Agricola huolehtii siitä, että nämä reformaation ydinajatuksukset tulevat selkeästi esille. Hän liittyy niihin myös itsenäisessä huomautuksessa puhuessaan Jumalan ihmeellisestä, palavasta ja ylenpalttisesta rakkaudesta ihmisiä kohtaan.

Agricola kääntää tapansa mukaan tarkasti, mutta ei seuraa niin orjallisesti pohjatekstejään kuin vuoden 1541 Raamattu ja ensimmäinen suomalainen Raamattu. Useimmat lisäykset johtuvat – samoin kuin myöhemmissä Vanhan testamentin summaarioiden ja kommenttien suomennoksissa – tautologisesta paratagmasta. Muissa lisäyksissä hän on pyrkinyt selventämään ja tarkentamaan pohjatekstien sanomaa.

Vuoden 1642 Raamatun reunahuomautukset on laadittu ruotsalaisen vuoden 1618 niin kutsutun Kustaa Aadolfin Raamatun mukaan. Eskil Petrauksen johtama raamatunkäännöskomitea turvautui myös siihen, mitä ”oman maakunnan korkeasti oppineet miehet” olivat kääntämistyössä ”yhdessä taikka toisessa” teettäneet ja tehneet. Komitea otti kuitenkin huomioon ainoastaan ne Agricolan huomautukset, jotka olivat myös ruotsalaisessa Raamatussa. Se sivuutti Agricolan itsenäiset kommentit ja jätti pois hänen tekemänsä lisäykset ja muutokset. Ensimmäisen suomalaisen Raamatun Uuden testamentin kommentteissa puhuu vielä suomalainen reformaattori, mutta ääni on suurvaltakauden ääni.

LIITE 1: REUNAHUOMAUTUSTEN JAKAUTUMINEN

Agricolan päälähde on lihavoitu. Taulukkoon on myös merkitty hänen tekemänsä itsenäiset huomautukset (its), poistot (lyh) ja lisäykset (lis).

	DB	NTGVB	Agricola	1624
Matt. 1:2	x	x	x	-
Matt. 1:6	x	x	x	x
Matt. 1:19	x	-	x	x
Matt. 1:25	x	x	x lyh	x
Matt. 2:1	x	x	x lis	x
Matt. 2:6	x	-	x lyh	x
Matt. 2:18	x	-	x lyh	x
Matt. 2:55	x	-	-	-
Matt. 3:3	x	-	x lyh	x
Matt. 3:7	-	x	x	x
Matt. 3:15	x	x	x	x
Matt. 4:4	-	x	x	-
Matt. 4:7	-		x	-
Matt. 4:10	-	x	x	-
Matt. 4:17	-	x	x	-
Matt. 5:1	x	x	x	x
Matt. 5:5	x	-	x	x
Matt. 5:9	x	x	x	x
Matt. 5:13	x	x	x lis	x
Matt. 5:19	x	x	x	x
Matt. 5:19	x	x	x	x
Matt. 5:19	x	x	x	x
Matt. 5:20	x	x	x lis	x
Matt. 5:22	x	x	x	x
Matt. 5:29	x	x	x	x
Matt. 5:34	x	x	x	x
Matt. 5:39	x	x	x	x
Matt. 5:46	x	x	x	x
Matt. 6:22	-	x	x	-
Matt. 6:24	-	x	x	x
Matt. 6:34	x	x	x	x
Matt. 7:1	x	x	x	x
Matt. 7:6	x	x	x	x
Matt. 7:6	x	x	x	x
Matt. 7:6	x	x	x	x
Matt. 7:22	-	x	-	-

Matt. 7:24	x	x	x	x
Matt. 8:2	x	-	x lis	x
Matt. 8:4	-	x	x	-
Matt. 8:9	x	x	x	x
Matt. 8:10	-	x	x	-
Matt. 8:11	x	x	x	x
Matt. 8:14	x	-	-	-
Matt. 8:19	x	x	x	x
Matt. 8:22	x	x	x	x
Matt. 9:2	x	-	-	-
Matt. 9:13	-	x	x	-
Matt. 9:13	x	x	x	x
Matt. 9:15	x	-	-	-
Matt. 9:16	x	x	x	x
Matt. 9:23	x	x	x	x
Matt. 10:9	x	x	x	x
Matt. 10:14	x	x	x	x
Matt. 10:23	x	-	-	-
Matt. 10:34	-	x	x	x
Matt. 10:38	-	x	x	x
Matt. 11:6	-	x	x	-
Matt. 11:12	x	x	x lis	x
Matt. 11:19	-	x	x	-
Matt. 11:30	x	x	x	x
Matt. 12:8	x	x	x lis	x
Matt. 12:31	-	x	x	x
Matt. 12:32	x	-	-	x
Matt. 13:12	x	x	x	x
Matt. 13:31	x	x	x	x
Matt. 13:33	x	x	x	-
Matt. 13:44	x	x	x lis	x
Matt. 13:52	x	x	x	x
Matt. 13:52	x	-	-	-
Matt. 14:1	x	x	x lyh	x
Matt. 14:25	x	x	x	x
Matt. 15:5	x	-	-	-
Matt. 15:5	x	x	x	x
Matt. 15:13	x	x	x lis	-
Matt. 16:3	x	x	x	x
Matt. 16:18	x	x	x	x
Matt. 16:28	x	x	x	x
Matt. 17:26	x	x	x	x
Matt. 17:27	x	-	-	-

	DB	NTGVB	Agricola	1624
Matt. 18:20	x	x	x	x
Matt. 19:8	x	-	x	x
Matt. 19:12	x	x	x lis	x
Matt. 19:17	x	-	x	x
Matt. 19:21	x	-	x lis	x
Matt. 20:22	x	x	x	x
Matt. 21:9	x	x	x lis	x
Matt. 21:31	x	-	x	x
Matt. 21:44	x	x	x	x
Matt. 22:12	x	x	x	x
Matt. 23:1	x	x	x	x
Matt. 23:13	x	x	x	x
Matt. 23:15	-	x	x lis	x
Matt. 23:24	x	x	x	x
Matt. 23:25	x	-	x	x
Matt. 23:35	x	x	x lyh	x
Matt. 24:15	x	-	x lyh	x
Matt. 24:20	x	x	x lyh	x
Matt. 24:22	-	x	x	-
Matt. 24:23	x	-	x	x
Matt. 24:28	x	x	x lyh	x
Matt. 24:31	-	x	x	-
Matt. 24:34	x	x	x	x
Matt. 25:3	x	x	x	x
Matt. 25:15	x	x	x lis	x
Matt. 26:10	x	x	x	x
Matt. 26:12	x	-	-	-
Matt. 26:29	x	-	x	x
Matt. 26:41	-	x	x lis	x
Matt. 26:49	x	-	-	-
Matt. 26:52	x	x	x lis	x
Matt. 26:52	x	-	-	-
Matt. 26:53	x	x	x	x
Matt. 27:16	x	-	-	x
Matt. 27:17	x	-	-	x
Matt. 27:22	x	-	-	x
Matt. 27:33	x	-	x	x
Matt. 27:51	x	-	-	x
Matt. 28:1	x	x	x	x
Mark. 1:22	x	x	x	x
Mark. 2:26	x	-	-	x

Mark. 2:26	x	x	x	x
Mark. 3:17	x	-	x	x
Mark. 3:21	x	-	x	x
Mark. 3:22	x	-	x	x
Mark. 6:13	x	x	x	x
Mark. 6:39	x	-	-	-
Mark. 6:52	x	x	x	x
Mark. 7:2	x	x	-	x
Mark. 7:11	x	x	x lis	x
Mark. 7:22	x	-	x	x
Mark. 8:24	x	-	-	x
Mark. 8:25	x	-	-	-
Mark. 9:49	x	x	x	x
Mark. 10:21	x	-	x	x
Mark. 10:30	x	x	x	x
Mark. 14:5	x	-	-	x
Mark. 15:9	x	-	-	-
Mark. 15:25	x	-	-	x
Luuk. 1:28	x	x	x	x
Luuk. 1:30	x	x	x	x
Luuk. 1:42	x	-	-	-
Luuk. 1:69	-	x	x	x
Luuk. 1:77	x	-	-	x
Luuk. 1:78	x	x	x	x
Luuk. 2:1	x	x	x	x
Luuk. 2:14	x	-	-	x
Luuk. 2:29	x	x	x	x
Luuk. 3:14	x	x	x	x
Luuk. 3:14	x	x	x	x
Luuk. 3:24	x	x	x	x
Luuk. 4:22	x	-	x	x
Luuk. 6:1	x	x	x	x
Luuk. 6:35	x	-	-	x
Luuk. 6:40	x	-	x	x
Luuk. 7:38	x	-	-	-
Luuk. 8:30	-	x	x	-
Luuk. 9:31	x	-	x	-
Luuk. 9:51	x	x	x	-
Luuk. 10:36	x	x	x	x
Luuk. 12:33	x	x	x lis	x
Luuk. 12:49	x	x	x	x
Luuk. 12:56	x	x	x	x

	DB	NTGVB	Agricola	1624
Luuk. 13:3	x	-	x	x
Luuk. 13:24	x	-	x	x
Luuk. 13:33	x	-	x	x
Luuk. 14:26	-	x	-	x
Luuk. 14:33	x	x	x	x
Luuk. 16:9	x	x	x	x
Luuk. 16:29	x	x	x lis	x
Luuk. 17:10	x	x	x	x
Luuk. 17:20	x	x	x	x
Luuk. 18:5	x	-	x lyh	-
Luuk. 18:14	x	-	-	-
Luuk. 18:22	x	-	-	-
Luuk. 19:4	x	-	-	-
Luuk. 21:19	x	-	x	-
Luuk. 21:24	x	x	x	x
Luuk. 22:4	-	x	x	-
Luuk. 22:16	x	-	-	x
Luuk. 22:38	x	x	x	x
Luuk. 22:51	x	x	x	x
Luuk. 22:52	x	x	-	-
Luuk. 24:13	x	-	-	-
Luuk. 24:13	-	x	x lis	x
Luuk. 24:13	x	-	-	-
Luuk. 24:49	-	x	-	x
Joh. 1:1	-	x	x	-
Joh. 1:7	-	x	-	-
Joh. 1:9	x	-	x	x
Joh. 1:14	-	x	-	-
Joh. 1:16	x	x	x	x
Joh. 1:28	x	x	x lyh	x
Joh. 1:41	x	x	x	x
Joh. 2:4	x	x	x	x
Joh. 2:6	x	-	x	x
Joh. 3:1	x	x	x lis	x
Joh. 3:8	x	-	x	x
Joh. 3:33	x	x	x	x
Joh. 3:34	x	x	x	-
Joh. 4:26	x	-	-	x
Joh. 4:34	x	x	x lyh	x
Joh. 4:38	x	-	x	x
Joh. 5:2	x	-	x	x

Joh. 5:17	x	x	x	x
Joh. 5:27	x	x	x	x
Joh. 6:19	-	x	x	-
Joh. 6:27	x	-	x	x
Joh. 6:27	x	x	x	x
Joh. 6:52	x	x	x lis	x
Joh. 6:61	x	x	x	x
Joh. 7:19	x	-	x its	x
Joh. 7:22	x	x	x	x
Joh. 8:25	x	x	x	-
Joh. 8:51	x	x	x	x
Joh. 8:56	x	x	x	x
Joh. 9:9	x	-	-	-
Joh. 10:24	x	-	-	x
Joh. 12:5	x	-	x	-
Joh. 13:16	x	-	-	-
Joh. 13:34	x	x	x	x
Joh. 14:2	-	x	x its	-
Joh. 14:16	x	x	x lis	x
Joh. 14:22	x	-	-	-
Joh. 14:31	x	-	x	x
Joh. 15:9	x	-	x	x
Joh. 15:22	x	x	x	x
Joh. 16:8	x	x	x lis	x
Joh. 16:30	x	x	x	x
Joh. 17:9	x	-	x lis	x
Joh. 18:30	x	-	-	-
Joh. 18:38	x	-	-	x
Joh. 20:8	x	x	x	x
Joh. 20:17	x	x	x	x
Ap. t. 1:2	x	-	-	x
Ap. t. 1:8	x	-	x lis	x
Ap. t. 2:17	x	-	x	x
Ap. t. 2:38	x	-	x	x
Ap. t. 3:12	x	-	-	x
Ap. t. 3:15	x	x	-	x
Ap. t. 3:16	x	-	-	x
Ap. t. 3:20	x	x	x	x
Ap. t. 3:25	x	x	x lyh	x
Ap. t. 3:26	x	x	x	x
Ap. t. 4:12	x	-	x lis	x
Ap. t. 4:33	x	-	-	-

	DB	NTGVB	Agricola	1624
Ap. t. 5:1	x	-	x	-
Ap. t. 5:17	x	-	-	-
Ap. t. 5:31	-	-	x its	-
Ap. t. 8:2	-	x	x lyh	x
Ap. t. 8:33	x	x	x	x
Ap. t. 9:1	x	-	x lis	x
Ap. t. 9:5	x	-	-	x
Ap. t. 9:6	x	-	-	x
Ap. t. 9:12	x	-	-	x
Ap. t. 9:26	x	-	-	x
Ap. t. 9:36	x	-	x	x
Ap. t. 10:1	x	-	-	x
Ap. t. 12:4	x	x	x	x
Ap. t. 12:5	x	-	-	x
Ap. t. 13:6	x	-	x lis	x
Ap. t. 13:8	x	-	x	x
Ap. t. 13:12	x	-	-	x
Ap. t. 13:20	x	x	x	x
Ap. t. 13:27	x	-	-	-
Ap. t. 13:48	x	-	-	-
Ap. t. 15:9	x	-	x	x
Ap. t. 15:12	x	-	-	x
Ap. t. 15:17	x	x	-	x
Ap. t. 15:24	x	-	-	x
Ap. t. 16:1	x	-	-	x
Ap. t. 16:4	x	-	-	x
Ap. t. 16:30	x	-	-	x
Ap. t. 17:18	x	-	x lis	-
Ap. t. 17:28	x	x	x	x
Ap. t. 17:34	x	-	-	-
Ap. t. 18:27	x	-	-	x
Ap. t. 19:18	x	x	x	x
Ap. t. 19:19	x	x	x lis	x
Ap. t. 19:24	-	x	-	-
Ap. t. 20:27	-	x	x	x
Ap. t. 25:19	x	-	-	-
Ap. t. 27:17	x	-	x	x
Ap. t. 28:11	x	-	x lis	x
Room. 1:4	x	-	x	x
Room. 1:14	-	x	-	x
Room. 1:17	-	x	-	x

Room. 1:17	x	-	x	x
Room. 1:18	x	-	x	x
Room. 1:21	x	-	x	x
Room. 1:25	x	-	x	x
Room. 1:30	x	-	x	-
Room. 1:30	x	-	x	-
Room. 1:30	x	-	x	-
Room. 1:31	x	-	x	-
Room. 1:31	x	-	x	-
Room. 1:31	x	-	x	-
Room. 2:4	x	x	x	x
Room. 2:12	-	x	x	-
Room. 2:14	x	x	x	-
Room. 2:21	x	-	x lis	x
Room. 2:26	x	x	x	x
Room. 2:29	x	x	x	x
Room. 3:4	x	-	x	x
Room. 3:7	x	-	x lis	x
Room. 3:22	-	x	-	-
Room. 3:22	x	x	x lis	x
Room. 3:25	x	-	x	-
Room. 3:31	x	x	x	x
Room. 4:6	x	x	x	-
Room. 4:10	x	x	x	x
Room. 4:16	x	x	x	x
Room. 4:20	x	x	x	x
Room. 5:4	x	-	x	-
Room. 5:5	-	x	-	-
Room. 5:6	-	x	-	-
Room. 5:11	x	x	x	x
Room. 5:14	x	x	x	x
Room. 5:17	x	x	x	x
Room. 5:19	x	x	x	x
Room. 6:3	x	x	x	x
Room. 6:12	x	x	x	x
Room. 6:14	-	x	x	x
Room. 7:4	x	-	x	x
Room. 7:15	x	x	x	x
Room. 7:22	x	x	x	x
Room. 7:24	x	x	x	x
Room. 8:1	x	x	x	x
Room. 8:5	x	x	x	x
Room. 8:22	x	x	x	x

	DB	NTGVB	Agricola	1624
Room. 9:28	x	x	x	x
Room. 9:33	x	x	x lis	x
Room. 10:5	x	x	-	x
Room. 10:6	x	x	x	x
Room. 11:2	x	x	x	x
Room. 11:7	x	x	x	x
Room. 11:11	-	-	x its	x
Room. 11:15	-	x	x	x
Room. 11:16	-	x	x	x
Room. 11:29	x	-	-	-
Room. 11:32	x	x	x	x
Room. 12:1	x	-	x	x
Room. 12:6	x	x	x lis	x
Room. 12:7	x	x	x	x
Room. 12:20	x	x	x	x
Room. 13:5	x	x	x	x
Room. 13:7	x	-	x	x
Room. 13:14	x	-	x	x
Room. 14:1	x	x	x	x
Room. 14:6	x	-	x	x
Room. 14:14	x	-	x	x
Room. 14:16	x	x	x	x
Room. 14:23	x	x	x	x
Room. 15:1	x	x	x	x
Room. 15:8	x	-	-	-
Room. 15:8	x	x	x	x
Room. 15:14	x	-	x	x
Room. 15:17	x	-	-	x
Room. 15:20	x	x	x	x
Room. 15:25	x	-	x	-
Room. 15:28	x	x	x	x
Room. 16:17	x	x	x	x
I. Kor. 1:9	x	x	x	x
I. Kor. 1:10	x	-	-	-
I. Kor. 1:20	-	x	x	x
I. Kor. 1:25	x	x	x	x
I. Kor. 2:5	x	x	x	x
I. Kor. 2:7	x	x	x	x
I. Kor. 2:14	x	x	x	x
I. Kor. 2:15	-	x	x lis	x
I. Kor. 3:5	x	x	x	x

I. Kor. 3:12	x	x	x	x
I. Kor. 3:15	-	x	x	x
I. Kor. 3:21	x	x	x	x
I. Kor. 4:1	x	x	x lis	x
I. Kor. 4:3	-	-	x its	x
I. Kor. 4:8	x	x	x	x
I. Kor. 4:13	x	x	x	x
I. Kor. 5:7	x	x	x	x
I. Kor. 5:10	x	x	x lis	x
I. Kor. 6:4	x	x	x	x
I. Kor. 6:17	x	-	-	-
I. Kor. 7:11	x	x	x	x
I. Kor. 7:14	x	x	x	x
I. Kor. 7:18	x	-	x	x
I. Kor. 7:35	x	x	x	x
I. Kor. 7:35	x	-	-	x
I. Kor. 7:38	x	x	x	x
I. Kor. 8:1	x	x	x lis	x
I. Kor. 9:9	x	x	x	x
I. Kor. 9:12	x	x	x	x
I. Kor. 9:18	x	x	x	x
I. Kor. 9:26	x	x	x	x
I. Kor. 10:12	x	x	x	x
I. Kor. 10:26	x	x	x	x
I. Kor. 10:29	x	x	x	x
I. Kor. 11:10	x	x	x	x
I. Kor. 11:28	x	x	x	x
I. Kor. 11:29	x	-	x lyh	x
I. Kor. 12:2	x	x	x	x
I. Kor. 12:4	x	x	x	x
I. Kor. 12:13	x	x	x	x
I. Kor. 13:2	x	x	x	x
I. Kor. 13:5	x	-	x	x
I. Kor. 13:8	x	x	x	x
I. Kor. 13:9	x	x	x	x
I. Kor. 13:13	x	x	x	x
I. Kor. 14:2	x	x	x	x
I. kor. 14:15	x	x	x lis	x
I. Kor. 14:19	x	-	-	x
I. Kor. 14:22	x	x	x	x
I. Kor. 14:32	x	x	x	x
I. Kor. 15:3	x	-	x lis	x
I. Kor. 15:29	x	x	x	x

	DB	NTGVB	Agricola	1624
1. Kor. 15:33	x	x	x lis	x
1. Kor. 15:44	x	x	x	x
1. Kor. 15:54	x	-	x	x
1. Kor. 16:9	x	x	x	x
1. Kor. 16:22	x	x	x	x
2. Kor. 1:19	x	x	x	x
2. Kor. 2:5	x	-	x	x
2. Kor. 2:6	x	x	x	x
2. Kor. 2:17	x	x	x lyh	x
2. Kor. 3:4	x	x	x lis	x
2. Kor. 3:6	x	x	x	x
2. Kor. 3:6	x	x	x	x
2. Kor. 3:13	x	x	x	x
2. Kor. 3:18	x	x	x	x
2. Kor. 4:2	x	x	x lyh	x
2. Kor. 4:4	x	x	x	x
2. Kor. 4:6	x	-	x	-
2. Kor. 4:6	x	x	x	x
2. Kor. 5:11	x	x	-	x
2. Kor. 5:13	x	x	x	x
2. Kor. 5:20	-	-	x its	-
2. Kor. 6:11	x	-	-	-
2. Kor. 6:12	x	x	x	x
2. Kor. 7:1	x	x	x	x
2. Kor. 8:10	x	x	x	x
2. Kor. 7:16	x	-	-	-
2. Kor. 9:5	x	-	x	-
2. Kor. 9:11	x	x	x	x
2. Kor. 10:14	x	x	x lis	x
2. Kor. 11:3	-	-	x its	-
2. Kor. 11:10	x	x	x	x
2. Kor. 11:22	x	x	x	x
2. Kor. 11:29	x	x	x	x
2. Kor. 11:29	x	x	x	x
2. Kor. 12:7	x	x	x	x
2. Kor. 12:9	x	x	x	x
2. Kor. 13:4	x	-	-	x
Gal. 1:4	x	x	-	x
Gal. 2:5	x	-	-	-
Gal. 2:6	x	x	x	x

Gal. 2:7	x	x	x	x
Gal. 2:17	x	x	x	x
Gal. 2:19	x	x	x	x
Gal. 3:19	x	x	x lis	x
Gal. 3:19	x	x	x	x
Gal. 4:17	-	-	x its	x
Gal. 5:3	x	x	x	x
Gal. 5:13	x	x	x	x
Gal. 6:4	x	x	x	x
Gal. 6:16	x	x	x	x
Ef. 1:10	x	x	x	x
Ef. 1:22	x	x	x	x
Ef. 1:23	x	x	x	x
Ef. 2:15	x	x	x	x
Ef. 3:10	x	x	x	x
Ef. 3:18	x	x	x lis	x
Ef. 3:29	x	x	x	x
Ef. 4:8	x	-	x	x
Ef. 4:10	x	x	x	x
Ef. 4:12	x	x	x	x
Ef. 4:14	x	-	x	x
Ef. 5:16	x	x	x lis	x
Ef. 5:18	x	x	x lis	x
Ef. 5:32	x	x	x	x
Ef. 6:13	-	-	x its	-
Ef. 6:15	x	-	-	-
Fil. 2:14	x	-	x	x
Fil. 2:17	x	x	x	x
Fil. 3:2	x	x	x	x
Fil. 3:12	x	x	x	x
Fil. 3:16	x	x	x	x
Fil. 4:3	x	-	-	x
Kol. 2:4	x	x	x	x
Kol. 2:10	x	x	x	x
Kol. 2:14	x	x	x	x
Kol. 2:23	x	x	x	x
Kol. 3:15	x	x	x	x
Kol. 3:16	x	-	-	-
1. Tess. 3:4	x	x	x	x

	DB	NTGVB	Agricola	1624
1. Tess. 4:12	x	x	x	x
1. Tess. 5:13	x	x	-	x
1. Tess. 5:19	x	x	-	x
1. Tess. 5:23	x	x	-	x
2. Tess. 2:3	-	x	-	x
2. Tess. 2:4	x	x	-	x
1. Tim. 1:18	x	x	x	x
1. Tim. 1:18	x	x		x
1. Tim. 2:8	x	x	x	x
1. Tim. 3:16	x	x	x	x
1. Tim. 4:14	x	-	-	-
1. Tim. 5:5	x	x	x	x
1. Tim. 5:11	x	x	x	x
1. Tim. 5:21	x	x	x	x
1. Tim. 5:24	x	x	x	x
1. Tim. 6:4	x	x	x	x
1. Tim. 6:4	x	x	x	x
1. Tim. 6:5	x	x	x	x
1. Tim. 6:10	x	x	x	x
2. Tim. 1:7	x	-	-	-
2. Tim. 2:2	x	-	-	-
2. Tim. 2:15	x	x	-	x
2. Tim. 2:19	x	-	-	-
2. Tim. 2:23	x	-	-	-
Tit. 1:7	x	-	x	-
Tit. 1:7	x	-	-	-
Tit. 1:8	x	-	-	-
Tit. 2:2	x	-	-	-
Tit. 2:12	x	-	-	-
Tit. 2:15	x	x	x	x
Tit. 3:2	x	-	x	x
Tit. 3:8	x	x	x	x
Tit. 3:9	x	-	-	-
Filemon 11	x	x	x	x
1. Piet. 1:4	x	x	-	x
1. Piet. 2:2	x	x	x	x

1. Piet. 2:12	x	-	x	x
1. Piet. 3:4	x	x	x	x
1. Piet. 3:6	x	x	x	x
1. Piet. 3:7	x	x	x	x
1. Piet. 3:21	x	-	x lis	x
1. Piet. 4:8	x	x	x	x
1. Piet. 4:12	x	x	x	x
1. Piet. 4:15	x	x	x	x
1. Piet. 5:3	x	-	-	-
1. Piet. 5:5	x	-	-	-
2. Piet. 2:13	x	-	-	-
2. Piet. 2:18	x	x	x	x
2. Piet. 2:18	-	-	x its	x
2. Piet. 3:3	x	x	x	x
2. Piet. 3:6	x	-	-	-
1. Joh. 2:16	x	-	x	-
1. Joh. 2:17	x	-	-	-
1. Joh. 5:7	x	x	x	x
1. Joh. 5:8	x	x	x	x
1. Joh. 5:16	x	x	-	x
Hepr. 2:7	x	x	x	x
Hepr. 2:16	-	x	x	-
Hepr. 5:11	x	-	x	-
Hepr. 5:12	x	-	x	-
Hepr. 7:1	x	x	x	x
Hepr. 10:35	x	-	-	-
Hepr. 10:38	x	x	x	x
Hepr. 11:3	x	-	x	-
Hepr. 11:3	x	-	x	-
Hepr. 11:34	x	x	x	x
Hepr. 13:9	x	-	-	x
Hepr. 13:9	x	-	-	-
Jaak. 1:8	x	x	x	x
Jaak. 4:1	x	x	x	x
Jaak. 4:6	x	x	x	x
Jaak. 5:5	x	x	x	x
Juud. 7	x	-	x	x
Juud. 16	x	x	x	x

	DB	NTGVB	Agricola	1624
Juud. 23	x	x	x	x
Ilm. 6:6	x	x	x	x
Ilm. 9:11	x	-	x	x
Ilm. 16:16	x	x	x	x

**LIITE 2: VUODEN 1642 RAAMATUN UUDEN TESTAMENTIN REUNAHUOMAUTUSTEN
LÄHTEET**

Luettelo on otettu ainoastaan Agricolalla esiintyneet huomautukset. Ne huomautukset, jotka liittyvät selvemmin lähteeseensä, on lihavoitu.

	Agricola	GAB
Matt. 1:6	x	x
Matt. 1:19	x	x
Matt. 1:25	x	x
Matt. 2:1	x	x
Matt. 2:6	x	x
Matt. 2:18	x	x
Matt. 3:3	x	x
Matt. 3:7	x	x
Matt. 3:15	x	x
Matt. 5:1	x	x
Matt. 5:5	x	x
Matt. 5:9	x	x
Matt. 5:13	x	x
Matt. 5:19	x	x
Matt. 5:19	x	x
Matt. 5:19	x	x
Matt. 5:20	x	x
Matt. 5:22	x	x
Matt. 5:29	x	x
Matt. 5:34	x	x
Matt. 5:39	x	x
Matt. 5:46	x	x
Matt. 6:24	x	x
Matt. 6:34	x	x
Matt. 7:1	x	x
Matt. 7:6	x	x
Matt. 7:6	x	x
Matt. 7:6	x	x
Matt. 7:24	x	x
Matt. 8:2	x	x
Matt. 8:9	x	x
Matt. 8:11	x	x
Matt. 8:19	x	x
Matt. 8:22	x	x

	Agricola	GAB
Matt. 9:13	x	x
Matt. 9:16	x	x
Matt. 9:23	x	x
Matt. 10:9	x	x
Matt. 10:14	x	x
Matt. 10:34	x	x
Matt. 10:38	x	x
Matt. 11:12	x	x
Matt. 11:30	x	x
Matt. 12:8	x	x
Matt. 12:31	x	x
Matt. 13:12	x	x
Matt. 13:31	x	x
Matt. 13:44	x	x
Matt. 13:42	x	x
Matt. 13:52	x	x
Matt. 14:1	x	x
Matt. 15:5	x	x
Matt. 15:13	x	x
Matt. 16:3	x	x
Matt. 16:18	x	x
Matt. 16:28	x	x
Matt. 17:26	x	x
Matt. 18:20	x	x
Matt. 19:8	x	x
Matt. 19:12	x	x
Matt. 19:17	x	x
Matt. 19:21	x	x
Matt. 20:22	x	x
Matt. 21:9	x	x
Matt. 21:31	x	x
Matt. 21:44	x	x
Matt. 22:12	x	x
Matt. 23:1	x	x
Matt. 23:13	x	x
Matt. 23:24	x	x
Matt. 23:25	x	x
Matt. 23:35	x	x
Matt. 24:15	x	x
Matt. 24:20	x	x
Matt. 24:23	x	x
Matt. 24:28	x	x

Matt. 24:34	x	x
Matt. 25:3	x	x
Matt. 25:15	x	x
Matt. 26:10	x	x
Matt. 26:29	x	x
Matt. 26:41	x	x
Matt. 26:52	x	x
Matt. 26:53	x	x
Matt. 26:52	x	x
Mark. 1:22	x	x
Mark. 2:26	x	x
Mark. 3:17	x	x
Mark. 3:21	x	x
Mark. 3:22	x	x
Mark. 6:13	x	x
Mark. 6:52	x	x
Mark. 7:11	x	x
Mark. 7:22	x	x
Mark. 9:49	x	x
Mark. 10:21	x	x
Mark. 10:30	x	x
Luuk. 1:28	x	x
Luuk. 1:30	x	x
Luuk. 1:69	x	x
Luuk. 1:78	x	x
Luuk. 2:1	x	x
Luuk. 2:29	x	x
Luuk. 3:14	x	x
Luuk. 3:14	x	x
Luuk. 3:24	x	x
Luuk. 4:22	x	x
Luuk. 6:1	x	x
Luuk. 6:40	x	x
Luuk. 10:36	x	x
Luuk. 12:33	x	x
Luuk. 12:49	x	x
Luuk. 12:56	x	x
Luuk. 13:3	x	x
Luuk. 13:24	x	x
Luuk. 14:33	x	x
Luuk. 16:9	x	x

	Agricola	GAB
Luuk. 16:29	x	x
Luuk. 17:10	x	x
Luuk. 17:20	x	x
Luuk. 21:24	x	x
Luuk. 22:38	x	x
Luuk. 22:51	x	x
Luuk. 24:13	x	x
Joh. 1:9	x	x
Joh. 1:16	x	x
Joh. 1:28	x	x
Joh. 1:41	x	x
Joh. 2:4	x	x
Joh. 2:6	x	x
Joh. 3:1	x	x
Joh. 3:8	x	x
Joh. 3:33	x	x
Joh. 4:34	x	x
Joh. 4:38	x	x
Joh. 5:2	x	x
Joh. 5:27	x	x
Joh. 6:27	x	x
Joh. 6:52	x	x
Joh. 6:61	x	x
Joh. 7:19	x	x
Joh. 7:22	x	x
Joh. 8:51	x	x
Joh. 8:56	x	x
Joh. 13:34	x	x
Joh. 14:16	x	x
Joh. 41:31	x	x
Joh. 15:9	x	x
Joh. 15:22	x	x
Joh. 16:8	x	x
Joh. 16:30	x	x
Joh. 17:9	x	x
Joh. 20:8	x	x
Joh. 20:17	x	x
Ap. t. 1:8	x	x
Ap. t. 2:17	x	x
Ap. t. 2:38	x	x

Ap. t. 3:20	x	x
Ap. t. 3:25	x	x
Ap. t. 3:26	x	x
Ap. t. 4:12	x	x
Ap. t. 8:2	x	x
Ap. t. 8:33	x	x
Ap. t. 9:36	x	x
Ap. t. 12:4	x	x
Ap. t. 13:6	x	x
Ap. t. 13:8	x	x
Ap. t. 13:20	x	x
Ap. t. 15:9	x	x
Ap. t. 17:28	x	x
Ap. t. 19:18	x	x
Ap. t. 19:19	x	x
Ap. t. 20:27	x	x
Ap. t. 27:17	x	x
Ap. t. 28:11	x	x
Room. 1:4	x	x
Room. 1:17	x	x
Room. 1:18	x	x
Room. 1:21	x	x
Room. 1:25	x	x
Room. 2:4	x	x
Room. 2:14	x	x
Room. 2:21	x	x
Room. 2:26	x	x
Room. 2:29	x	x
Room. 3:4	x	x
Room. 3:7	x	x
Room. 3:22	x	x
Room. 3:31	x	x
Room. 4:10	x	x
Room. 4:16	x	x
Room. 4:20	x	x
Room. 5:11	x	x
Room. 5:14	x	x
Room. 5:1	x	x
Room. 5:19	x	x
Room. 6:3	x	x
Room. 6:12	x	x
Room. 6:14	x	x

	Agricola	GAB
Room. 7:4	x	x
Room. 7:15	x	x
Room. 7:22	x	x
Room. 7:24	x	x
Room. 8:1	x	x
Room. 8:5	x	x
Room. 8:22	x	x
Room. 9:33	x	x
Room. 10:6	x	x
Room. 11:2	x	x
Room. 11:7	x	x
Room. 11:15	x	x
Room. 11:16	x	x
Room. 11:32	x	x
Room. 12:1	x	x
Room. 12:6	x	x
Room. 12:7	x	x
Room. 12:20	x	x
Room. 13:5	x	x
Room. 13:7	x	x
Room. 13:14	x	x
Room. 14:1	x	x
Room. 14:6	x	x
Room. 14:14	x	x
Room. 14:16	x	x
Room. 15:1	x	x
Room. 15:8	x	x
Room. 15:14	x	x
Room. 15:20	x	x
Room. 15:28	x	x
Room. 16:17	x	x
I. Kor. 1:9	x	x
I. Kor. 1:20	x	x
I. Kor. 1:25	x	x
I. Kor. 2:5	x	x
I. Kor. 2:7	x	x
I. Kor. 2:14	x	x
I. Kor. 2:15	x	x
I. Kor. 3:5	x	x
I. Kor. 3:12	x	x
I. Kor. 3:21	x	x

1. Kor. 4:1	x	x
1. Kor. 4:3	x	x
1. Kor. 4:8	x	x
1. Kor. 4:13	x	x
1. Kor. 5:7	x	x
1. Kor. 5:10	x	x
1. Kor. 6:4	x	x
1. Kor. 7:11	x	x
1. Kor. 7:14	x	x
1. Kor. 7:18	x	x
1. Kor. 7:35	x	x
1. Kor. 7:38	x	x
1. Kor. 8:1	x	x
1. Kor. 9:9	x	x
1. Kor. 9:18	x	x
1. Kor. 9:26	x	x
1. Kor. 10:12	x	x
1. Kor. 10:26	x	x
1. Kor. 10:29	x	x
1. Kor. 12:2	x	x
1. Kor. 12:4	x	x
1. Kor. 12:13	x	x
1. Kor. 13:2	x	x
1. Kor. 13:5	x	x
1. Kor. 13:8	x	x
1. Kor. 13:9	x	x
1. Kor. 13:13	x	x
1. Kor. 14:2	x	x
1. Kor. 14:15	x	x
1. Kor. 14:22	x	x
1. Kor. 14:32	x	x
1. Kor. 15:3	x	x
1. Kor. 15:29	x	x
1. Kor. 15:33	x	x
1. Kor. 15:44	x	x
1. Kor. 15:54	x	x
1. Kor. 16:9	x	x
1. Kor. 16:29	x	x
2. Kor. 1:19	x	x
2. Kor. 2:5	x	x
2. Kor. 2:17	x	x
2. Kor. 3:4	x	x

	Agricola	GAB
2. Kor. 3:6	x	x
2. Kor. 3:6	x	x
2. Kor. 3:13	x	x
2. Kor. 3:18	x	x
2. Kor. 4:2	x	x
2. Kor. 4:4	x	x
2. Kor. 4:6	x	x
2. Kor. 5:13	x	x
2. Kor. 6:12	x	x
2. Kor. 7:1	x	x
2. Kor. 8:10	x	x
2. Kor. 9:11	x	x
2. Kor. 10:14	x	x
2. Kor. 11:10	x	x
2. Kor. 11:22	x	x
2. Kor. 11:29	x	x
2. Kor. 11:29	x	x
2. Kor. 12:7	x	x
2. Kor. 12:9	x	x
Gal. 2:6	x	x
Gal. 2:7	x	x
Gal. 2:17	x	x
Gal. 2:19	x	x
Gal. 3:19	x	x
Gal. 3:19	x	x
Gal. 3:19	x	x
Gal. 5:3	x	x
Gal. 5:13	x	x
Gal. 6:4	x	x
Gal. 6:16	x	x
Ef. 1:10	x	x
Ef. 1:22	x	x
Ef. 1:23	x	x
Ef. 2:15	x	x
Ef. 3:18	x	x
Ef. 3:29	x	x
Ef. 4:8	x	x
		x oppineen
Ef. 4:10	x	selitys
Ef. 4:12	x	x

Ef. 4:14	x	x
Ef. 5:16	x	x
Ef. 5:18	x	x
Ef. 5:32	x	x
Fil. 2:14	x	x
Fil. 2:17	x	x
Fil. 3:2	x	x
Fil. 3:12	x	x
Fil. 3:16	x	x
Kol. 2:4	x	x
Kol. 2:10	x	x
Kol. 2:14	x	x
Kol. 2:23	x	x
Kol. 3:15	x	x
I. Tess. 3:4	x	x
I. Tess. 4:12	x	x
I. Tim. 1:18	x	x
I. Tim. 1:18	x	x
I. Tim. 2:8	x	x
I. Tim. 3:16	x	x
I. Tim. 5:5	x	x
I. Tim. 5:11	x	x
I. Tim. 5:21	x	x
I. Tim. 5:24	x	x
I. Tim. 6:4	x	x
I. Tim. 6:4	x	x
I. Tim. 6:5	x	x
I. Tim. 6:10	x	x
Tit. 2:15	x	x
Tit. 3:8	x	x
Filem. 11	x	x
I. Piet. 2:2	x	x
I. Piet. 2:12	x	x
I. Piet. 3:4	x	x
I. Piet. 3:6	x	x
I. Piet. 3:7	x	x

	Agricola	GAB
1. Piet. 3:21	x	x
1. Piet. 4:8	x	x
1. Piet. 4:12	x	x
1. Piet. 4:15	x	x
2. Piet. 2:18	x	x
2. Piet. 3:3	x	x
1. Joh. 5:7	x	x
1. Joh. 5:8	x	x
Hepr. 2:7	x	x
Hepr. 7:1	x	x
Hepr. 10:38	x	x
Jaak. 1:8	x	x
Jaak. 4:1	x	x
Jaak. 5:5	x	x
Juud. 7	x	x
Juud. 16	x	x
Juud. 23	x	x
Ilm. 6:6	x	x
Ilm. 9:19	x	x
Ilm. 16:16	x	x

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

PAINETUT LÄHTEET JA TEKSTIJULKAISUT

- 1642 = *Biblia, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi*. Tukholma, 1642.
DB = *D. Martin Luthers Werke. Deutsche Bibel 6–7*. Weimar: Hermann Böhlau, 1929–1931.
GAB = *Biblia, Thet är: All then Helgha Scriff*. Tukholma, 1618.
Hildén, K. J. & Ojansuu, Heikki & Ekström, M. 1908: Mikael Agricola, kirjeitä. *Virittäjä* 1908.
Hurmevirta, R. Hellevi 1956: *Mikael Agricolas översättning av Wisby sjörätt*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto.
Häkkinen, Kaisa (toim.) 2007a: *Mikael Agricola. Abckiria. Kriittinen editio*. SKST 1121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Knuutila, Jyrki & Anneli Mäkelä-Alitalo (toim.) 2007: *Mikael Agricola: Turun tuomiokirkon ja papiston tulot 1541–1542*. SKST 1129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
MAT = *Mikael Agricolan teokset I–IV. Näköispainos ja tekstien selvennys*. Porvoo: WSOY, 1987.
NTGVB = *Nya Testamentet i Gustaf Vasas Bibel*. Julkaissut Natan Lindqvist. Tukholma: Svenska Kyrkans Diakonistyrelse, 1941.
WA = *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe*. Weimar: Hermann Böhlau, 1883–2009.

KIRJALLISUUS

- BINDER, TUIJA 1996: *Maria in Finland*. Schriften der Luther-Agricola-Gesellschaft A 34. Helsinki: Luther-Agricola-Gesellschaft.
CNATTINGIUS, HANS 1941: *Tillkomsten av Gustav II Adolfs bibel*. Uppsala universitets Årsskrift II 1941(7). Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
EDWARDS, MARK U. JR. 1997: *Die Heilige Schrift als gedruckter Text. Humanismus und Wittenberger Reformation*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt.
ELSAYED, DUHA 2018: *Agricolan pitää–nesessiiviverbi kielikontaktin ytimessä*. Turun yliopiston julkaisuja C 448. Turku: Turun yliopisto.
ELSAYED, DUHA & HEIDI SALMI & KIRSI-MARIA NUMMELA & HARRI UUSITALO 2018: *Finaalirakenne suomenkielissä teksteissä 1500-luvulta nykysuomeen. Sananjalka* 60.
GUMMERUS, JAAKKO 1955: *Mikael Agricolan Rukouskirja ja sen lähteet*. SKHST 44. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
FREDRIKSSON, INGER 1985: *Studier i Mikael Agricolas bibliska företal*. Umeå: Umeå universitet.
HEININEN, SIMO 1974a: *Marcus Henrici Helsingius. Humanisti ja teologi varhaisortodoksian Suomessa*. SKHST 92. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
HEININEN, SIMO 1974b: *Mikael Agricola ja Epifanos Salamislainen. Teologinen Aikakauskirja*.
HEININEN, SIMO 1975a: *Mikael Agricolan Vanha testamentti. Teologinen Aikakauskirja*.

- HEININEN, SIMO 1975b: Uusi lähde Agricolan tutkimukselle. *Virittäjä* 79(3).
- HEININEN, SIMO 1976: *Nuori Mikael Agricola*. Suomi 120(3). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 1978: Luther ja Mikael Agricolan rukouskirja. Teoksessa *Nova et vetera. Studia in honorem Martti Parvio*. SKHST 105. Helsinki: Societas historiae ecclesiasticae Fennica.
- HEININEN, SIMO 1979: Mikael Agricolan Passio. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 68–69 (1978–1979). Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 17–30.
- HEININEN, SIMO 1981: Mikael Agricolan pyhimysköllehdät. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 70–71 (1980–1981). Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 38–63.
- HEININEN, SIMO 1984: Bugenhagen in Schweden und Finnland. Teoksessa *Johannes Bugenhagen. Gestalt und Wirkung*. Berlin: Evangelisches Verlagshaus. 201–207.
- HEININEN, SIMO 1986: Tarkiaisten Agricola. *Virittäjä* 90(3).
- HEININEN, SIMO 1988a: Agricolaa tikkukirjaimin. *Helsingin Sanomat* 27.4.1988.
- HEININEN, SIMO 1988b: Mikael Agricola Uuden testamentin suomentajana. *Opusculum*, 84 (1988). 37–50.
- HEININEN, SIMO 1992: *Mikael Agricolan psalmisummaariot*. Suomi 166. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 1993a: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin summaariot*. Suomi 169. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 1993b: Mikael Agricola eksegeettinä. Teoksessa Ilkka Antola & Harry Halén (toim.) *Suomalaisen eksegeetiikan ja orientalistiikan juuret*. SKHST 161. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 9–27.
- HEININEN, SIMO 1994: *Mikael Agricolan Psalmtarin reunahuomautukset*. Suomi 174. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 1999: *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. SKST 761. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 2000: Jalopeurukaisen jäljillä. Agricolan raamatunsuomennoksesta. *Tieteessä tapahtuu* 18(5).
- HEININEN, SIMO 2006: *Mikael Agricola ja Erasmus Rotterdamilainen*. Suomi 192. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 2007a: *Mikael Agricola. Elämä ja teokset*. Helsinki: Edita.
- HEININEN, SIMO 2007b: Agricola-tutkimuksen näköaloja. *Teologinen Aikakauskirja* 112.
- HEININEN, SIMO 2007c: Aapisten tausta ja lähteet. Teoksessa Kaisa Häkkinen (toim.) *Mikael Agricola. Abckiria. Kriittinen editio*. SKST 1121. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 2008a: Mikael Agricolan käyttämä reformatorinen kirjallisuus. Teoksessa Joona Salminen (toim.) *Reformaatio. Henkilökuvia ja tutkimussuuntia*. SKHST 208. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura. 175–179.
- HEININEN, SIMO 2008b: *Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautukset*. Suomi 196. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 2012: *Agricolan perintö. Paulus Juustenin elämä*. Helsinki: Edita.
- HEININEN, SIMO 2014: Merkityksen muuttavia virheitä Agricolan teksteissä. *Virittäjä* 118(1).
- HEININEN, SIMO 2017: *Mikael Agricola. Hans liv och verk*. SSLF 817. Skellefteå: Artos.
- HEININEN, SIMO 2020: *Mikael Agricola psalmien suomentajana*. SKST 1459. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HEININEN, SIMO 2021a: Laurentius Agricolan arvoitus. Teoksessa Petra Kuivala & Olli Lampinen-Enqvist & Annaleena Sevillano (toim.) *Kriisit kristinuskon historiassa*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 111. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- HEININEN, SIMO 2021b: Lisä Mikael Agricolan kirjastoon: Felix Stollin Kansalliskirjastolle lahjoittama sidos. *Bibliophilos* 1.

- HEININEN, SIMO 2023a: Mikael Agricolan Uusi testamentti. Teoksessa Kaisa Häkkinen & Tanja Toropainen (toim.) *Mikael Agricola, Turku ja Suomi*. Keuruu: Mikael Agricola -seura.
- HEININEN, SIMO 2023b: Mikael Agricolan evankeliumien esipuheet. Käsikirjoitus.
- HEININEN, SIMO 2023c: Paulus Juusten psalmien suomentajana. Käsikirjoitus.
- HELLEMAA, LAHJA-IRENE 1987: Lukuopas. Teoksessa *Mikael Agricolan teokset IV*. Porvoo: WSOY.
- HIRVONEN, ILKKA 1976: Kuinka omintakeinen on Agricolan Uuden testamentin ns. toinen alkupuhe. *Sananjalka* 18(1).
- HJELT, ARTHUR 1909: Mikael Agricola Uuden Testamentin kääntäjänä. *Suomen Kirkko-historiallisen Seuran Pöytäkirjat VIII* 1907–1908. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- HOLMA, JUHANI 2008: *Sangen ialo Rucous. Schwencfeldiläisten rukouskirja Mikael Agricolan lähteenä*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- HÄKKINEN, KAISA 2007b: Agricolan eläintarha. *Sananjalka* 49(1).
- HÄKKINEN, KAISA 2009: Woi weickon, Ne Wanhat Tauat parahimmat. (Arvostelu teoksesta Simo Heininen: Mikael Agricolan Vanhan testamentin reunahuomautukset.) *Sananjalka* 51. 214–217.
- HÄKKINEN, KAISA 2015a: *Spreading the Written Word. Mikael Agricola and the Birth of Literary Finnish*. *Studia Fennica Linguistica* 19. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄKKINEN, KAISA 2015b: Henrik Gabriel Porthan Agricola-tutkimuksen uranuurtajana. *Auraica* 6(2015).
- HÄKKINEN, KAISA 2023: Mikael Agricolan sanakirja. Teoksessa Kaisa Häkkinen & Tanja Toropainen (toim.) *Mikael Agricola, Turku ja Suomi*. Keuruu: Mikael Agricola -seura.
- HÄKKINEN, KAISA & TERTTU LEMPIÄINEN 2007: *Agricolan Yrtit: Mikael Agricolan Rucouskirian terveyttä tuovat kasvit, niiden esiintyminen ja käyttö 1500-luvulla*. Turku: Kirja-Aurora.
- HÄKKINEN, KAISA & TERTTU LEMPIÄINEN 2011: *Aaloesta öljypuuhun. Suomen kielessä mainittuja kasveja Agricolan aikaan*. Helsinki: Teos.
- HÄKKINEN, KAISA & TANJA TOROPAINEN 2023: Mikael Agricola – kansallinen suurmies. Teoksessa Kaisa Häkkinen & Tanja Toropainen (toim.) *Mikael Agricola, Turku ja Suomi*. Keuruu: Mikael Agricola -seura.
- IJÄS, MATTI 1991: *Jaakko Gummerus kirkkohistoriantutkijana*. SKHST 165. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- IKOLA, NIILLO 1927: Ensimmäisen suomalaisen raamatun historiaa. Teoksessa *Turun sivistyshistoriaa*. Turun Historiallisen yhdistyksen julkaisuja II. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- IKOLA, OSMO 1949: *Tempusten ja modusten käyttö ensimmäisessä suomalaisessa raamatussa I*. Turun yliopiston julkaisuja B 32. Turku: Turun yliopisto.
- IA = *Index Agricolaensis I–II*. Päätoim. Esko Koivusalo. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja II. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 1980.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1997: *Mikael Agricolan Uusi testamentti ja sen erikieliset lähtötekstit*. Suomi 184. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KIURU, SILVA 1993: Agricolan Uusi testamentti ja ensimmäiset Raamattumme. *Virtittäjä* 97 (1).
- KNUUTILA, JYRKI 1987: Liturgisen yhdenmukaistamisen toteutuminen Suomen reformaatiokaudella 1537–1614. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 77. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- KNUUTILA, JYRKI 1988: Regulat ia oienuxet. Vuonna 1549 annetut ohjeet avioliiton solmimisesta ja siinä elämisestä. *Teologinen Aikakauskirja* 93. Helsinki: Teologinen julkaisu-seura.
- KNUUTILA, JYRKI & ANNELI MÄKELÄ-ALITALO 2007: *Turun tuomiokirkon ja papiston tulot 1541–1542*. SKST 1129. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- KOIVUSALO, ESKO 1987: Esipuhe. Teoksessa *Mikael Agricolan teokset I*. Porvoo: WSOY.
- KOIVUSALO, ESKO 1987: Lukijalle. Teoksessa *Mikael Agricolan teokset IV*. Porvoo: WSOY.
- KOIVUSALO, ESKO 1988: Tutkija tikkukirjainten kimpussa. *Helsingin Sanomat* 30.4.1988.
- LAHTINEN, ANU 2007: Mikael Agricola aatelisvallan verkostoissa. Teoksessa Kaisa Häkkinen & Tanja Vaittinen (toim.) *Agricolan aika*. Helsinki: BTJ.
- MAGOUN, FRANCIS Peabody Jr. 1967: *Mikael Agricola's Gospel according to St. Mark*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MIELIKÄINEN, AILA 1996: *Kirkko ja seurakunta 'eklesian' vastineina. Sanojen merkityssubteet suomen kielessä*. Jyväskylän yliopiston Suomen kielen laitoksen julkaisuja 37. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- NORDBERG, HENRIC 1963: Mikael Agricolan käsikirjan lähteitä. SKHSV. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- NUMMILA, KIRSI-MARIA & KRISTA OJUTKANGAS 2013: Pyytämättä ja yllätyksenä: paratmakonstruktiot 1500–1800-luvun kirjasuomessa. *Sananjalka* 55(1).
- NUORTEVA, JUSSI 2023: Mikael Agricola eurooppalaisen oppineisuuden edustajana Turun hiippakunnassa. Teoksessa Kaisa Häkkinen & Tanja Toropainen (toim.) *Mikael Agricola, Turku ja Suomi*. Keuruu: Mikael Agricola -seura.
- PAAVOLA, AKI 1986: *Evankeliumien selitysten lähteet vuoden 1642 Raamatussa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston kirjasto. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- PARVIO, MARTTI 1967: *Mikael Agricolan siunaukset*. Turku: Turun Historiallinen Arkisto 19.
- PARVIO, MARTTI 1968: Mikael Agricola ja hänen Uusi testamenttinsa. *Sananjalka* 10(1).
- PARVIO, MARTTI 1979: Vanha rippirukous. Teoksessa piispa Leo & isä Ambrosius & Veikko Purmonen (toim.) *Isä Kristuksessa. Arkkipiispa Paavalin juhlakirja*. Kuopio: Ortodoksisten pappien liitto.
- PARVIO, MARTTI 1982: Hymni De Apostolis ja Mikael Agricola. *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 72. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- PARVIO, MARTTI 1984: Agricolan Psaltari (1551) Lincolnin katedraalin kirjastossa. *Historiallinen Arkisto* 82. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- PERÄLÄ, ANNA 2007: *Mikael Agricolan teosten painoasu ja kuvitus*. SKST 1123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PIRINEN, KAUKO 1962: *Turun tuomiokapituli uskonpuhdistuksen murroksessa*. SKHST 62. Helsinki: Suomen kirkkohistoriallinen seura.
- PUUKKO, ANTTI Filemon 1946: *Suomalainen Raamattumme*. Helsinki: Otava.
- RAPOLA, MARTTI 1928: *Vanhan kirjasuomen toimi johdannaisineen*. Turun yliopiston julkaisuja B 6:1. Turku: Turun yliopisto.
- RAPOLA, MARTTI 1961: Pipliasuomen parataktinen tasapaino. *Kalevalaseuran vuosikirja* 41. Porvoo: WSOY.
- RAPOLA, MARTTI 1962: *Agricolan apajalla*. Tietolipas 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1963: *Henrik Hoffman, puristinen kielenkorjaaja*. Suomi 110(3). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- RAPOLA, MARTTI 1968: Käännöskerrostumia Agricolan tuotannossa. *Virittäjä* 72(2).
- REINITZER, HEINO 1983: *Biblia deutsch. Luthers Bibelübersetzung und ihre Tradition*. Wolfenbüttel: Herzog August Bibliothek.
- SALMI, HEIDI 2010: *Mikael Agricolan teosten kielen ala-, ylä-, ja pää-vartaloiset adpositiot*. Turun yliopiston julkaisuja C 307. Turku: Turun yliopisto.
- SARAJAS, ANNAMARI 1956: *Suomen kansanrunouden tuntemus 1500–1700-lukujen kirjallisuudessa*. Porvoo: Werner Söderström.
- SCHMEIDLER, MARIE-ELISABETH 1968: Zur Übersetzungstechnik Agricolas. *Congressus secundus internationalis fenno-ugristarum I*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SCHMEIDLER, MARIE-ELISABETH 1969: *Zur Analyse der Übersetzung des Neuen Testaments durch Michael Agricola (1548)*. Studia Fennica 14. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- SCHMEIDLER, MARIE-ELISABETH 1999: Lukas 2,14... Ja ihmisis hyue Tacto ("in hominibus bona voluntas") bei Michael Agricola (1548) und Erasmus von Rotterdam (1516ff.) *Finnisch-ugrische Mitteilungen* 21/22.
- STOLT, BIRGIT 1983: Luthers Übersetzungstheorie und Übersetzungspraxis. Teoksessa Helmar Junghans (toim.) *Leben und Werk Martin Luthers von 1526 bis 1546*. Leipzig: Evangelisches Verlagshaus.
- TARKIAINEN, VILJO 1958: *Mikael Agricola. Tutkielmia*. Toim. Sulo Haltsonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TARKIAINEN, VILJO & KARI TARKIAINEN 1985: *Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja*. Helsinki: Otava.
- TUUSVUORI, OSSI (toim.) 2008: *Mikael Agricolan juhlavuosi 2007*. Opetusministeriön julkaisu 2008:29. Helsinki: Opetusministeriö, kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto.
- VKS = *Vanhan kirjasuomen sanakirja 1–2*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisu 33. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus, 1985–1994.

KIRJOITTAJA

Kirkkohistorian emeritusprofessori Simo Heininen on oppi- ja tietokirjailija, joka on kirjoittanut peruskoulun ja lukion historian ja uskonnon oppikirjatekstejä. Hän on julkaissut yhdessä Markku Heikkilän kanssa Suomen kirkkohistorian yleisesityksen suomeksi, englanniksi ja saksaksi. Hän on toimittanut tieteellisen edition ja suomennoksen Paulus Juustenin piispainkronikasta, julkaissut tutkimuksen sen synnystä sekä kirjoittanut Juustenin elämäkerran.

Heininen on tutkinut suomalaisten ulkomaista opinkäyntiä, Turun ja Viipurin hiippakuntien historiaa, vanhempaa suomalaista oppi- ja kirjahistoriaa sekä paaviuden ja lähetystyön historiaa. Hän on julkaissut kokoelman Martti Rautasen kirjeitä ja tämän päiväkirjan matkalta Afrikkaan.

Heininen on johtava Agricola-tutkija. Hän on Agricolan elämäkerran (2007, ruotsiksi 2017) lisäksi vuodesta 1974 alkaen kirjoittanut useita teoksia ja artikkeleita Agricolan suomennostyön lähteistä.

ZUSAMMENFASSUNG

Michael Agricolas Randglossen zum Neuen Testament

Michael Agricolas Hauptwerk ist das 1548 erschienene Neue Testament, ein prächtiger Quartband von 700 Seiten mit hundert Holzschnitten. Als Grundtext dienten der von Erasmus veröffentlichte griechische Text, Erasmus' lateinische Übersetzung, die *Vulgata*, die Lutherbibel und die schwedische Bibel von 1541.

Die 450 Randglossen stammen aus der Lutherbibel und aus der schwedischen Bibel. In seiner Übersetzung unterschied Agricola "die eigenen Worte des Heiligen Geistes", d. h. den Bibeltext, von den Vorreden und Marginalglossen, die nur "dem klareren Verständnis" dienen sollten. Das Wort Gottes sei viel wertvoller als das Menschenwort, so dass der Übersetzer eng an den Text gebunden war. Eine freie Übersetzung kam nicht in Frage, von Bewusster Verbesserung des Textes ganz zu schweigen.

Bei den Vorreden und Randglossen konnte er freier vorgehen. Meistens übersetzte er wortgetreu, scheute sich aber nicht vor Auslassungen, Ergänzungen und Änderungen, wenn er sie für angebracht hielt.

In der vorliegenden kritischen Edition werden Agricolas Randglossen zum Neuen Testament paralleler mit ihren Quellen gedruckt.